

170 AIR 1937

05
V-54

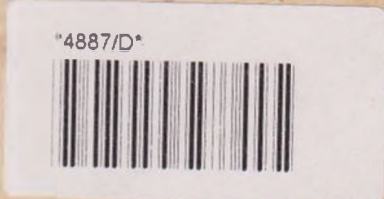
1932. ANUL XXIV

IULIE, AUGUST No. 7 și 8

Viata Rominească

REVISTA LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

BIBLIOTECA
CENTRALA
Reg. Deva
Sala de lectură
05
V-54

SUMAR:

- A Frunză . . . . . *In diligență.*
- Magda Sp. Popescu . . . . . *Educația nouă germană.*
- Romulus Cioflec . . . . . *Banii.*
- Al. A. Philippide . . . . . *Frumusețea (după Charles Baudelaire).*
- Ion Sîn-Giorgiu . . . . . *Probleme de metodologie teatrală.*
- I. Igiroșianu . . . . . *Și pe urmă...?*
- Aurel Cosma jr. . . . . *Istoria presei romine din Banat.*
- Constantin Băleanu . . . . . *Dece a părăsit Ilie vacile și viața.*
- N. E. Lahovary . . . . . *România și reorganizarea economică a Europei centrale.*
- M. Sorbul . . . . . *Dracul (Piesă de teatru).*
- Lotar Rădăceanu . . . . . *Social-democrația și fărâșimea.*
- N. Tatu . . . . . *Cronica ideilor (Meditații bergsoniene asupra democrației).*
- Radu Luca . . . . . *Cronica germană (Hitlerismul).*
- P. Nicanor & Co. . . . . *Miscellanea (Minunată organizație! — Conferința reparațiilor. — Criza germană. — Cultură și politică).*

Recenzi: Henry Bergson: Les deux sources de la morale et de la religion. N. Tatu.— M. J. Bonn: Prosperity. Ferdinand Fried: Das Ende des Kapitalism.—Ortega y Gasset: Der Aufstand der Massen. Radu Luca
 Revista Revistelor: „Formația lui Goethe“ (La Revue de Paris).—„Me noriile lui Stresemann“ (Revue des deux Mondes).—„Falimentul supra-omului“ (Mercure de France).—„Omul și tehnica“ (Europe).—„Psihologia poporului german“ (Revue des deux Mondes).—„Catholicism și litterism“ (Revue des deux mondes).—„Satul rusesc“ (Mercure de France).—„Aspecte din revoluția turcească“ (Giornale di politica e di letteratura).

Tabla de materie.

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

Redacția și Administrația : Str. Const. Mille 5—3, București

1932

Viata Rominească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

Reproducerea oprită.

4.887D 20

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

București, Str. Const. Mille No. 5—9

Anul XXIV

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARĂ :

Pe un an . . . . . Lei 500
Pe jumătate an . . . . . „ 250
Pentru Bănci și Societăți, anual . . . „ 600

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an . . . . . Lei 650
Pe jumătate an . . . . . „ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimițând suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 5-9

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția. iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

În diligență

Sezonul e în toiu. Ziua plajă și băi, noaptea dans și picnicuri. Stațiunea e de altfel din cele mai modeste, face parte din acele sate sau mici orașele, neexistente în hărțile de geografie, pe care bunul Dumnezeu ni le-a hărăzit numai pentru recunoscutele noastre virtuți, și unde vizitatorul se simte la început ca în exil. Privind casele scunde, gropile din mijlocul pieții, chiar dinaintea otelului, figurile întunecoase ale locuitorilor, țărnul sterp și infinitul inospitalier al mării, copiii se strâng pe lângă mame și plîng. Femeile se înecă de mirosul algei (dacă nu și de alte mirosuri) și abia își rețin lacrămile. Bărbații fumează și tac cu încăpăținare. Cei neînșurați adesea o șterg îndărăt în aceeași zi. Cei cu familii însă n'au încotro: încep să desfacă cuferele și geamantanul.

— M'ai adus..., — începe femeia, cu batista la ochi și la nas.

— Dracul a știut că dăm de asemenea groapă ? — răspunde bărbatul, gîndindu-se cu părere de rău la odăile comode de acasă, la cafeneaua atît de curată și grădina primăriei, părăsite pentru „Scitia” asta sălbatecă și inospitalieră.

— Așa mă porți în toate verile... cu toți milogii. Atîta drum... Un tramcar, care te răstoarnă la tot pasul, în toate șanțurile! Acuma otelul ăsta infect...

— Eu l-am făcut, dacă se răstoarnă ? Cucoana aia dela Brăila și-a pierdut și umbrela și cutiile cu pălării. În privința „milogilor”... știi că domnul de colo e un milionar din București ? Cică ia „aer” aici... Să-i ia dracu pe toți !...

Acciași impresie penibilă la masă, unde birtașul pare înțeles cu dentistul, căci în biftec rămîne o jumătate din numărul măselelor.

Prima noapte e un chin: musculițele, țînțarii și alte jigăanii zburătoare și nezburătoare te bagă în friguri; iar cînd încep tobele și țāvloaiiele balului dela otel, te cuprinde un adevărat coșmar: vezi numai răsturnări de tramcare, ciocniri de trenuri, dinți scoși, mușcături de scorpion; auzi urlet și scrișnet de demoni...

Dar stihia mării e atotputernică. Chiar a doua zi copiii se întorc dela plajă încîntați, și orașelul tăcut, pustiu și mohorit, vuisse de zgomotul și jocurile lor. Femeile îndată fac cunoștinți, leagă chiar prietenii, ajung la șoapte, se simt atrase de cronica amoroasă și mondenă a micii societăți, alcătuită numai de mina întimplării și gata a se împrăști la cel dintii vînt mai aspru din August. Se împacă și bărbații și în curînd găsesc și ei, că nu-i de pierit și cu ochii afumați de aperitive, privesc ceasuri întregi, din umbrarul bodegii, dungi schimbătoare din largul mării, fantomele aburoase dela orizont, jocul capricios al luminii dinspre apus, feericele fosforescențe în timpul serii...

— Mda, mai rar...

— Apoi da; marea aici e doar mai neaoșă decît la Constanța, mai bogată în metaluri de alea știi...

Unii se adună pe digul de piatră, destinat să formeze cîndva portul, dar părăsit și aproape distrus azi, și se uită de acolo, cum se scaldă femeile, cum înoată, cum se lungesc apoi pe nisip, multe îmbrăcate aproape numai în costumul Evei și provocătoare. Cei mai mulți însă stau sus, pe malul acoperit de gunoaie, și privesc de acolo, împreună cu copiii de cîte 12-14 ani, — unii chiar cu binoclu.

— Zău, nu-i de pierit ! Un singur lucru lipsește, mi se pare, — zice un solid cap de familie, după ce se mai uită împrejur, — nu văd... cum să zic ? Nu văd un colțușor de grădină, un chioșc, o tufă. În afară de oraș—stepa goală și dezoalare... Unde să te retragi, să dai și tu o întîlnire, un randevu ? Ce zici, Nicule ? — se adresează către vlăjganul de alături, tînăr cu figură rustică și trup deșirat, dar foarte dezghețat și în perfectă ținută de sezonist: guler larg și desfăcut, bretele afară, pantofi albi de căprioară.

— Dați-mi voie să vă spun, Domnule Director (pe aici titlurile se păstrează cu sfințenie), că ați rămas cam în urmă cu politica. Ați uitat: cînd e bunăvoință, nu-i nevoie de chioscuri. Atîtea străzi întortochiate și întunecoase... Locuitorii dorm duși...

— Da, da. Așa, — convine Directorul; — locuri discrete, vasăzică, întuneric...

— Că pe aici locuitorii se culcă odată cu găinile, — adaugă un alt tînăr, tot așa de elegant și tot așa de modest.

— Dar diligența primăriei ? — zice Nicu.

— Se înțelege, și în diligență. Vorbesc de cazul, cînd e mai la repezeală. Un lucru te stingherește: cîinii, grozav de răi. Dar ia priviți, ce baston mi-am luat. Apoi chiar și acasă, pe vremea aperitivelor...

— Așa ! Așa !

— Nu-i de pierit, Domnule Director, dar se cere, știți, nițică tehnică.

— Așa, așa, tehnică. Da, da!...

— Altfel, o societate cât se poate de aleasă: două familii foarte bine din Tecuci, două din Bîrlad, o doamnă colonel, o văduvă de războiu, niște domnișoare din București. Și cite, cite, — înșiră tinărul, sosit mai înainte, încîntat și, pe cât se vede, și apreciat de societatea băilor.

— Așa, așa. Nu-i de pierit.

În clipa asta, o femeie înaltă, cu părul lung, ca o Venus Anadyomene, dar cu șoldurile de vreo două ori mai dezvoltate decît toate Venerele, aruncă o privire spre mal, apoi se lungește greoaie pe nisip.

Toți recunosc pe consoarta domnului director, bănuiesc chiar cui i-a fost adresată privirea și tac cu discreție.

— Coco, — șoptește cineva către vecinul de alături, un tinăr cu cravașă și binoclu în mîină, — nu te uiți? Ori te faci că nu observi?...

Dar tinărul pare preocupat de altcineva decît Venera răsărită din spuma valurilor, și n'aude, sau se face că n'aude.

Singuratec, cu ceva misterios, îndrăzneț și poate magnetic în ținută, tinărul cu cravașă se desparte de grup, luînd-o prin piață, spre otel.

Se scoală și directorul și o ia spre bodegă. Arșița soarelui face și pe ceilalți mai în vîrstă, să se refugieze sub umbrarul de crengi al bodegii. Beiciu și cu cele două ajutoare abia dovedesc să servească atîtea baterii și sprîțuri, țuici, zubrovec, coctaiuri. Pe mal rămîn numai cei tineri, ca să urmărească mișcările de pe plajă.

* * *

În adevăr, nu-i de pierit. Mica societate, — cel mult două-trei sute de persoane, — deși dezbinată la tot pasul prin intrigi și dușmăanii, dar nevoită a se întîlni la același otel și aceeași cafenea, sau a dansa și a se înghesui sub același cuier al cazinoului, mic și dărăpănat, se simțea purtată ca de valurile mării și petrecea într'un elan neobișnuit.

Totul era dat uitării: și scumpetea nebună, și biftecul tare ca lemnul, și casele urîte, cu locuitorii lor, — Sciții morocănoși și ursuzi, cu figuri acre și dușmănoase. Aerul de mare, plaja și beția libertății îi făceau să uite, și vîrstă, și sex, și sărăcie, și grijile viitorului.

Chiar oamenii de tot nevoiași și gospodine cu copii, stăfide de necazuri și griji, și care în tot cursul anului n'au părăsit mătura și castroanele, uită de proza vieții, de lipsurile și economiile zilnice și dureroase, se aruncă în vârtejul balurilor și picnicurilor, întineresc ca prin minune, se mondenizează, se iau la întrecere ca leoaicele căutătoare de aventuri, dansează nopți dearîndul, se surmenează vorbind fran-

țuzește și privesc cu ochi răi, pe puținii care se „singularizează” și nu iau parte la feeriile serbărilor.

Dorm aproape numai ziua, și numai ca să poată dansa noaptea.

Dela o vreme pină și Sciții, tăcuți, zgirciți și morocănoși, care la început luau drept locuri de pierzanie otelul, sau cazinoul și cele două cafenele, se deprind cu această viață zburdalnică și zgomotoasă, nu mai pot dormi fără muzică, se apropie câteodată de ferestrele salonului, unde tună orchestra și se învîrtesc perechile, se contagiază de zglobiile noastre distracții, încep a se da la „brazdă”, ies în stradă și își iau aere de „sezonisți”, calcă a „sezonisți”. Mai mult: încep chiar să facă băi ! Incă bărbații mai stau la îndoială, se mai încapăținează, își țin „demnitatea”; dar femeile își croiesc costume de baie, se bălăcesc în spuma valurilor, rid, glumesc, caută să vorbească în limba noastră, se așează pe plajă, cu sinii rotunzi și virtoși, cu formele bine cîntărite de specialiștii de pe mal.

Și dacă se dovedesc capabile de a se civiliza și asimila niște biete Scite crescute în strășnicia unei vieți arhaice și barbare, cu cît mai capabilă de a se moderniza și a se deda la „brazdă”, trebuia să fie o autentică fiică a Romei, cum era tînăra Anca, copil aruncat pe aceste meleaguri inospitaliere de vitregia soartei, iar azi nevasta lui Beiciu, a cărui bodegă răcorea atîta lume pe zilele astea de arșiță.

O priveau cu interes nu numai bărbații, ci și femeile dela plajă.

— Ceia ce-mi place la dumneavoastră sînt sinii: pietroși, așa... cum se exprimă boierii noștri, — i se adresă odată, cu aer protector, o leoaică de ale noastre, o femeie între două vrîste, dar încă vioaie, privind nu fără invidie piepții în adevăr „pietroși”, brațele tinerei femei, modelate ca din fildeş, și ochii negri ca fiorii unei nopți de stepă. — Ori ești chiar romîncă de ale noastre? Cunosc pe bărbatul dumitale, un om aspru, serios așa... De ce nație ești ?

— Eu ? Sînt de nația bărbatului meu, — răspunse femeia într'o romînească desăvîrșită, dar poate fără să înțeleagă întrebarea.

— La urma urmelor e indiferent: toți sîntem egali, cetățeni și cetățence. Numai să știi, că la noi o femeie, care nu se lasă curtată măcar așa, puțin, nici nu-i luată în samă, aproape nici nu-i salutată... Apropo, ia bagă de samă, cum se uită ticălosul ăla de Coco !... N'ai venit o singură dată la bal.. Coco, — se adresă către tînărul de pe mal, făcîndu-i semn cu mîna, să nu se uite degeaba, să se uite mai bine la „casieriță”. „Casierița” era soția domnului Director, — cărnoasa Venus Anadyomene, care discuta cu tineretul de pe mal.

— La revedere, dragă, — se adresă leoaica băilor către tinăra femeie, stringându-i mina, și se apropie de un grup de tineri dintre cei mai culți, mai serioși care discutau despre conferința din ajun. Știa că, discutând cu tineretul cult, pricinuieste mare invidie „casieriei”.

Cu fața aprinsă și îmbujorată, nevasta negustorului se îmbracă în grabă, urcă malul și se îndreaptă spre casă, fără să se uite în dreapta, sau în stînga. Și de atunci pe plajă nu se mai arătă: vroia să facă și o plăcere bărbatului, renunțînd la acel loc de pierzanie. Zicea că o doare capul de atîtea băi.

— Mult cuminte, mult dragă tu la mine, Anca. Viață dat la mine ! — zicea bărbatul, încîntat.

* * *

Sima Beiciu mai degrabă părea bătrîn, decît era, și încă-runțise mai mult de muncă și nevoi, decît de ani.

Scăpînd teafăr din grozăviile războiului, dar pierzînd și părinți și rude, — unii căzuți în lupte, alții morți de boli și de foame, — omul se pomeni pe lumea asta ca un cuc, ba și sub o aspră stăpînire străină.

Nu se mai simțea legat acum nici măcar de casa părintească, pustie și dărăpănată, și ar fi părăsit-o poate, luîndu-și lumea în cap, dacă nu întilnea pe Anca, rămasă și ea aproape singură pe lume, expusă tuturor silniciilor și abia ocrotită de o mătușă bătrînă și bolnavă.

— Anca, — zise cu vocea-i aspră fostul sergent, — dacă tu luat la mine, eu nu temut de moarte !

Anca îl privi în ochi cu ochii ei limpezi, cu gratitudinea omului scăpat dela înec.

— Anca, dus pe tine la marginea lumii, ocrotit, bre, la tine cu viața, cu pieptul asta de soldat !

Dar n'a fost nevoie de nici o margine a lumii, nici de viața de soldat; căci după ce se isprăvi cununia și fata se mută cu micul ei bagaj în casa bărbatului, toate primejdiile și tîrcoalele cele mai îndrăznețe ale cavalerilor se potoliră.

Abia unul se mai încăpățîna, mai căuta nod în papură.

— A cui e cocioaba... căsuța asta ? — întrebă omul stăpînirii, aruncînd priviri spre ferestre și în curte, fără să poată zări pe cine căuta.

— Casa ? Casa — la mine.

— La mine ! Zi, a mea. Dar ce dovezi ai, că-i a ta ?

— Hîrtia la primar.

— Hîrtia ? Ce-mi pasă mie de hîrțiile tale ? Hîrțiile în ziua de azi... Dar găinile astea ale cui sînt ? Bre, dar multe găini !... Ce-mi pasă mie de hîrțiile tale ? Ai înțeles ?

— Înțeles, — răspunse barbarul, cu supunere, deși îi fierbea singele în vine și vedea roșu dinaintea ochilor.

— A, faci? Tăcerea e de aur... Bre, dar multe găini! Ce faceți voi cu atâtea găini ?

La urma urmelor, omul cu sabie și cu autoritate se mai domoli: simți, că cu barbarul poate să iasă o proastă glumă, și se mulțumi cu câteva găini luate cu „împrumut”.

Încetul cu încetul lucrurile se potoliră. Cumpliții stăpîni se îmblinziră, femeile și găinile noilor supuși avură siguranță tot mai multă. Se simți în siguranță și Beiciu. Se înțelege, îi venea greu barbarului aspru și cerbicos să răspundă cu supunere unor oameni, pe care, poate, îi disprețuia. Dar nu era prost: înțelegea și el, că sînt nepătrunse căile providenței, că știe Dumnezeu ce face. Și duhul barbar se stăpînea...

Beiciu nu vedea, n'auzea. Patria, despre care auzise de atîtea ori la școală, se pierduse și-l pierduse; soarele, despre care se spunea la regiment, că va lumina pentru cei bravi, nu se mai arăta; iar cel care se arăta de după orizont, aducea numai griji. Toată patria lui Beiciu era acuma numai căsuța dărăpănată, grădina de zarzavat dela marginea orașului și câteva pogoane de pămînt, care-i asigurau pînea. Soarele era Anca, cu ținuta ei cuminte, cu mersul lin și îngîndurat, cu mijlocul subțire și mlădios ca firul prazului, cu ochii, în care se citea toată bolta cerului cu toate stelele din Mai.

Singur și lipsit de prieteni, de bani, de unelte, Beiciu își puse următoarea întrebare: cît poate munci un om pe zi ? Se gîndi că oamenii din jurul lui nu fac mai nimic: e mai multă siciială decît muncă. Incolo, dorm, beau, se bat, se judecă, stau de vorbă, sau la închisoare. Rar care muncește trei-patru ceasuri pe zi, în mijlociu.

Beiciu își făcu socoteala, că el poate să muncească șaisprezece ceasuri pe zi, deci cît cinci oameni valizi.

Beiciu nu degeaba învățase la școală și puțină lemnărie, și tinichigerie, și fierărie, și chiar zidărie; sau, dacă nu învățase, văzuse.

Și se puse pe muncă...

Preocupată de fleacuri, de certuri, de prostii, lumea nu băgă de samă cînd se schimbă casa lui Beiciu; nu prinse de veste cum fu înălțat acoperișul, cum fură meremetiși pereții, ușile, ferestrele. Urmă apoi o aripă întreagă, acareturi de tot felul. Iar de jur împrejur răsări cu aceeași iuțea uititoare un zid zdravăn, poate prea gros, prea greoiu, prea bocciu, dar solid; adevărată cetate de ciclop, înaltă aproape pînă la jumătatea ferestrelor.

Tot un fel de mică cetățuie răsări în grădina de zarza-

vat; cetățuie — și pe moșioara, pe unde pînă atunci rătăceau numai capre, sau vegetau cîteva ogoare de porumb anemic.

Sub streșina casei atîrna acum o tablă lungă, lată și groasă, boită în culori, cu inscripția „Bodega la București”.

Totul solid, gros, bocciu, dar sănătos, în stare să înfrunte secole și cutremure.

Un singur lucru jigneaa gustul, chiar gustul lui Beiciu: zidurile curții erau prea înalte, prea copleșitoare pentru o casă așa de scundă. Se năștea întrebarea, dacă nu s'ar putea face ceva cel puțin cu acoperișul.

Beiciu dăduse cîndva de un tablou, unde era făcută o casă mare și frumoasă, înconjurată de arbori; iar deasupra pe acoperiș — un om călare, cu o sabie în mînă. Beiciu se gîndi: ce-ar fi, să pună și el sus, pe creasta acoperișului, un călăreț?...

Din întîmplare, avea rezămată de zidul curții o cioată mare de răchită, adusă dela grădina de zarzavat, și din care nu știa ce să facă. S'o ardă, păcat, pe aici lemnul e scump, și oamenii se încălzesc cu foc de tizic. S'o întrebuițeze la ceva? La ce? E atît de strîmbă, noduroasă, are atîtea crăci și rădăcini! Dar pentru un călăreț mai că ar merge. Se mai sfătui cu unul, cu altul.

— Știi ce? — îl îndemnă perceptorul, care luase în dragoste pe gospodarul harnic și totdeauna la curent cu plățile. — Fă pe Mihai Viteazul!

— Viteaz?

— Da, care a bătut pe turci. N'ai auzit? — zise perceptorul, și a doua zi îi arată tabloul. — Iaca, pe ăsta.

— Bun, — zise sculptorul. — Dacă bătut la turci, bun!

Ii convenea și eroul, care bătuse pe turci, și faptul că n'avea în mînă nici sabie, nici cruce: se săturase omul de atîtea săbii timp de vreo șapte ani, se săturase și de cruce. Nu mai credea în cele sfinte.

— Ai dreptate, — zise perceptorul, — pune-i tot bardă, și gata!

Și cum era iarnă și timp liber de ajuns, meșterul se puse pe cioplit, iar peste o săptămînă deasupra casei lui Beiciu se arăta, boit în culoare roșie, cu care fusesse date dușumelele, ușile și firma de afară, — o enormă dihanie, cu picioarele crăcănate pînă deasupra străzii, cu coada în vînt pînă peste hudîta vecină, cu oșteanul a cărui bardă amenința valurile mării. Numai mustățile și taftanul dela șea fură date cu negru. Ceva mai jos, fu prinsă cu cuie zdravene, și tot boită, cu inscripția „Mihai Viteazu!”

— Bravo ție, Simișor, — zise perceptorul, încîntat și cu adevărată gingășie în voce. — Imi place. Nu te joci!

— Așa aparat eu femeea! — zise artistul, coborînd de pe casă cu badanaua în mînă și uitîndu-se cu mulțumire la

statuia, care strălucea în uleiul proaspăt, de sus, dela barbă, pînă la copita calului.

Iar lumea privea uimită, aproape îngrozită de munca și nesleitul talent al artistului: „guleama rabota, mnogodobra rabota, be !”

— Anca, — zise meșterul seara, înainte de masă: toate pentru tine, bre. Anca dacă o umbră de necredință din partea la tine...”

Anca îi cuprinse gîtul și-l sărută în frunte.

— De unde asemenea gînduri, Beiciule ?

— Ars, bre, spart, rupt, omorît !

Dar îmbrățișarea femeii îl potoli cu totul.

Soții se așezară la masă, mai încrezători unul în altul decît oricînd.

— Cad de oboseală, bre, — zise bărbatul, ridicîndu-se cu pleoapele îngreuiate și îndreptîndu-se spre odaia de culcare.

Femeia n'apucă să strîngă masa, cînd auzi horăitul măsurat al gospodarului.

* * *

Pe timpul băilor construcțiile încetase, căci în prăvălie treaba fierbea. Mulți veneau după băcăni: masline, brînzeturî, cafea; și mai mulți după aperitive, — care în răcoarea prăvăliei lui Beiciu aveau un farmec deosebit.

Ajutat numai de doi băieți, negustorul deabia ținea piept atîtor cereri, dar era mulțumit. Vedea că lumea vine nu numai decît, ca să vadă pe Anca lui, — care de altfel nici nu se prea arăta prin prăvălie, — ci vine cu treabă, că se mai găsesec oameni de treabă și printre sezoniști.

Cu toate astea începu să se simtă dela o vreme neliniștit, nenorocit. Il neliniștea, îl turbura Coco, cu ținuta lui misterioasă, cu ochii par'că veșnic la pîndă...

Cine e Coco și de unde s'a luat ? De ce dispăre din cînd în cînd și iar apare ? Pe cine caută ? Nimeni nu-i putea spune hotărît, și dacă i-ar fi spus, Beiciu nu credea. Coco ? Nu-i nici dela București, nici dela Sinaia, nici dela Brăila. Coco e din văzduh ! E uliul, care se aruncă deodată, de sus, înhață prada și s'a dus ! Beiciu își aducea aminte cum păzea el cloșca cu pui în copilărie, și cum mîncea bătăi în toate zilele, căci de uliu nu te aperi: vine, înhață puiul și s'a tot dus ! Nu-i scăpare ! Și dinaintea ochilor i se arăta o ceață grozavă și roșie, care-i turbura vederea și-l făcea să-i tremure mînile, să-i scape printre degete banii, rostogolîndu-se pe teighea și pe jos.

Căuta să se mai potolească, să-și stăpînească ura, frica, mînia, care-l zugrumau, îl istoveau. Adică, la drept vorbind, ce i-a făcut lui Coco ? Omul nici nu se uită la prăvălie, sau

măcar la ferestrele lui Beiciu, stă pe mal și se uită la cucoane. Da, dar de ce se uită? Nu le cunoaște pe cele mai multe? Par'că nu le întâlnește mai în toate serile, colo, în diligență? Prodava mi castraviți, he-he!

Beiciu observase înfilnirile astea de nenumărate ori. Odată, chiar vara asta, aproape a asistat... Intr'o seară căuta pe vizitiul primăriei, care dormea între roțile diligenței. Cum băjbiia el prin întunec, numai iată că cineva urcă pela capră. Era Coco. Altcineva urca pe din dos.

— St! — se auzi apoi în întunec în diligență.

— Ș-ș... răspunse alcineva.

— Pleacă, Beiciule, că se supără boierii, — șopti vizitiul.
— Lasă pe mine...

Beiciu înfășura scrumbii, cîntărea masline, turna aperitive, dar Coco nu-i eșea din minte. Da... Anca... la cine se gîndește Coco?... Asta-i: la cine?" și o nouă piclă de foc îi împănijenea ochii...

Intr'o zi, pe cînd mușterii se mai împușinaseră, plecînd la masă, și nu se mai vedea nimeni pe stradă, negustorul lăasă teigheaua pe sama băcților și-și căută treabă prin curte, prin șura cu fin, prin grajd. Nu-și dădea sama nici singur ce vrea. Apropîndu-se înfîmplător de ușa zemnicului, se uită o clipă prin crăpătura porții, spre maidanul din dosul casei, și sări îndărăt, ca mușcat de un șarpe. Be-e! Taca rabota?...

Stătu cîteva clipe nemișcat, și se uită cu băgare de samă în juru-i, se strecură în șura cu fin. Mai stătu aici pe gînduri, apoi se urcă în pod. De aici, pe o mică ferestruie, apărută de o rețea deasă de sîrmă, se putea vedea totul: pe de o parte mai tot ce se petrecea la el, în odaia de dormit, pe de alta — întreg maidanul din dos, plin de gunoaie, acoperit de bălării și pustiu, ca de obicei.

Maidanul servise pe vremuri drept bilci pentru vite; acum se despărțea de piața din centru, cu viața lui mondenă și zgomotoasă, numai prin casa și acareturile lui Beiciu și încă vreo 2—3 cocioabe de alături, dărăpănate și pustii. Din partea opusă lui Beiciu, maidanul era împrejmuît de grajdul primăriei și cîteva magazii de grîne, totdeauna închise; iar mai la o parte, spre mare, de malul înalt și prăpăstios sub care clocotea veșnicul zbucium al valurilor.

O singură urmă de viață se arăta de obicei în maidanul părăsit și pustiu, mai ales acuma, pe timpul mesei și arșiței, — o căruță lungă, acoperită cu un coviltir de pînză, și lăsată acolo, la cîțiva pași dela mal. Era căruța de gunoaie a comunei, prefăcută de primărie pe timpul sezonului balnear într'un fel de diligență, cu care se transportau pușinii amatori la un izvor de pucioasă dela marginea orașului.

Pușin atrăgătoare și comodă era diligența aceasta, cu roțile-i hodorigite, cu miroșuri vechi, cu coviltirul, care ame-

nința să cadă, sau să se răstoarne la tot pasul, cu căruța cu tot. Adesea bolnavii se coborau și preferau să meargă pe jos...

Cu atât mai atrăgător însă, aproape feeric, se arăta pe timpul nopții ciudatul vehicul, întreținut de modestul buget al comunii, înfățișând singurul loc de întâlnire, unde perechile îndrăgostite, eschivându-se din frământarea balului, găseau o clipă de adăpost. Se vorbeau cam multe despre aventurile galante și întâlnirile neprevăzute, ce ar fi avut loc uneori la adăpostul covilțirului protector; dar și susceptibilitățile moralistilor, și măsurile autorităților trebuiau să tacă în fața unor necesități explicabile și firești: pe de o parte nudurile dela plajă, expuse zilnic, costumele sumare adoptate chiar în stradă, ritmul și mai suggestiv și îmbătător al tango-ului și libertatea din ce în ce mai largă în gesturi și limbaj; pe de alta atotputernicul imperiu al zeiței Venus, care nu suferea amănări, pe când în tot orașelul nu se găsea un singur colțisor mai adăpostit, mai discret, — toate astea într'un chip fatal, firesc și legitim făceau pe bieții oameni să-și piardă și ultima deprindere de a-și stăpîni pornirile și să revie cu încetul la ceia ce s'a cam numit pe vremuri epoca de aur a omenirii... Oamenii de mult închiseseră ochii și nu se sfiau să recunoască în furgonul primăriei un modest local de utilitate publică, care la urma urmelor îndeplinea o funcțiune socială admisă în orice țară civilizată. Se interzise numai copiilor de a se apropia de diligență chiar ziua; căci se observase, că chiar drăcușorii de copii încep să-și dea acolo „randevuuri”...

Apropiindu-se de rețeaua de sîrmă, Beiciu zări mai întii pe Coco, postat lângă magazie, cu o gazetă în mîna și furișind din cînd în cînd priviri în dreapta și în stînga; iar în fața lui — tînăra nevastă... Anca stătea însă nu lângă fereastra de afară, unde Beiciu de altfel nici n'ar fi putut-o vedea, — căci nu se vedea nici fereastra, — ci tocmai lângă ușă și numai cu fața spre fereastră. Era îmbrăcată în roșu... Se înțelege, ca s'o admire cavalerul, — se gîndi bărbatul, fierbînd de mînie.

Cum s'or fi înțelegînd, prin semne? De sigur. Dar de ce stau așa, nemișcați și par'că reci față unul de altul? Ba Anca par'că nici nu l-ar observa și se uită în altă parte. Coco citește. S'or fi temînd să nu fie observați... Hanasîn!... — fremăta bărbatul, înfuriat și din cauza rețelei prea dese și acoperate cu paiajeni, — de nu se putea vedea ceva mai clar.

În sfîrșit Anca aruncă spre cavaler o privire distrată, ca din întîmplare. Ridică și *el* ochii spre fereastră...

— Să vedem, să vedem! — șopti Beiciu, gata să rupă rețeaua de sîrmă și să sară... Se răzgîndi însă, se stăpîni, mîncîndu-i numai cu privirea, cînd pe unul, cînd pe altul.

Coco cunoștea bine limbajul gesturilor și-l întrebuița potrivit cu persoanele. Puse mâna la inimă și făcu ochi galeși.

Anca îl privi cu ironie, abia zîmbind din ochi.

— Încă nu s'au ajuns! — se gândi bărbatul, triumfînd de bucurie, că a venit la timp.

— Crudo! — se înfurie deodată Coco, făcînd un gest desperat cu gazeta, și arătînd spre mare: „Mă arunc de ici, de pe stîncă!”

— Așa! Aruncă-te cu tot neamul tău! Maica vi... na... mamaligari-te... fremăta noul Otello.

— Vii? — urma Coco, făcînd din nou ochi dulci, galeși și oboșiți, ca după o îndelungată răbdare și suferință.

Dar femeea se făcu că nu înțelege. Urmă un răstimp de tăcere.

— Vii?

— Unde? — răspunse în sfîrșit femeea, plictisită și gata par'că să plece.

Dar își aranjă zulfii, apoi căzu pe gânduri: să mai vorbească?

— Ici, în diligență. La zece și jumătate, cînd ciclopul e ocupat în prăvălie.

Femeea se indignă, se înroși, dar nu părăsi locul. Părea nenorocită, nehotărîtă.

O nouă tăcere, apoi:

— Vii? Da? Da?...

Femeia lăsă ochii în jos și plecă. Se mai văzu o clipă, pe cînd dezbrăca rochia cea roșie.

— A-a, va să zică, da? — gemu bărbatul, abia stăpînindu-se să nu sară din ascunzătoare. — Gata, s'au înțeles!...

Anca nu se mai vedea. Cavalerul însă mai stătu, mai făcu niște semne, și asigurîndu-se că „da”, salută din ochi și o luă printre magaziile de grîu, cu binoclul și gazeta în mîină, liniștit, par'că ar fi fost la o treabă de toate zilele.

Bărbatul se gândi un moment ce să facă: să aștepte în prăvălie ceasul hotărît, sau să plece undeva? Simțea că se înăbușă, că are nevoie de aer...

Cobori. Intră în grajd, scoase calul, vru să-l înhame la căruță, se răzgîndi; introduse calul din nou în grajd. Cu biciușca în mîină, bătu la fereastră.

— Anca, eu plecat la stîna.

Femeea se uită la el nedumerită.

— Dar nu stai la masă? De cînd te aștept!

— Nu mîncat, bolnav. Mîncat urdă la stîna. Bucluc, bre, nu dat lapte caprele. La prăvălie rămas băiatul. Incuiat tu portița în urmă.

— Va să zică, iar nu mîninci? — întrebă nevastă-sa, uitîndu-se cu milă la fața lui palidă și stoarsă. Atunci să-ți fac diseară o cavarma bună, grasă?

Omul se strîmbă cu un aer de durere:

— Nu venit de seară, trebuie văzut mulsul de seară, mulsul de dimineață.

Femeia continuă să se uite la el cu milă și nedumerire. Omul ținea ochii în pămînt.

— Sănătate la dimineața !

Deschise portița, o încue îndată și, fără a se uita în urmă, o luă deadreptul prin maidan, hotărît, cu umerii largi și osoși, dar aproape gîrboviți.

Femeia îl privea din balconaș, tăcută, îngrozită, nedumerită...

* * *

Seara, pe la zece și un sfert, pe cînd tromboanele și țîvloaiile comunale trezeau din somn pînă și delfinii din fundul golfului, iar perechi dansatoare se cufundau, răsăreau, se înecau și din nou se arătau din ciclonul balului, o umbră tăcută se strecură pînă la fereastra salonului, se uită la ciasornic, se uită să vadă dacă Coco e încă acolo, sau a eșit. Il zări îndată, îmbrăcat în negru, cu umerii drepți, grav, concentrat, învîrtind printre cucoane și militari, toți de familie și tineri funcționari de bănci, o fetișcană palidă, subțire și înaltă. Fata era în uniformă școlară și după mișcări, părea lunatecă; părea purtată de un magnet, cu ochii abia întredeschiși, dusă în lumea visurilor, stăpînită de puterea nebirită a vrajei bărbătești.

Lui Beiciu îi venea și de data asta să sară pe fereastră, să scoată cuțitul, dar se stăpîni. Cu pași ușori, cu opincile moi, cum venea uneori dela capre, lunecă în dosul acaretelor casei, cufundate în întunerec, și se lăsă jos în bălării, cu ochii, cînd la portița dinspre maidan, cînd spre curtea din dos a otelului, și hotărî să aștepte. Din dreapta, dinspre otel are să se arate *el*, din stînga *ea*.

Orchestra continua încă să tune, cînd se arată o umbră înaltă, cu umeri drepți, venind dinspre otel și trecînd tiptil spre diligență. I se păru că umbra a trecut prea de vreme. Are să aștepte prea mult. Sau și-a pierdut el socotelile ?... Simțea că s'a zăpăcit cu totul, că nu-și mai dă sama, nici de ceasul, nici de locul unde se află. Inima i se bătea, să-i rupă pieptul, urechile îi vijîiau.

Ce face Anca ? A, iat-o !

Nu-și dădu sama dacă a scîrțîit portița, sau cînd s'a deschis, dar zări bine cum lunecă o umbră de femeie pe zidul casei și se confundă cu întunerecul maidanului.

Fără să întîrzie poate nici un minut, și tupilîndu-se cu băgare de samă prin bălării, o luă și el tiptil spre diligență. Se gîndi, pe unde să intre: prin fund, pe unde a intrat Anca, sau prin față, pe la capră ? Mai bine prin față, ca să nu-l scape pe Coco; apoi îi vine rîndul și ei...

Rezemîndu-se cu o mînă de capră, iar cu cealaltă de coviltir, vru să intre; dar coviltirul, lăsîndu-se într'o parte, îl făcu să-și piardă echilibrul. Făcînd o mișcare greșită, Beiciu scîpă cuțitul în buruiene.

Văzîndu-se dezarmat, rămase cîteva clipe aiurit, respirînd greu, orbit de sudoare, rătăcit. Vru să intre pe din dos, să-i ia pe amîndoi de gît, să-i ciocnească unul de altul, să-i gîtuie ca pe doi pui de găină. Bijbii prin întuneric intrarea, dar piciorul i se poticni de ceva moale.

— Pe ici, cuconiță... mult bun cuconiță, mult bun bacșiș... O-oh !...

Se auzi vocea vizitiului dintre roți, — de astă dată beat, se vede, căci începu îndată să horcăe.

Beiciu nu-l mai asculta. Stătu o clipă inlemnit; apoi, fără să mai urce, începu să împingă diligența spre mal.

— Cine-i ? — se auzi dinlăuntru. — Ce faci, băi Ivancu ? Ivancu ! Ești nebu ?!...

Dar era prea firziu. Impins îndărăt, vehiculul comunal, deprins cu răsturnările-i zilnice, cînd pe o coastă, cînd pe alta, zbura de astă dată cu capul înainte, învîrtîndu-se în aer și căzînd de vre-o trei ori în picioare, pînă cînd se opri în valuri.

Din urletul orchestrei și mugetul valurilor abia auziră un fel de hodorogeală nelămurită cei vreo doi-trei pensionari din București, care fumau la o masă dinaintea cafenelei și admirau în zare profilul lui Mihai Viteazul. „S'or fi ciocnit caicurile pescarilor la dig. Pe hula, pe valurile astea... bucluc!...”

* * *

— Sparg, dărîm, ard!

Fierbînd și aiurînd, cu un bidon mare în mînă, Beiciu currea curtea și stropea cu gaz în toate părțile.

— Ard, bre, dărîm!

Vru să intre în casă după un chibrit, dar găsi ușile închise.

— A încuiat cucona ! A-a !...

Și fără a mai sta pe gînduri, pune umerii și scoase ușa din țîțni. Fremătînd de ură, de minie, de durere, vru să facă acelaș lucru la odaia de dormit, cînd auzi din lăuntru:

— Cine-i ? Beiciule, tu ești ? Ce faci, Beiciule ?... Nu răspunzi ?...

Dar Beiciu tăcu. Nedumerit, uluit, rătăcit, omul stătea ca trăznit din cer, fără să înțeleagă ce-i cu dînsul: veghează, simte, doarme ? Auzit-a de bună samă vocea Ancăi, sau a visat ?

— Ce-i cu tine ? — întrebă femeea, țînînd în mînă un sfeșnic și deschizînd ușa.

Se uitau nedumeriți unul la altul.

— Tu, bre Anca ? Tu ?

Se uită la figura ei speriată, se uită în juru-i: aceeași ordine și curățenie, pe care le-a admirat el întotdeauna, când se întorcea seara la culcușul pașnic; aceleași mesuțe de lângă paturi, curate, fiecare cu sfeșnicelul ei, cu mici amănunte de toaletă, pe care bărbatul le neglija de obicei; același jeț larg din colț, ocupat de hainele ei; halatul lui din cuier, lavaboul cu sticlute și cutiuțe; însăși ea în aceeași bonetă de noapte. Vede, sau visează ?

— Tu, bre Anca ?

— Ce s'a întâmplat, pentru Dumnezeu ? Ce-i cu tine ?

— Unde-i Coco ? Cum scăpat tu, bre ? Când venit ?

Femeia se uita încremenită la figura lui rătăcită și palidă.

— Coco ? Am scăpat ?... Și-și făcu semnul crucii.

— Bre femeie, fost tu la diligența, vorbit la el ?

— Eu ?

— Tu. Azi, la douăsprezece. Aici, la fereastră.

Femeia strîngea din umeri.

— Văzut la tine din șură, aici la fereastră !

— Fereastră era cu transparentul lăsat în jos, cași acum, — zise Anca cu ton sigur. — M'ai văzut poate în oglindă, — adăugă după un moment de reflexie. — Dar...

— În rochie așa, roșu.

— Da, în capotul cel roșu. Eram singură. Mă uitam cum îmi stă. Mi l-ai dărui tu.

Bărbatul se lovi cu pumnul în cap, dar îndoiala îl coprinse din nou.

— Fost tu la diligență ? Eșit prin porțiță ?

Femeia îl privi mai cu luare aminte, se gîndi puțin și întrebă :

— Pe unde ai intrat, Beiciule ?

— Sărit peste porțița. Dece întreat ?

— Dece ai sărit și n'ai deschis ? Cheia e la tine.

— Așteaptă. Puțin. O secundă ! — zise bărbatul.

Și ca fulgerul eși, ca să vadă, dacă porțița dinspre maidan e închisă. Porțița era încuiată, iar cheia — la dînsul, în buzunar.

Il podidise sudorile, dar par'că se mai luminase. Din nou se încruntă.

— Nu ! Văzut umbra ta, trecut la diligența !

— Umbra ? A-a ?... Și Anca zîmbi, luminîndu-se și ea, căci își aduse aminte, că a văzut și ea odată, tot o umbră, și tot pe la ora asta, — proiectată pe zidul casei lor, de către „casierită”. Aceasta, îndreptîndu-se spre diligență, nu bănuia probabil, că e trădată de micul felinar din curtea otelului.

— Dacă-i... numai umbră, — adăugă zîmbind și din ce în

ce mai ușurată. — dacă-i așa, atunci las-o pe mâne. Acuma spune, pe unde ai fost, ce-ai făcut ? Dacă-i așa...

Dar bărbatul nu se astîmpăra.

— Atunci cu cine vorbit el ? — întrebă, privind-o în albul ochilor.

— Poate cu domnișoara aia dela otel, cea cu coc, de la colț.

Beiciu reflectă: între locul unde a stat *el*, apoi între Mihai Viteazul, adică fereastra lor și fereastra dela colțul otelului, se putea trage o perfectă linie dreaptă...

— Pe deasupra curții noastre ?

— Da.

Omul se lovi cu amîndoi pumnii peste cap, căci își aduse aminte, că văzuse pe Coco dansînd tocmai cu domnișoara de la fereastra din colț a otelului; iar umbra văzută de el avea un coc mult mai mare decît al Ancăi. Acum lucrul era clar: văzuse nu pe Anca, ci reflexul Ancăi în oglindă; Coco vorbise nu cu Anca, ci cu altcineva; cocul era al domnișoarei de la colț; sau fusese altă cucoană...

— Bre Anca, dat la mine peste cap cu scaun ! Eu nebun, bre; dat la mine cu scaun. Dat cu pumn ! Așa ! Dat așa !

Și pe cînd Anca rîdea și căuta să-l liniștească, inhăță galeria de tuci de dinaintea sobei și începu să se lovească peste cap, se lovi la un ochi chiar zdravăn.

— Așa ! Așa !

— Ce faci, pentru Dumnezeu ! Astîmpără-te !... striga femeia îngrozită, căutînd să-l liniștească, sărutîndu-i capul, ochiul înroșit, minile. Căuta să-i șoptească cuvinte de gingășie din limba lui, învățate în primele zile ale amorului...

Nebunul nu se astîmpăra.

— Anca, scuipat la mine ! Bătut, împușcat, bre ! Eu criminal, eu omorît la tine, aruncat în valuri, bre !

— Dece să mă omori, dece să mă arunci ?...

— Nu, nu înțeles ! Eu vrut...

Și nu isprăvi, gura i se strîmbă, mustățile de cavalerist i se lăsară peste gura cuprinsă de spasme, ochiul izbit i se congestionă, și un plîns isteric, aproape sinistru începu să-i zguduie tot corpul; căci e poate ceva sinistru în plînsul unui bărbat în puterea vrîstei, trecut prin trei războaie, cu fața brăzdată de răni.

— Anca, pierdut, pierdut!...

Fără să înțeleagă nimic, femeia lupta din răspuțeri, căutînd să-l liniștească, să-l dezbrace, să-l descalțe, trăgîndu-l spre pat.

— Așa, iaca așa, fii cuminte... cuminte, Simișor. Culcă-te.. așa, așa...

Dar fiara întărită, ațîțată de trupul ei cald și parfumat,

o înhăță între labe și se înfipse cu buzele în pieptul ei gol, făcînd-o să renunțe la orice împotrivire...

— Apă, apă ! — începu cu vocea scăzută, gîfîind și muiat ca o cîrpă.

Anca alergă îndată după apă, coborî tocmai în zemnic; dar cînd se întoarse, bărbatul apucase să golească o jumătate din cana cu apă depe lavabou, încălzită în timpul zilei, și acuma dormea dus...

În odaie se făcu liniște. Călcînd pe vîrfurile degetelor, femeia așeza la locul lor scaune, galerie, covorul de lîngă pat, celelalte lucruri deranjate în timpul luptei.

— Slavă Domnului, — șoptea făcîndu-și semnul crucii și cîzînd pe gînduri.

Și pe cînd ursul zdrobit de muncă, stors de griji și chinuit de infernul geloziei, horcăia, făcînd să tremure geamurile ferestrelor, femeia rămase singură, pradă tristelor amintiri ale tinereții și grijilor de mine, se gîndea: ce s'ar face ea, ființă plîpîndă și singură pe lume, dacă n'ar ocroti-o colosul acesta, brutal pînă la animalitate, adesea duios și blînd ca un copil, pentru care ea are uneori atîta milă, dar și atîta groază ?...

— Făcut bună treabă, bre, — șoptea bărbatul în somn... Bună... Ama tăcere... tăcere...

Dinspre otel venea vuietul surd, dar ritmic al balului, care o turburase în atîtea nopți; sălbatec și asurzitor se auzea zbuciumul cadențat al valurilor de lîngă țarm; și mai năvalnic însă, mai fioros venea urletul din larg, nelămurit, sibilic, amenințător ca glasul destinului... De mult n'a fost atîta zbucium pe o noapte atît de senină.

— Tăcere, da ! Anca... da ! Tăcere, Ivancu, repeta bolnavul și tăcu...

Stîngînd lumina și deschizînd fereastra, femeia stătu un răstimp cu privirea în păcura nopții, cu urechea la mugetul stihiei. Și numai după ce își deprinse bine ochii cu întunericul, observă că în maidan parcă s'ar fi schimbat ceva, parcă ar lipsi ceva: diligența comunei nu se mai vedea... Femeia și-aduse aminte de cîteva vorbe ale bărbatului, rostite în momentele delirului, în somn, și o bănuială teribilă îi străpunse inima.

Nu mai închise ochii pînă în ziuă...

* * *

Tragedia diligenței curmă ritmul vieții balneare deodată: sosiră procuri, judecători, inspectori...

S'ar părea că vizitiul primăriei ar fi trebuit s'o pățească cel dintîiu. Chiar ținîndu-se samă că maidanul era în pantă și că diligența a putut să plece singură, de la sine, ar fi tre-

buit par'că să se nască întrebarea: cum de nu s'a pus vre-o piedică, vre-o piatră sub roata unui vehicul comunal atît de capricios? Oricît de beat va fi fost vizitiul, instrucția par'că n'ar fi trebuit să-l scape din vedere, și poate că nemerea cumva pe adevăratul vinovat.

Nici o atenție, nici o bănuială..

Instrucția a putut fi derutată și de mediul specific balnear. În vioiciune aei excesiv de romanțioasă și pripită, plămuirea sezonistă influență mult asupra tînărului judecător de instrucție, un romancier de forță. Concepția sezonistă colectivă, pe cît de zglobie, pe atît de mărinimoasă, sugeră talentatului scriitor bănuiala unui roman extraordinar: un amor ideal, dar desperat și fatal... Il ispiți mai ales prin ideia unui act, pe cît de desperat, pe atît de înălțător: hotărîrea fericită a nefericitei perechi, de a lăsa o amintire eternă, ilustrînd, înobilînd prin mărinimosul sacrificiu al tinerei lor vieți, o stațiune balneară cu așa de mare viitor..

— Ca la Monte-Carlo! — exclamă judecătorul, întrezărind ceiace oferă așa de rar viața meschină de toate zilele.— Vă înțeleg... Eu, doamnelor, sînt un imaginativ, sînt un rafinat. Dar asemenea dezastru, o prăbușire dela treizeci de metri... Vă spun, drept, e superb!

Chiar în ochii unor sceptici ideia fu contagioasă: ceva în adevăr sublim! Și chiar dacă cele două victime ar fi scăpat, printr'o minune, mulți poate ar fi regretat. S'ar fi simțit jigniți oarecum în gustul lor estetic..

Decepția de altfel n'a întîrziat: încă pe la ora mesei se află că bietul Coco fusese aruncat de valuri tocmai pe creasta dîgului, că fusese găsit prin întuneric și dus la spital de către pescari, dar într'o stare jalnică: cu fața de nerecunoscut, cu o mină și un picior rupt, fără darul vorbirii. Cît e de vivace omul!... Fata se dovedi — un copil nelegitim, o ființă nenorocită, neinteresantă. O scoaseră pescarii..

Se răci și judecătorul, care plănua un roman din lumea mare, visa premiul Nobel. Se grăbi să isprăvească formalitățile și plecă.

Singur corespondentul se mai gîndea să facă o dare de samă amănunțită, dar fu oprit scurt:

— Ba te rugăm, domnule Horoviț, să nu te apuci de corespondențe, de imoralități. De asta ne arde acum? Așa sezon.. numai ghinioane: chiar președintele se plînge, că a pierdut cinci chilograme. Atîtea logodne stricate... Pierderi la cărți. Bietul Director! I s'a dus banca de ripă; cică l-a dat gata „casierita”... Te rugăm frumos... Noi te-am îmbrățișat te-am recunoscut; ești un băiat cu viitor, un băiat cu talent. Dar să nu ne faci familiile de rîs. Nu vezi? Lumea nu știe cum să plece mai iute, n'au cu ce plăti negustorii. Înțelegi, că în asemenea debandadă... Și la urma urmelor, ce atîta zarvă pen-

tru o fată de spălătoreasă ? N'ai material ? Descrie ultimul bal, că te pricepi. Ori, dacă vrei să-ți ascuți pana, să fii inciziv, dă-l la gazetă pe ursul, pe banditul ăla, care n'a dat un covrig pe datorie ! Auzi: cică vrea să cumpere și maidanul, o să vedeți că acaparează tot terenul pînă la izvor. Ei se îmbogățesc, și noi îi persecutăm ?...

Un urs, un sălbatec, — zicea o damă între două vrîste. — Păcat de-așa păpușică, păcat de nevastă-sa, că e romîncă, adevărată. Și el... nu vede, n'aude... Pentru el—numai banii și banii ! Și ea, sărmana... Dar las, că-i deschidem noi ochii; că la anul eu cred să viu tot aici: n'am să stau la Constanța, n'am gust să plătesc șase lei oul. Șase lei !... Asemenea oligarchie!... Acuma de ne-am vedea plecați!...

* * *

Pe țărmul sterp și bătut de vinturi, pe piața goală de dinaintea otelului tot așa de gol, peste căsuțele scunde și figurile sumbre ale locuitorilor, s'a întins din nou somnul și tăcerea pustiului, zguduit numai de izbiturile neobosite ale valurilor. Scurta licărire de civilizație, cu muzici și zgomot, cu viața zglobie a unor fluturi de o zi și neștiutori de griji, urmăriți în tăcere de priviri mohorite, striviți uneori sub greutatea unei puteri oarbe, sinistre și necruțătoare, a dispărut ca zborul unui stol de paseri în toamna aspră și prematură.

Din toată civilizația n'a rămas decît perceptorul și statuia lui Mihai Viteazul.

A. Frunză

Educația nouă germană

În iarna trecută, îndată după Crăciun, mi-am luat concediu și am plecat la Berlin, să vizitez școalele nouă de acolo. Hotărîrea îmi fusese atît de pripită și am avut atîta de alergat pînă în ultimul moment, încît n'am avut vreme să chibzuesc lucrurile în liniște. În tren însă, în acele nesfirșite ceasuri de imobilizare și plictiseală, o sumedenie de gânduri în legătură cu plecarea asta îmi năvăliră în minte. „Ce ți-a venit să lași școala în mijlocul anului?” — mă întrebuse o colegă la despărțire. Spre norocul meu, o ploaie de alte întrebări, venite dela celelalte, mă scutise de răspuns. Acum însă, întrebarea aceea oarecum ironică îmi revenea cu tărie în minte.

Nu fusese totuși un simplu capriciu din partea mea dorința asta de plecare. Ea își avea un substrat sufletesc mai adînc, într'o veche nemulțumire a mea în ce privește rezultatele activității mele dascălești. Să fi fost numai nedibăcia mea didactică pricina? Așa am crezut la început. Mai tîrziu însă, deschizînd vorba în repetate rînduri față de colege cu reputația de bune profesoare, mi-a mai venit inima la loc. Toate eram de acord asupra faptului că rezultatele învățămîntului nu corespund nici pe departe cu munca depusă de dascăli, spuneau ele — și de elevi, adăogam eu. Unde însă părerile noastre erau cu totul opuse, era cînd venea vorba de explicat această stare de fapt, de găsit vinovatul. Majoritatea găseau că vinovate sînt elevele, care-s proaste și leneșe. Vre-o cîțiva, printre care și eu, susțineam că adevărata vină o poartă programa, metoda și o mulțime de alți factori defectuoși ai școlii noastre, adică, direct sau indirect, noi profesorii.

Mai tîrziu, cînd am început să mă interesez de pedagogia nouă, am avut o oarecare ușurare — dacă poate fi și asta o ușurare — aflînd că și în alte țări, exceptînd școlile nouă, se fac tot „prea multe eforturi pentru a obține prea puține

rezultate". Și acolo se face treabă puțină cu muncă multă. Și acolo se bate apa'n piuă.

Ei, dar vezi că acolo mai sînt și școli de acelea în care se lucrează în adevăr cu folos. Știam asta nu numai din citit ci și din proprie experiență. Vizitasem nu cu mult înainte cîteva asemenea școli din Franța și Belgia, dar numai în treacăt, puțin înainte de vacanța mare. Dar atît cit îmi fusese dat să văd, mă entuziasmasem atît de mult, încît nu mai puteam de nerăbdare să văd funcționînd cîteva în plin an școlar, ca să pot prinde cheia succesului lor.

Dorința mi se îndeplinea acum. Plecam în Germania să vizitez școalele nouă de acolo. Citisem critici foarte elogioase asupra școlii germane de după război, iar o profesoară din Hamburg îmi vorbise cu mult entuziasm de școala ei. Plecam plină de nădejdi. Ce surpriză îmi rezerva capitala Germaniei, spre care mă îndreptam acum? De asta depindea dacă aveam să mă opresc acolo, să plec mai departe sau... să mă întorc în țară cît mai curînd.

Și, nici n'am plecat mai departe, nici nu m'am întors acasă. Am rămas la Berlin două luni și jumătate și, dacă mi-ar fost posibil, aș mai fi rămas bucuros încă pe atîta, căci multe lucruri minunate am mai văzut în școlile de acolo! N'am văzut prea mult, căci formalitățile mi-au luat timp și nimerisem tocmai în perioada de examene — anul școlar se sfîrșește în Germania la Paști. Afară de asta, n'am înțeles prea mult, căci nu știam destul de bine nemțește (lipsuri pe care de altfel am căutat să le împlinesc prin lecturi) și totuși atîta cit am văzut și am înțeles a fost pentru mine o revelație.

Revoluția germană a transformat cu totul școala, ca și ordinea socială și celelalte instituții de Stat. O mișcare din ce în ce mai puternică în favoarea reformei școlare în sensul celei de astăzi, a existat în Germania și înainte de război. „Die Wandervogel” — acea faimoasă mișcare a tinerimii, ce ia naștere la Berlin în 1900, izbucnește tot ca un soi de protest împotriva disciplinei prea stricte a școlii și în favoarea unei educații prin sine însuși, pornite dinăuntru în afară.

„Punctul de plecare să ne fie bucuria copilului de a trăi și nevoia lui de a crea”—aceasta a fost lozincă tuturor pionierilor nouăi reforme; iar în broșura lor „Școala activă” — publicată în 1909, profesorii din Leipzig spun: „Desvoltarea copilului trebuie să fie legea și norma oricărei educații. Școala ar trebui să se ocupe de viața copilului în copilărie, iar nu de viața lui de mai târziu. Școala de astăzi cade, pentru că învățămîntul dă cunoștințe de care se presupune că ar avea nevoie omul în viață, iar nu acelea de care are nevoie copilul în momentul cînd învață. Noi avem în vedere viitorul, scopul, iar nu copilul”.

Revoluția n'a făcut așa dar decît să adopte, să perfecțio-

neze și să răspundească în masă, un sistem de educație care corespundea în totul nouăi concepții asupra omului și a vieții. Școlile experimentale germane post-belice — spune prof. Alexander dela Columbia University — diferă de cele similare dinaintea de război, prin aceea că menirea lor nu mai e numai de a da cunoștințe, ci și de a reforma societatea. Sub regimul vechi, școala se străduia să formeze buni cetățeni, credincioși împăratului; noul ideal educativ urmărește să formeze cetățeni independenți, conștienți de rolul lor într-o republică democratică. Dar viitorii cetățeni, care vor lua parte activă la guvernarea țării, trebuie să se deprindă de mici să se conducă pe sine, precum și interesele școlii lor. Școala veche își baza programul numai pe instrucția propriuzisă. Școala nouă urmărește mai ales principii educative, bazate pe antropologie, psihologie și sociologie.

S'ar părea că nu e nimic nou în faptul că atit punctul de plecare cât și ținta educației în școlile nouă din Germania, ca și din alte țări de altfel, este copilul, cu nevoia lui de a cunoaște și de a crea. Psihologia ca bază a pedagogiei este doar un punct câștigat încă de la Rousseau. Numai că pînă în zilele noastre nu s'a cunoscut adevărata psihologie a copilului. Psihologi experimentali de talia lui Binet, Claparède etc. — au dovedit, pe bază de observații și statistici, că psihologia copilului e cu totul alta decît s'a crezut pînă acum. „Copilul nu este un adult incomplet. El este, la fiecare vîrstă, o ființă completă în sine, închizînd în subconștientul său toate virtualitățile ce se vor revela în clipa următoare”.

De aceea școlile așa numite „de educație nouă” au fost întemeiate pe baze cu totul nouă. Cum însă noua știință a sufletului copilului este încă departe de a fi definitiv stabilită, ceea ce caracterizează școala nouă este tocmai dinamismul ei, adică puterea ei de adaptare continuă la orice nouă descoperire în domeniul cunoașterii copilului. „Altă dată — spune Ferrière — copilul era inventat. Astăzi el este descoperit”.

Ce învață și cum învață copiii în aceste școli nouă din Germania? Ce învață? Răspunsul este simplu: învață ceea ce-i interesează. Cum învață? Răspunsul este și mai simplu: singuri. „Omul este om în măsura în care se formează el singur” — nu este numai crezul ministrului italian Giovanni Gentile, ci al tuturor pedagogilor noi.

Dar dacă pe copii, sau, mai bine zis, pe unii copii nu-i interesează nimic? — se va obiecta poate, cu drept cuvînt. — E o imposibilitate. — spun pedagogii moderni. — Punctul central comun tuturor școlilor nouă. — afirmă Ferrière. — este credința fermă că în orice copil normal există o forță creatoare „un elan vital spiritual”, o dorință vie de a trăi și de a cunoaște. „Rolul prin excelență al școlii nu este decît de a procura tînărului spirit hrana de care are nevoie, de a

alege calitatea potrivită fiecărei vârste și de a o prezenta unde trebuie și când trebuie, nici prea de vreme, nici prea tirziu”.

Nu înseamnă aceasta oare întronarea capriciului și a anarhiei în școală? Nu — răspunde tot Ferrière, căci în fiecare clasă există șefi naturali, conducători. Masa clasei urmează. Ea nu face decît să imite. „Spontaneitatea naturală a copilului se acomodează cu interesele dominante ale grupului” și în felul acesta se va forma o opinie a clasei. Încă dela 12 ani — adaugă pedagogul elvețian — copiii au nevoie de ordine în idei, de un program. Totul este însă ca acest program, în loc să fie impus din afară, să fie elaborat în școală de copii împreună cu profesorii lor.

Principiul acesta este aplicat astăzi în foarte multe școli germane, în care nu numai la clasele mici, unde se lucrează după centre de interes ocazional, dar și la clasele mari, programa n'are nimic fix și uniform, ci este întocmită în fiecare clasă, de elevi împreună cu profesorii respectivi. Iată de exemplu cîteva centre de interes, care acum cîțiva ani au format programul unei școli primare din Neuköln:

- 1) Casa părintească — cu toată viața ei.
- 2) Orașul; strada cu viața ei variată, mijloacele de transport, comerțul, etc.
- 3) Statul: instituții, legi, drepturi cetățenești, impozite, viața economică, etc.
- 4) Școala: organizare, conducerea de sine a clasei, biblioteca etc.
- 5) Excursii școlare.
- 6) Viața imaginativă: probleme în legătură cu evoluția vieții sociale, a industriei și a artei.

Multe din aceste chestiuni revin în cursul învățămîntului, pentru a fi studiate din alte puncte de vedere și mai aprofundat.

Îmi permit o mică digresiune. Ce deosebire fundamentală de felul cum se alcătuește programa la noi! O distinsă profesoară din București, care a lucrat în comisia pentru reforma învățămîntului secundar, îmi povestea o întîmplare caracteristică în privința aceasta: Comisia întregă era de acord că surmenajul se datorește, în mare parte, programei prea încărcate. Totuși nimeni nu voia să cedeze din ore, așa că nu se putea ajunge la nici un rezultat. Atunci cea d-nă profesoară care mi-a povestit istoria a propus soluția cea mai logică cu putință — anume, să se fixeze mai întii maximum de ore pentru fiecare clasă și după aceea, în cadrul acelei programe de lucru, să se împartă numărul de ore după importanța obiectului. Dar vezi că fiecare își închipuia că materia lui este cea mai importantă și propunerea a căzut, iar programele.. au devenit mai încărcate decît fuseseră.

Să ne întoarcem acum la programa germană.

Dar dacă interesele copiilor se vor mărgini la anumite materii? Nu va duce sistemul acesta la o cultură prea unilaterială? Se pare că nu, căci, cum spune Ferrière, „cînd copilul simte interes pentru un obiect, legile naturii fac în așa fel ca acest interes să treacă în mod normal de la acest prim centru la alte materii, pînă cînd se transformă în interes general”.

Crescuți în idei democratice, copiii nu numai că reclamă dreptul de a explora orice domeniu al cunoștinței care-i interesează, ci simt și nevoia de a-și completa acele cunoștințe ce-i ajută să rezolve diferitele probleme, pe care și le pun în legătura zilnică cu viața.

„Școala veche forma pe elevi în conformitate cu idealul părinților; școala nouă urmărește să-i ajute în propriile lor nevoi sufletești”.

De aceia școala germană a devenit o școală a vieții, în care interesele elevilor determină atît conținutul cît și metoda învățămîntului. În clasa I primară de exemplu, copiii nici nu încep să învețe să scrie și să citească decît după cîteva luni, cînd învățătorul simte că, prin cîntece și jocuri de tot felul, copiii au prins drag de școală.

Dar profesorii nu se mulțumesc în Germania ca interesele spontane actuale ale elevilor să limiteze programa. Ei organizează nenumărate excursii pentru a lărgi sfera de experiență a copiilor și implicit cercul lor de interes. Și, pe măsură ce survin interese nouă în viața sufletească a școlarilor, se îmbogățește și programa lor de învățămînt. Școala nu mai este așa dar o instituție în care se dă un anumit bagaj de cunoștințe, exact măsurate și prezentate în anume ordine, ci o instituție în care profesorii se străduiesc să orienteze curiozitatea și activitatea spontană a copiilor în sensul creșterii forțelor lor spirituale, dîndu-le în același timp armele necesare pentru o cunoaștere și o înțelegere tot mai adîncă a vieții.

„Eu nu făceam decît să satisfac curiozitatea pe care elevii mei și-o manifestă prin tot felul de întrebări — spune pedagogul ceh Bakule — și aveam grija ca acest izvor să nu sece niciodată. Prin sugestiile mele provocam neîncetat un nou interes, astfel că clasa mea era ca un izvor din care viața izvora neîncetat cu putere”.

Așa dar punctul de plecare al școalei nouă din Germania ca și din alte țări este copilul cu nevoile lui sufletești reale. Cum să cunoaștem încă aceste nevoi? Lăsîndu-i libertatea de a se manifesta spontan, numai așa îi vom cunoaște adevărata psihologie. „Activitatea spontană a copilului — spune Ferrière în „La liberté de l'enfant à l'école active” — ne revelă nevoile inteligenței sale și a tendințelor sale afective, pe care prin această activitate el caută să și le satisfacă”.

Și școala germană nouă este mai presus de toate o școală activă. Abia aci la Berlin am înțeles eu ce înseamnă în realitate „școala activă”. Pînă atunci mi se părea că și eu lucrez activ, dacă prin întrebări stîrnesc interesul și de multe ori și judecata elevelor și fac să participe clasa întregă la lecție. Desigur că și acesta e un învățămînt activ, în felul lui, dar ce departe sîntem de adevărata școală activă ! În adevăr, acel interes pe care ne silim și reușim de multe ori să-l stimulăm, nu-i, în majoritatea cazurilor, decît un interes fictiv și de moment; el vine din afară, nu pornește din curiozitatea naturală a copilului. Obiectivul acestui interes aparent îl formează lucruri care ne interesează cel mult pe noi dascălii, sau pe care în genere le predăm, pentru că autorii de programe le cred necesare pentru cultura generală și pentru că asta ne e specialitatea. Dacă îl interesează pe copil sau nu toate obiectele din program la vîrsta cînd trebuie să le învețe, nu s'a întrebat nimenea niciodată. Tot așa și activitatea pe care o provocăm în clasă: le-o impunem noi, nu-i pornim din nevoia lăuntrică a copilului de a se manifesta în afară; nu-i activitate spontană, așa că nu poate avea prea mult efect asupra dezvoltării sufletești a copilului.

„Tot ce e impus din afară fără să răspundă unei nevoi — spune Ferrière — tot ce este dat prea de vreme sau prea tîrziu sau în afara sferei de interes a tinerei inteligențe în formație, este un rău”.

Fără să vreau îmi vin în minte cîteva lecții la care am azistat de mult la o școală de aplicație dela noi. Subiectele lor erau care mai de care mai importante: una trata despre accentul grav în limba romînă. Alta despre ortografia genitivului singular la o anumită categorie de substantive feminine. Ambele la cl. IV primară; iar a treia, la cl. II, era o bucată de cetire intitulată „Ce frumoasă pildă de demnitate”. M'am întrebat atunci, ce interes spontan puteau să aibă acești copii de 10 ani pentru astfel de chestiuni subtile de gramatică... Cît despre mititeii de clasa II, m'am convins încă înainte de sfîrșitul lecției că ei n'au înțeles absolut nimic din „demnitatea” omului sărac, care refuză ajutorul bănesc al unui bogătaş, pe motiv că e în stare să muncească.

Lecția pornește în Germania, cum spuneam, dela observația proprie a elevului, provocată de interesul lui real. Acesta — cum spune Dewey — suscită la rîndul său efortul spontan, pornit și el din nevoia de acțiune, care mărește de asemenea interesul.

Cînd lecțiile de observație — spune Ferrière — au creat deprinderi intelectuale, cînd ele constituie puncte de reper și de comparație solide, atunci ei pot prinde și descrieri de fenomene necunoscute, pot să-și închipue lucruri pe care nu le văd și să le reție fără greutate.

Iar d-ra Amieux, directoare la „Ecole Normale de Sèvres”, pe care o citează Ferrière, afirmă: „În acest învățământ bazat pe observație, nevoia cărții nu se simte la început. Copilul n'are nevoie de carte nici ca să observe, nici ca să compare. Cînd ajunge însă să generalizeze, cînd i se recomandă prudența, atunci el simte nevoia cărții; e începutul muncii personale cu ajutorul manualului; apare rațiunea de a fi a cărții de știință. Lecția prin observație duce la cartea de știință și astfel la lecția de informație”.

Dar oricît s'ar strădui dascălii să lărgească experiența elevilor și implicit sfera lor de interes, învățămîntul nu se poate mărgini la aceasta decît la clasele mici. Numai acolo poate fi vorba de centre de interes ocazionale. Acest învățămînt direct va forma o bază solidă pentru învățămîntul de mai tîrziu, cînd interesul elevilor rămîne încă factorul determinant, în sensul că ei au o mare libertate de alegere atît a obiectelor de învățămînt, cît și a subiectelor în cadrul aceleiași materii.

Dar pe lingă toate acestea mai învață copiii ceva în școlile nouă din Germania — un lucru, care le va fi de cel mai mare folos în viață : stăpînirea de sine. A se pregăti pentru viață — cum spune Ferrière — nu înseamnă numai a căpăta anumite cunoștințe, ci înainte de toate „a mecaniza subconștientul; a-l mecaniza prin acțiune, utilizînd răspunsurile pe care viața infinit de variată le dă apelurilor obscure ale instinctelor”. Acea mare libertate de care se bucură elevii în școlile germane nu urmărește în fond decît o liberare a indivizilor de sub cătușele instinctelor — adică triumful celui superior asupra celui inferior, căci „nu modifici natura decît supunîndu-te ei”. Fiecare deprindere bună cîștigată reprezintă o nouă libertate cucerită. „Fiecare mecanizare a unui grup de reacțiuni adaptate — spune Ferrière — este o liberare de energie care poate ataca dificultăți nouă, adaptări mai bogate și mai diferențiate”.

Inițiatorii acestei reforme și-au dat sama că superioritatea omului nu stă în cantitatea cunoștințelor acumulate, ba că, cum spune Claparède „Condiția amintirii este uitarea”. Ei au înțeles că ceiace deosebește, între altele, pe omul superior de cel mediocru, nu este știința, oricît de mare ar fi ea, ci puțința de realizare a ceiace rațiunea îi spune că e bine. De aceea toată atenția profesorilor nemți de școală nouă se concentrează în primul rînd asupra voinței copilului: acesta trebuie să caute de mic tîria de a persevera în urmărirea în viață a unor scopuri înalte și utile.

Într'un număr din „L'Oeuvre” de astă vară, André Maurois, scriîndu-și impresiile asupra examenului de bacalaureat, spune între altele:

„Un tată spunea fiului său, care căzuse la bacalaureat:

„Bine, nenorocitele, dacă nu vrei să înveți nimic, cum ai să faci mai târziu ca să uiți totul”.

La care autorul vieților romanțate adaogă:

„Vorbele tatălui nu-s lipsite de țile. Nu înseamnă, desigur, că nu trebuie să se învețe nimic, ci dimpotrivă, să se învețe destul de puțin, destul de bine, ca să se uite cât mai puțin. A încărcă mintea copilului nu înseamnă a o forma. Singurul rol al școlii este de a făuri unealta; roadele muncii au să se vadă mai târziu, dacă unealta e bună și dacă lucrătorul știe să se servească de dînsa”.

Și acum cred că am insistat destul asupra primei chestiuni: ce învață copiii în Germania. Rămîne să examinăm a doua întrebare: cum învață copiii în aceste școli nouă.

Cum am mai spus în treacăt, copiii învață în primul rînd singuri; ei mai învață și unii dela alții și cite ceva... și dela profesori. Școala este înțeleasă acolo ca o colaborare a elevilor între ei, a profesorilor cu elevii, a profesorilor între ei precum și cu părinții copiilor. Cred că este inovația cea mai grozavă a acestui sistem de învățămînt; în orice caz este cea care te izbește cel mai mult cînd intri într'o școală berlineză. „Domnul” nu mai explică lecția dela catedră (care a dispărut de altfel din cele mai multe școli), nici nu-i scoate pe copii la tablă a doua lecție, ca să repete aiudoma ce-a spus el și ce stă scris și în carte. Nu, rolul lui este cu totul redus — în aparență cel puțin: răspunde elevilor cînd e întrebat sau intervine modest cînd o greșală n'a fost observată sau corectată cum trebuie. Restul timpului el pare cu totul pasiv.

În școala veche, profesorii vorbeau și elevii ascultau; ei întrebau și aceștia din urmă răspundeau. Acum rolurile s'au inversat. Lecția se face sub formă de discuție între elevi — unul din ei fiind însărcinat cu conducerea clasei. Acesta dă pe rînd cuvîntul aceluia care prin ridicare de mîna își arată dorința să spue ceva — fie el elev sau profesor, fără deosebire. Și ce m'a minunat mai tare, a fost constatarea că sistemul acesta se practică chiar din clasa I primară.

Închipuiți-vă o clasă de 25 de copii de vre-o șapte ani (în Germania școlaritatea începe la șase ani) a căror instituție stă într'o bancă din fund, iar de pe un scaun înalt, de unde domină clasa întreagă, o fetiță cu părul ca mătasea porumbului, conduce cu multă gravitate și îndemînare o discuție între copii, despre ceiace au văzut ei pe stradă în drum spre școală. Mica profesoară observă în același timp și disciplina. La un moment dat o văd că sare repede jos și vine spre mine. Ce se întîmplase? Vecinul meu nu știu ce făcea cu mîinile pe sub bancă. I le-a așezat frumos pe pupitru și s'a întors repede la postul ei de observație („Domnișoara profesoară” e foarte de modă veche, căci în cele mai multe școli germane de astăzi, cum am să arăt mai târziu, copiii stau în

poziția care le e mai comodă). La un moment dat un băiețel se scoală, se apropie de institutoare, care urmărește lecția din fundul clasei, și-i șoptește ceva.

Aceasta îi dă o cretă și copilul începe să scrie pe una din tablele ce tapisează pereții clasei. Nu trece mult și o fetiță îl imită. Ea se apucă însă de niște socoteli. Când institutoarea a observat că interesul clasei în genere pentru discuția asupra mijloacelor de comunicație a slăbit, numai atunci a intervenit și a întrebat: „Știți voi ce a scris micul Georg?”

— Nu!

— Poate vreți să citiți?

Cțiva răspund afirmativ și se întorc cu fața spre tablă, alături de care micul Georg sta surizător. Imediat restul clasei le-a urmat gestul și rind pe rind copiii au citit improvizatiile camaradului lor.

— Acum să vedem ce-a scris Gretchen! — a strigat apoi unul din copii.

Mica lor camaradă scrisese o serie de exerciții, pe care le propunea spre rezolvare camarazilor ei. S'a iscat imediat o emulație grozavă printre copii, care să ajungă mai repede la rezultat. Când a sunat și institutoarea le-a spus să iasă în curte să se joace, ei tot nu s'au lăsat, pînă ce n'au terminat calculul. Și, pentrucă a venit vorba de matematici, cred că e momentul să spun cît de plăcut impresionată am fost de chipul viu în care aceste științe abstracte se învață în școala primară berlineză. Nu numai că toate exercițiile și problemele sînt alcătuite cu date reale, dar ele sînt totdeauna propuse de elevi. Copiii sînt de mici deprinși să observe și să-și strîngă date din cele mai banale evenimente ale vieții de toate zilele. Astfel, dacă ei se urcă într'un autobus, imediat numără cîte persoane au fost sus și cîte jos în momentul cînd s'au urcat, cîte s'au coborît la cutare stație, cîte s'au mai urcat în urmă, își închipue aproximativ cam cît au cîntărit fiecare, așa că, ajungînd la școală, ei vin cu problema gata. În clasă ei au un tablou al prețurilor curente la diferite articole de băcănie, manufactură, etc., care deasemenea le servesc drept date la combinarea exercițiilor și problemelor. Ceiace m'a frapat la lecțiile de matematici a fost pe lîngă animația din clasă, provocată de întrecerea în propunerea și rezolvarea problemelor, iuțeala și precizia calculelor mintale. (Spre rușinea mea trebuie să mărturisesc că-mi era imposibil să mă țin de dinșii la calcule cu cifre prea mari sau cu zecimale). Absolut toate calculele, chiar și cu trei-patru cifre sau cu zecimale se fac mintal. Calculul scris se face numai la urmă, pentru a controla care din rezultatele la care au ajuns copiii sînt bune.

Aceiași legătură strînsă între școală și viața reală se observă la toate obiectele de studii. Spuneam mai sus că în-

văămîntul este înțeles acolo ca o colaborare a elevilor între ei și cu profesorul clasei. Dela institutorul clasei II a unei școale primare am căpătat cîteva lămuriri cît se poate de interesante în această privință. Anul trecut elevii lui au studiat între altele industria și comerțul și, în momentul cînd i-am vizitat eu, ajunseseră la industria alimentară. Cum învățau ei asta ? Direct dela sursă — ca să zic așa, Clasa s'a împărțit în grupuri de patru-cinci elevi, care și-au propus să studieze o anumită latură a chestiunii. Cei care se interesau de fabricarea pîinii, s'au dus la brutărie, alții s'au dus la abator, alții la cîrnărie, alții la untărie, etc. Acolo ei au observat cum se transformă materia primă, au cerut patronului explicații, și-au luat note și schițe. La lecția următoare ei au explicat camarazilor ceiace au văzut, ajutîndu-se de desen la tablă și prin aceasta au provocat o discuție între elevi, la care a luat parte și institutorul, pentru a corecta eventualele erori sau a completa unele lipsuri inevitabile. Astfel, cum spuncam, învață copiii unii de la alții.

În ora precedentă recreației mari în care am primit toate aceste explicații, elevii învățaseră în felul acesta cum se fabrică untul. Cînd a început lecția următoare, institutorul a întrebat pe copii: — „Cum credeți voi că am putea utiliza cunoștințele căpătate în ora trecută ?” Imediat un elev s'a ridicat și a spus : „Am putea scrie cuvinte nouă”.

— Și ce să faceți cu ele ?

— Să facem fraze.

— Bine. Cine vrea să scrie fraze ?

Un grup de 4—5 copii se înscriu.

— Cine are altă propunere de făcut ? — a întrebat institutorul.

— Am putea descna, — a propus un băețel.

— Ce să desenați ?

— Mașina de făcut unt.

— Da ! Mașina de făcut unt ! — au strigat mai mulți în cor.

— Cine se înscrie pentru desen ?

Un grup se ridică în picioare și dascălul și-i înseamnă în carnet.

— Cine nu s'a înscris pînă acum și ce vor aceștia să facă ?

— Eu vreau să construiesc. — a răspuns un elev.

— Și eu ! — a strigat îndată tovarășul lui de bancă.

— Și eu !

— Și eu !

— Ce să construiți ?

— Lăptăria și înăuntru mașina de făcut unt.

— Nu mai are nimeni nimic de propus ?

— Am putea să scriem niște istorioare cu titlul „La o untărie”.

Propunerea a fost primită cu bucurie de cei ce nu se în-criseră pînă atunci și peste cîteva minute clasa întregă era în activitate, fiecare copil lucrînd potrivit cu interesul său și cu înclinația sa naturală: unii desenau, alții tăiau și lipeau, iar ceilalți scriau.

— Care este avantajul acestui sistem ? — veți întreba poate. Toți pedagogii noi sînt de acord în a recunoaște că rezultatele unui astfel de învățămînt sînt minunate. Iată cum explică pedagogul italian Lombardo-Radici faptul că încă de la 18 ani, fiind student la Pisa, i s'au tipărit diferite lucrări: „Precocitate din partea mea? se întrebă el. Nicidecum. Aceasta se datora numai felului cum se lucra în universitatea noastră, care făcea pe fiecare student să producă tot ce putea, excitînd numai entuziasmul vîrstei lor. Secretul dezvoltării noastre iată-l: camarazii noștri erau în același timp și profesorii noștri. Fiecare își avea rolul său, fiecare din acești tineri studenți dădea lecții. Ce viață intensă încolțea la Pisa pentru școala italiană și totuși... fără pedagogie !”

Acest sistem de colaborare între elevi se practică în Germania nu numai la școala primară, ci în tot învățămîntul, chiar și în ultimele clase de liceu. Elevii sînt împărțiți în grupe mici, care studiază diferite laturi ale chestiunilor cuprinse în program și apoi, sub formă de comunicare, urmată de discuție, transmit cunoștințele lor celorlalți camarazi. Profesorul le indică mai întîi bibliografia, stă apoi la dispoziția tuturor acelor care pregătesc un subiect și, în fine, în clasă, ia parte la discuție, criticînd și completînd cele expuse de referenți.

Desigur că nu toate obiectele și nu întreg învățămîntul se pretează la acele centre de interes ocazionale, bazate pe interesul spontan de moment al copilului. Totuși principiul rămîne același, cum am arătat, la toate materiile și în cursul întregului învățămînt, elevii avînd o mare libertate de alegere a multora din obiecte (unele rămînînd totuși obligatorii), precum și a subiectelor în cadrul aceleiași materii. Un exemplu tipic în această privință am găsit într-o lecție de engleză la clasa II a liceului de fete „Augusta Schule”. Ca și la celelalte școli de care am vorbit mai sus, profesoara sta în fundul clasei, iar la catedră (spre mirarea mea, aci exista încă această mobilă demodată, cu totul nepotrivită cu spiritul școlii nouă) sta o elevă, care conducea lecția în baza unui program afișat cu litere mari lingă tablă și pe care, cum am aflat în urmă dela adevărata profesoară, îl alcătuisese după ce se consultase cu clasa. Primul punct din program era — lectură.

Mica profesoară indică cine să citească bucată aleasă mai dinainte, în colaborare cu clasa și cine să corecteze greselile. Urmează tot felul de observații gramaticale făcute după același procedeu, adică : eleva căreia i se dă cuvîntul

pune o întrebare și tot ea indică cine să-i răspundă. Aceia care răspunde corect pune și ea o întrebare la rîndul ei altelea și așa mai departe. Al doilea punct din program era — conversație. La pagina 215 din manual aveau următorul exercițiu: „Întrebați pe șeful gării cînd pleacă trenul și cînd ajunge în cutare oraș. Întrebați un gardist unde este Opera și diferitele mijloace prin care ați putea ajunge acolo. Închiduiți o conversație între o doamnă și un poștar care-i aduce din greșală o scrisoare adresată altcuiva” etc. *Leaderea* clasei alegea cite două din nenumăratele doritoare a-și arăta știința și acestea reprezentau în fața celorlalte, cu intonație și gesturi potrivite, scenele cerute. (Sistemul acesta de „dramatizare” este de altfel foarte răspîndit în școlile din Berlin. Istorie, povești, poezii, sînt toate dramatizate de elevi, în clasă și la serbări. La o școală primară am văzut repetîndu-se o întregă piesă de teatru, nu numai jucată, dar chiar scrisă de elevii din ultima clasă (copii de 12 ani).

Dar să ne întoarcem la lecția de engleză. În timp ce clasa întregă lua parte cu tot sufletul la scenele dela tablă, o elevă scria la tablă o mică traducere în englezește, care a fost în urmă corectată de toate elevele.

Cînd mai erau cîteva minute pînă să sune, conducătoarea clasei a propus fixarea programului pentru lecția următoare și indicarea viitoarei „profesoare”.

Cînd s'a auzit clopoțelul, elevele au eșit din clasă cîntînd, ajutate de gesturi, un cîntec englezesc. Am rămas singură cu profesoara, care a avut amabilitatea de a-mi da o mulțime de lămuriri prețioase, de care m'am servit în expunerea de față. În tot timpul orei, ea a stat într'o bancă din fundul clasei, de unde urmărea cu atenție mersul lecției. Din cînd în cînd intervenea pentru a semnală o greșală neobservată și a corecta, atunci cînd nici una din eleve nu era în stare s'o facă, ceiace se întîmpla destul de rar, elevele fiind extraordinar de înaintate pentru vîrsta lor (lucrurile se datora desigur, pe lîngă unei excelente metode, și celor 6 ore de curs din program). Regret foarte mult că n'am mai putut sta și după Paști, cînd începe anul școlar german, ca să azist la primele lecții ale clasei I, să văd cum ajunge să le facă să lucreze singure, mai ales că e vorba de o limbă străină.

Dar libertatea aceasta n'o au elevii numai în alegerea ocupației lor, ci, cum am spus în treacăt, și în ținuta lor în clasă. Primul lucru ce te izbește în majoritatea școlilor berlineze este o teribilă dezordine aparentă.

Regret foarte mult că n'am avut un aparat fotografic care să prindă animația și naturaleta de atitudine a unei asemenea clase.

Copiii stau în bănci sau la mese, așa cum le vine lor mai bine: sprijiniți într'un cot, cu capul pe bancă, picior peste pi-

cior, în picioare, sau călare pe scaun; unul se joacă cu un creion, altul cu lanțul dela chei, al treilea se duce la tablă într'un picior și la întoarcere se dă huța printre bănci; circulă în voce prin clasă, ies afară și se întorc fără să ceară nimă-nui voce — cu alte cuvinte, comit tot felul de crime din punctul nostru de vedere disciplinar, fără să capete cea mai mică observație. Și totuși simți că, cu toată dezordinea și neatenția lor aparentă, sint mult mai vioi și mai activi decât elevii noștri, care stau smirnă și ți se uită drept în ochi. Căci numai ce-i vezi deodată, când te-ai fi așteptat mai puțin, că sar și se amestecă în discuție. Incontestabil că pentru dascăl este mult mai obositor de lucrat cu astfel de clasă în continuă mișcare. Dar pentru copii și deci din punct de vedere pedagogic — este mult mai bine așa. Copiii sint deprinși să se miște liberi în orice moment, cu singura condiție de a nu deranja pe ceilalți.

Și nu numai atmosfera clasei este cu totul alta decât la noi, ci chiar și destinația sălilor de clasă. La cele mai multe școli, pe ușile ce dau pe coridoare, în loc să stea scris: cl. I, cl. II, etc., vezi pancarte cu „Sala de geografie”, „Sala de matematici”, „Sala de istorie”, etc. În aceste camere înzestrate cu tot materialul didactic necesar, se perindă toți elevii. Hărțile n'au nevoie să fie cărate din clasă în clasă, ca să se rupă, nici materialele de experiență, ca să se spargă. Mi-aduc aminte că la o școală primară am fost invitată să stau în recreația mare în sala de materiale didactice. Fără să vreau mă uitam cu jind la o foarte bogată și variată colecție de tablouri intuitive ce se găseau acolo.

— Frumoasă colecție! — am exclamat eu.

— Nu ne mai servește decât pentru inventar, — mi-a răspuns rîzînd institutorul care aștepta să sune, ca să mă conducă în clasa lui.

— Cine să se mai servească de tablouri, când avem aparat de proiecții, — a adăugat un altul, care-mi ghicise probabil nedumerirea.

În adevăr, peste cîteva minute eram condusă în sala de geografie, anume amenajată pentru proiecții (cu perdele negre la ferestre și cu becuri la tablă și la hărți) și înzestrată cu toate cele necesare unui bun învățămînt al geografiei. Lecția era despre America de mijloc. Institutorul le proiecta numeroase ilustrații dintr'o carte groasă și copiii făceau tot felul de observații și se chestionau asupra celor de pe pînză. Întrebau pe dascăl ce nu înțelegeau, aprindeau lumina ca să completeze pe harta lor ceiace învățaseră nou, și păreau tot timpul cît se poate de interesați și activi.

O altă lecție care m'a interesat în mod deosebit a fost o oră de Istorie la clasa V a unei școli primare din Wilmersdorf. Subiectul de tratat era „Dreptul omului”. După ce prin

intrebări s'a schițat istoricul Revoluției franceze, copiii au citit bucata din carte, care rezuma punctele primului proiect de Constituție a revoluției dela 1789.

A urmat un moment de tăcere, după care unul din băieți a întrebat:

— Care este adevăratul înțeles al cuvântului „libertate”?

— Eu cred că libertate înseamnă posibilitatea de a face orice vrei, — a răspuns unul dintre elevi.

— Toți sînt de aceeași părere? — a intervenit atunci institutorul, de pe pupitrul pe care era cocoșat, cu picioarele pe bancă și cu fața la copii.

— Nu! — au strigat în cor mai mulți.

— Desigur că nu, — și-a dat părerea un băiețel deosebit de vioi din fața mea, — căci asta ar însemna să fie permis furtul și omorul.

— Dați exemple din viața voastră de școală, — a propus dascălul.

— Bunăoară acuma, — luă cuvîntul un băiețel cu părul roșu și cu fața plină de pistrui, — dacă unuia i-ar veni pofta să cînte ca cocoșul sau să bată din tobă, n'am mai înțelege nimic din lecție; și totuși noi nu ne putem plînge de libertate.

Exemplul lui înveselește clasa întregă. Copiii, foarte animați, încep să comenteze, fără nici o regulă stabilită, diferitele articole ale „Drepturilor Omului”.

— Ce înseamnă „egal în fața legii”? — întreabă unul dintre copii, adresîndu-se dascălului, care, drept răspuns, nu face decît un gest întrebător spre clasă.

— Eu cred că asta vra-să-zică, — explică un băiețel din spatele meu, — că dacă un nobil și un țăran ar fi făcut același faptă rea, ar fi fost pedepsiți la fel.

Comentînd un alt articol, un copil face observația că mai înainte regele guverna singur, pe cînd acum împreună cu poporul.

— Nu-i adevărat! Astăzi poporul se guvernează singur! — îl corectează un prichindel blond, căruia tot sîngele i-a năvălit în obraz.

— Ce este o națiune? — se interesează un al băiat.

Intrebarea aceasta provoacă o discuție foarte vie, din care se vede că noțiunile de *popor*, *nație* și *Stat* se confundă în mintea lor. Dascălul intervine ca să precizeze.

Urmează apoi o comparație între „Drepturile omului” și legile germane actuale.

În recreația următoare, manifestîndu-mi tot entuziasmul față de lecția la care azistasem, institutorul mi-a explicat că învățămîntul istoriei a fost cel mai mult lovit sau mai bine zis a profitat cel mai mult de noua reformă școlară. În locul acelei aride înșiruirii de nume de regi și de date seci la care se reducea mai înainte istoria, care însă avea darul de a glo-

rifica războiul și a cultiva șovinismul, se studiază astăzi mai mult un fel de istorie a civilizației, în care Germania și-a avut rolul ei — bun sau rău — între celelalte popoare și în care interesul cade în primul rînd asupra spiritului fiecărei epoci și a evoluției acestuia în decursul veacurilor.

Înainte de plecare, trecînd pe la director pentru a-i mulțumi, mi-am arătat între altele mirarea față de faptul că niște viitori absolvenți de școală primară cunosc așa de bine legile. Bătrînul director a zîmbit mulțumit și mi-a scos dintr'un dulap un teanc de cărțițele, în felul carnetelor de note ale elevilor noștri.

— Fiecare elev primește la absolvire o astfel de cărțuție. E Constituția țării! — a adăugat el cu mîndrie, la expresia mea de nedumerire.

Din cele povestite mai sus s'ar părea că rolul dascălului este cu totul pasiv în această școală nouă. Este numai o aparență. În realitate i se cere, pe lîngă o cultură generală, o dibăcie pedagogică cu mult mai mare decît pînă acum, dar și anumite însușiri sufletești, care, dacă uneori formau așa zicînd podoaba unui profesor de școală veche, sînt absolut indispensabile unuia din școala nouă. Dacă în școala veche personalitatea profesorului are o însemnătate mai mare sau mai mică în formarea elevilor, apoi în școala de educație nouă această personalitate este factorul hotărîtor.

Mai întîi că a face față tuturor situațiilor, a fi în stare să răspundă la toate întrebările pe care copiii nu se mai sfîesc să le pue, a îndruma pe copii să învețe singuri, este desigur un lucru incomparabil mai greu și mai delicat de minuit, decît a repeta din an în an aceleași „explicații” dela catedră. Într'o școală în care programa este cu totul elastică și în funcție de interesul real al copiilor, într'o școală în care copiii învață singuri și prin experiența proprie, unde dascălul trebuie să urmărească pas cu pas activitatea spontană a fiecărui elev și să-i procure tocmai noțiunile și exercițiile de care are nevoie pentru a realiza un progres — într'o asemenea școală, un dascăl căzut în rutină n'are ce căuta.

Noul rol ce li se încredințează împinge pe profesorii din aceste școli să-și îmbogățească neîncetat atît cunoștințele lor generale, care, pentru școala primară mai ales, trebuie să fie cu deosebire de ordin practic, cît și cele de psihologie și pedagogie, spre a putea înțelege toate manifestările copilărești și a lucra cît mai în conformitate cu descoperirile nouă în domeniul acestor științe.

Dar, cum spuneam mai sus, se mai cer dascălului de școală nouă și alte însușiri, destul de rar de găsit, mai ales dela o anumită vîrstă.

„Noul profesor — spune Prof. Alexander — trebuie să fie el însuși o ființă însuflețită de dragoste de viață, de entuzi-

asm față de natură și artă, cu multă simpatie față de copii și tineret și cu ceva experiență și înțelegere a problemelor sociale. El trebuie să aibă cîte ceva din calitățile unui sportman, a unui artist, a unui meșter, să fie un bun povestitor și un bun camarad. El trebuie să simtă față de elevii săi interesul binevoitor al unui unchiu celibatar sau devotamentul unui tată”.

În adevăr, unul dintre lucrurile cele mai interesante din școala nouă germană, ca și de aiurea de altfel, sînt raporturile dintre profesori și elevi. Cu puțin înainte de a pleca din țară, văzusem excelentul film „Ingerul albastru” în care Emil Janings reprezintă în chip magistral un tip de profesor neamț de școală veche. Ce schimbare colosală a adus revoluția! Astăzi profesorul este acolo camaradul și prietenul elevilor — un camarad mai mare, cu mai multă experiență, care știe desigur mai mult decît dînsii, dar care se poate și el înșela uneori — de care însă sîntem siguri că le este absolut devotat, gata în orice moment să-i ajute, atît în activitatea serioasă cît și la sporturi și jocuri.

Autoritatea unui astfel de dascăl se sprijină numai pe iubire, respect și încredere reciprocă.

Timpul nu-mi îngăduie să intru în amănuntele pregătirii corpului didactic. Țin să menționez însă că în Prusia școlile normale au fost desființate, atît învățătorilor cît și conducătorilor de copii cerîndu-li-se astăzi o pregătire universitară, pe care o primesc fie în universitate, fie în institute pedagogice superioare.

Învățătorul este astăzi considerat în Germania nu numai ca un educator al tineretului, ci și ca un promotor al culturii și un îndrumător al poporului din localitatea în care lucrează. De aceea în toate aceste institute pedagogice se dă mare atenție orientării viitorului dascăl în domeniul științelor politice și sociale precum și în filozofie, pentru a-l pregăti pentru viitoarea lui activitate și responsabilitate socială.

Dar centrul de gravitate al acestui învățămînt îl formează pedagogia și psihologia — psihologia copilului, a adolescentului și, lucru interesant, și a profesorului.

Pe lângă practica pe care trebuie s'o facă fiecare student în școala de aplicație, în ultimul an i se dă conducerea unei școli rurale, a cărui totală răspundere o are pe timp de două semestre.

Pentru a-și completa experiența, viitorii învățători sînt obligați să viziteze nu numai diferite școli, ci și tot felul de instituții în legătură cu educația, precum creșe, spitale, școli de corecție, muzee pedagogice, etc. La cursul de istorie pedagogică se dă mare importanță evoluției pedagogiei germane, în special a școlii nouă, cu care ocazie se urmăresc diferi-

tele sisteme nouă practicate în cele mai bune școli. (Mi s'a întâmplat foarte adesea să întilnesc pe la diferite școli pe care le vizitam, grupe de studenți și studente, care urmăreau cu multă atenție lecția, își luau note și apoi discutau cu profesorii și cu directorul asupra celor văzute).

„Scopul educației viitorilor dascăli este de a face din ei niște celule vii ale organismului național”.

Un alt lucru interesant în aceste „comunități școlare” din Germania, este colaborarea părinților. Aceștia sînt ori-cînd bineveniți în școală, azistă cînd vor la lecții, iau parte la excursii și contribuie atît prin bani cît și prin munca lor la bunul mers al școlii.

Directorul și întreg corpul profesoral iau parte la adunările consiliului de părinți, al cărui scop este de a stabili legătura între familie și școală. Mulți părinți sînt înscriși în diferite grupuri de activitate liberă din școală, precum și la cursuri serale. De cîtiva ani există și o gazetă — ca mijloc de informație și discuție a întregii comunități.

Se pare că interesul pentru școală este așa de mare, încît mulți tați încep să-și neglijeze clubul și aperitivul pentru dînsa. Mai tot mobilierul școlii (bănci, catedre, table) este făcut de părinți, iar mamele vin în timpul liber și gătesc pentru cantina copiilor săraci. Școala nouă nu mai aparține Statului ci poporului, care are drept de control asupra ei.

Ceiace strînge și mai mult legătura aceasta între părinți și școală, sînt așa numitele „serate ale părinților”, care au loc în toate sălile odată pe lună, adunînd laolaltă profesori, părinți și copii, pentru a petrece o seară împreună.

De obicei, directorul ține o cuvîntare, prin care pune pe părinți în curent cu mersul școlii, cu metoda de lucru a dascălilor sau cu diferite probleme de educație, după care urmează un program distractiv, pregătit în mare taină de elevi.

Am azistat la o astfel de șezătoare și am rămas încîntată, în special de simpatia ce părea că leagă pe toți cei strînși la acea „Elternabend”. Și cu asta cred că am atins, în măsura puterilor mele, toate problemele mari în legătură cu educația nouă, pe care mi le-am pus retrăindu-mi impresiile de la școlile pe care le-am vizitat la Berlin.

— Ce-ai aplicat din tot ce-ai văzut? — m'au întrebat prietenele, la vre-o lună după ce m'am întors.

— Nimic, sau aproape nimic, — le-am răspuns.

Mirare și o oarecare decepție pe fețele tuturor.

— Și nici anul viitor n'ai de gînd să experimentezi nimic? — m'au întrebat din nou.

— Nu.

— Cum așa?

— Foarte simplu. Asigurați-mi mai întâi o școală în care să am toată libertatea de acțiune, în care să pot tria elevii cu ajutorul testelor, în care să pot aplica un program întocmit împreună cu copiii, pe baza interesului lor real, în care din școala primară, ba chiar dela grădina de copii, toți dascălii să lucreze în același spirit nou; asigurați-mă încă, mai ales, că nu-mi voi aprinde paie în cap cu autoritățile școlare, că nu voi fi persecutată ca antipatrioată și bolșevică și că nu-mi voi pierde cariera pentru acțiune subversivă contra siguranței Statului — și atunci vom mai sta de vorbă.

Magda Sp. Popescu

B a n i i

Lui Panait Istrati

Marșul cu brio al orchestrei lui Țepeneag deschisese concertul la cafeneaua „Cerbul de aur” la ora 9, ca totdeauna ; țiganii trecuse de mult prin cele mai căutate bucăți de rezistență, spre a încălzi pe consumatori în vederea programului de cabaret, iar artiștii se și înființase la masa lor de lângă sobă aproape toți: Klara-vieneza, soții Kertész, soții Dumitrescu, Margil, Pișta, Viorica și Pick. E destul de târziu, iar sala și de astă-dată, aproape goală de public.

Neștiind ce are să iasă din program, artiștii, în buna lor dispoziție de rigoare, așteaptă la masa lor cea fără consumații. Vre-unul mai forfotește printre mesele consumatorilor, ca chelnerii și garderobiera, ca patronul lor cel cu cap marțial, cu batistă atîrnînd lungă, reglementar, și cu mină jovială pînă aproape de crispație. Toți în verva lor, sub ochii patroanei de la cassă, mereu radioasă și ea, iar lăutarii toți niște apucați în mișcările și căutăturile lor. Acorduri de arii și dansuri moderne foarte — cu tobă, cu talgere și saxofoane la zi — mereu iuți și uluitoare ca bombardamentele de baraj, răsbat binisor prin geamuri, pînă la marginea opusă a pieții; ba și mai departe, atunci cînd patronul ori unul din ai lui deschide ușa să cate, ca din întîmplare, afară...

Acolo la ușă, ca și pe la ferestrele cu perdelele trase în lături ca să se vadă scena, se înghesuie azi tot cam aceiași mină de gură cască, de cerșetori și negustori ambulante megieși cu cerșetoria, toți profitori în același timp ai valului de căldură cînd se deschide ușa... Prezența acestei lumi multe și disponibile, venită de acasă doar cu ochii, nu incomodează însă pe patron, așa cum nu-l turbură pe un orator întreruperile cînd ideile se lasă așteptate. Ochii lui, pentru o clipă, schimbă chiar priviri aproape de înțelegere cu ochi necunoscuți de la ușă. — ochi ce cutreeră avizi cuprinsurile luminate din sala cu căldură complectă...

Puțin mai e pînă să înceapă programul, dacă începe...

Cel dintîi nor des însă, la masa artiștilor, a învăluit chipul mic și împuținat al Viorichii. Isbucniri îi fulgeră din ochi între două zîmbete. Prezentă cu toți la conversație, ea zîmbește și se întunecă, zîmbește și se tiră cu mintea aiurea — și tace și ascultă. O pornire împotriva a tot ce vede și simte împrejurii o stăpînește. Nesuferită i-a fost pînă acum Dumireasca întotdeauna. Nesuferită îi e acum și Margit, chiar și Klara...

Cată zadarnic să descifreze în poza marțială a patronului, în fața lui mereu radioasă cu privire fixă de rabiāt, dacă se execută programul. E ascuns și iudă... De mult au început și ochii lui să obosească în fața radioasă. Gata sînt și ochii lui să strige: „Ce mă fac eu ?” Ca ai celorlalți. Ca ochii lor, ai tuturor.

Un gras de pe la mijlocul sălii, cel mai voluminos dintre clienți, cu pîntecele în două rînduri și care privise cu simpatie spre masa artiștilor — chiar stăruitor spre ea, spre Viorica — bate acum darabana cu degetele și sigur are să plece... Întors cu spatele spre masă, aproape eclipsînd-o, stă răsăcărât cu brațele răstignite, unul întins pe masă, celălalt pe speteaza unui scaun, gata să caște... Fața mare, buclălată, îi este impasibilă. Roade doar mașinal o bucățică de scobitoare. Numai ochii ar putea să-l ducă din cafenea.

Mulți, cînd să plece, bat întii darabana.

Deoarece Viorica pierdu de cîteva ori firul conversației și se temu că uită unde se află, ea se îndoie dacă mai e stăpînă pe sine, cum fusese... Se sforță... Dar cînd, mai apoi, convorbirile dela masă o izbeau fără înțeles, numai ca un mare huiet, ea tresări dîndu-și bine sama că uită... Adică s'a surprins cînd a uitat. Ceiace înseamnă că nu mai e de tot stăpînă. Se îndărătnicește deci să nu mai uite — pînă la un început de crîspăție — și uită... Ca să fie stăpînă pe sine și să nu se mai piardă, ea nu știe că mai întii trebuie să alunge cu totul din minte un lucru: că nu mai are nici un ban... Chipul, rînd pe rînd, i se luminează, i se întunecă, i se luminează și i se întunecă... Pișta, artist de dramă cu voce de bariton și cel mai stăpîn pe sine dintre artiști, o observă și pe ea, pe cînd aruncă obosit ba un cuvînt, ba un zîmbet la ceilalți. O tot observă, fără să bage de samă că mintea i-a fugit de cîteva ori de acolo, fără să-și dea sama că chipul i se umbrește și lui... După ce apoi bagă de samă, încearcă să-i deruteze pe camarazi luînd poză de melancolie ușoară ca artist dramatic ce este. Melancolia lui însă se propagă și ea mai departe, la fel cu veselia adică se răspîndește pe chipurile celorlalți ca melancolie ade-vărată.

În mintea Violetei, cu o numesc toți, mai șovăe un alt gînd, adică o socoteală — și, ca orice socoteală, mai pri-

elnice decît gîndurile obișnuite și grijile: să ceară ori să nu ceară o cafea cu lapte... Pentru atîta lucru chelnerul nu s'ar mai adresa patronului. Desigur i-ar da! Preferă însă să ia la plecare un avans, să mai dea ceva — cît o putea să dea — la chiria adunată. S'o mai îmblinzească pe Cămilă (madam Roth).

„Uite și ăsta pleacă” — se adresează Violeta tuturor fără să-i privească.

„Da' de unde știi?” — sare Dumitrescu iritată și înțelegînd fără vre-o precizare de cine este vorba. „Omu', slavă Domnului, stă binișor la locul lui”.

Totuși, ca și cum ar fi vrut să-l țintuiască locului, privirile toate se pironiră asupra domnului celui gras. Ii dădură tîrcoale multă vreme. Il învăluiră ca într'un mare giulgiu nevăzut, alunecînd pe formele îmbelșugat rotunjite, pe brațele lungite, pe lanțul traversînd burta deasupra rîndului întii prin cheutoare. Priviri insistente îl înfășurau mereu priveghînd ca la o comoară.

Jeni Dumitrescu, care se iritase, avea acum satisfacția că putuse să sublinieze încă odată că Violeta e o creatură imposibilă. Fie vremea cea mai bună, ei i se năzărește și cobește a rău. Se dovedea că un om sănătos nu se poate înțelege cu ea... Are să i se dea odată dreptate ei, Dumitreascăi... Omul acela, de o pildă, nu făcuse nici un gest prevestitor plecării, nu se uitase la ceas, nu-și întorsese capul după chelner, nici măcar nu căscase. Imobil în toate, afară de degete, stetea nemișcat locului. Arăta prin toate că se simte bine. Aștepta poate o întreagă companie.

La masa artiștilor s'a lăsat totuși o tăcere grea.

„Nu-s și nu-s banii” — o rupse Dumitrescu rezumînd o preocupare obștească, ceiace era în toate privirile de la masă, — pînda din toate privirile.

„Dar unde-s banii care erau?” — sări ca lovită Violeta, ca și cum îi dispăruse ceva de sub mină. „Unde ?...”

Dumitrescu, care în criza economică și financiară se pricepea mai mult decît toți, zîmbi... Zîmbi, cu toate că ochii feței nu-l slăbeau de sub luminile lor ca din două reflectoare. Zîmbi, ca să mai lungească vorba pe o așa temă cu Violeta, pe care o socotea la a. b. c. în economia politică.

„Ba să mă ierți” — sări ca atînsă. „Banii sînt tot ațiția; lumea ar fi bucuroasă să capete pe jumătate și să muncească oricît”.

Observînd mai multe perechi de ochi care o urmăreau, ba cu atenție, ba cu surprindere (aproape cu admirație), ea se pierdu. Ba își mai adusese amînte, pe deasupra, ce ziduri din pachete de bancnote văzuse la hănci... Il fixa mereu pe Dumitrescu, il ținea sub ochi.

„Banii i-a tipărit statu' și a tipărit ațiția, cîtă muncă au

făcut laolaltă toți lucrătorii care pot să muncească” — adao-se ea cu obrazii ușor împurpurați de efortare. „Statu' să dea drumu' la bani, ca să poată lumea să muncească mai departe. Să facă să umble toți banii, dacă i-a tipărit. Sînt bani din muncă. Să iasă după muncă — uite așa ! Iar dacă lumea vrea să muncească mai mult, să mai tipărească!”

„Da' știți că e teribilă Violeta în finanțe ? Bravo ție, Violeto”, — izbucni Dumitrescu, hohotînd o admirație batjocuritoare în ochii lui măriți și apoi în gura ușor strîmbată. „Ei, apoi să facem noi o mașină de tipărit, dragă...”

Toți riseră. Fu un amestec și de batjocură, și de milă, și de simpatie. Și, derutată, Violeta tăcu.

Cînd ? cum ? — grasul plătise, se ridicase și eșea. Curing mai eși un al doilea consumator, după ce băuse o cafea și citise gazetele...

Pe fiecare îl petrecură cu ochii, toți, pînă cînd se închiseră ușile interioare, care jucau, și ușa exterioară sunînd surd... Acum tăcerea lor, a tuturor, semăna în cîtva cu tăcerea rămasă după plecarea cuiva pentru totdeauna. Tăceau ca și patronul, ca întreg personalul, care, cu fețele spre ușă, salutase exagerat în mai multe limbi. Tăcere apăsătoare și lungă...

Dumitrescu bătea pe masă darabana cu ochii incruntați și încetă brusc... Pick se oprise în fața lor: programul nu se mai executa. Se uitară și unii la alții și toți la Pick, aducătorul știrii; se uitară și pe masă, dinainte-le, adică nicăeri...

După cîteva minute masa lor fu goală și cafeneaua golită de dinșii. Intîrziiau doar Violeta, Margit și Pick. Au plecat toți fără avansuri, după ce fusese refuzat Pișta, artistul cel mai de temei al cabaretului și cu familie grea... Și, după ce eșeau, ascunși în gulerele lor ridicate, nu mai semănau afară cu lumea din cafenea, nici cu artiștii nu mai semănau. Erau la fel cu toată lumea deafară, cînd se scurge spre cartierele mărginașe...

Public mai aveau doar cinci-șase mese, toate învăluite în privirea lui Țepeneag... Ca și auxiliarii lui, transfigurați pînă la surmenaj și prefăcuți toți în coriști și discuri de refrene și sgomote improvizate, primașul nu cedează din tensiune. Abia dacă rupe grăbit firele desfăcute din arcuș. Iar cînd Lică a pornit cu cheta, lăsînd talgerele și toba în urmă-i decise să se spargă, întreg taraful e în friguri. Și ochii din urmă ai tarafului, mulți și lacomi, ochii lui obosiți urmăresc pe furis farfuria. Monede mai mari ori monede mai mici, monede mai multe ori monede mai puține pot să fie văzute cum cad, pot să fie văzute cum sună...

Cum Margit se plasase la masa de lângă bufet — și anume într'o societate de militari — Violeta, rămasă singură la masa tuturor, răsfoi îndelung reviste ilustrate și umoristice rîzînd subit ori zîmbînd lung pînă la extenuare.

După ceasuri lungi, ochii îi rămaseră îndelung pe un text, ca și cum l-ar ceti. Simțînd că fața îi e palidă, își frecă mai pe furiș obrazii palizi și împutînați, îi trase înapoi și își creșcu și învioră chipul. Își aduse aminte de obrazii ei cu trei ani mai înainte și de chemările la rampă — și se surprinse întrebîndu-se cu glas dacă azi chiar s'ar putea măsura vre-una cu ea la dans... De mică o poreclise mamă-sa „titi-rez”. Rămase la vorbele mamei...

Acum unde să se ducă ?

Așteptase toți înainte să treacă iute vremea și acum ea ar vrea s'o ție în loc. Se mai ridicase... Încercase de cîteva ori să-și poarte trupul printre mese în mers legănat; iar spre ziuă, după ce încercă zadarnic să scoată dela patron un avans, se cădea să plece și n'a plecat. Ii tremură tot ce ține în mîna și nu pleacă... Din creștet și pînă în tălpi își simți deodată pielea cum o furnică. De ce o simți ? O simți, pentrucă se gîndea cum ar fi corpul ei dacă n'ar mai fi al ei... Și surprinse pe ober-chelner în fața ei privind-o. S'au privit. Și așa s'a făcut că, surprinsă de privirea lui, i-a cerut o cafea.

De nu i-ar fi descoperit privirea în față, nu i-ar fi cerut...

Deoarece a fost încurcat și șovăitor, tot publicul trebuie să fi bănuît din zîmbetul lui jenat, despre ce a fost vorba și că a fost refuzată... Literele îi joacă sub ochii uscați și plînge cu respirația. Plînge numai cu respirația, pripit. Își ridică apoi ochii uscați și peste pagini și-i poartă prin local și plînge nevăzută.

Respirînd astfel mai pripit, ca și cum ar vorbi precipitat cuiva aproape, s'a ridicat, s'a dus la garderobă de s'a îmbrăcat și a eșit în piață, unde sosea ziua iarăși... Și, după ce a căzut în urmă-i ușa și, cu ea ca sugrumat, huietul de orchestră și de glasuri, mîni vinete de afară i-au întins cornuri cu lapte și i-au întins și flori; și mîni goale. Prin largul albit de zăpadă, sclipind de un ger din dimineața însorită de Ianuarie și abia pătat de stinghere arătări omenești, ea merge aproape grăbită, cu respirația ei asemenea... Obloane lăsate ocrotesc încă, de jur-împrejur pretutindeni, liniștea somnului de dimineață. Brațe disponibile, abia sosite cu îndoială din adăposturi, așteaptă mai departe în mici pîlcuri ori stinghere; femei și bărbați caută, toți în toate direcțiile, în direcția de unde vine munca. Toți ca pe un țărm de ocean, în așteptarea catargului, toți cu chipuri vinete, aspre de luptă lungă, bronzate ca de eroi. Alături de buzele strînse și ochii întredeschiși ai unora încă îndărătnici pentru luptă, guri întredeschise sub priviri căscate răsufală și ele iuți...

„De ce nu sînt bani?!...” — murmură ea cu glas tărăgănat, bocit. Apoi, în țipăt, cu cumpătul pierdut: „Unde-s banii?!”

— Ce bani? — sări sergentul din apropiere, gata la datorie.

— Banii!... Banii!...

— Ci vorbește odată: ce bani?! — strigă paznicul ordinii și avutului, aspru și iritat, văzînd că începe lumea să se adune.

— Banii! — se deslănțui iarăși glasul dătător de fiori, și femeia trecu înainte cu privirea mereu dominată de ceva — gata parcă să apuce și să sfișie ceva cu privirea — iar cu ochii îmbujorîndu-i-se. Strigarea i se înneacă într'un hohot cu dinții strînși.

Pus în fața imposibilului, și în neputință de a executa consemnul, sergentul dădu biruit din umeri în mijlocul lumii adunate, urnită pe o clipă din ale ei, părtaşă și ea la nedumerire.

Căci nimeni nu putuse s'o înțeleagă.

Și s'a dus. Nu se știe unde s'a dus.

Romulus Cioflec

Frumusețea

— După *Charles Baudelaire* —

În trupul meu o doină de piatră 'și toarce cîntul,
Și sîinii mei, de care atîția s'au strivit,
Inspiră omenirii un vis neistovit
Și-o dragoste eternă și mută ca pămîntul.

Stau ca un sfinx în largul azurului pustiu;
Am inimă de ghiață și trupul cum sint crinii,
Urăsc tot ce e zbucium turburător de linii
Și nu știu nici să sufăr și nici să rîd nu știu.

Poeții, robi cucernici ai frumuseții mele,
Ca 'n fața unui templu cu mîndri stîlpi senini,
Iși vor petrece viața în studii lungi și grele;

Căci am, ca să-i înduplec pe-acești amanți blajini,
Oglinzi în care totul vrăjit și clar s'așterne:
Adîncii mei ochi limpezi, plini de lumini eterne!

Al. A. Philippide

Probleme de metodologie teatrală

S'a făcut în terminologia literară multă vreme confuzie între *dramă* și *teatru*. Confuzia era întrucîtva justificată fiindcă cele două noțiuni artistice nu erau perfect diferențiate, deoarece ele se integrău în ceiace se înțelege astăzi într'un cuvînt de sferă mai largă, *spectacolul*.

De asemenea întorcîndu-ne la origini, cu greu s'ar putea stabili cine s'a născut întîi, teatrul sau drama, și dacă nu cumva primul dialog, în care oricine găsește originea dramei, nu era întovărășit de mimică, cuvînt și cîntec, care sînt elementele primare ale spectacolului teatral? Un anumit sincronism a existat între plămuirea dramatică, cuprinsă în dialog, și cea teatrală, hotărîtă de mimică și voce.

De aceia confuzia pe care critica și istoria literară o fac mai tîrziu între termenii *teatru* și *dramă* este întrucîtva explicabilă. Și de aceia s'a întrebuițat termenul *teatru* pentru genul literar dramatic, precum s'a vorbit și se vorbește încă de o artă dramatică, înțelegîndu-se prin aceasta arta actorului. Confuzia acestor terminologii au făcut-o învățații, scriitorii și editorii pînă la sfîrșitul veacului trecut și o fac aceștia din urmă și astăzi. Astfel, culegerile operelor dramatice ale lui Molière, Racine, Corneille erau cuprinse de editori sub titlul nepotrivit de „teatru”. Acelaș lucru se petrece și la Germani. Cînd a apărut în Germania prima ediție a operelor dramatice clasice germane în 1816, titlul colectiv întrebuițat de editor este tot acela de „teatru”.

Cît de mare a fost confuzia ne-o arată și terminologia unor istorici și critici literari de mare autoritate, cum a fost de pildă Ferdinand Brunetièrre. Astfel, lucrarea sa fundamentală privind evoluția dramei franceze e intitulată „Les époques du théâtre français”. În această carte Brunetièrre nu se ocupă nicăiri cu evoluția scenei și a artei actorilor francezi, ci urmărește drumul pe care se strecoară literatura dramatică franceză de la Corneille și pînă în epoca moder-

nă. Și cu toate acestea el întrebuițează pretutindeni cuvîntul *teatru*, acolo unde ar trebui să întrebuițeze termenii *dramă* sau *literatură dramatică*.

* * *

De cîteva decenii însă se diferențiază din ce în ce mai hotărît termenul științific literar *dramă* de *teatru*. Drama este genul literar, de sine stătător, care poate fi pretext pentru un spectacol teatral, sau poate rămînea în paginile unei cărți și sluji la lectura individuală. Drama aparține întîi literaturii și pe urmă numai, ca o simplă parte componentă, teatrului. Pe cînd teatrul este totalitatea mijloacelor materiale, de la spațiul în care se reliefează spectacolul, de la actorul care întrupează elementele de viață și pînă la cele mai mărunte elemente ale scenei — inclusiv cel mai neînsemnat obiect de recuzită — care alcătuesc ceiace se chiamă un spectacol teatral. Și dacă lărgim sfera teatrului, trebuie să cuprindem în ea și publicul spectator, care prin participarea lui la cele ce se petrec pe scenă, prin influența pe care o are, prin gustul și dispozițiile sale provoacă însăși evoluția teatrului și a dramei. Teatru fără public nu se poate concepe. Poetul scrie cartea pentru sine și pentru eventualul cetitor anonim. Omul de teatru alcătuește spectacolul pentru public, depinde de dînsul și e fericit cînd reușește a-l vrăji, a-l cuceri și a-l păstra. Și să nu se uite totuși că autorul dramatic, chiar nescrisînd pentru scenă, concepe totuși o scenă și o interpretare ideală și că prin aceasta el e în directă dependență de elementele care compun spectacolul teatral. Iar organizatorul de teatru, actorul și regisorul nu au alt scop decît de a da formă plastică și iluzia unei trecătoare realități plămîurii poetice.

Cu toate acestea și poate pentru a aprofunda mai bine tainele acelei iluzii magice pe care o realizează spectacolul teatral, cele două componente hotărîtoare ale spectacolului sînt azi studiate îndepeudent una de alta. Un cercetător modern, Gerhard Storz (în „Das Theater in der Gegenwart”, Karlsruhe, 1927) recunoaște de la început că „literatura dramatică și teatrul sînt două lucruri deosebite”, care au unul față de altul o acțiune reciprocă. Nu trebuie uitat întîi că drama este o artă individuală subiectivă, că e plămîuirea unui singur spirit și că poetul dramatic urmărește realizarea unei viziuni dramatice prin aceleași elemente psiho-fizice, care stau la îndemîna plămîuirilor poetice în genere. Abia în al doilea rînd poetul se gîndește la materializarea prin spectacol a ceiace este viziunea sa dramatică și înfăptuirea verbală grafică a acestei viziuni. Adevăratul poet dramatic nu scrie exclusiv pentru scenă, pentru actor și pentru public.

Dar urmărind materializarea și plasticizarea plăsmuirii sale dramatice, el se lasă de o parte înriurit de elementele materiale și tehnice care compun spectacolul, iar pe de altă parte le înriurește și chiar le violează pe acestea.

Spre deosebire de dramă, care e individualistă, teatrul e o artă socială. El e alcătuit de mai mulți pentru mai mulți. Actorii, scena, elementele de recuzită și acum, de curînd armonizatorul acestora, regisorul, compun toate laolaltă spectacolul, în care poezia e numai duhul sfînt care însuflă viața unor *elemente moarte* și ideia abstractă a iluziei care capătă carne, culoare și cuvînte. Dacă literatura dramatică este, precum se vede, o artă imaterială și individuală, în schimb teatrul e o artă mixtă, cu foarte multe elemente materiale, în funcție mai ales de societate. Ceiace deosebește apoi drama de teatru este elementul creator care caracterizează pe cea dintii și pe care nu-l întîlnim decît într'o formă cu totul deosebită în teatru, care e o artă reproductivă. De asemenea dacă literatura dramatică e o singură artă, teatrul adevărat e rezultatul colaborării armonioase dintre mai multe arte, între care intră și drama. Pictura, sculptura, arhitectura, muzica, poezia și în sfîrșit arta — în parte imitativă, în parte creatoare — a actorului își dau mîna spre a închea în realizare plastică, imaterialitatea unei viziuni poetice. Fără o colaborare intimă și nemișlocită, pînă la spontaneitate, între aceste două arte, un spectacol de mare artă teatrală nu e cu putință. Spectacolul teatral ideal nu poate fi înfăptuit fără desăvîrșita armonizare a poeziei cu celelalte arte. Numai astfel se poate înfăptui acea „artă totală” (Gesamt-Kunstwerk) pe care a visat-o și pentru care a luptat Richard Wagner.

Dacă urmărîm paralel istoria teatrului și a dramei, constatăm că epocile de mare înflorire teatrală au fost atunci, cînd cele trei elemente : poezie, teatru și public s'au întîlnit într'o desăvîrșită închegare. De aceia nu se poate urmări evoluția dramei, fără a urmări și pe cea a teatrului. Chiar dacă între ele se deschide uneori o prăpastie și chiar dacă drumurile lor se despart și se îndepărtează, din însuși acest antagonism reiese limpede necesitatea pentru amîndouă de a se înțelege și întregi, pentru a se regăsi în expresii definitive într'o închegare unitară. Nu poți de aceia să urmărești, să înțelegi și să lămurești drumul sinuos pe care-l urmează literatura dramatică, fără a cerceta paralel și sincronic evoluția în timp și loc a teatrului. A face istoria dramei înseamnă deci a face istoria teatrului.

Desigur că pînă la sfîrșitul veacului trecut cercetătorii s'au ocupat mai mult cu istoria dramei, lăsînd la o parte istoria teatrului. De altfel istoria dramei era mai ușor de făcut, fiindcă textele poetice se puteau găsi în cărți sau manuscrise,

pe cînd partea documentară care putea sluji la alcătuirea unei istorii a teatrului s'a pierdut în bună parte sau a așteptat și așteaptă încă să fie adunată și cercetată critic. În ultimii ani însă istoria teatrului a luat o dezvoltare foarte mare. Unii istorici o înglobează pe drept cuvînt în istoria culturii, pe care teatrul, cu multilateralitatea mijloacelor lui de manifestare spirituală, artistică și tehnică o oglindește mai bogat și mai larg decît poezia dramatică. Edgar Gross are de aceia dreptate să numească istoria teatrului o istorie a culturii și să scoată în relief rolul cultural al teatrului, ca artă socială și colectivă. De altfel însemnătatea dată teatrului ca factor cultural și social nu este un lucru atît de recent pe cît se pare. Astfel romanticii germani au pus teatrul și cultura pe același plan, socotind spectacolul teatral ca o sinteză a puterilor spirituale ale unei națiuni. Iar din ziua cînd teatrul a eșit din cadrul de improvizație a trupelor ambulante și și-a fixat o așezare temeinică legată de organizare artistică și tehnică, rolul lui devenea covârșitor, influența lui socială lua dimensiuni nebănuite, iar statul, ca regulator al societății, îl luă sub protecția sa, pentru a-l influența și îndruma. În același timp pe lîngă rolul sociologic, teatrul a căpătat treptat și un rost economic, căci devenind meserie și afacere, cerînd concursul atîtor elemente de ordin tehnic și material, avînd nevoie pentru a exista, afară de suflul artei și al poeziei, de bani, locul lui în societate a început să depindă de o colaborare armonică între artistic, social și economic. Este deci natural ca teatrul, ca întreprindere complexă și proteiformă, să cîștige înțietatea asupra poeziei dramatice, să devie treptat forma cea mai plastică și mai integrală a culturii colective și să izoleze poezia de spectacol. Drama, care odinioară își impusese puterea ei de fascinație aproape exclusiv prin intermediul artei actoricești, joacă azi rolul unei cenușerese, care așteaptă să fie readusă la lumină din ungherul unde a fost alungată. Cît este de jefuită și de masacrată poezia dramatică azi, ne-o arată arta cinematografică în care mimica și cîntecul înlocuiesc aproape cu totul puterea de vrajă și iluzie a dramei.

Despărțindu-se astfel drama de teatru, studiul lor științific și istoric s'a disjunctat și el. Istoricii acestor probleme caută azi să deosebească și să despartă istoria dramei de a teatrului, dînd acesteia precăderea și gonind-o pe cea dintîi în sfera istoriei literare. Max Hermann merge chiar mai departe și susține că „drama ca creație poetică nu interesează în istoria teatrului decît întrucît și autorul a ținut sama de condițiile specifice ale scenei”. Hermann face apoi declarația paradoxală „că specificul poetic rămîne cu totul în afara interesului istoriografilor teatrali și că cea mai neartistică

„piesă de teatru”, în înțelesul strict al cuvântului, este pentru punctul lor de vedere, în anumite împrejurări, mai importantă decît cea mai mare capodoperă dramatică a literaturii universale”. Precum se vede, pentru omul de teatru și pentru istoricul teatrului drama nu e decît un incident, întîlnit în calea unei evoluții, pe care el o privește în sine, ca o totalitate a tuturor elementelor însemnate sau neglijabile care contribuie la constituirea spectacolului. Istoria teatrului va cuprinde deci, după această concepție unilaterală, totalitatea condițiilor materiale și tehnice care au contribuit în timp la alcătuirea spectacolului. Ea nu se va confunda cu istoria dramei, care aparține istoriei literare. Istoria teatrului va forma așa dar o știință istorică aparte, care va cuprinde, cum spune Edgar Gross, „totalitatea artelor de care are nevoie teatrul modern, adică analiza actorului, știința costumului și istoria arhitecturii și picturii”. Istoria teatrului devine astfel un fel de istorie colectivă a artei.

Concepută astfel, istoria teatrului este cea mai tînără dintre științele istorice. Este în același timp și cea mai grea, fiindcă ea se găsește încă în perioada tulbure de documentare. Dacă istoria arhitecturii, sculpturii și picturii a reușit să stabilească în linii precise evoluția acestor arte, în schimb se cunoaște prea puțin și incomplet istoria scenei, a decorului și a costumelor. Nu mai vorbesc de dificultatea pe care o întîmpină istoricul, încercînd să reconstituie istoria artei actoricești. În desen și pictură, în unele colecții — una dintre cele mai importante este cea adunată de fostul profesor de la Universitatea din Leipzig, Albert Köster — s’au păstrat urmele teatrului de odinioară, mai ales ale celui de la Renaștere încoace. În ce privește însă jocul actorului, care este trecător ca și dinsul și pe care povestirile istoricilor și comentatorilor întîrziati nu-l poate evoca decît indirect, istoria teatrului se găsește numai înaintea unor izvoare impresioniste și nici decum în fața unor documente precise. Căci vocea actorului, plastica gesturilor, fluidul de vrajă personală și capacitatea sa de a întrupa o plămuire poetică, sînt lucruri prețioase pentru istoricul teatral, dar din nefericire imposibile de identificat pentru trecut. Cele cuprinse în memoriile și scrisorile timpului, în mărturisirile actorilor sau în impresiile contemporane nu ajung nici pe departe pentru a stabili materialul documentar necesar istoricului teatral. Poate că de acum încolo cinematograful și gramofonul vor deveni mijloacele de înregistrare documentară pentru stringerea materialului necesar istoricului de mîine. Și așa, precum, odată cu apariția regisorului în veacul al optsprezecelea, istoria teatrului a cîștigat o nouă linie de orientare, pentru

cercetătorul teatral al viitorului, omnipotența de azi a regisorului nu va reprezenta numai o latură nouă din dezvoltarea teatrului, dar va aduce cu sine și o serie de documentări prețioase privitoare la arta actorului și la realizarea spectacolului în genere.

Este sigur însă că actuala concepție a istoricilor teatrali, care lasă în cercetările lor drama pe al doilea plan, va trebui să facă loc pe viitor unei concepții unitare și mijlocii, care să repună poezia dramatică în drepturile ei. Istoria teatrului, ca știință integrală artistică, nu poate fi studiată, după cum spune Hermann, numai după elementele materiale și intermediare care stau la baza spectacolului, ci în directă legătură cu istoria dramei, chiar dacă aceasta din urmă ar fi socotită numai ca una din laturile care alcătuiesc spectacolul. O istorie a teatrului, fără a fi întretăiată de o istorie a dramei, este incompletă. Asta ar însemna să alungi din teatru spiritualitatea, să gonești suflul vieții adevărate și să prețuiești artificialul, lăaturalnicul și intermediarul mai presus de simburile de viață și de poezie în jurul cărora se încheagă spectacolul. Fiindcă teatrul nu s'a dezvoltat izolat de dramă, precum nici drama nu s'a dezvoltat ca o artă literară independentă, mulțumindu-se cu plămuirea unui spectacol imaginar, ce se desfășoară pe rând în mintea poetului și a scriitorului.

Că lucrurile stau așa și nu altfel, că evoluția dramei e legată de cea a teatrului și viceversa, o poate arăta o scurtă privire retrospectivă asupra istoriei lor. Urmind fazele evolutive ale dramei și teatrului, interdependența lor, cu momentele de supremație ale uneia sau alteia, apare limpede și nediscutabilă. Desigur că astăzi teatrul domină drama. Spectatorul vrea iluzie optică, mișcare simfonică, imagine variată.

Detaliul poetic nu-l interesează, frumusețea literară se strecoară pe lângă dinsul nebăgată în samă, iar plămuirea poetică devine pentru el, în ansamblul condițiilor de reprezentare, inezisabilă. Domină tehnica și recusa subțilitate magică a regisorului, în minile cărora poezia își pierde cu totul prestigiul, lăsându-se amputată și jefuită poate de cea ce ea are mai autentic. Poezia este azi sclava culiselor. Spectacolul se impune ca o dictatură a-tot-stăpînitoare. Desigur, această teatralizare a spectacolului, care în Rusia sovietică s'a întins și asupra vieții sociale teatralizînd-o, a influențat și concepția istoricilor de teatru, care dau întîietate teatrului asupra dramei.

Dacă se cercetează însă trecutul acestor două arte, alternativ înfrățite și îndușmănite, se poate vedea lesne că momentele de înflorire teatrală și dramatică au fost atunci cînd drama și teatrul s'au găsit pe trepte de egală înălțime. Numai în astfel de epoci evoluția lor a atins culmi, căci duhul poe-

ziei autentice a însuflețit cazna entuziastă a actorului de geniu și a omului de teatru strălucit.

* * *

Dacă ne întoarcem la originile dramei și ale teatrului, vom căuta zădarnic pentru ele acte de naștere deosebite. Este cu totul inutil să ne punem întrebarea cine s'a născut întâi: teatrul sau drama. Ele au apărut odată. Nașterea lor e sincronică. Ba s'ar putea spune, că una fără cealaltă n'ar fi fost cu puțință. Precum se știe, la începuturile ei poezia n'a fost scrisă, ci cîntată. Fenomenul grafic este posterior nașterii poeziei. Poezia nu putea fi, deci transmisă decît prin grai, iar acesta era în chip firesc însoțit de gest. Deci în embrion, actor și poezie se întilneau în manifestările trubadurilor și ale cîntăreților vagabonzi. Iar dacă ținem sama și de faptul că la serbările cu prilejul schimbării anotimpurilor domină danțurile și travestiurile simbolice, găsim laolaltă înfrățite și întregindu-se cele dintii afirmări de poezie dramatică cu cele mai primitive manifestări de teatru. Din pofta de imitație, din dorința de a vedea, din necesitatea de a crea iluzia unei noi vieți, alături de cea trăită, s'a născut teatrul. Iar din dialogul scurt între două personaje care participau la o frîntură de acțiune s'a născut drama. La început teatrul și drama se confundau. Pe urmă s'au despărțit, fără a rupe legătura între ele și s'au dezvoltat paralel spre a se întilni în decursul veacurilor în clipe de desăvîrșită întregire și armonie.

Toate artele au, cum spune Schiller, la baza lor un instinct comun: instinctul jocului. Dar niciuna dintre arte nu izvorăște în așa măsură din acest instinct, ca teatrul. Originea teatrului e în pantomimă, din acea instinctivă necesitate ca prin gesturi deosebite și prin măști ireale să se creeze un joc fantastic. De altfel începutul teatrului are un caracter colectiv. Teatrul s'a născut, precum se știe, cu prilejul serbărilor religioase sau ale solștițiilor. În danțurile și jocurile mimice ale popoarelor primitive, în unele tradiții populare păstrate chiar în epoca noastră se găsesc urmele cele mai vechi ale spectacolelor din vremurile păgîne. Nu e nevoie să mergem prea departe ca să identificăm astfel de rămășițe păgîne ale serbărilor și spectacolelor primitive. La noi în ritul nostru religios se păstrează, înfrățite bizar cu detaliile spectaculoase ale serviciului creștin, elemente păgîne, amintitoare ale celor mai bătrîne urme de teatru. La priveghiuri, cu alegoriile și amestecul de scene comice și tragice, la nunți, la înmormîntări și de lăsatul secului, întilnim manifestări mimice alegorice, frînturi de vechi spectacole teatrale rudimentare. Cercetările sociologice făcute de d. D. Gusti la sate

au dus la descoperirea de măști și costume grotești de origine păgână, dar pe care și astăzi poporul le folosește atunci când intrupeză personaje alegorice și fantastice în jocurile teatrale ocazionale de la țară.

De fapt toate aceste manifestări teatrale sînt resturi ale celei mai vechi forme dramatice care a fost *mimul* și despre care un învățat german, Hermann Reich, a scris o substanțială carte. Mimul e un mic dialog în versuri sau proză, care poate fi cîntat sau numai spus și în care elementul dramatic propriu-zis joacă un rol secundar. El a dispărut în Grecia curînd, dar s'a păstrat în Orientul apropiat în formele barbare ale spectacolului popular. În Evul Mediu îl găsim adaptat în scenele comice ale dramei liturgice și mai ales în jocurile de carnaval. Dacă încercăm să urmărim începuturile teatrului și ale dramei pe linia de dezvoltare a mimului, constatăm și aici origini și manifestări comune, gestul și cuvîntul, jocul și dialogul însoțindu-se, întregindu-se și desăvîrșindu-se.

Legătura dintre teatru și dramă s'a păstrat în decursul veacurilor, cu rare întreruperi și cu preponderența unuia sau celuilalt, publicul jucînd în păstrarea acestei armonii rolul de regulator. Factorii esențiali ai spectacolului teatral au fost de cînd e lumea dialogul dramatic, care slujea desfășurării unei acțiuni dramatice, teatrul cu mijloacele lui creatoare de iluzii și de viață, și publicul, căruia i se dăruia spectacolul și de care s'a ținut totdeauna samă în teatru. Cît de mare a fost rolul publicului în dezvoltarea teatrului și a dramei se vede mai cu samă la originile acestor două arte, care s'au născut din spiritul poporului și s'au dezvoltat în funcție de dînsul. Din ritul religios, care era colectiv, din serbările solstițiilor care erau tot ce poate fi mai popular, și din evenimentele mari ale categoriilor sociale cu rol covîrșitor în viața popoarelor s'a născut spectacolul teatral. Momentele de înflorire ale teatrului și ale dramei au fost totdeauna atunci, cînd înflorirea teatrală a mers mîna în mîna cu cea dramatică, corespunzînd în același timp și unei intense preocupări teatrale din partea publicului. Interdependența acestor trei factori o înregistrează istoria, și evoluția teatrului și a dramei înregistrează puncte culminante numai atunci cînd aceste trei elemente de mai sus au parte egală în compunerea și hotărîrea spectacolului.

Este suficient să urmărim această evoluție la cîteva popoare, pentru ca să nu mai fie nevoie de alte argumente.

Astfel găsim la Indieni un moment de înflorire teatrală pe vremea regelui Sudraka. Atunci poezia și arta dramatică s'au întîlnit pe aceeași scară de superioritate în spectacolul teatral. În acea epocă drama a ajuns ca gen literar la o culme remarcabilă de dezvoltare și înflorire.

Aceiași înfrățire și colaborare între teatru și dramă o întâlnim în epoca lui Sofocle. Totuși atunci drama juca rolul precumpănitor, teatrul fiind lăsat pe al doilea plan, iar arta actorului neavînd încă însemnătatea de mai tîrziu. Tragedia greacă în epoca ei de strălucire era o artă aristocratică. Publicul cel mare nu avea cuvînt hotărîtor. Piața nu începuse încă să-și împuie gustul și capriciile. În clipă însă cînd vulgul începu să se intereseze de aproape de spectacolele teatrale, el își impune repede gustul său ușuratec și desfrînat, ceiace contribuî ca tragedia aristotelică să decadă și odată cu ea să se sfarme în grotesc și vulgarități populare și teatrul. La începutul mișcării teatrale grecești a dictat cultul religios, din care s'a născut tragedia. Au urmat apoi poezii, care au dus la strălucire literatura dramatică, pentru a fi în cele din urmă dominați de public.

Și în teatrul modern european se poate observa o evoluție asemănătoare. Drama modernă s'a născut în biserici, ca o continuare a serviciului divin. Totul era la început dominat de religie, care utiliza spectacolul ca mijloc de atracție și propagandă. Poezia dramatică nu era decît o interpretare lumească a învățăturilor biblice. Ea nu avea decît rolul de a amplifica și a plasticiza prin joc scenele tipice din Noul Testament. Arta actoricească, lăsată dintru întii în sama preoților, era lipsită de originalitate și stil, iar publicul căuta spectaculosul și senzaționalul pe care preoții-regisori îl utilizau spre a atrage masele populare la biserică. Foarte curînd însă concesiile, pe care clericii fură nevoiți să le facă vulgului, dădură proporții elementului spectaculos și mai ales elementelor dramatice profane și ordinare, astfel că drama fu scoasă din biserici, găsindu-și loc de desfășurare în piețele publice. Foarte repede scenele profane, în care abundau obscenitățile mult gustate de publicul de rînd, au covîrșit elementul religios, mergînd cu pași repezi pînă la înlocuirea lui. Drama, ca gen literar, a lipsit. A existat însă spectacolul popular, cu desfășurări imense de mase, cu o participare aproape dictatorială a publicului la înscenările teatrale și cu o totală capitulare a regisoriilor față de vulg, care cerea desfătare pentru ochi, polifonie pentru urechi și material literar de calitate inferioară pentru emotivitatea sa artistică. În aceste manifestări spectaculoase de teatru a dominat gustul inferior și instinctiv al plebei. Lipsa oricărui echilibru între cei trei factori componenți ai spectacolului teatral a făcut imposibilă înflorirea dramei și a teatrului.

O etapă nouă în istoria teatrului și a dramei deschide Renașterea. Teatrul trece din minile organizatorilor populari în cele ale învățaților și cărturarilor, iar marelui public este redus la cercul restrîns al prinților-protectori, al patricienilor

mecenaji sau ai școlarilor. Spiritul publicului iese de sub influența instinctelor și se intelectualizează. Umanismul deschide tezaurul literar al dramei antice și provoacă dezvoltarea aceluia gen de dramă scrisă, a cărui reprezentare nu are nimic comun cu dorințele și predilecțiile populare. Iar acolo unde totuși masele populare își arată interesul lor pentru teatru, li se oferă în locul spectacolului medieval și al farsei de carnaval plină de obscenități, alegoria clasică. De altfel poezii dramatice din epoca barocului nereușind să creeze un stil nou dramatic și să puie bazele unui tip de dramă care să oglindească preocupările etice și conflictele societății de atunci, au imitat în chip servil pe antici. Așa se explică dezvoltarea surprinzătoare a teatrului ca mijloc ajutător pentru plasticizarea elementului dramatico-literar. Un moment nou și hotărîtor pentru dezvoltarea teatrului îl aduce participarea artiștilor plastici la organizarea și împodobirea spectacolului. Pictura și sculptura modernă aduc în teatru o contribuție de preț, căci pentru întâia oară decorul — pinză lemn și vopsea — participă la crearea iluziei scenice. Astfel la Milano serbările alegorice și teatrale ale Ducelui sînt date pe sama lui Leonardo da Vinci. Acest ingenios artist plastic inventează primele mașini pentru scenă și utilizează pentru întâia oară decorul pictat, care rămîne de atunci încolo nedeslipit de spectacolul teatral. Ochii spectatorilor văd în cadrul strîmt al scenei boltindu-se cerul cu stele și lună, și sub el, ca sub un baldachin feeric, păduri umbroase și cîmpii înflorite. Cît de mare a fost reforma lui da Vinci în teatru se poate vedea abia azi, cînd tipul scenei moderne e numai o variantă perfecționată a scenei din epoca Renașterii, creată de acest multilateral artist. Teatrul trecînd din stradă în palate, lipsindu-i mișcarea maselor și perspectiva pietelor ce se deschideau lîngă catedrale și primării, găsește o compensație pentru ceiace pierduse în podoabele și zorzoanele decorurilor strălucitoare.

În evoluția teatrului trecerea de la spațiul fără limite fixe al spectacolului medieval la spațiul precis încadrat de scena împodobită cu decoruri înseamnă un moment hotărîtor. Factorul spațiu intervine astfel ca un element decisiv în alcătuirea spectacolului. Atenția oamenilor de teatru din vremea Renașterii se îndreaptă toată către partea spectaculoasă a teatrului, lăsînd la o parte drama, care e de o calitate mult inferioară mijloacelor ce-i sînt puse la îndemînă spre a fi plasticizată în spectacol. Cultura teatrală atinge în acea vreme o culme unică în serbările teatrale organizate cu prilejul carnavalului din anul 1519, cînd însuși papa Leo X patronează la Roma strălucitoarele festivități. Tot ce putuse da o literatură dramatică de imitație antică realizase Ariost

În comedia sa, iar Rafael își irosise cu prisosință talentul pentru a zugrăvi decoruri de neînchipuită plasticitate. Dacă adăogăm la acestea jocul unor actori deja rutinați și participarea entuziastă și înțelegătoare a unui public rafinat, avem o imagine aproximativă a acestui moment de înflorire teatrală, la care toate artele au participat, împlinind cu anticipație idealul formulat mai târziu de Richard Wagner.

Influența noului tip de teatru al Renașterii a fost, precum era și firesc, puternică și largă. Cei dintâi care au adoptat fastul decorativ al Renașterii au fost Spaniolii, care aveau de altfel o cultură teatrală veche bazată pe arta populară. Era oareșicum natural ca pompa și tehnica teatrală a vecinilor să treacă repede în Spania, unde drama se bucura de o mare și populară căutare. E destul dacă amintim pe Calderon de la Barca, ca să arătăm că teatralismul Renașterii, se înfrățește cu adevărata literatură dramatică în Spania iubitoare de poezie, de plastică și de fast. Și în cazul Spaniei se poate deci vorbi de o înflorire simultană a teatrului și a dramei sub îndemnul interesului larg popular.

În Anglia evoluția teatrului și a dramei, cu apoteoza teatrală din epoca shakespeareană, are o evoluție deosebită de cea din țările în care Umanismul și Renașterea au creat noul tip de teatru. Aici el nu începe în sala de spectacol și nu e deci în funcție de tehnica nouă a scenei și a decorului, ca în Italia și Spania. Ca și tragedia clasică, drama elisabetană este o expresie a spiritului popular. Pasiunea pentru spectacol a englezului are un caracter vădit democratic. Se joacă pentru toate clasele, iar drama și teatrul trebuie să se adapteze gustului variat al tuturor păturilor sociale. Numai așa se explică faptul că Renașterea engleză a găsit o atît de potrivită expresie în teatru. Hyppolyte Taine, în a sa „Istorie a literaturii engleze”, remarcă fără exagerare acest lucru, amintind că patruzeci de poeți „au preumblat drama prin toate provinciile istoriei, imaginației și ale fanteziei, îmbrățișînd cu egală virtuozitate pastorala, visul, tragedia și comedia” și au stat la dispoziția teatrelor, din care lipsea fastul artei sudice, dar unde colabora imaginația unui public pasionat. În drama lui Shakespeare a culminat această teatromanie britanică, căreia poetul lui „Hamlet” și „Othello” îi oferea din belșug încheștări de patimi, jocuri de fantezie și un verbiaj de o impetuozitate și variație unică. Poate că într-o anumită privință drama lui Shakespeare merită să fie socotită ca o vastă frescă de alegorii populare. Fiindcă viața de la curte, viața politică și sensibilitatea populară, în toate elanurile și capriciile lor, găseau în galeria de tipuri și în avalanșa de patimi ale lui Shakespeare simboluri străvezii ale actualității. Artă lui Shakespeare, cu toată frumusețea ei înaltă

literară, a fost totuși o artă populară. Poate de aceea efectul ei asupra maselor este și astăzi încă atât de proaspăt și spontan. Dacă scena a fost în genere lipsită de pompă și de artificial, lipsa decorativului a fost compensată prin grija ce se dădea jocului actoricesc, care aparținea unei elite de actori profesioniști și nu, ca aiurea, unor delitanți întâmplători. În teatrul shakespearian întâlnim o deplină armonie între poet, actor și public, ceea ce reprezintă un nou moment de strălucire dramatică și teatrală.

Teatrul Renașterii, trecînd prin diferite stadii și prin unele crize, s'a păstrat cu forme deosebite, parte amplificate, parte simplificate și stilizate, pînă azi.

Ceiace se poate constata în decursul veacurilor următoare și ceea ce confirmă teza susținută și lumărită în rîndurile de mai sus, e o alternare de echilibru și dezechilibru între elementul spectaculos-teatral și cel dramatico-literar. Orice cîteori împrejurările fac ca între teatru și dramă să se sape o prăpastie, apare omul de teatru genial, care reface legătura ruptă dintre spectaculos și poetic și reîntoarce drama din cabinetul de lucru pe scenă, sau salvează scena de a-tot-puternicia destrăbălării populare, fără a face însă din ea numai un templu de artă pentru inițiați. E cazul lui Molière în Franța, care a reușit să împace literatura cu teatru și pe amîndouă cu opinia publică. E cazul lui Lessing în Germania, care a smuls drama din bibliotecile savanților pentru a o hrăni cu actualitate germană, și a dat teatrului german stabilitate în organizare și putință de adaptare atît la gustul publicului cit și la idealurile preoților. Odată teatrul devenit stabil și intrat în faza lui de organizare și comercializare, el iese definitiv din faza improvizațiilor entuziaste și a dilentanțismului optimist și intră în făgașul unei colaborări unitare a tuturor artelor care îl servesc. Arta dramatică devine astfel o meserie ca oricare alta, teatrul o întreprindere economică cu puternice repercusiuni sociale, iar literatura dramatică o creațiune poetică lipsită de independență și în funcțiune de aparatul tehnic și artistic care o va transforma din ficțiune literară în realitate plastică și vie. Ceiace caracterizează deci teatrul veacului al nouăsprezecelea și pe cel al vremurilor noastre e stabilitatea, din care derivă comercializarea lui și, ca o consecință ultimă a acestora, specializarea pînă la deplină tehnicizare a celor trei factori: poet, actor, pictor, cu elementele lor provocatoare de viață iluzorie. Legătura dintre teatru și dramă devine preocuparea de competență a oamenilor de teatru, cu alternanța de dominație pentru unul dintre acești doi factori. Lupta ce se dă în domeniul teatrului în ultimele decenii este caracterizată prin concesiile reciproce, concesiile ce-și fac teatrul și drama care

duc uneori la momente armonie deplină. Dacă în epoca de glorie a Comediei Franceze stăpînește biruitorul marele reper-toriu, în epoca teatrului german caracterizată prin acțiunea reformatoare a Ducelui de Meiningen, care își propune să armonizeze marea poezie dramatică cu jocul de ansamblu al actorilor, domină grija ansamblului și înfrățirea poeziei cu arta dramatică. Fără îndoială că cel mai caracteristic moment teatral al secolului al nouăsprezecelea e încercarea de sinteză teatrală a lui Wagner, care la Beyreuth a creat un teatru, în care poezia, muzica, arta dramatică și tehnica scenică aveau să se înfrățescă într'o sinteză desăvîrșită sub ochii unui auditoriu de calitate superioară și cu pregătire teatrală și dramatică excepțională.

În această luptă ce se dă pentru crearea spectacolului de artă integrală intervine în sfîrșit un element nou: regisorul. Dacă cei patru factori inițiali ai teatrului sînt spațiul, actorul, poetul și publicul, cel din urmă factor, regisorul, e numai intermediarul care face legătura indisolubilă între aceștia. Lupta ce se dă de aproape un secol între elementele constitutive de mai sus avea nevoie de un împăciuitoare și de un arbitru, care să stabilească linia de tranșă între ele. Dacă intermediarul inițial își ia azi elanuri dictatoriale, aceasta se datorește atît decadenței și epuizării mijloacelor curat teatrale, cît și zugrumării literaturii dramatice de către omnipotența economică a negustorilor de teatru. Domnia aceasta dictatorială a regisorului e însă de dată recentă. Mai ales în Germania, țara inflației teatrale, a supraproducției actoricești și a crizei literaro-dramatice, puterea regisorului a crescut în chip cu totul neprevăzut. Pe regisor, în forma lui primitivă, îl găsim de mult în istoria teatrului. N'au fost oare spectacolele religioase din veacul al XIII-lea și al XIV-lea opera regisorului sau regisorilor, care stăpîneau și text și actori? Și oare actorul conducător de trupă, din epoca trupelor ambulante ale veacului al XVII-lea și al XVIII-lea nu este și el, cu tot felul său improvizator și superficial de a încheia un spectacol, un strămoș al regisorului de astăzi?

Rolul regisorului însă deveni covîrșitor în ziua cînd spectacolul fu socotit ca o unitate artistică, a cărei răspundere trebuia s'o aibă un artist, intermediar talentat între poet, actor, scenă și public. În ziua cînd Wagner a preconizat teatrul ca o artă totalizatoare a tuturor artelor, regisorul luă răspunderea armonizării diferitelor arte, pentru a realiza spectacolul unitar. Cîtă depărtare însă de la regisorul alcătuitoare de spectacole carnavalești din trecut și pînă la regisorul de azi, artist colectiv, întrupător al tuturor tainelor, care duc la înjgheba-re spectacolului modern de mare artă. Regisorul astfel con-

ceput trebuie să fie totodată poet și critic, actor și public, artist plastic și muzicant care simte și interpretează ritmic și muzical jocul de ansamblu al actorilor. Un regisor german, Richard Weichert, definește astfel pe regisor: „Poetul e pentru teatru o presupunere, actorul o împlinire, iar între amîndoi stă, ca stăpîn și servitor totodată, regisorul”.

Dacă astăzi rolul regisorului a depășit aceste norme, devenind un maniac al tehnicii teatrale, sau dacă intervenind în producția dramatică a poezilor el face din aceștia niște sclavi ai viziunii sale scenice, asta nu înseamnă de loc că țărnuindu-i capriciile și amintindu-i rostul lui de meditator între artele componente ale spectacolului, regisorul nu are un loc definitiv și prețios în teatru. El are înaintea de toate de vegheat asupra unui lucru capital: să aibă grijă ca poezia să fie întrupată cum se cuvine de actor și să-i dea astfel viață pe scenă, încît publicul s'o primească și s'o gaste ca o nouă actualitate. Rolul principal al regisorului e de a readuce drama, alungată din teatru, la vechea ei glorie, de a adapta teatrului și publicului, astfel ca între elementele care compun spectacolul să existe un perfect echilibru.

* * *

Concepînd astfel teatrul și drama ca două forțe care se fecundază și se reîntregesc reciproc, a le studia pe fiecare în parte înseamnă a le cerceta greșit și a le înțelege insuficient. O istorie a teatrului apare astfel ca un non-sens, dacă nu e însoțită de o istorie a dramei, precum o istorie a dramei e lipsită de orice tîlc, dacă nu cunoaștem evoluția scenei și a artei actoricești în scurgerea veacurilor. Fiindcă așa cum teatrul și drama s'au născut laolaltă, s'au întovărășit mîinate de același destin, e o eroare să le desparți cu arbitrarul drept pe care ți-l dă capriciul unor principii științifice greșit aplicate. Născute gemene, cuțitul chirurgului științific nu poate reuși decît să le asasineze pe amîndouă, atunci cînd încearcă să le izoleze, sub pretextul de a le cunoaște și a le cerceta mai bine.

Ion Sîn-Giorgiu

Și pe urmă...? ¹

A doua zi se trezi cu o senzație de depresiune fizică pe care o percepu înainte chiar de a fi ridicat pleoapele grele pe care și le închipui albastrui. După larma care urca stăruitoare de pe bulevard, presupuse că trebuie să fie târziu: ce oră? Ideia efortului de a întinde brațul spre ceasul, al cărui tic-tac se pierdea în draperia ce cobora de pe divan pe covor, îi descurajă curiozitatea. Clipe se scuseră în perfectă nemiscare. Însfîrșit deschise încet ochii. În cameră era noapte, fereastra fiind acoperită de draperie. Dar prin ușa deschisă dela birou, intra un val de lumină roșiatică, purtînd reflexul tapetului și al covorului. Se hotărî însfîrșit să întindă brațul spre perete. Un buton pocni și cristalul romboidal din tavan revărsă străveziul albastru palid. Mîna alunecă mai departe pe perete în căutarea soneriei. După un moment, un pas vioi traversă covorul de alături. Iși încordă auzul să deosebească sgomotul de tocuri înalte.

— Trebuie să fie foarte târziu. Anușa și-a lăsat deja pantofii de casă.

Concluzia nu însemna mare lucru, deoarece de cînd bătrîna doamnă plecase la băi, Anușa era trei sferturi din timp gata de plecare, dacă nu chiar plecată deabinelea și nu rareori, mai ales după amiază, Camil făcea să sbîrnîe zădarnic soneria.

Totuși...

Așa dar era târziu. Încercă să-și aducă aminte dacă nu avusese ceva important sau, în tot cazul, urgent de făcut în dimineața aceia și, rătăcindu-și memoria, nu simți prezența care în revărsarea de lumină roșie, sub arcada arabă a ușii, conturase o siluetă suplă.

— Ați sunat?

— Te rog ceaiul, Anușa.

¹ Vezi „Viața Romînească” No. 3-4 și 5-6, 1932.

— O să aveți puțin de așteptat. La ora asta credeam...

— La ora asta? Dar cât e ceasul?

— Două și jumătate.

— Anușa, ai înebunit? Două și jumătate?

Figura ei, prea oarecare prin perfecta regularitate a trășăturilor care se întruneau neted, fără nici o asperitate de contur, fără nici un caracter, figură banală dar plină de vioiciune, se înveseli de uluiala lui Camil. Cu un gest demn, ridică de pe covor ceasul de mână și i-l întinse.

— Fereastra, deschide-o te rog.

Brațul voinic făcu, dintr'o singură mișcare, să alunece zăngănind pe bara de metal, inelele draperiei grele.

Pale strălucitoare de lumină țîșniră prin ușa larg deschisă a balconului, colorînd violent penumbra pe care apoi o îmbrînci valuri, valuri, pe ușa întunecată de la bae. Pe tavanul alb prinseră să tremure reflexele verzui ale frunzișului teilor de sub balcon și, pete întunecate, alergînd de la o margine la alta, umbrele tramvaelor.

Cu toată căldura, care la ora aceia trebuia să fie copleșitoare, larma bulevardului încins de soare era încă asurzitoare. Camil voi să spue ceva, dar își închipui că nu va fi auzit. Se ridică pe un cot și întoarse capul spre balcon de pe care Anușa parlamenta cu o florăreasă întîrziată. Cu un moment înainte, prin sgomotele străzii, distinsă pitoreasca voce trăgănată.

— Margherite, margherite....

Il surprinse îngrijirea deosebită a ținutei Anușei și așa întotdeauna destul de îngrijită. Pantofii de lac, ciorapii de mătase fără nici o cută, perfect întinși peste îndoitura nervoasă a genunchiului, modelînd armonios începutul coapselor peste care cădeau mărunte și nenumărate pliseurile rochiei negre strînsă la mijloc de banta îngustă a șorțului alb; sub o ușoară undă de pudră, ceafa rasă proaspăt pe care, retezat scurt, descria un semicerc întunecat părul ondulat cu grije.

O idee năstrușnică îi trecu prin minte.

— Anușa, nu cumva e Duminecă?

Fata se întoarse puțin speriată de tonul lui Camil și rămase în ușe, pironită de mirare.

— Sigur că e Duminecă.

Asigurînd instinctiv nodul cordonului de mătase împletită al pijamalei, Camil sări în picioare. Promisese că va dejuna la Carmen.

Ce o fi putut crede? Și apoi el care aștepta cu atîta plăcere ocazia aceasta de a mai lua masa singuri, fără prezența bătrînului soț ursuz pe care secerișul și treeratul îl chemaseră de cîteva zile la moșie.

Cu atit mai mult cu cit peste cîteva zile avea să plece și ea. Cum putuse oare să uite?

— Anușa, repede telefonul.

Din ce în ce mai nedumerită, Anușa trecu în birou unde căută zadarnic.

—Vezi că trebuie să fie la bae.

Prin ușa întunecată, reveni cu micul aparat nichelat pe care îl lăsă pe divan, între perne, desfășurind peste covor șnurul negru pînă la priză. În mișcarea grăbită pe care o făcu, aplecîndu-se pentru a stabili contactul, pliseurile rochiei se revărsară înaintea peste șolduri, descoperind deasupra îndoiturii genunchiului peste ciorapul bine întins, o fișie de carne albă și mată.

Urmărind distrat gesturile ei, nerăbdător de a vedea priza fixată, privirea lui căzu pe fișia fragedă și se prelinse încet de tot, ca o mîngiere, pe încordarea îndoiturii, pe pulpa armonios împlinită.

Camil simți dintr'odată gîtul aprins și gura uscată: toată carnea lui încercă, ascuțită, ciuda de a fi pierdut în ziua aceea pe Carmen, al cărei corp ivoriu și elastic, în care patima făcea să fulgere spasmuri de delir, îi răsări în fața ochilor turburi. Ca și cum ar fi simțit mîngierea privirii, înștiințată de instinct, Anușa se îndreptă cu mai multă grabă decît ar fi fost nevoie și se apropie de divan pentru a lua receptorul.

— Cere automat, două sute...

— Casa doamnei...?

Numele se pierdu într'un suris pe care Camil nu-l văzu, preocupat de ceiace avea să spună. Fără îndoială, adevărul: oboseala, somnul, dar... uneori adevărul nu mulțumește.

Atunci...?

— Doamna e acasă? Chiar dumneaei?

Anușa astupă pîlnia neagră cu mîna și întinse receptorul lui Camil. Dar el se dete înapoi și îi aruncă în șoaptă:

— Nu, nu, vorbește d-ta, spune... spune ce vrei, că am fost ușor bolnav, n'am putut să mă scol...

— Dar... pentru ce?

— Așa e, nu am spus: trebuia să mănînc acolo.

Anușa descoperi pîlnia și reluă surîzînd convorbirea, dînd explicații. Camil dispăruse la bae. Prin ușa întredeschisă și șipotul dușului îi auzea vocea.

— Nu, nimica, o ușoară indispoziție... Domnul mi-a spus să telefonez înainte de a trece la farmacie, dar am uitat. Chiar de la farmacie vorbesc.

— Minunat se acomodează, — gîndi el, — lenea mea cu inteligența Anușei, pînă cînd într'o bună zi o să facă cine știe ce gafă.

Dincolo de ușa vocea se stinse și pașii se pierdură pe co-

vorul din birou. Larma bulevardului ațipise în dogoarea după amiezei. Robinetele tăcuseră. Liniștea aceasta neașteptată îl trezi, sustrăgându-l stăpînirii care o pune pe spirit, preocuparea unui lucru de aranjat sau urma preocupării lucrului aranjat.

În fața panoului de oglindă, își răspindea pe corpul încă umed pudra de talc, din flaconul de metal.

Puful ce aluneca pe piept se opri. Privirea lui Camil se resfrînsese în oglindă fără să o vadă.

— În definitiv, pentru ce n'am vorbit eu cu Carmen? Din lene firește, poate și din indiferență. Poate? Nu, sigur, da, sigur.

Apăsă pe cuvînt, voind să-și demonstreze că are curajul să-l pronunțe și că este firesc să fie așa. Puful alunecă din nou, sub privirea atentă ce-l urmărea prin oglindă.

— Ce puțin loc ocupă Carmen în viața mea!

Intr'adevăr nu fusese niciodată o preocupare intensă pentru el. Era ca ceva extrem de agreabil, fără îndoială, dar ceva care s'ar putea, la urma urmei, reduce la stricta necesitate; era ca un obiect la care nu te gîndești decît atunci cînd îl ai în fața ochilor sau cînd ai nevoie de el.

Se opri iar. Un moment rămase fix, cu flaconul într'o mîină și puful în cealaltă. Dar nu, nu avea să-și facă nici o imputare mărturisindu-și indiferența față de o femeie căreia îi era desigur la fel de indiferent.

Poate chiar siguranța apriorică a acestei veșnice indiferențe îi apropiase încă de cînd o cunoscuse la Sinaia, la concursul de golf din toamna aceia.

În dimineața primei zile, cineva îl prezentase pe peronul vilei Ghika, în momentul plecării spre linksurile de la Poiana Țapului. Il invitase în automobilul pe care-l conducea singură cu o temeritate căreia Camil îi bănuise o secretă corespondență.

După amiază, bănuiala se schimbă în siguranță.

Între aprinderea a două partide, stătuseră mai mult de vorbă, în jurul ceștilor de ceai, în fața micului Club-house și, influențați poate și de cadru, schimbaseră mult mai puține banalități decît e de rigoare în asemenea împrejurări. Se întuneca. Sub cerul înroșit de amurg, cerul de sfîrșit de Octombrie, umbrele începeau să se aștearnă peste rugina pădurilor ce învăluiau în pară crestele munților. În înserarea sonoră, peste pînza groasă de ceață ce se ridica din valea Peleşului, venea îndepărtat sunetul goarnei.

Umezeala începea să fie pătrunzătoare. Carmen strînsese la gît gulerul de chinchila al paltonului de catifea albăstru închis, aproape vioriu.

Camil fusese curios să-i afle privirea, privirea de la cea-

sul acela: privirea deschisă, încrezătoare, neavînd de ce să se teamă, prin care coborîse pînă în suflet unde nu întîlnise însă nimic. O simțise atunci la fel; ființele lor aveau ceva comun. Cel puțin dintr'un punct de vedere erau identice. Din amîndoi viața smulsese orice rest de sensibilitate, stîrbind urma oricărui elan. Sufletele lor erau ca o stepă imensă al cărei cenușiu nemărginit se confunda cu cenușiul zărilor turburi; o stepă aridă peste care trecea greoaie suflarea aprinsă a unui vînt ce nu întîlnea nici un copac de doborît, nici o buruiiană de răsucit, nici o floare, oricît de anemică, de smuls.

Ea avea 23 de ani, el 22.

O încredere instinctivă i-a apropiat fără însă cea mai mică iluzie sau speranță de dragoste. Poate că, în secret, fiecare căuta să se studieze, să-și recunoască în celalt, ca într'o oglindă, diformitățile morale și curiozitățile acestor diformități. Nu aveau să dea și să primească nimic.

În zilele ce au urmat, au fost mereu împreună.

Au bătut pădurile, rătăcind cu automobilul pe drumurile de munte pe care toamna așternuse deja straturi moi și foșnitoare de foi veștede. Într'o zi s'au trezit spunîndu-și pe nume, fără să poată ști cine începuse. În ultima seară a concursului, la banchetul de închidere, intervenise o nuanță nouă.

Cobora ultimele trepte cînd, strălucitoare în rochia de perle verde degradat, ea eșea din sala de mîncare încă pustie, intrînd în hall-ul în care se împrăștiaseră pe fotolii primele fracuri.

Se oprise brusc și o privise cu oarecare surprindere: atitudinea ei, focul din ochi, o imperceptibilă fremătare ce nu înșeală...

O dorise dintr'odată cu aprindere, nebunește, o pornire sălbatecă îl împingea spre trupul acela minunat pe care într'o clipă, privirile bărbaților aveau să curgă în șuvoac de plumb topit.

Simțind că nu pot fi observați, se dusesse surizînd și se oprise în fața ei, cu pupilele sîcînd de dorință.

Se priviseră o clipă în tăcere.

Apoi, cu totul inutil, căci ea înțelesese, el îi spusese ferm, cu glasul limpede:

— Carmen, te vreau.

Fără nici o tresărire, ea răspunsese cu vocea tot atît de limpede:

— Cu plăcere, dar așteaptă să te vreau și eu. Altfel ai fi dezamăgit.

Mina pe care i-o întinsese ca pentru un pact și, ca întotdeauna, prietenește, o ridică încet dar hotărît și întorcînd-o

își apăsase lung buzele încinse în palma fierbinte care înghețase. Prin brațul încordat ca un arc, sărutarea năvălise în tot trupul ce se cutremurase.

Vocea murmurase turbure.

— Vreau... acum.

— Banchetul?

— Ce-mi pasă?

O urmărise cu privirea urcînd, cu pași reținuți, scările, pînă ce dispăruse la cotitura rampei. Se apropiase o vreme, ce i se păruse nesfîrșită, de geamul mare al hall-ului. Munți, păduri, totul era în beznă. Nici un ochi de lumină la vilele pustii. Cîteva becuri electrice îngălbeneau ceața opacă, pînă la colțul șoselei scaldate ce trecea pe sub ferestre, pierzîndu-se în codru. Ploaia șuruia pe geamurile aburite. Număruse în gînd pînă la trei sute. Se întorsese, cumpăruse de la portar țigări, făcuse un tur prin sala de mîncare goală, revenise în hall unde fracurile se înmulțiseră. Apoi cu pași la fel reținuți, urcase scările. În noaptea aceea recunoscuseră o rară afinitate de simțuri, prăvălindu-se în adîncuri amețitoare, într'un delir istovitor. Dimineața însă redeveniseră aceiași din ajun: stăpînire și pustie. Dar, mai tîrziu, la București, într'un colț al stepei a descoperit un fel de ciudat arbust degenerat, ciob din trecut. O nevoie de a se devota, de a face pe cineva să simtă acest devotament, de a-l înconjura de îngrijiri, de tot felul de atenții, fără însă a avea pentru acel cineva un sentiment deosebit.

Era un fel de manie care de multe ori pe Camil îl obosea. Totul se topea însă la marginea patului în care numai era decît un animal de rasă, deslănțuit.

Carmen sfîrșise prin a reprezenta pentru el doar o formulă echivalentă unei formule de chewing-goom: un pachet de nervi acoperit de o pastă de egoist altruism.

Da, se vedeau cu multă și reală plăcere, se înțelegeau de minune; cînd nu se întîlneau o vreme, trupurile lor se doreau, se chemau instinctiv. Dar odată despărțiți, nu se mai gîndeau unul la altul decît întîmplător, într'atît încît aveau să-și amintească de o întîlnire fixată dinainte, de o escapadă aranjată pentru o anumită zi.

Totuși Camil murmură încă odată.

— Ce puțin loc ocupă Carmen în viața mea!

Astupă flaconul cu pudră și îl puse pe toaleta de cristal, închizînd puful în sfera de nichel.

Părul așezat de piepten fu strîns în plasa neagră.

— Da, puțin... Dar în comparație cu ce?

Urechile-i vîjîiră puternic, un gust coclit îi năvăli în gură și cîteva secunde totul se umplu de ceață.

Trebui să se țină strâns de marginea toaletei ca să nu cadă. Când amețeau trecu, rămase puțin buimăcit.

— Ce ar putea însemna asta? Incepe să devie idiot.

Trebue să consult un specialist. Dar un specialist de ce? Intii să știu de ce e vorba. Am să văd pe Manoliu.

Trecu în birou și răsfoi cartea de telefon. La litera M, arătătorul alergă dealungul paginilor:

— *Mana... Mane... Mang... Mani...*

Privirea se opri întimplător: Manicatidi, prof. dr. specialist boale de copii, str. Luterană.

Arătătorul porni iarăși pentru a se opri la Manoliu, în timp ce, surizînd, Camil se gîndi:

— Specialist în boale de copii. L-aș recomanda Corei.

Intors în camera de culcare, el se întinse pe divan cu receptorul la ureche.

— Imi pare bine că nu am vorbit eu cu Carmen. I-aș fi promis că vin acum și... allo, allo... domnișoara a adormit probabil de căldură.

Ochii i se duseră dealungul firului înșirat peste covor pînă la priză, voind să vadă dacă e bine fixat. Și în pupile reînviă deodată imaginea trupului suplu, fâșia de carne albă și mată dintre ciorapul bine întins și revărsarea pliseurilor rochiei.

Puțin nervos, arătătorul clămpăni furca de nichel a telefonului mereu mut.

— În definitiv, de ce Carmen și nu Anușa, din moment ce amîndouă ar însemna același lucru. Poate însă că Anușa nu ar fi numai un simplu manechin, un animal, ci și un suflet. Anușa un suflet?

În minte îi stăruia imaginea trupului aplecat ce se ridica cu prea multă grabă.

— Nu, sînt unele trupuri care nu sînt decît simple trupuri.

Anușa, cu privirea fără expresie, cu plinătatea de contururi, cu ceva de pisică leneșe în fiecare mișcare și mai cu samă cu îngrijirea instinctivă pe care o dă corpului, nu putea fi decît o făptură de simțuri, plămădită pentru simțuri. Da... trupuri ce nu sînt decît simple trupuri, fără suflet..., fără suflet ca și Cora... dar nu în același fel. Cora e un copil vesel, care nu știe decît să ridă, o fetiță amuzantă. Cora... iarăși Cora?

Camil tresări. Pentru a treia oară, enervată, vocea domnișoarei de la poștă striga „allo”.

— Allo, da. Iartă-mă, dudue, dă-mi te rog automat.

Își încordă auzul sgîndărat de sbîrniitul telefonului prin care rătăceau voci îndepărtate, în vreme ce, și mai îndepărtate, se furișau prin minte, frînturi de gînd.

— Ce puțin loc... în comparație cu ce?

Spre seară febra îl doborâse: accesul de paludism izbucnise violent.

La început surpriza, apoi așteptarea convinsă că totul va trece, se va sfârși în câteva zile, îi molcomiseră răbdarea care într-o seară se trezi însă neliniștită ajungând curînd la exasperare. Intr'adevăr, fără o deosebită gravitate, ducînd-o pe picioare, boala era apăsătoare prin firea ei care îl scotea dintr'odată în marginea vieții ce curgea pe lingă el. Perspectiva de a putea fi în orice moment scuturat de fiori, amețit de febră, crispat de nervi în fața privirilor ce l-ar fixa cu o speriată atenție, îl făcu să se sălbăticească dintr'odată. Nu mai eșea decît pentru masă sau mărunte cumpărături pe care le făcea cît mai grabnic și în magazine mici, după cum se ferea de restaurantele mari și umbla pe străzi lăturalnice. Noaptea albe, de 40 de grade îi lăsau o sfișeală, o silă de cel mai mic efort și astfel, sculîndu-se tîrziu, făcîndu-și toaleta în pripă, deseori rămînea neras, cu ținuta neîngrijită pe care închipuirea lui și-o exagera, fiind convins că trebuie să aibă înfățișarea unui adus de ape.

Numaidecît după masă, se închidea în casă în așteptarea crizei ce nu venea niciodată la aceeași oră.

În primele zile, așteptarea aceasta era întovărășită de speranța că nu va mai veni nimic, că primele medicamente au operat deplin și mai curînd decît febra, aștepta să se convingă de dispariția definitivă a ei. În urmă, această tovărășie se desfăcuse, așteptarea rămăsese singură, dar începuse să-l intereseze, să fie emoționantă și — curios — cu cît întîrzia mai mult criza, cu atît se enerva ca de inexplicabila și chinuitoarea întîrziere a femeii, care nici nu îndrăznești să bănuie că ar putea să nu vină.

În umbra din dosul stururilor lăsate pînă jos la cele două uși ale balconului, măsura ritmic covorul biroului. Pașii se pierdeau în țesătura groasă și moale scutind auzul de frecarea lor nesfîrșită.

La intervale regulate, auzea bătînd sonor pendula din vestibul. Pașii se grăbeau, apoi, osteniți, încetau deodată. Scaunul cu basculă se mișca. În fața colilor albe așezate cu grije de Anușa, teanc, pe mapa neagră, încerca să scrie, să lucreze, să facă ceva.

O cronică promisă de mult îi zăbovea în minte; creionul pornea greoi pentru a se opri după primele rînduri peste care trăgea apoi grăbite linii groase.

Foșneau apoi ziarele parcurse în fugă, distrat.

Pleoapele se lăsau obosite și mina dădea drumul foilor mirositoare de cerneală, care se așterneau pe parchet.

Gestul acesta îi evoca, de fiecare dată, gestul pe care A-

nușa avea să-l facă pentru a le aduna, același ca în ziua aceea: deasupra pulpei lucii în ciorapul de mătase bine întins peste îndoitura nervoasă a genunchiului, sub marginea rochiei negre, fișia de carne albă și mată.

Dar imaginea — cu tot anacronismul costumului — ajunsese să i se pară o stampă galantă din secolul al XVIII-lea care îl făcea doar să suridă, fără să mai trezească în simțuri dorința nervilor prietenei lui, Carmen.

Carmen...

Plecuse și ea de câteva zile. Cite ? — nu știa precis, timpul parcă se dizolvase pentru el. Înainte de plecare a trecut să-și ia rămas bun.

În după-amiaza aceea, suflarea grea a arșitei înăbușitoare așternuse pe sub storurile ușilor deschise, pale de aprinsă nemișcare în penumbra roșiatică a biroului. Fix și cu privirea fixă Camil, în scaunul de lucru, aștepta primii fiori reci. O clipă nu-și dăduse sama că sta în fața lui și îl privea.

Surîsul ei, puțin nedumerit, îl trezise și, fără să vrea, ochii căutaseră jurnalele aruncate pe jos. În mod absurd, parcă s'ar fi așteptat s'o vadă aplecându-se. Se ridicase încet, ocolise biroul și, în fața ei, îi luase mâinile calde sub pielea subțire a mânușilor. Apoi lunecînd brațul în jurul umerilor, îi mușcase buzele atît de tare, că ochii ei reci se umeziseră.

Puțin amețită se lăsase în fotoliul adînc și îl privise întrebător. Apoi își scoase mânușile și pălăria, punîndu-le pe colțul biroului.

Camil, lungit pe covor în fața ei, sprijinit cu bărbia într'o mină, stăruia cu privirea pe genunchiul ideal de rotund a căruj îndoitură încerca să o desvăluie în gînd, întrevăzînd între păenjeniișul de aur al ciorapului și marginea rochiei de soie-écru, o fășie de ivoriu.

Iși amintiseră amîndoi că nu și-au spus încă nici un cuvînt.

Ea își trecuse limba peste buza puțin rășfrîntă pe care roșea o șuviță proaspătă de sînge și se înfiorase de gustul fierbinte de coclit.

Camil îi întinsese mîna. Un surîs, din ce în ce mai pronunțat, descoperise un minunat șirag de dinți pe albeața unuia dintre care se întinsese un strop din șuvița roșie. Picioarul cu pulpa sculpturală, neobișnuit de înaltă, alunecase lin pe marginea fotoliului și trupul ușor netezit, moleșit dintr'odată, se prăvălise peste Camil încolăcindu-l.

Rămăseseră în urmă, o vreme ce cursese inconsistent, inerți în unda roșiatică a covorului, întinși unul lîngă altul, în tăcerea catifelată în care urcau și coborau respirațiile lor din ce în ce mai egale, apoi, stropi argintii, clopotele tram-

vaelor și, vag, sgomotul străzii domolit de atmosfera grea ce încropea bulevardul.

Apoi totul se topise într'o amorțire stranie.

Intr'un târziu — când? — Camil îi prinsese mâna și îi sărutase vârful degetelor lungi, minunat fuselate, mâna pe care apoi o păstrase într'a sa și care după un timp se retrăsese încet.

Ca prin vis se auzeau bătăile pendulei din vestibul pe care Camil încerca șovăelnic să le numere.

O imperceptibilă boare răcoroasă, începuse să se strecoare pe sub storuri. Se însera. Carmen avea să plece...

Buzele lui doriseră, curat, umezeala parfumată a minii pe care, fără să ridice pleoapele, întinsese iar brațul să o caute. Dar nu o găsisese. Iși ațintise auzul. Prin ușile deschise venea glasul strălucitor de vesel al robinetelor.

Carmen avea să plece...

Brațul, instinctiv, cercetase iar covorul.

Era oare cu adevărat a ei mâna pe care o sărutase lin, ca pe a unui copil?

Nelămurite, foarte nelămurite dorințe îi mîngîiaseră sufletul amorțit de atîta vreme.

Robinetele tăcuseră și pasul ei alunecase pe covor, oprindu-se lângă el. Vocea caldă și totuși poate intenționat mai indiferentă decît era în realitate, cursese lenes peste tăcere.

— Delicioasă e cutiuța asta. Imi place mai ales sistemul de uși și panoul de oglindă dela bae.

Un chibrit sfîrîise scurt, împrăștiind miros de fosfor.

Camil simțea vârful pantofului atingîndu-i coasta.

Mîna mîngîiasse glesna, apoi alunecase în sus pe pulpă, oprindu-se la îndoitura genunchiului pe care o cuprinsese în palmă.

— Camil, am venit la patru și acum e aproape șapte, — făcuse vocea ei ca un reproș.

Mîna trecuse marginea ciorapului căutînd dunga rochiei, dar nu găsisese nimic.

Ridicase pleoapele. Inserarea punea umbre fugare pe trupul de fildeș ce, privit de jos, părea și mai suplu. Goală, Carmen fuma, calm, țigareta egipteană nemăsurat de lungă fixată în port-țigaretul de sîdef.

După cîteva rotocoale de fum, fără să-și scoată piciorul din îmbrățișarea minii, susținută de ea, se întinsese spre birou, rezemînd de călimări țigara neconsumată. Apoi îngeunuchiase lângă el și se frecase la ochi, resfrîngîndu-și puțin buzele, ștremgărește.

— Mi-e somn.

Se lungise alături de el, aproape de tot, cu capul pe brațul lui, întins pe covor.

— Știi ? Intr'un ceas trebuie să plec la țară. Fac două ore cu mașina și i-am promis lui Stamate să fiu cel mai târziu la 10 acolo. Și mi-e un somn, un somn !..

Se ghemuise și mai aproape de el.

Pendula din vestibul bătuse de șapte ori.

Carmen avea să plece...

Gîndul stăruia nedeslușit și bizar. Ii sărutase iar mîna, mîna aceia atît de străină.

— Carmen...

Se întorsese spre ea, ridicîndu-se puțin, dar fără să-i tragă brațul de sub cap. Ochiul ei lungi îl priveau pe subt genele albastre. Șiragul de dinți strălucitori, apăruse între buze.

— Știu, mi-ai spus-o; așa, semăn cu Greta Garbo.

— Nu, nu asta...

Iarăși tăcerea catifelată, apoi cu vocea mai joasă și mai adîncă :

— Carmen.

O mîngîiase pe frunte cu mîna rămasă liberă, îi desgoli-se tîmplele și sprînceana stîngă de părul rebel pe care-l dăduse pe spate, degajînd figura pe care voia s'o privească mai bine.

Carmen închisese ochii și buzele întredeschise surideau vag. Se aplecase încet peste ea și îi sărutase, abia atingîndu-le, pleoapele ce tremuraseră, apoi gura, lin, cu buzele strînse, cu un ecou de îndepărtată și nedeslușită căldură lăuntrică.

Dar buzele ei se mișcaseră și îi simțise limba fină strecurîndu-se printre ale sale, încercînd, imperioasă, să-i desceșteze dinții.

În același timp, în umeri i se înfigeau unghiile minilor ce se îngreunau de trupul care voia să se ridice înspre el, strivind sîinii de pieptul lui. Dar Camil sărise în picioare lăsînd-o să alunece moale pe covor.

— Ești uricios astăzi. Și ce o să pățesc eu pentru tine de seară, cînd o să ajung târziu...

— Pentru mine?

Carmen se ridicase puțin, rezemîndu-se cu spatele de colțul biroului.

— Desigur.

Camil revenise de la fereastră și rămăsese în picioare.

— Felul obișnuit de a vorbi te face să spui, fără să vrei, un neadevăr. Ai venit pentru tine, pentru nervii tăi, pentru... însfîrșit pentru că îți făcea ție plăcere să vii.

— Luată lucrurile astfel, poate că da. Totuși...

— Totuși...?

Camil îi privise buzele cu o atenție dintr'odată încordată, voind să soarbă răspunsul care însă nu venise.

Sta gînditoare în genunchi.

— Camil, ce ai astăzi, Camil ?

Ridicase din umeri.

În picioare, în fața lui, îl privise parcă absentă. Apoi, cu mișcări lente, își lipise trupul de al lui, încolăcindu-i cu brațele gîtul și cu nesfîrșită grijă frămîntîndu-i între dinți buza de sus, apoi cea de jos. O clipă se lăsase puțin pe spate, privindu-l iarăși, apoi deodată, încheștînd sălbatec îmbrățișarea, îi sorbise gura într'o sărutare aprigă, contopindu-și limba cu a lui.

Și se prăvăliseră iarăși pe covor.

Cînd plecase Carmen, pendula din vestibul bătea opt și jumătate. În întuneric ascultase sgomotul motorului aprins în grabă, apoi sirena pierzîndu-se în larma bulevardului.

Opt și jumătate.

Criza nu venise și nu venea. Oare se sfîrșise? Dar își reaminti că în ajun nu venise decît după miezul nopții.

— Paludismul meu e tot ce poate fi mai snob: în vremea lui Picasso afectează înclinări romantice.

Nu spusese față de Carmen că e bolnav. Ar fi trezit poate mania devotamentului degenerat. S'ar fi oferit poate să-l îngrijească.

Numai ideea și-l obosise. L-ar fi exasperat pînă la urmă prezența continuă a femeii acesteia a cărei ariditate începea să-l oprezeze. Prezenței sale îi prefera singurătatea care îi era mai puțin străină, în cadrul ajuns acum familiar.

Intr'adevăr erau zile de cînd se instalase și zile petrecute aproape în întregime acolo. Și apoi era așteptarea febrei, invariabil aceeași: pașii din ce în ce mai nervoși pe covor, articolul mereu început, mereu neisprăvit; jurnalele răsfoite apoi aruncate și iar pașii nervoși.

Insfîrșit primii fiori înghețați îl străbăteau. Se întindea pe divan. Un frig polar îl făcea să strîngă cu putere dinții pentru a-i împiedica să clămpăne. La început se acoperea cu cele mai groase cuverturi pe care le avea.

Dar își dăduse seama că e inutil. Valul de ghiață era ca o avalanșă alpestră împotriva căreia totul pare ridicol. Apoi venea febra. O simțea pornind din adîncuri de întuneric, crescînd pe nesimțite, crescînd înfricoșător, ca o mare ce se revarsă imensă, cotropitoare, în toate mădularele. Faza aceasta era plăcută, foarte plăcută chiar. După frigul chinuitor, căldura treptată da senzația unei băi fierbinți în care toți mușchii, tot corpul se destinde, amortind.

Numai mintea rămăsese trează, dobîndind dimpotrivă o agerime neașteptată. Nici odată nu și-ar fi închipuit că la 40°

poți avea o așa acuitate și mobilitate de spirit. Imaginile se legau și se deslegau fulgerător, aproape ca în vis. Dar pe când în vis legătura e destrămată, fără sens și, de cele mai multe ori, absurdă, aici totul se înlănțuia implacabil și riguros logic. Apoi totul se contopea în cenușiu uniform: doar în negura pleoapelor de plumb sclipeau bizare străfulgerări care se roteau ca jerbele focurilor de artificiu.

Și zilele curgeau: 7-10-14...

Începuseră să fie exasperante. Nervii se întinseră ca sonore coarde de vioară. Recluziunea devenea insuportabilă, cu atât mai mult că venise de la țară pentru acel îndepărtat nebulos, pe care abia îl atinsese și trebuia să-l și părăsească, pe care îl dorea iarăși și poate și mai puternic încă.

Această dorință însă îl mulțumea. Mai precis: îl asigura, căci nu făcea decât să întrețină, chiar să întărească anesteziya pe care o realizase atât de bucuros la sosirea în București. Timpul îi părea însă îngrozitor de lung. Nu mai aștepta nici febra: se obișnuise cu ea și îi devenise indiferentă. Golul așteptării îl umplu cu paragrafele de drept, căci veneau examenele pentru care trebui să revadă în câteva dimineți facultatea.

Examenele trecură așa cum veniseră. Le înghiți mecanic, cu aceeași indiferență cu care înghițea dozele de chinină din ce în ce mai amară. Coborînd scările după cel din urmă examen, un coleg căzut îi spusese răutăcios, în treacăt: „tînărul licențiat”. Se uitase după el curios. E adevărat, era licențiat. Ce reprezenta pentru el licența? Un liber parcurs, un petec de hîrtie care, după la Palatul Sturza, îi va asigura — în urma examenului de atașat — un pașaport internațional; era cheia vieții de nomad în sleeping pe care avea s'o înceapă cîndva — cînd? nici el nu știa bine.

Singură o ușoară umbră stărui la ideea că este licențiat: se sfîrșea ceiace ar fi putut fi o epocă în viața lui.

Nu mai era student. Dar nu fusese niciodată, pentrucă... nu putuse fi. Nu știuse cum începuse viața de student, de aceea nici nu simțea cum sfîrșește. Zilele fură însă mai goale și se simțea tot mai slăbit de friguri și tot mai sălbatec. Dar într'o seară febra nu veni. A doua zi începu s'o aștepte ca în primele zile, dar zadarnic. Să-i fi trecut? Nu încă, spusese doctorul. Crizele or să fie mai rare și mult mai ușoare, nu mai are de ce să mai stea mereu în casă, dar să nu se obosească și să nu înceteze mai ales injecțiile cu chinină.

I. Igiroșianu

Istoria presei române din Banat¹

II. Cel dintii ziariști bănățeni.

Presă română n'a putut să prindă baze solide în Banat decît după restabilirea regimului constituțional în Ungaria, fiindcă pînă la această dată, din cauza împrejurărilor vitrege pentru neamul nostru, lipseau posibilitățile de a scoate o gazetă românească pe teritoriul Banatului. Abia după anul 1860 se ridică pleiada de gazetari romîni bănățeni, care se grupează mai întii în jurul ziarului „Albina” din Viena, unde au făcut o adevărată școală profesională, iar în urmă se întorc la ei în Banat, ca să înceapă apostolatul scrisului romînesc și să semene sămînța slovei romînești pe aceste meleaguri, de unde limba noastră strămoșească a fost izgonită de atotputernicia erarhiei sîrbești în umila colibă a iobagului nostru țaran. Primii purtători ai condeiului de gazetar erau Vicențiu Babeș, directorul ziarului „Albina” și redactorii acestui ziar: Iulian Grozescu și Gruia Liuba, iar cel dintii care a așezat piatra fundamentală a gazetăriei politice romînești în Banat prin înființarea ziarului „Luminătorul” la Timișoara în 1880, era Pavel Rotariu.

«Albina» din Viena și programul ei (1866—1876)

Familia Mocioni din Banat a întemeiat la Viena în 1866 o mare gazetă politică românească, cu un program național, încredinșînd direcția acestei gazete publicistului bănățean Vicențiu Babeș. Titlul gazetei era „Albina” și apărea de trei ori pe săptămîină, fiind tipărită la Tipografia Mechtaristiloru și avînd de redactor responsabil pe dr. Georgiu Popa, iar editor pe Vasile Grigoroviția. Gazeta a fost susținută din fondurile subvenționate de familia Mocioni. Primul număr al „Albinei”

¹ Vezi «Viața Romînească» No. 5 și 6.

a apărut în ziua de Paști a anului 1866, adică la 27 Martie 1866, cu un articol de fond semnat de Andreiu Mocioni, Geor-
giu Mocioni, Antoniu Mocioni și dr. Alexandru Mocioni, în
care frații Mocioni publică programul acestei gazete, o con-
fesiune de credință, care era oglinda fidelă a gândirii romî-
nești de atunci. Avînd în vedere importanța acestui program,
care poate fi considerat totodată și ca sîmburele din care a
eșit programul partidului național român de mai tîrziu, îl pu-
blicăm în întregime:

Cristos a înviatu

Cu această dulce salutare venimu a prezentă asta-di acesta foia
onoratului nostru publicu cetitoriu.

De mulți ani nutrimu dorinți' a și planulu d'a înființa o foia pu-
blicitica ca organu națiunale nedependinte și liberale, pentru tote in-
teresele întregului poporu romanu, adeca o foia națiunale generale;
de multe ori am fostu forte aproape de realisarea acestui planu alu
nostru; dar împregiurari și respepte multu cumpenitorie, candu de
un'a, candu de alt'a natura intrevenira tot d'atate-a ori, spre a ne îm-
pedeca.

Nu necunoschemu, ba sentimu pre bine, cumca multe d'între împre-
giurarile și momintele cumpenitorie neci asta-di nu sunt mai favori-
torie întreprinderii noastre: totu-si daca nu ne insiela esperienți'a de
tote dilele sentiulu comunu, ce de diumetate de anu și mai bine ni se
manifesta de pretotindene, asié ni se pare, cá necesetatea unei atari
foi a devenitu întetitorie în gradulu celu mai mare, prin urmare cá
înființarea ei nu mai pote suferi amanare, for'de scadere pentru cauza
nostră.

În Europa totă, dar' mai vertosu în patriele noastre a le Romani-
loru, evinemintele politice se imbuldiescu, referintiele publice și prin
aceste-a în gradu mare și cele private, necontenitu se incurca și se
incorda, si facia cu aceste miscaminte și iritațiuni a le spiretului, a le
vietiei poporeloru, incercarile poporeloru d'a se orientă, de a-si chia-
rifica între sine interesele vitali, d-a se apropia si alia spre intimpî-
nașea și devingerea greutățiloru și pericloru amenintatorie d'in di
in di suntu totu mai dese și mai intensive, și participarea la ele d'in
di in di cauta sê fie totu mai generale, daca e ca acele încercări sê co-
respunde postulatelu logice și lipsei fapte ce, și se ne conduca la
efectu binecuventatu, la complanare și impacare durabile.

Eca deci necesetatea urgente de unu organu natiunale generale, de
unu organu neangagiatu și nepreocupatu de parerile cutarei partite,
organu între marginile legei și a le loialitatei pre catu mai liberu și
liberale, în care sentiulu și spiretulu națiunei întregu sê-și afle spre-
siunea si resunetulu seu curatu și genuinu, care precum lintea optica
aduna radielu sorelui într'un centru seu puntu ce incaldiesce și stra-
lucisce, asié sê adune elu d'in totu corpulu natiunei, d'in poporulu
romanu întregu schinteele spiretului publicu, și se le concentre spre
unu scopu morale, loiale și natiunale comunu.

Va se dica: noi in împregiurarile de facia politice și sociali sen-
timu adancu, si credemu a poté constată întetitori'a lipsa de unu or-
ganu romanu de publicitate, carele devotatu mai pré sus de tote cauzei
romane natiunali mai întăiu „sê fie ridicatu preste veri ce partite și
provincialismu”; pre langa acest'a a sê fie scutitu de pateme, de pre-
judetie si cu deosebire de preocupățiuni confesiunali si de veri-ce res-
pepte particularie, ba carele chiar spre scopulu unei întiepte și o-
neste medilociri între tote aceste-a si altele asemenea interese si direp-

tiuni, spre scopulu informarei, lamurirei si folosirei loru in interesulu comunu, pentru tient'a nostra finale comuna, pentru inaintarea desvoltarei si fericirei natiunali, prin cercarea si aflarea celoru mai bune si mai secure cai natiunali, se ni arate si stabilésca adeveratulu programu natiunale corespundiatoriu insemnatei si greutatiloru tempului; mai departe carele chiar pentru ca se pota deveni „generale”, adeca se pote petrunde catu mai adancu in vieti'a poporulu romanu, se se dee cu unu pretiu atatu de micu, in catu se si-lu pota procura fie-care inteliginte; si mai la urma carele se foloseasca o limba si ortografia catu se potte de usiora, pentru ca se pota fi cetitu si preceputu de veri care carturariu romanu.

Astfelu de organu e menita se fie acesta foia „Albina” nostra.

Totu asemenea se va nisui ca si in catu pentru partile natiunei nostre de preste Carpati, d'in Romania a scruta si a lamuri adeverata opiniune publica, adeverate interese si dorintie a le poporulu, si pre temeulu acestor'a a-si forma politic'a ce va se represinte colonele sale.

Cu unu cuventu; foia nostra se va feri de nisuintiele d'a impune, d'a dicta opiniunea si judecat'a sa, politicá individuale natiunei întrege ca decisiva si infalibila, de a fauri si prescrie regule de conduita, programe formali pentru natiunea întreaga si toti fatorii ei, si de a-si aroga dreptulu de censura absoluta a supr'a loru.

In scurtu: programulu nostru politicu, cu care incepemu acésta foia, e, cum am dice-dorinti'a de a mediloci statorirea unui adeveratu programu natiunale, adeca: prin cercarea si consultarea scrupulosa si fidele a sentiementelor, pareriloru, si interesiloru poporulu nostru lamurindu-le si desvoltându-le aceste-a amesuratu cerintieloru tempulu seriosu si credinciosu, cu ajutoriulu celoru mai solidi si zelosi, mai esperti, invetiati si probati barbati ai natiunei nostre, á combina, a representa si a apera cáile si modalitatile cele mai potrivite spre a-jungerea sus atinsulu nostru scopu natiunale comunu.

Condusi de astfel de intentiuni natiunali, am fundatu acésta foia in Viena, cugetandu noi, cumca in impregiurarile de facia o capitala, o cetate mare européna ca Viena, unu locu unde se faurescu sortile poporeloru, unul puntu in carele se intalnescu mai dese ori cele mai multe interese si cei mai vediuti factori ai nostri, multu mai bine va corespunde conditiuniloru si postulatelor unei foi romane destinata pentru natiunea întreaga, éra de alta parte considerandu cá in Pesta alu doile locu oportunu si asié se afla o foia politica romana de publicitate, care-i a nu ni-ar placé neci a paré cumca am voi să-i facemu vr'o concurentia neplacuta, sentindu noi d'in contra lips'a de detorinti'a comuna de a o cultiva si mai departe.

Indemnati totu de intentiunile politice natiunali ce le desvolteramu mai sus, am statoritu foiei nostre unu pretiu, facia cu carele suntemu convinsi cá pricepatori de lucru voru afla cumca la pre diumetate se da in daru; cátra acésta numai dela zelos'a si energic'a spriginire a publiculu va depinde, ca acésta foia cátu mai curundu se iasa de patru, de cinci si de șiese ori in septemana, si asié se devina diurnalu in adeveratulu intielesu alu cuventulu, ca astfelu apoi marindu-i si cuprinsulu, se pota face siervitie si mai mari scopulu la care nisui, la desvoltarea si asigurarea natiunalitatei nostre mai pre sus de tote.

Afara de politica, foia noastră se va ocupa si de literatura. Va petrece cu atentiune tote miscamintele natiunei nostre pe terenulu literariu, va publica precatu i vor iertá angustele margini ale cuprinsulu seu din produsele eminiti ale geniulu natiunale, va inregistra si judeca opurile ce va aparé, facendu ca si aici nemica de insemnătate se nu remana ascunsu d'in antea ochiloru onoratulu publicu. Acés'a o consideramu de necesetate cu atatu mai vertosu căci cultura si litera-

tur'a cutarui poporu e in strinsa legatura cu buna starea lui. Daca literatur'a și cultur'a cutarui poporu innainta impreuna, are sê urmeze bunastarea lui materiale si spioretuale, și pedecele ce i se opunu, devinu delaturate cu usiorintia mai multa. Poporulu cultu nu pote fi seracu, natiunea ce si-are literatur'a sa propria, nu-și pote perde natiunalitatea.

Se va vorbi și despre economia, în tote ramurile ei, dar mai cu sêma despre obieptele ei de cari se ocupa poporulu nostru anume comerciului vom darui din di în di tot mai multa atențiune.

Spre înaintarea atinseloru intentiuni cu acêsta interprindere noi din parte-ni nu vom crutia ostenelele si sacrificiele, catra acêsta „Albina” va nisui a si ingagia din toate partile locuite de romani consiliul si conclucrarea celoru mai emininti barbati a-i natiunei.

Deci, dupa ce insiraramu intentiunile nostre, acum'a ne adresamu onoratului publicu romanu, carui recomandandu cu tot'a caldura acêsta foia, i rogâmu spriginirea cu zelulu si energi'a cu care noi ne-am resolutu a o infiintia si a-i aduce sacrificiile nostre, fiindu noi convinsi, cumca prin astfelu de conclucrare zelosa si energica se va înaintâ forte multu ajungerea la triumfare una cauza drêpta și adevărata.

Caus'a nostra e drêpta, e adevărata, și pre aceste însușiri ale ei, se basêza speranti'a nostra pentru triumfu, la carele de securu cu atatu mai curendu vom ajunge, cu catu, vom fi mai adancu petrunsi de dreptatea și adevêrul ei, si cu catu vor sprigini prin devotamentu și intieleptiune mai mare.

Cristos: „dreptatea și adevêrul”, s'a coboritu d'in ceriuri, omenimea, cu mintea ei intunecatu n'a vrut sê lu precêpa, ci l'a batatu, l'a judecatu la morte pre cruce, apoi l'a înmormentatu; dar elu inviâ a trei-a di, căci nu se potea ca dreptatea și adevêrul sê jaca in mormentu, și prin acêst'a dovedi lunei că aceste doue virtuti nu potu fi ucise.

Deci începemu lucrarea nostra în numele Atotpotintelui, care s'a angagiatu a âjutâ tote cauzele drepte și adevărate.

Andreu Mocioni, Georgiu Mocioni, Antoniu Mocioni, Dr. Alexandru Mocioni.

„Albina” era organul de afirmare a opiniei publice romînești de dincoace de Carpați. Politica și atitudinea ei era obiectivă și nu căuta decît să apere interesele neamului nostru. Dar în momentul cînd guvernul maghiar, pus la adăpostul diferitelor drepturi cîștigate dela Viena, a început să adopte o politică de opresiune a naționalităților și era călăuzit de spiritul de nesocotire a poporului romînesc, „Albina” a pășit fățiș în contra guvernului dela Budapesta și a ridicat tonul unei opoziții hotărîte. Rezultatul a fost că s'a interzis intrarea „Albinei” în Ungaria, ceiace a însemnat și distrugerea ei, fiindcă odată ce această gazetă nu mai putea fi expedită cetitorilor pentru care era scrisă, nu mai avea nici o rațiune de existență. Vicențiu Babeș a fost nevoit să întreprupă apariția ei și să se mutê cu ea la Budapesta, unde la 16 Iulie 1869 o scoate din nou, dar numai de 2 ori pe săptămînă.

„Albina” dela Budapesta a deschis o acțiune de opoziție națională romînească foarte pronunțată în contra guvernului maghiar. Ca deviză purta: „Dacoromînie morală, culturală,

una și indivizibilă“ și era cea mai răspîndită gazetă romînească, mai ales că tonul ei plin de curaj impunea și plăcea poporului nostru. „Albina“ a apărut pînă la 31 Decembrie 1876, cînd a fost nevoită să-și sisteze apariția din cauza lipsei de redactori și colaboratori, fiindcă toți aceia care scriau la această gazetă înfundau pușcăria sau erau expuși pentru orice lucru de nimic să îndure vexațiunile proceselor de presă. Vicențiu Babeș avea atîtea procese de presă (și unul pentru „înalță trădare“), încît condeiiul său de gazetar era înfrînt sub greutatea lor. Serviciul pe care l-a adus „Albina“ cauzei romînești este neprețuit de mare și gazetăria curajoasă pe care au făcut-o Vicențiu Babeș, Iulian Grozescu și Gruia Liuba în coloanele ei, este o manifestare a demnității noastre naționale, pentru care Romîinii bănățeni erau totdeauna gata să aducă orice jertfe.

Biografia lui Vicențiu Babeș

Vicențiu Babeș s'a născut în 1821 în comuna Hodoni și era fiul lui Gheorghe Crișmariu, un țăran fruntaș din comuna Moșnița, care murind pe timpul cînd Vicențiu era încă mic, bunicul acestuia dinspre mamă: Mitra Babeș, neavînd copii și nici alți nepoți, l-a adoptat și i-a dat numele său de Babeș. Bătrînul Mitra Babeș era un cărturar cunoscut al timpului și avea legături de prietenie cu fabulistul Dimitrie Țichindeal, care era atunci preot în comuna Becicherecul-Mic, și cu pedagogul Mihai Roșu din Jadani. La insistența acestora, Mitra Babeș, l-a adus pe Vicențiu la Timișoara, ca să-l înscrie în școala romînească care funcționa pe lângă biserica Sf. Ilie din Fabric, pentruca să facă din el preot în satul său natal. Trece de aici la școala sirbească și apoi la școala germană din Cetate. Studiile secundare le face la gimnaziul din Timișoara și la liceul din Seghedin (1841). Cursurile teologice le urmează la Carloveș și la Seminarul din Arad (1848). Vicențiu Babeș însă n'a mai vrut să se facă preot și atunci pleacă la Budapesta ca să studieze dreptul. După terminarea cursurilor juridice se întoarce la Arad, unde a fost numit în 1846 ca profesor la Institutul pedagogic romînesc, iar în anul 1849 i se încredințează direcția celor trei districte ale școalelor romînești din Banat. Dar încă în același an fu chemat la Arad, ca să plece la Viena ca septemvir în delegația romînă, care trebuia să reprezinte părțile romînești ale Banatului și Aradului în rîndurile deputaților, care funcționau pe lângă ministerul împărațesc din Viena. În Decembrie 1849 și în anul următor lucrează ca redactor al textului romînesc și ca translator la gazeta în care se publicau legile imperiale și ordonanțele guvernului. La începutul anului 1851, cînd s'a reorganizat înalta curte de casație și justiție cu competență asupra întregului imperiu, Vicențiu Babeș fu numit grefier la una din secțiile acestei Curți.

Vicențiu Babeș se căsătorește în Viena cu Sofia Zuckor, fiica unui milionar, care însă nu peste mult dela căsătoria fetei și-a pierdut toată averea. Nevasta lui Babeș a trecut la religia gr. ortodoxă încă din momentul cununiei și era o bună creștină. La 1853 se naște în Viena primul său băiat, marele chimist de mai tîrziu Dr. Aurel Babeș, iar la 1854 se naște tot în Viena al doilea băiat: Victor Babeș, care devenise un renumit profesor la Universitatea din București.

În timpul șederii sale la Viena s'au întărit legăturile intime de prietenie între Vicențiu Babeș și frații Mocioni, mai cu samă de cînd Babeș i-a ajutat ca să cîștige un proces de vre-o 5 mîloane florini în

contra unor magnați unguri, cărora frații Mocioni le-au împrumutat această sumă enormă, dar care au refuzat să o mai restituie. Și din acest moment nici un membru din familia Mocioni n'a întreprins ceva mai important, fără ca să nu-i ceară în prealabil statul lui Babeș.

Vicențiu Babeș și-a făcut un nume de om politic și și-a tras o cale sigură în viața publică a Românilor de dincoace de Carpați prin publicarea în limba germană a broșurei: „Die Sprach-und Nationalitätenfrage in Oesterreich”, care a fost mult comentată în toate cercurile politice ale monarhiei.

După ce Ungurii s'au despărțit de Austria, Vicențiu Babeș a fost numit consilier la Curtea de Apel din Budapesta, unde a funcționat pînă la 1809 luna Aprilie. Incepînd cu anul 1861 este mereu ales deputat în circumscripția Sasca-Montană și activitatea sa parlamentară este atît de vastă, încît a vorbi despre ea în cadrul unei mici biografii ar fi imposibil. Toată activitatea politică a lui Babeș este însă pe larg tratată în imensa operă a lui Teodor V. Păcățianu: „Cartea de aur sau luptele politice naționale ale Românilor de sub Coroana Ungară” publicată la Sibiu în 8 volume.

Cu ocaziunea unei alegeri de deputat, cînd Vicențiu Babeș a venit în mijlocul poporului ca să vorbească, un oarecare Tanasie Cimponeanu, fiul preotului din Tîrnava de lingă Reșița, l-a denunțat pe Babeș guvernului maghiar ca fiind un agitator periculos pentru ordinea și liniștea patriei, iar guvernul l-a suspendat pe Babeș imediat din serviciu pierzîndu-și astfel și dreptul la pensie. Denunțatorul însă, drept recompensă, a fost numit în locul lui Babeș.

Vicențiu Babeș a colaborat la mai multe gazete. Cea mai mare parte a activității sale de gazetar a dezvoltat-o însă în coloanele ziarului „Albina” dela Viena și apoi dela Budapesta. Stăpînea bine limba latină și slavă, dar mai ales aceasta din urmă o cunoștea așa de bine, încît a tradus din vechea limbă slavă în cea comună rusească un document important pe sama Curtii Rusiei, pentru care lucrare Țarul Alexandru I l-a onorat cu 10.000 de ruble.

Vicențiu Babeș activează în viața politică și parlamentară pînă în anul 1891, cînd se retrage pe un motiv de convingere intimă, care nu-l mai lăsa ca să adere la noua tactică adoptată și urmărită de partidul național român. El nu putea să se împace cu ideea ca Romîni să ceară respectarea drepturilor lor pe calea unui memorandum înaintat împăratului, fiindcă el nu mai avea nici o încredere în cuvîntul și promisiunile acestuia. De aceea la a cincea conferință națională care a fost convocată pe ziua de 20 Ianuarie 1892 la Sibiu cu scopul de a alege pe delegații romîni care să prezinte Memorandul împăratului, Vicențiu Babeș, deși fusese ales președinte al acestei Conferințe, nu s'a mai prezentat. Fiind întrebat de prietenul său, învățătorul Sofronie Liuba din Maidan, de ce nu s'a dus și el cu Mocioni și cu Ardelenii la Viena ca să prezinte Memorandul împăratului, Babeș i-a răspuns: „Pentru că noi știm că Franz Iosef ne promite numai și nu ne face nimic, fiindcă se teme de Unguri. Tot astfel s'a întîmplat și în anul 1867 cînd am fost în deputație cu Romîni ardeleni și bănățeni, ca să cerem împăratului drepturi pe sama neamului nostru. Și împăratul ne-a răspuns cu ochii plini de lacrimi că „Vă dau dragii mei, vitejii mei, credincioșii mei, tot ce îmi cereți” ținîndu-mă pe mine și pe Hodoș de umăr, iar mine zi ne-a dat pradă Ungurilor. Noi mai știm că Iosif al II-lea l-a îndemnat pe Horea să facă revoluția din 1784 și apoi l-a lăsat să fie tîrît cu roata de Unguri; și tot așa a făcut și cu Iancu, care i-a scăpat tronul. Fii sigur că și pe memorandumii îi va lăsa pradă Ungurilor, dar nu va ține mult, cînd și pe el îl vor duce Ungurii la perire”.

Și cîtă dreptate a avut Vicențiu Babeș!

S'a retras apoi din vîltoarea luptelor politice și s'a dedicat cu totul studiilor sale istorice. A scris o istorie bisericească al cărei ma-

nuscris a rămas la fiul său Victor din București. Era membru activ al Academiei Romine dela înființarea ei.

Este foarte interesant de știut, că Vicențiu Babeș a profetit izbucnirea războiului mondial și făurirea Romîniei-Mari deja pe timpul cînd scria la „Albina” și această credință a sa a talmăcit-o și într'un articol de fond („Albina” nr. 23—24), în care scria: „Nu e departe timpul cînd se va da o luptă între Germani și Slavi, dar ca să nu crească crengile pînă la ceriu, nici a Germanilor și nici a Slavilor, va interveni și rasa latină, Italia, Franția, și va erupe un rezel mondial”. Iar prietenilor lui le spunea în legătură cu acest articol că „atunci a bătut ceasul mîntuirii noastre de Unguri”.

Pentru istoria presei romine din Banat, activitatea ziaristică a lui Vicențiu Babeș este de o importanță foarte mare, fiindcă sub directivele și îndrumările sale s'au format cei dintii ziariști bănățeni, care au pus bazele gazetăriei romine în Banat.

Biografia lui Iulian Grozescu (1839—1872)

Cea mai expresivă figură a gazetarului de profesie era însă Iulian Grozescu. Născut la 20 Iunie 1839 în Comloșul-Bănățean; liceul îl urmează la Timișoara, Arad și Oradea-Mare. Deja ca elev de liceu a început să scrie, iar unele lucrări ale sale asupra literaturii rominești erau chiar publicate în anuarul societății de lectură a gimnaziului din Arad. După studiile secundare trece la Pesta, unde urmează dreptul și colaborează (1862) la ziarul „Concordia”, care apăruse de 2 ori pe săptămîină cu program politic și literar sub direcția lui Sigismundu Popu începînd dela 15 August 1861 și pînă la 25 Decembrie 1870. Tot în anul 1862 colaborează la „Strigoiiu”, foaie umoristică și satirică ilustrată, care apăruse odată pe săptămîină la Pesta sub direcția lui Emeric B. Stănescu. În anul următor, în luna Martie 1863 scoate la Pesta împreună cu Emeric Stănescu o revistă literară „Speranția”, care însă a trebuit să-și sisteze apariția din lipse materiale. La 13 Octombrie 1863, cînd bănățeanul George Ardeleanu editează la Pesta foaia glumeață „Umoristulu”, Iulian Grozescu trece colaborator la această revistă satirică, unde lucrează aproape doi ani. În timpul acesta s'a legat o prietenie între Grozescu și Iosif Vulcan, care era prim-redactor la „Umoristulu”, iar cînd Iosif Vulcan fondează la Pesta în ziua de 5 Iunie 1865 revista enciclopedică și beletristică „Familia”, Iulian Grozescu devine redactorul acestei reviste, în care a publicat afară de poezii, și o mulțime de articole culturale și științifice. După doi ani s'a întors în Banat, continuînd însă să colaboreze la „Familia”. A mai scris apoi la foaia literară bisericească „Speranția” a teologilor din Arad (1869) și la revista umoristică „Gura satului” care apărea la Pesta. În 1870 trece la București unde scoate la 30 Noembrie un ziar bisăptămînal „Poșta romînă” din care însă n'au apărut decît 8 numere. În Noembrie 1871 este invitat să se întoarcă la Pesta ca să redacteze ziarul „Albina”, unde figurează ca redactor responsabil dela 11 Noembrie 1871 pînă la 7 Mai 1872. Dela 14 Ianuarie pînă la 12 Maiu 1872 scoate la Pesta și un ziar umoristic „Priculiciu”, care reappare la Timișoara în 1874 sub redactarea lui Pavel Rotariu. Iulian Grozescu a suferit de tuberculoză și această boală a sa s'a agravat așa de mult, încît în luna Mai 1872 fu nevoit să se întoarcă acasă pe lingă părinții săi la Comloșul-Bănățean, unde a și murit în ziua de 21 Mai același an. La un a după moartea sa, poeziile lui Iulian Grozescu au fost adunate și publicate într'un volum la Arad.

Biografia lui Gruia Liuba Murgu (1845—1877)

Colaboratorul cel mai intim al lui Vicențiu Babeș și ziaristul care avea cel mai ascuțit condei în redacția „Albinei” este Gruia Liuba

Murgu, o personalitate de gazetar politic cum puțini erau pe vremea aceea, despre care însă puțin s'a vorbit și nu s'a scris aproape de loc, iar biografia sa este chiar necunoscută. Am izbutit să adun dela familia Liuba, dar mai ales dela Sofronie Liuba din Maidan încă pe vremea cînd trăia, o mulțime de date istorice cu privire la toți membrii familiei Liuba, care s'au afirmat și manifestat pe teren literar sau artistic, dar mai ales referitor la Gruia Liuba.

Gruia Liuba s'a născut în 1845 în comuna Maidan. Tatăl său Demian, precum și bunicul său Murgu Liuba erau țărani. Clasele primare le-a făcut în școala învățătorului Daniel Liuba Marcu din Maidan, care era tatăl scriitorului Sofronie Liuba. Venind într'o zi la Maidan unul dintre frații Mocioni să-l viziteze pe dascălul Daniel Liuba, și văzîndu-l pe micul Gruia Liuba atît de priceput și de talentat pentru carte, i-a dat acestuia un „galben” (un ban de aur) și fiindcă a văzut că tatăl lui Gruia ca plugar sărac nu este în stare să-l trimită pe fiul său la școale mai superioare, Mocioni a făcut promisiunea că se va îngriji el de Gruia Liuba ca să poată urma școlile mai departe. Și de fapt Gruia trece la gimnaziul din Timișoara, unde stă 8 ani în casa familiei Mocioni, iar după terminarea studiilor secundare cu un succes strălucit, se duce la Pesta ca să urmeze dreptul, locuind și aici ca bursier al familiei Mocioni în casele acestei familii. Gruia Liuba era singurul bursier care a rămas atașat și recunoscător familiei Mocioni pînă la moarte, fiindcă nu s'a despărțit de „Albina” nici o clipă.

Gruia Liuba ca ziarist la „Albina”, unde funcționa și ca redactor responsabil și astfel trebuia să suporte și o serie de procese de presă din cauza unor articole scrise de alții, a fost autorul celor mai aprinse articole care umpleau coloanele „Albinei” de entuziasm și de naționalism românesc. În anul 1874, cînd Ungurii au desființat Granița-Militară (regiunea Almajului), Gruia Liuba a scris un articol fulgerător în „Albina” îndemnîndu-i pe grăniceri să se opună desființării acestei granițe, căci o cedare în această privință ar însemna pierderea tuturor drepturilor. Din cauza acestui articol Gruia Liuba a fost trimis în judecată pentru răzvrătire și agitație, iar Curtea cu jurați din Budapesta l-a condamnat la 15 luni închisoare, fiind imediat depus în penitenciarul dela Vaș. După eșirea lui în închisoare, Gruia Liuba s'a întors în Banat în comuna sa natală, unde a ținut o grandioasă adunare națională. Iată ce mi-a povestit învățătorul Sofronie Liuba din Maidan despre această adunare:

„După eșirea lui din temnița Vașului, mi-a scris că vine acasă la Maidan, iar eu am sculat toate satele din jur, așteptîndu-l la gara din Oravița și petrecîndu-l pînă la Maidan. Cortegiul acesta a fost așa de mare, încît trăsurile care l-au petrecut, n'au avut loc în comună și în oboarele sătenilor, deși Maidanul e aproape de 3 km. lung. În mijlocul satului este un loc gol, cu o cruce de piatră la mijloc, pusă pe locul unde în vechime se țineau judecăți (forum romanum), iar astăzi loc de joc, destul de spațios, și aici de pe un podium făcut din scînduri, a ținut Gruia o vorbire de două ori poporului adunat, spunîndu-i toate suferințele noastre dela Unguri și îndemnîndu-l să nu se lase amăgit de trădători și să stea totdeauna lingă partidul național în fruntea căruia sînt Mocionenii, Babeș, etc.

După ce a scăpat Gruia Liuba din temnița Vașului, s'a căsătorit cu Alexandrina, fiica lui Vicențiu Babeș. Se stabilește apoi la Vîrșeș, unde profesează avocatura. Aici începe o acțiune de readucere la românism a Sirbilor din Mehala Vîrșeșului, despre care se spunea că ar fi fost romîni. Și aceasta i-a fost pieirea, fiindcă se zice că ar fi fost otrăvit la o cină unde fusese invitat de Sirbi. Astfel Gruia Liuba moare în anul 1877 lăsînd un copilăș, pe Liviu, care era crescut apoi de bunicul său în Budapesta. Acest Liviu Liuba a făcut școala mili-

tară și fiind trimis la un regiment din Bosnia, s'a îmbolnăvit acolo, și readus la Budapesta a și murit.

Biografia lui Pavel Rotariu (1840—1919)

O altă personalitate reprezentativă a presei romine bănățene din acele vremuri era și Pavel Rotariu. L-am cunoscut bine pe acest părinte și îndrumător sufletec al poporului nostru din Banat încă de pe timpul când îl vedeam venind regulat în fiecare Duminică la biserica Sf. Ilie din Fabricul-Timișorii și stăteam adesea cu el de vorbă, astfel că ași putea să scriu o mulțime de lucruri interesante despre el. Dar în cadrul acestei biografii mă voi mărgini numai să scot la lumina tiparului cele mai importante date și fapte din viața sa, pe care le-am cules fie din autobiografia sa păstrată în manuscris, fie din diferitele acte rămase la soția sa.

Pavel Rotariu s'a născut în comuna Drăgșina din județul Timiș în anul 1840. Tatăl său George Rotariu era învățător la Vinga și ducea o viață modestă, fiindcă pe vremea aceia dotația unui învățător era de 160 florini, 25 punți de sare și slănină, 30 snopi de paie, locuința cu o grădină și 2 jughere de pământ. La 1852 moare tatăl său și atunci mamă-sa, Ecaterina Ioanovici, îl trimite la școala nemțească din Timișoara-Fabric, deoarece aceasta a fost ultima dorință a lui George Rotariu, care vroia să facă din băiatul său Pavel un preot. Dar lui Pavel Rotariu deja de mic nu-i plăcea cariera de preot, fiindcă nu se putea împăca cu ideea ca în cazul dacă i-ar muri prima soție să nu se poată căsători a doua oară și apoi nu se putea împăca nici cu ideea ca să poarte barbă, așa cum era impus preoților. Și lucru curios, că Pavel Rotariu purta barbă la bătrânețe. Astfel Pavel Rotariu după terminarea claselor primare evită să se ducă la școala nemțească din Timișoara. Dar i-ar fi fost chiar și imposibil să urmeze această școală, pentru că îi lipseau mijloacele materiale. Mamă-sa ca văduvă de învățător trebuia să se susțină „cu acul”, dar din cusăturile de chintușe țărănești nu putea să cîștige banii necesari pentru plățirea taxelor școlare. Astfel Pavel Rotariu rămase dela învățătură și se angajase ucenic la un maestru străițar, la care a lucrat vre-o 3 luni, pînă ce mamă-sa recăsătorindu-se cu un maestru cizmar din Fabric, Pavel Rotariu la îndemnul tatălui său vitreg se lasă de meseria străițăritului și intră în atelierul de cizmărie al acestuia. Dar această meserie fiind mult mai grea decît străițăritul, Pavel Rotariu s'a hotărît să se lase și de această meserie și să-și continue studiile. Ceiace l-a determinat însă pe Rotariu să părăsească atelierul de cizmărie, era faptul să ucenicii trebuiau să poarte în spate din tîrg în tîrg cizmele înșirate și în număr de peste 30 pe o rudă lungă și grea.

În toamna anului 1853 Pavel Rotariu s'a înscris la liceul din Timișoara, unde a urmat 6 clase. La Kecskemét a făcut clasa 7 și la Beiuș clasa 8 împreună cu bacalaureatul. Pavel Rotariu a fost susținut la școală din modestul cîștig al mamei sale, care rămînd văduvă și de al doilea bărbat, a fost nevoită să cîștige cele necesare pentru existență din pilărit. Rotariu cîștiga și el cîte 2 florini și 60 creițari pe lună din serviciile ce le făcea unui profesor, dar din acești bani și-a cumpărat o flaută și a plătit un profesor ca să-l instruiască.

În anul 1861, după ce terminase liceul, s'a ocupat cu ideea de a studia silvicultura, fiindcă simțea o deosebită atragere pentru această carieră. Dar această idee a trebuit să o abandoneze iute, fiindcă Academia din Maria-Zell îi ceruse ca taxe suma prea mare de 600 florini pentru ca să fie acceptat. Or, în timpul acela nu avea alt mijloc de existență, decît cei 10 florini chirie lunară ce îi primea pentru casa din Fabric. Atunci s'a hotărît să meargă la Budapesta să urmeze drepul, avînd toată nădejdea că pe lîngă această sumă va mai putea ob-

ține și un ajutor material dela familia Mocioni și astfel se va putea susține la universitate. Pentru acoperirea cheltuelilor de călătorie, care atingeau suma de 30 florini, mamă-sa a mai vindut unele obiecte din casă și astfel Pavel Rotariu se duce la Budapesta, unde frecvențează cursurile juridice timp de doi ani. De aici trece la universitatea din Viena unde a mai urmat și ceilalți doi ani de drept, dar unde a dus cea mai neagră mizerie, încît foarte adesea neavînd bani să-și cumpere de mîncare, a plîns de foame, ba erau momente cînd îl cuprindeau și gîndurile disperate ale sinuciderii. Și în aceste momente mîngierea sa era flautul, cu care a tîlmăcit toată durerea sa sufletească prin melodioasele sunete ale doinelor bînățene ascultate cu atîta admirație de vienezii care stăteau în vecinătatea sa.

Impins de lupta pentru existență, a început să bată la ușile ziarelor germane din Viena cu rugămîntea ca să-l angajeze ca translator și informator român. Norocul a început să-i suridă, cînd ziarul „Neue Freie Presse” l-a acceptat ca să lucreze articole de informație politică asupra Romînilor. Pentru primul articol a primit 50 florini. Situația materială a lui Rotariu era deci salvată pentru moment. La 1866, cînd s'a înființat ziarul „Albina” la Viena, Rotariu fu angajat ca censor, corector și expeditor, precum și colaborator la această gazetă, unde a făcut alături de Vicențiu Babeș și Dr. George Popa o bună școală gazetărească. Și după doi ani de zile, cînd a trebuit să se întoarcă acasă din cauza unei boale ce o contractase, Pavel Rotariu vine în mijlocul Bănățenilor cu meseria de gazetar bine învățată și aduce neamului său din Banat mijloacele profesionale necesare pentru punerea pietrii fundamentale a presei romîne bînățene.

În 1868 se întoarce deci în comuna Jebel, unde mamă-sa era măritată pentru a treia oară. După ce s'a restabilit, Pavel Rotariu se duce la Timișoara, unde a fost numit ajutor de referent la Sedria orfanală. În anul următor se căsătorește cu fiica protopopului Meletie Dreghici din Timișoara, iar în anul 1873 trecînd examenul de avocat (cenzura), își deschide la Timișoara un birou de avocatură.

La 12 Aprilie 1874 scoate la Timișoara cea dintîi gazetă romînească cu caracter mai permanent, și anume publică revista umoristică „Priculici” care a fost fondată de Iulian Grozescu la Pesta în anul 1872. Această revistă satirică continuă să apară pînă în luna Septembrie 1875. Mai tîrziu la 17 Martie 1880, împreună cu socrul său Meletie Dreghici, care era un om cu multă autoritate în toată regiunea, pune bazele primului ziar politic romînesc din Banat, care stă în serviciul opiniei publice romînești aproape două decenii. Acest ziar a apărut la Timișoara sub titlul „Luminătoriul”, la început de 2 ori, apoi de 3 ori pe săptămînă, pînă în luna Ianuarie 1894, cînd ziarul este reorganizat și transformat, cu ajutorul tuturor Romînilor din ținutul Timișoarei și cu colaborarea celor mai distinși publiciști bînățeni, într'un mare cotidian „Dreptatea”, tipărindu-se zilnic în cite 8—12 pagini și avînd în redacție doi gazetari bînățeni de mare talent: Dr. C. Diaconovich și Dr. Valeriu Branișce. În anii 1886—1887 Pavel Rotariu a scos și revista „Advocatul Poporal” ca supliment la „Luminătoriul”, Ziarul „Dreptatea” a apărut pînă în 1898. În acest an Pavel Rotariu trece de director executiv la banca „Timișiana”, pe care el o fondează împreună cu socrul său, după cum o spune în autobiografia sa. Tot în această autobiografie scrie Pavel Rotariu că „din toată afacerea cu Luminătoriul m'am ales cu satisfacția morală că Luminătoriul a fost prima foaie romînească în Timișoara. Încolo am rămas zdrobit, călăcit și urgisit”, iar toată activitatea sa ziaristică n'a însemnat altceva decît „jertfă de timp, de bani, amărăciune, ură și pismă”. Trebuie să știm că Pavel Rotariu a făcut un adevărat apostolat gazetăresc, fiindcă tot venitul său l-a întrebuințat pentru

susținerea gazetelor ce le-a scos. El a făcut avocatură numai pentru ca să poată câștiga necesarul de existență al gazetelor sale.

Pavel Rotariu a dezvoltat o activitate politică foarte însemnată, avînd un rol important în conducerea centrală a partidului național român, și ca fiu credincios al bisericii ortodoxe romine a luat parte în sinoadele eparhiale.

Cea mai mare răsplată ce i-a putut-o da Dumnezeu pentru munca sa creștinească și națională ce a depus-o în interesul neamului românesc, a fost că la adânci bătrânețe i-a fost hărăzit să vadă realizarea visului național pentru a cărui izbîndă a luptat toată viața.

Pavel Rotariu moare în ziua de 9 Iunie 1919 în casa sa proprie din Timișoara-Fabric situată la nr. 5 a străzii care îi poartă astăzi numele. Casa sa și bogata sa bibliotecă a trecut în proprietatea fostului protopop Ioan Oprea al Timișorii.

Pavel Rotariu a fost înmormîntat în ziua de 11 Iunie 1919 în cimitirul gr. ort. român din Timișoara-Fabric de pe lângă drumul comunei Ghiroda. În mormîntarea a fost grandioasă și pe lângă toată greutatea apăsătoare a ocupațiunii vremelnice sîrbești sub care zăcea Timișoara, toți Rominii au venit nu numai să aducă prinos de recunoștință, dar să găsească la groapa proaspăt deschisă a bătrînului Rotariu duhul mîngierii și al nădejdiei. Și nădejdea n'a fost deșartă, fiindcă abia au trecut vre-o 6 săptămîni și armata romînă și-a înfipt steagul biruinței pe veci în acest pămînt atît de îndurerat al Banatului timișan. Imi aduc aminte, că în momentele cînd Dr. Aurel Cosma își rostea cuvîntarea sa și sicriul era lăsat în groapă acompaniat de melodii frumoase ale cîntecului „pe mormîntul meu să-mi puneți, mîndrul nostru treicolor”, toată lumea plîngea și din marea de lacrimi se lumina doar speranța ce încălzea inimile tuturor.

Lucrările lui Pavel Rotariu sînt:

1. Manual din legile despre usura (camataria) cuprinzînd și textul original al legilor din 1877 art. VIII și din 1883 art. XXX, tradus în limba romînească cu esplicări. Caransebeș 1888.

2. Legea din 1886 art. XXIX, despre redactarea coalelor de carte funduală, tradusă și esplicată în limba romînă, după testul oficial original. Caransebeș 1888.

3. Legea comunală (art. XXII 1886) cuprinzînd testul oficial esplicări, și extras din ordinațiunea ministerială despre apucarea legii. Timișoara, tipografia diecezană 1886.

4. „Din dreptul public” și „Din dreptul privat”, studii de popularizarea științei juridice, publicate în gazeta „Advocatul poporal”, din Timișoara, colecția 1886.

(Va urma)

Dr. Aurel Cosma jr.

De ce și-a părăsit Ilie vacile și viața

Pină acum, Ilie Mindruț a fost la curte, după vaci. A stat acolo aproape un an. Boerii se învățaseră cu lenea și prostia lui, știau ce să-i pretindă și cînd să-l lase în voe; îi învățaseră metehnele și, cu puțină dibăcie, îl făceau să-și plătească cum se cuvine mîncarea, surtucul și cele două sute de lei simbrie pe an.

Ce-ar fi putut cere mai mult un neputincios și un prostănac ca Ilie?

Înainte de a intra la stăpîn era de rîsul satului; milog la cîte o poartă sau toată ziua la fîntînă fără nici o treabă, să se uite 'n fundul apei, ori călare pe capătul jghiabului să cînte ca gușații și să rîdă prosteste la lumea de pe drum. Cîteodată pleca din sat și nu se mai vedea cu săptămînilor.

Atunci era pe luncă. Stătea răslețit de ceilalți copii, că se știa neputincios, și copiii — cum sint copiii cînd vîd pe unul de ai lor mai moale, mai fricos — nu știau să-l cruțe și să-i ierte nevolnicia. Vara se hrănea cu ce apuca. Prindea păsări... Se învățase să prindă păsări. Zice că le apuca din zbor, ca pisicile, cu o ghiară. Știa toate cuiburile lor și le fura puii și ouăle ca să le mînce.

Vai de capul lui! Iarna-l găseau oamenii în cîte o clae cu fîn. Stătea băgat acolo zile întregi. Dracu știe ce mînce; poate greeri.

De unde s'a iivt? Din baltă, ca necuratul. Din baltă, din baltă! Un popă l-a găsit. Popa Gheorghe al bătrîn. L-a găsit într'o toamnă la marginea bălții, în loc ferit de ochii oamenilor. Mamă-sa a venit, de bună samă, din alt sat, că o fi fost fată și s'o fi rușinat de Ilie care trebuia să se nască. Nimeni n'a știut vre-odată cine e mamă-sa. După ce l-a născut, i-a legat buricul cu arnici și i-a făcut un culcuș din pir uscat și știulee de papură. L-a lăsat apoi acolo să-l apere broaștele cu săbiile rogozului.

Asta o fi fost de dimineață, înainte de a ieși copiii sa-

tului cu oile. Pe la prînz a dat o ploaie mare, care l-a spălat pe Ilie și l-a făcut frumos și stînjeniu.

Din pricina ploii, copiii cu oile s'au îndreptat, în ziua aceea, înspre pădure. Așa s'a făcut că nimeni n'a aflat de știrea părăsitului din papura bălții, pînă seara tirziu. Popa Gheorghe, care venea pe inopstat, cu o vițea dindărăt — trecuse singură dealul și o găsisese la nepotu-său la vie — a dat peste copil și l-a luat în pulpana sutanei, acasă. L-o fi înfășurat prea strîns atunci, sau poate l-o fi călcat vițeaua, nu se știe din ce, copilul a rămas ciung de mîna stîngă. I-a crescut moale și subțire pe lîngă el, ca un maț. Cînd a murit popa, Ilie avea cinci ani... L-a adunat o babă și l-a ținut pe lîngă ea pînă la vre-o zece, unsprezece ani. După ce a murit și baba, nu l-a mai luat nimeni că era prea urît, sălbăticiune; și nu vrea s'asculte de vorba nimănui.

A crescut pe la ușile oamenilor din mămăliga împărțită drept între cînele care e de folos și el care trăia pe lume degeaba. N'avea pirteni, n'avea dușmani și nu se simțea nici bine, nici rău.

— Ți-e foame, Ilie ? — îl întreba cîte unul.

— Da' de ce mă întrebi?

— Ca să-ți dau un ban.

— Las' că nu mi-l dai.

— Ba zău ți-l dau.

— Mi-e foame.

— Păi cum să nu-ți fie, dacă nu vrei să muncești.

— Dă-mi banul.

— Ți-l dădeam dacă spuneai că nu ți-e foame.

— Așa zici acum, dar dacă spuneam, tot nu mi-l dădeai, că nici tu n'ai.

— Ba am.

— Arată!

Dacă omul avea într'adevăr un ban și i-l arăta, Ilie îi dădea peste mîna, prindea banul din aer și o lua la picior.

Furtul banului nu surprindea niciodată pe păgubaș, fiindcă șiretlicul ăsta al lui Ilie era cunoscut de tot satul. Era mai mult un fel deosebit de a face pomană cu „bietul ciung”.

Dacă omul nu arăta banul, Ilie îi răspundea înțelepțește:

— Tu muncești și ești ca mine. Care din noi doi e păcălitul?

Cu vorba asta, el era tot atît de mulțumit cît ar fi fost dacă i-ar fi reușit înșelăciunea.

Acum în urmă, de cînd se băgase la stăpîn, nu mai făcea așa.

Intrase în rîndul oamenilor; muncea, avea bănuții lui — și dacă ar fi vrut, ar fi putut face și el altora cu banul, cum i se făcuse de atîtea ori și lui.

Dar Mindruț pierduse parcă, pină și amintirea anilor de pină aici. De cum intrase la stăpîn, se făcuse alt om. Nu mai rîdea la lume fără rost, nu mai umbla zdrențaros, nu mai făcea giumbușlucuri și rar dacă mai intra în vorbă cu vre-una din vechile lui cunoștințe. Pleca în revărsatul zorilor cu vitele, pe izlaz, dincolo de rîu și nu se întoarcea decît seara, la înmurgit.

Acum, ce l-a făcut pe Ilie să intre la stăpîn și să se schimbe într'atîta, e un lucru pe care nu-l știe nimeni, și nici prin mintea cuiva n'ar fi trecut să-l bănuiască. Intîmplarea trebuie spusă dela început.

Era într'o seară. Ilie stătea ca de obicei pe jghiabul fîntînii și cînta. Femeile scoteau apă grăbite, umpleau urcioarele și plecau. Una, o fată, care în ziua aceea era mai veselă ca oricînd — avea ea de ce — și-i ardea de vorbă, cînd a trecut pe lîngă Ilie i-a dat bună seara și i-a spus:

— Mă Ilie, tu parc'ai fi tot amurezat, așa cînți.

Băiatul s'a făcut că n'aude, dar după o vreme s'a oprit din cîntat; s'a uitat la fată și l-a pufnit rîsul.

— De ce te rîzi?

— Mă rîd și eu.

— Ia spune, ești amurezat, Ilie?

— Eh!...

— Afurisitule!... Ia spune.

— Ce să spun?

— De cine?...

Ilie pufnește iar în rîs.

— Acu de ce te rîzi?

— Că ești năroadă.

— Vezi, mă Ilie, eu vorbesc frumos cu tine și tu mă faci năroadă.

Fata spune vorbele astea atît de serios încît lui Ilie i se taie rîsul și-i pare rău c'a făcut-o năroadă.

— Păi dacă mă întrebî de astea.

— Și de ce să nu te 'ntreb?

— Eh, lasă...

— Nu zău, mă Ilie, de ce să nu te 'ntreb?

Ilie se uită drept înaintea lui la ciutura fîntînii și tace.

Cum stă acolo cu lumina apusului numai într'o parte a feței, profilul lui slab pare tăiat din șindrila subțire și arsă. N'ar fi chiar așa de urît. Are ochii mici, căprui, jucăuși și gura grasă, rotundă, ca de fată. Obrajii uscați, înegriți de foame, de soare și vînt, fruntea lată fără o încreșitură, părul mare, netuns de luni de zile, mustața galbenă cu tulle inegale, — îi dau o înfățișare mai aproape de pustnic și de sălbăticiune, decît de prostănac.

— Păi vezi bine că ești... așa cum spusei... Cine se uită la mine? — se decide el să răspundă.

— Ei, tu ești nărod. Parcă trebuie să se uite! Tu să te uiți.

— Așa!

— Ba nu zău, Ilie,...

— Ia lasă. Mai bine dă-mi o gură de apă.

Fata-i întinde urciorul.

— Fă-te om de treabă și să vezi pe urmă.

— Imi arăți tu, — rîde Ilie.

— Ce ai de mine. Sînt atîtea fete în sat...

— Păi vezi, aia.

Fata pleacă și Ilie începe iar un cîntec. Cîntă pînă nu se mai vede nimeni pe drum. Pe urmă, cum la apă nu mai vine nimeni, s'a înmurgit și-i pace peste tot, băiatul se lasă încet, încet dus de gânduri...

Cîte nu-i treceau lui prin minte în nopțile cînd sta singur acolo, la fîntînă, călare pe capul jghiabului!

Se gîndea la el, la oamenii din sat, la cîte o vorbă auzită, sau, de cele mai multe ori, își povestea singur, lucruri ne mai pomenite, întîmplări ca din vis, unde era vorba de cai năzdrăvani sau de păsări mari, mari de tot, cît acoperișul casei, cu ciocul lung cît cumpăna fîntînii și aripi vișinii, atît de întinse că puteau acoperi dela o margine la alta o pădure cît pădurea statului. Veneau păsările astea de departe, dinspre răsărit, de dincolo de toate dealurile. Se vedeau mai întii mici ca niște fluturi negri, atît de mici, că nimeni nu le lua sama, iar pe măsură ce se apropiau, se făceau tot mai mari, ca niște rațe, ca niște vulturi și pe urmă ca nourii și numai cînd sbureau aproape de tot peste sat, de acopereau tot cerul, oamenii vedeau că sînt păsări cu adevărat. Dădeau cîteva roate deasupra, mai întii într'un fel, pe urmă în altfel și apoi, fără să ia sama la lumea care stătea încremenită de frică pe linie, una dintre păsări se desprindea de pîlc, filfiia de cîteva ori din aripi și se oprea pe primărie. Lumea toată cădea cu fruntea în țărînă și aștepta să se întîmple ceva ce nu s'a mai văzut.

Se făcea tăcere mare că nimeni nu îndrăznea nici să se miște. Atunci, ce nu s'a mai văzut se auzea venind de departe ca un tropot de turmă, din spre capul satului. Tot mai aproape, tot mai aproape. Cînd lumea ridica ochii, în fața primăriei era un cal alb, înșeuat, cu frîu galben, cu zăbale și potcoave de aur, cu coama și coada ca borangicul. Pasărea de sus bătea din cioc și spunea tare oamenilor: „Ascultați, măă! Să vină dintre voi băiatul care stă colo la urmă!” Lumea întorcea capul și vedea că băiatul dela urmă era Ilie. Pasărea mai spunea: „Ascultați, măă! Ilie să încalece pe calul cel alb“. Iar cînd băiatul era călare, pasărea spunea

iarăși: „Ascultați, măă! De acum încolo Ilie va fi primarul vostru“. Oamenii se închinau pînă la pămînt — adică vor asculta.

Calul mușca friul și scormonea pămîntul cu piciorul. Ca să-l potolească, Ilie trebuia să facă în trap ușor, înconjurul mulțimii.

Cînd călărețul ajungea iar în fața primăriei, pasărea mai spunea că „cine nu va asculta de Ilie, să știți că va fi pedepsit cu scoaterea ochilor“.

Pe urmă își lua sborul, făcea un ocol deasupra satului și înainte de a se înălța pînă la celelalte păsări care așteptau sus, mai spunea odată:

„Ascultați, măă! Să știți că am să mai vin. Vreau să văd dacă ați făcut ce v'am poruncit“.

Ilie conducea pîlcul pînă la marginea pădurii în semn de mulțumire — așa cum se cuvine — și numai după aceea se întorcea să-și ia slujba în primire. Și așa. Mai era altă poveste, unde era vorba de niște lupi mari care înconjurau, într'o iarnă, satul și pe care nimeni nu-i putea goni. Dacă încerca cineva să-i împuște, în locul fiecărui lup nimerit, apărea, ca din pămînt, altul. Numai Ilie putea să-i sperie. Nu cu pușca — cu o vorbă pe care o știa el și o învățase dela un pește prins în ciutura fîntîinii. Drept răsplată, satul îi dădea să aleagă orice casă vrea el. Primarul îi dădea fata, două care de lăzi cu lucruri și o păreche de boi. Și un cal cu șaua lui.

Erau multe povești. Se isprăveau foarte frumos, noaptea tîrziu, uneori după al doilea cîntat de cocoși, care prindea pe Ilie Mîndruț tot la fîntînă, cu capul în coate, cu ochii pierduți și un zîmbet larg cît toată fața lui.

De data asta, Ilie nu și-a mai spus povești. A stat acolo mult și s'a gîndit la alte lucruri. S'a gîndit mai ales la el, la cît e de sărac, la mîna lui moale, la viața pe care a dus-o pînă aici, la iernile lui petrecute în pae, la dușmănia oamenilor, la neputința lui, la cuvintele fetei... Și-a bătut joc de el! Parcă e cineva care să vorbească serios cu el! Cui îi pasă de Ilie milogul? Să muncească! Și ce muncă să facă el cu o mîină? Ei, Doamne, dacă l-ar fi lăsat și pe el Dumnezeu om ca toți oamenii, întreg și nu lepădat lingă baltă unde se leapădă cățelii!... Și mă-sii i-a fost rușine de el!... Cum nu i-o fi milă ei, pe unde-o fi, să-l știe risul satului, flămînd, fără cămașe pe el, fără nimeni să-l spēle, fără nimeni să-l cirpească. Băeții de vîrsta lui au cămăși cu rîuri și Duminica joacă în vîrfurile ghetelor la horă... El, Duminica fuge din sat, că-i prea prăpădit, să colinde sălciile și pădurea după ierburi și după ouă de păsăruici.

Își ia cu dreapta mîna cea moale și o pune pe genunche,

se uită la ea ca la un dușman și ea la un copil. O strânge în mână, o mută de pe un genunchi pe altul, o mîngie în neștire. „De ce nu m’o fi lăsat Popa Gheorghe să mor acolo în noaptea aia? Pînă dimineața s’ar fi isprăvit”. Ii vin lacrimile în ochi de milă pentru el. O ia pe șosea pînă la pod, scoboară în luncă pînă la clăia unde a dormit toată iarna, se trîntește în pac și plînge scîncind încet, încet, cu mîna la gură. Cu lacrimi și sughițuri își destramă încet, încet, tot ghemul de durere din piept, și apoi potolită, fără să mai gîndească la nimic, cu stele reci între gene, cu gîndurile fărîmițate de cîntec de greer, Ilie adoarme cum adoarme în fiecare seară de atîția ani — cam la o jumătate de kilometru de casele în care dorm ceilalți oameni.

Au trecut de atunci vre-o trei zile în care nu s’a întîmplat nimic de samă. Băiatul a făcut la rîu un gard de prins pește, și-a împletit o vîrșie din răchită și aproape toată vremea a stat în apă. A prins cîțiva crapi, un somn frumușel și pește mai mărunt. Crapii și somnul i-a dat la brutărie pentru o pîine și un crețar cu care a luat chibrituri. Peștele mărunt l-a mîncat fript în jar de salcie, pe malul rîului. A treia seară n’a mai putut ține. S’a dus iar la fîntînă. Fata aceea iar a venit să-și umple urcioarele și iar a intrat în vorbă cu el. Tot ea i-a spus întîi bună seara și tot ea l-a întrebat întîi de sănătate.

Au vorbit apoi despre lumea din sat care e rea, despre vreme, despre măgarul brutarului... Pusese urcioarele jos și stătea în fața lui. După o vreme n’a mai avut ce spune și a rămas așa privind înainte, peste capul băiatului. Tăcea și Ilie. Își găsisse de lucru cu coaja putredă de pe pereții jghiabului. O desfăcea cu unghia cîte puțin, cîte puțin și o rupea în bucățele. Nu vedea ochii fetei, dar i se părea că-i simte țintiți în fruntea lui. Ii vedea numai picioarele desculte pe care și le freca unul de altul a neliniște, a îngrijorare.

Dela cotul drumului s’au auzit pași de om. Fata a luat urcioarele, le-a vărsat, și s’a întors la fîntînă să le umple.

Cînd au rămas iar singuri, ea i-a spus așa:

— Știi, Ilie, mic îmi pare rău de tine.

Poate că Ilie nici n’o fi înțeles bine vorbele fetei. De cînd a văzut-o venind pe drum, lui a început să-i bată inima și nici nu știe cum a putut să vorbească cu ea atît cît a vorbit. Acum inima parcă i s’a înecat în piept; își simte ochii arzînd și gura încheștată.

— Ești băiat cum-se-cade. Nimeni nu știe să-i fi făcut cuiva vre-un rău, — continuă fata, — acum eu m’am gîndit mult la tine și am zis că numai tu ai putea să mă ajuți. Ai vrea să-mi faci un bine?

Ilie ridică ochii la ea, dar tot nu răspunde. Fata îl mai întreabă odată și el dă din cap în semn de răspuns că da.

— Dar nu trebuie să știe nimeni. Dacă ar ști tata, m'ar omori și te-ar omori și pe tine. Acuma vrei?... Și n'ai să spui la nimeni? Chiar dacă te-ar bate? Și chiar dacă ți-ar făgădui bani?... Știi pe domnul Pătruț?

— Care? Invățătorul ăl nou?

— Invățătorul. Ai vrea tu să-i duci un bilet din partea mea? Acum el nu vine la școală, fiindcă școala e închisă până la toamnă. Trebuie să i-l duci acasă, peste deal, și să i-l dai fără să vadă nimeni. Nu-i spui nimic. Știe el. Aștepți numai să-ți dea răspuns.

Ii întinde un bilet împăturit.

— Nu e așa că nu te gîndești să-mi faci vre-un rău? Să știi că nu uit niciodată binele ăsta. Și aștepți răspuns. Mă las în grija ta.

Binele ăsta care i-l face ea lui? Binele care i-l face ei? E întâia dată în viața lui cînd cineva îi încredințează un secret. Are de ce să se simtă cu adevărat fericit. Și încă un secret de dragoste! În mîna lui stă acum inima unei fete. Se uită după ea cu ochi prostiți și-și mișcă buzele în neștire.

Va-să-zică pentru asta a intrat în vorbă cu el? Ca să-i dea un bilet pentru unul de dincolo de deal... Invățătorul ăl tînăr, ăla cu mustața mică. Hm. „Tu ești băiat cum-se-cade, mă Ilie... Tu n'ai făcut rău nimănui“... „El nu vine acum în sat fiindcă e școala închisă“. Vezi tu, el e un băiat și mai cum-se-cade și are o mustață mică și două mini întregi!

Dar ce-ți trecea ție prin cap?... Pentru ce credeai tu că-ți dă tîrcoale Măriuța? Ai văzut ce față albă are?... Dacă nu vrei să-i faci îndatorirea asta, de ce ai venit la fîntînă și de ce nu i-ai spus că nu vrei să i-l faci! Ea nu te-a silit. Și acum de ce îți pare rău? Parcă te-a mințit cu ceva? Te-a înșelat. Ți-a făgăduit ceva și nu s'a ținut de vorbă? Ți-a spus doar că ești băiat cum-se-cade. Ce rău e în asta? Dacă nu vrei să-i duci biletul, rupe-l. Sau poți să i-l dai lui tat'su. Chiar așa. Să se învețe minte! O fată nu se cade să trimită bilete la băeți, oricine ar fi ei. Ce-ți mai pasă ție ce zice ea despre tine, dacă nu i-ai păstra taina. N'avea decît să nu spună... El stătea acolo pe capătul jghiabului și cînta... Bună seara Ilie, i-a spus ea. El n'a băgat-o în samă. L-a întrebat dacă nu-i amoretzat, iar el a făcut-o năroadă... Pe urmă trei zile n'a mai dat pe la fîntînă, fiindcă a prins pește... Acum tot ea a intrat în vorbă cu el. Nu se duce cu biletul. Nu i-l dă nici lui tat'su — e păcat să o bată — dar nici nu i-l duce învățătorului. Mîne seară cînd o veni iar, o să-i spună că a fost, dar nu l-a găsit și să trimită pe altul dacă vrea. Fără supărare. Să trimită pe altul...

Așa se gîndește Ilie și hotărîrea lui e luată...

A doua zi însă, fiindcă n'are nici o treabă, o pornește peste deal. Nici nu-i trece prin minte să ducă biletul învățătorului. Vrea numai să treacă pe lîngă casa lui și apoi să se întoarcă. A fost și nu l-a găsit, va zice. Așa nu va minți și nu va face serviciul pe care nu vrea să-l facă. Casa învățătorului este chiar în capul satului. Poarta e închisă și pare că nu e nimeni în casă. Cu atît mai bine. Iși va fi îndeplinit datoria pînă la capăt. Va bate în poartă, nu va răspunde nimeni și se va întoarce cum a venit. În orice caz nu va aduce Măriuții nici un răspuns.

— Ce e, mă Ilie, întrebă o babă.

— Nimic... Domnu Petruț e acasă?

— Da' ce-i cu el?

— Aveam să-i spun o vorbă, da' dacă nu-i acasă i-oi spune-o altădată.

Învățătorul scoate capul pe fereastră:

— Cu mine a întreabă, Ilie? Vino mai încoă!

Ilie se apropie de fereastră și zice tare ca să audă și baba:

— M'a trimes notarul cu biletu' ăsta. Nu știu ce e în el. Atît mi-a spus, să ți-l dau negreșit dacă te găsesc acasă.

Învățătorul desface biletul, se uită la Ilie și clipește cu înțeleș.

— Așa... Dar stai. Tu ai mîncat?

— Am mîncat.

— Atunci să-ți dau un pahar de țuică... Un pahar de țuică și o coajă de pîne nu strică... Cînd ai vorbit tu cu notarul?

— Aseară.

— Unde te-a întilnit?

— La fîntînă!

— Aha... bine. Să-i spui că vin negreșit... Și să-i mai spui notarului că bine a făcut că mi-a trimes biletul. Dacă nu mi-l trimitea, nu știam... Ai înțeleș, Ilie?

— Înțeleș, că a făcut bine notarul.

— Așa.

Al dracului învățător, a priceput numaidecît cum vine vorba cu notarul. E un băiat cum-se-cade și se poartă prietenește cu lumea care vine la el. Lui Ilie nu-i mai e necaz pe el. Mai necăjit e pe Măriuța. Învățătorul n'are nici o vină. Ea i-a trimes biletul. Pe ea n'o iartă. Și astăseară o să-i și spună verde ce gîndește el despre ea. O să-i spună așa: Am fost cu biletul și l-am dat. Dar nu mă mai duc niciodată. Acum nu te spun lui tat'tu. Dacă mai vii cu bilete d'astea să știi că te spun. S'a isprăvit. Fă ce vrei. Treaba ta. Eu ți-am spus. Ba nu, să-i spună așa: Măriuțo, învățătorul a zis că nu poate să vină unde i-ai scris tu, fiindcă are altele pe

cap și nu-i arde lui de treburi d'astea... Și să nu-i mai trimeți bilete.

Dacă ea o să plîngă, nu-i nimic. E mai bine să plîngă decît să facă prostii. O să-i spună că învățătorul e un om de treabă, ce-i drept, dar vezi, e învățător și ea nu-i decît o fată săracă. Nu era de el... E mai bine că s'a isprăvit. Ea o să-l uite și, ca mine, o să se mărite cu un om de ispravă, care să țină numai la ea. E fată frumoasă. E cea mai frumoasă fată din sat și toți băeții, din toate satele ar vrea să-i fie pe plac. N'are decît să aleagă. Uite, și el, care e un băiat orfan, sărac, fără nici un căpătîi, și care nu se poate gîndi să ridice ochii la ea, pînă și el e gata să-i facă orice voce fără nici o răsplată, numai așa de dragul ei. Și să fie cuminte. E hotărît să-i spună.

Seara, la fîntînă, în așteptare, Mîndruț repetă în minte vorbele astea și cînd i se pare că nimic nu-i va putea clinti curajul, se simte ușurat și vesel. Măriuța îl găsește cîntînd...

— Ai fost? — îl întrebă ea.

Ilie dă din cap.

— Și l-ai văzut?

— L-am văzut.

— I-ai dat biletul?

— I l-am dat.

E atîta nerăbdare, atîta bucurie în întrebările ei, e atîta dulceață și lumină în ochii ei!

— Bravo, să trăești Iliuță. Uite, nici eu nu te-am uitat. Ți-am adus ceva... niște ouă coapte și mere și pîne.. Și ce a zis?

— A zis că bine ai făcut că i-ai scris și că vine.

— Nu ți-a dat bilet?

— Nu.

— Era voios?

— Mi-a dat un păhărel de țuică... Ia spune, îți pare bine?

— Păi vezi tu!... Nu l-am văzut de-o săptămînă....

Ilie se gîndește o bucată de vreme și iar întrebă:

— Ți-i drag?

— Drag.

— De mult?

— De astă iarnă... Da', dece?

— Așa... Mulțumesc pentru astea. Acum mă duc. Rămii sănătoasă.

Cum a plecat de grăbit! Parcă ar fi avut cine știe ce treabă. I-o fi fost foame și s'o fi dus undeva să mănînce.

Măriuții îi e sufletul atît de luminat acum și inima îi e atît de caldă, încît gîndul că bietului Ilie i-o fi fost toată ziua foame și a plecat așa de grăbit ca să mănînce, furișat pe undeva, o face să-i dea lacrimile. Se uită pe unde a apucat-o

el și, cu nu știu ce fericire în piept, plînge de mila lui. Săracul de el! Desculț, numai în zdrențe, cu mîna lui moale, prăpădit de foame, a trecut el dealul prin mărăcini și bolovani ca să-i aducă o știre bună. Bietul Ilie... Bine că s'a gîndit Pătruț să-i dea o țuică. Dacă s'a gîndit însemnează că i-a părut bine și-i sînt dragă și mîne seară vine...

La vre-o trei, patru zile, Ilie a intrat la stăpîn. După vaci. S'a făcut om în rîndul oamenilor. Pe Măriuța n'a rămas supărat decît o săptămînă. Ea nici n'a știut de supărarea lui. Cît a stat la stăpîn a văzut-o aproape în fiecare seară fiindcă fîntîna este chiar lingă curtea unde slujea el. Din cînd în cînd, îi mai ducea cîte un bilet peste deal. Dar numai noaptea.

Cu biletele astea s'au împrietenit ei doi atît de bine, că Măriuța nu-i mai ascundea lui nimic. În fiecare seară îi povestea lui Ilie ce este la ea acasă, ce zice tat'su, care a cam aflat ceva, ce zice mamă-sa care știe tot, îi vorbea cîteodată despre el, despre teama că poate n'o să-i fie întotdeauna dragă, îi cerea părerea lui de bărbat și uneori nu se despărțeau decît atunci cînd se făcea prea tîrziu și fetei îi era frică să nu vie soru-sa, trimisă de ai bătrîni, s'o caute.

Așa a trecut toată vara.

În toamnă, Măriuța nu mai avea nevoie de serviciile lui Ilie, fiindcă s'a redeschis școala și învățătorul era aproape toată ziua în sat. Dar, și atunci, Mîndruț o vedea în fiecare zi, numai că vorbeau mai rar. Aveau mai puține lucruri de spus.

Către sfîrșitul lui Decembrie au dat primele zăpezi, cîmpul s'a acoperit și toată lumea a băgat vitele la coșare. Ilie a rămas și mai departe la curte. Făcea acum slujbă de rîndaș, ajuta la bucătărie, aducea apă, spârgea lemne — așa cu o singură mîna — țesăla caii, dădea nutreț vacilor — era treabă destulă. Și el se învățase bine cu lucrul. Îi pria. Se încicolase, era mai îmbrăcat, avea cămașe curată, opinci în picioare, căciulă bună. Ce putea el să rîvnească mai mult?

Totul a mers bine pînă acum. Acum s'a întîmplat ceva atît de neașteptat, atît de zguduitor pentru Ilie Mîndruț, în cît mîntea lui n'a mai însemnat dintr'odată decît o învălmășală de dureri.

S'au întîlnit ziua, în marginea bălții.

El își adusese vacile acolo și ea își făcuse drum să-l întîlnească.

Nu și-au spus decît cîteva vorbe. Ea i-a arătat mai întîi niște pete de abia văzute pe față. Se amestecau cu roșafa obrăjilor. L-a întrebat dacă știe ce sînt alea. Au pododit-o lacrimile și printre sughituri i-a destăinuit că este însărcinată și că învățătorul nu vrea să știe de ea. „A spus să iau ierburi, să mor ca Anica lui Iorgu, ori să mă aflu jandarmi: și să mă închidă... Sînt cinci zile de cînd nu mai vrea să mă

vedă... La urmă mi-a spus să nu-i mai ațin calea și să fac ce vreau. Ce mă fac Ilie? Numai tu știi tot, numai pe tine te am acum. Scapă-mă“.

Iși aplecase capul pe pieptul lui; îi mîngîia mîna cu o brajii ei umezi de plîns și-l ruga s'o scape. El, bietul, nu putea decît să blîgue o rugăminte: să nu mai plîngă. Ii venea s'o ridice în brațe și s'o ascundă în piept cu toată des-nădejdea și cu lacrimile ei, ca să-l doară și pe el, întocmai ca pe ea. Ar fi vrut apoi să aibă pe omul acela cu mustăcioara mică, coala sub mîna și să-i sucească gîtul dintr'odată ca la puii de vrabie.

— Dacă aș avea măcar bani ca să fug la oraș, la moașe! — se vaită ea. N'am pe nimeni, n'am pe nimeni, mă omor!

Vorbele astea îl scot deabinelea din minți pe Ilie.

— Mai bine îl omor pe ăla, îi turtesc capul cu călcîiul ca la șarpe.

Rămîn amîndoi acolo, unul lîngă altul, fără să mai scoată un cuvînt. Fata scincește încet în pumni, și Ilie se uită la ea prostit de des-nădejde și de neputință. Se ridică cea dintii și, cum dă să plece, el o oprește speriat.

— Unde vrei să te duci?...

Măriuța dă din cap a jale.

— Nu, să nu faci asta,—o roagă Ilie. Așteaptă pînă mine. Am să vorbesc eu cu dumnealui. Am să-i spun cu vorbă bună. Poate că vrea să-ți dea măcar niște bani să te duci la oraș... Pînă mine seară, fii fată cu minte.

Ar vrea acum să-i ia capul în mîni, ar vrea să-i spună vorbe blînde. Ar vrea s'o încurajeze, s'o ia de mijloc, s'o alinte, cum se alintă copiii. Dar el n'a spus niciodată nimănui vorbe blînde și nici lui nu i-a spus nimeni. Nu știe care sînt vorbele acelea.

Ii e mai lesne să se încrunte și să amenințe: Am să-l omor ca pe un cîine, ca pe un vierme ce e! Din ochii lui, Măriuța înțelege că ar putea într'adevăr să-l omoare, de aceea îi spune cu voce scăzută:

— De ce să-l omori? Să intri în pușcărie? Spune-i, dar nu-i face nici un rău, că tot pe capul meu cade, și pe al tău... Du-te la el și spune-i că dacă mă lasă așa cum sînt, mă omor. S'a isprăvit. Mine să mă caute în radinile iazului, dacă nu mai vrea să știe de mine. Atît.

— Acum te duci acasă?

— Mă duc la mătușa, peste deal... Dacă nu vii pînă se înserează cu răspunsul lui, înseamnă că n'am la ce să mai aștept.

Pare mai calmă acum. Toată durerea a trecut parcă dela ea în pieptul lui. Ilie lasă vitele singure și pleacă să aștepte pe învățător la capul podului, că se apropie ora cînd

trebuie să treacă dela școală în spre casă. Stă rezimat în bită și răsuțește în minte fel și fel de cuvinte pentru învățător.

Cînd îl zărește îi iese înainte, așa ca din întimplare. Il salută și face pe tăcute cîțiva pași, alături de el. Pe urmă, hotărît:

— Știi, domnule învățător, am văzut azi pe Măriuța și mi-a spus c'ai lăsat-o. Nu-i păcat s'o lași așa de rușinea satului?

Învățătorul, luat pe neașteptate, pare să se codească cu răspunsul. Se face că n'a auzit.

— Ce e mă?

— Nu-ți pare rău de Măriuța, s'o faci să se omoare din pricina d-tale?... Ți-ai făcut placul cu ea și acum îi dai cu piciorul. Nu e frumos. Dumneata ești învățător...

— Și ce te bagi tu unde nu-ți fierbe oala?—îi tae învățătorul vorba. Ce ești tu? Nu ți-e rușine? Să nu mă mai oprești în drum cu lucruri d'astea că te tăvălesc toată șoseaua! Ai înțeles? Ia uite la el! Auzi dumneata ce-i dă ciungului prin cap!

Îi mai zice vre-o două și pleacă mîrîind înfuriat.

Ilie rămîne să se uite în urma lui, rușinat puțin. Cînd învățătorul nu se mai vede, se așează jos, la marginea drumului.

Acolo rămîne pînă se înoptează. Capul îi arde și simte un rău ca un grăunte de otravă în piept. Dacă ar avea un cuțit, l-ar căuta cu vîrf, să-l străpungă, să se ușureze.

Din cînd în cînd îl deșteaptă din gînduri, pasul unui om. Lîngă el, omul dă bună seara, și trece mai departe.

Acum e o femeie. O recunoaște de departe. E Măriuța... Se întoarce acasă. S'o oprească? Și ce să-i spună? Că învățătorul l-a ocărit, l-a amenințat că-l bate și el a tăcut?... Mai bine s'o lase să aștepte. Barem atît.

Se pitește în șanț pînă trece. Săraca de ea! Cu ce poate el să-i ajute?... Dacă ar avea măcar o simbrie mai cîm-secade, să i-o dea ei... Degeaba a intrat la stăpîn, degeaba s'a apucat de muncă, tot prăpădit a rămas. La ce mai trăește? La ce e bun? Dacă ar fi el altfel, ar cere pe Măriuța lui tat'su și ar crește el copilul. Dar cine vrea să-și dea fata după o slugă, după un ciung, sărăcia satului...

Nu, acum s'a isprăvit; la ce să se mai sbată de pomană dacă nici atît nu poate face, s'o ajute cu cît de puțin....

O să se omoare sub ochii lui și el trebuie să stea cu mînile în sîn, că nu e bun de nimic.

Un băiat dela curte trece în grabă pe lîngă Ilie fără să-l recunoască. L-au trimis după vaci. Cine știe în ce grîu or fi — dacă nu le-or fi băgat oamenii la oborul de gloabă. Le uitase de tot. Acum s'a isprăvit și cu slujitul.

Tirziu, cînd luna s'a ridicat sus și toată lunca saltă de

zumzet în lumină, Ilie a ajuns la balta unde, cu câteva ceasuri mai înainte, Măriuța își plîngea desnădejdea pe pieptul lui.

E o salcă acolo, crescută poate chiar pe locul unde l-a găsit popa Gheorghe pe el cu douăzeci de ani în urmă, vînat de frig și de umezeală.

Salciei îi priește locul acela. De ce n'or fi crescut mai multe ?

Jur împrejur, pămîntul e bătătorit, că aici veneau plugarii să mănince la prînz și să se odihnească, astă-primăvară.

Calcă pe ceva moale. Un șarpe. L-au omorît copiii cu vitele...

O fi adeărat că, dacă spînzuri în pom un șarpe mort, bate vîntul pînă îl aruncă jos pe pămînt, unde e el sortit să se tîrască ?

Cu omul nu e așa. Un om dacă se spînzură, nici nu plouă, nici nu bate vîntul...

Constantin Băleanu

România și reorganizarea economică a Europei centrale

Criza economică mondială, deși a atins toate țările europene, a lovit în chip mai crud țările dunărene care, cu toate bogățiile lor naturale, fie că au eșit învingătoare, fie că au fost învinse în marile războaie, au ajuns în pragul falimentului.

De teamă ca prăbușirea lor economică să nu pricinuiască o accentuare a crizei generale și să nu agraveze încordarea politică de care suferă Europa, Franța și Anglia s'au văzut silite să se ocupe din nou mai de aproape de asanarea lor.

Am spus „din nou”, fiindcă, pe cînd criza se resimte în apus de doi ani, venind însă după o perioadă de mare avînt industrial și de înflorire generală,¹ în Europa dunăreană criza domnește aproape fără întrerupere dela război încoace.

Singura perioadă de îmbunătățire aparentă și vremelnică dela 1925 sau 1926 la 1929 se datorește nu unei însănătoșiri spontane și organice a acelor țări, *cu excepția Cehoslovaciei*, ci însemnatelor ajutoare primite din afară sub formă de împrumuturi publice sau de credite private (acordate în deosebi Austriei și Ungariei) precum și efectelor marilor împrumuturi anterioare obținute de Austria și Ungaria prin mijlocirea Societății Națiunilor.

Indată ce acest oxigen n'a mai putut fi administrat cu dărnicia trebuincioasă, criza a izbucnit cu mai mare furie și stabilitatea lor economică din acei ani s'a dovedit a fi fost o pauză artificială în declinul organic al țărilor dunărene.

---

¹ Producția industrială și minieră a întrecut între 1926 și 1930 în cele mai multe țări ale apusului producția cea mai mare dinainte de război cu 10—40%, fără să mai amintim dezvoltarea prodigioasă și a industriilor recente : automobile, radio, aparate electrice, mătase artificială, unde progresul a fost de 200 și 300, dacă nu chiar de 400 la sută.

Criza în care se zbat acele țări, cu excepția amintită, a fost așa dar numai „*mascată*” cîtva timp de sprijinul din afară, dar cauzele ei adînci n'au încetat de a lucra. Ele sînt specifice acestei regiuni, precum reiese din faptul că în apus nu numai statele mari, dar și țările mici, chiar foarte greu încercate de război, ca Belgia, s'au bucurat dela 1919 încoace, și de ani de deosebită înflorire.

Înainte de război, deși Austro-Ungaria nu cunoștea decît în Boemia și în jurul Vienei intensitatea vieții comerciale și industriale a apusului, monarhia ducea totuși o viață normală și se bucura de o activitate echilibrată. Cît privește România în perioada 1902—1914, în afară de turburările sociale din 1907, a avut o perioadă de repede dezvoltare și de îmbogățire.

Acele cauze specifice ale permanentei crize dunărene de la încheierea păcii încoace sînt așa dar localizate și în timp, sînt boli datorite unor împrejurări noi și unor pricini care nu existau înainte de război.¹

Spre a lămuri aceasta în chipul cel mai convingător, voi înșira cîteva cifre privitoare la România care e țara ce ne interesează mai de aproape. Între altele, statistica comerțului nostru exterior ne va lămuri foarte repede asupra marii deosebiri ce desparte evoluția economică a Romîniei de după război, de cea a Romîniei mici dinainte de 1914.

Pe cînd în *răstimpul de 8 ani* 1905—1913 exportul romînesc s'a ridicat de la 457 mil. lei aur la 671 mil. lei aur, *adică cu 45%* (sau față de cele 280 mil. aur din 1900 cu aproape 240%), ceiace denotă o dezvoltare foarte repede (variațiile de prețuri nefiind prea mari), *în răstimpul de 7 ani*, dela 1924 la 1931 după fluctuații datorite mai întîi inflației de prețuri și mai tîrziu deflației lor, *exportul romînesc rămîne staționar la 860 mil.* de aur (28 miliarde lei hîrtie în 1924 ca și în 1930).

Importul care oglindește, în parte, puterea de cumpărare a populației și deci starea ei materială, se *desvoltă și el foarte repede în anii 1905—1913* trecînd dela 377 milioane la 590 milioane, ridicîndu-se deci cu 57%, — creștere mai repede chiar decît accia a exportului și care înfățișează o dezvoltare excepțională în Europa. Această creștere grabnică

¹ Pentru Romînia și Jugoslavia cauzele crizei sînt aproape identice. Ungaria, care a păstrat formele de cultură dinainte de război, n'a suferit de reducerea calitativă și cantitativă a producției agricole din celelalte două țări, în schimb budgetul ei a fost încărcat cu un aparat administrativ mult prea mare în care au încercat să găsească loc funcționarii maghiari din ținuturile pierdute. În acest chip s'a mărit excesiv și povara pensiunilor. Tot odată Ungaria s'a îndatorat prea mult pentru a desvolta o industrie care nu mai era rentabilă dacă puterea de cumpărare a populației rurale scădea, precum s'a și întîmplat.

învedera, bine înțeles, o tendință puternică de ridicare a nivelului general de viață.

Datele pentru anii 1924—1930 ne dau dimpotrivă o icoană cu totul alta. Nu numai că importul nu mai crește (în afară de fluctuațiile intermediare datorite mai ales variațiilor de prețuri) dar *îl regăsim în 1930, mult sub nivelul, relativ deja destul de coborât din 1924* (22 miliarde în 1930 față de 26 miliarde în 1924). Deși în valoare importul României mari e ceva mai însemnat decât al României mici din 1913, (670 mil. aur față de 590) aceasta se datorește desigur prețurilor produselor industriale mai urcate pe la jumătatea anului 1930 cu vreo 25—30% față de cele din 1913, căci în cantități, *importul s'a redus* în chip foarte simțitor, de la 1.374.116 tone în 1913, la numai 825.000 în 1924 și 805.000 în 1930. Această reducere n'a fost, fără îndoială, lipsită de urmări rele asupra bunei stări generale.

De altfel chiar din cifrele încă necomplete pentru 1931 putem constata că comerțul nostru s'a micșorat și mai mult scăzând *cantitativ* la import *la mai puțin de jumătatea* importului din 1913.¹

Dacă ținem samă că populația țării a trecut între 1913 și 1930 de la mai puțin de 7 milioane și jumătate la 18, sîntem nevoiți să constatăm că comerțul exterior de cap de locuitor a scăzut față de perioada antebelică cu *aproape jumătate la export* și încă cu *mai mult la import*, de oarece pe cînd în 1913 veneau cam 185 kg. de marfă importată de fiecare locuitor, în 1930 această cantitate s'a redus la circa 45 kg. și în 1931 la circa 33 kg., sau mai puțin *de o cincime* din cantitatea prebelică!

Fără îndoială că împrejurarea că noile ținuturi alipite întregesc economicște în unele privinți vechiul regat și că schimburile interne s'au mărit, trebuesc socotite ca intervenind la rîndul lor, într'o proporție însă greu de precizat, în direcția unei stăviliri a schimburilor cu străinătatea. Totuși nu rămîne mai puțin adevărat că o mișcare a comerțului nostru în proporția de 80% de locuitor la importul cantitativ, nu poate să nu vădească o criză adîncă și o scădere a puterii de cumpărare a populației față de ceiace era înainte de război.

Această sărăcire a populației țării se datorește în parte de sigur fiscalității mult mai apăsătoare acum decât înainte

¹ Statistica oficială publicată pentru cele unsprezece dintii luni ale anului 1931 arată că comerțul României mari a scăzut *sub cifrele comerțului României Mici* din 1913. (importul 520 mii tone cu o valoare de 14 miliarde 734 de milioane, exportul 9.173.000 tone cu o valoare de 20 miliarde 390 mil. sau în aur, 450 milioane import și 636 mil. la export).

de război și poverii foarte grele a datoriei publice care dela circa un miliard și jumătate de lei aur în 1911 se ridică în 1932 la aproape șase miliarde (circa 185 miliarde lei hîrtie)¹. *De cap de locuitor greutatea sarcinii s'a îndoit* astfel, iar față de exportul țării, pe cînd acesta în 1913 era cam în proporția de 40% a totalului datoriei, în 1930 nu mai este decît de 14 la sută. *Datoria publică a crescut așa dar de trei ori mai repede decît exportul.*

Dacă din fericire, din cele șase miliarde aur ale datoriei noastre cam 1 miliard și un sfert sînt datorii de război pe care putem nădăjdui să le vedem șterse într'un viitor nu prea îndepărtat, nu trebuie însă să uităm pe de altă parte, că pe cînd în 1911, mai mult de patru cincimi din datoria noastră erau reprezentate de un împrumut consolidat cu o dobîndă de 4%, azi dobînda ce o plătim la împrumuturile de stabilizare e de 7 și 7 jumătate la sută, anuitatea datoriei publice din bugetul anului 1931 fiind de 7 miliarde și 362 de milioane.

În același timp cu reducerea exportului la jumătate, de fiecare locuitor, povara datoriei publice s'a mărit deci cam de două ori. Față de valoarea mărfurilor vîndute în străinătate, fracțiunea din datoria publică ce apasă asupra fiecărui locuitor al țării s'a împătrit.

Spre a compensa această creștere a sarcinilor fiscale datorite războiului ar fi urmat să se mărească producția agricolă, cea mai hotărîtoare pentru România.

Precum a arătat însă d. profesor D. Răducanu, fost ministru, în raportul înaintat Comitetului Economic al Ligii Națiunilor și publicat în volumul „La crize agricole“, (Genève 1931), în loc ca producția de cereale să se mărească în răs-timpul 1913—1931 pe cuprinsul Romîniei întregite, ea s'a micșorat și mijlocia producției din perioada 1923—1927 a fost de numai circa 9 milioane de tone față de cele 14 milioane din 1913—1914. Chiar dacă producția a crescut în anii din urmă și a trecut de 12 milioane de tone în 1930 și în 1931², totuși în nici un an dela război încoace n'a mai atins producția antebelică. O îmbucurătoare diversificare a culturilor care pare a se fi accentuat în anii din urmă lămurește într-o anumită măsură această scădere a producției, fără însă a o

¹ Această cifră cuprinde și datoriile regiilor autonome, etc. Suma exactă e de altfel greu de stabilit și din pricina fluctuațiilor unora din valute și aceasta va fi pricina pentru care cifrele din publicațiile oficiale nu corespund întocmai cu acelea date de d. profesor Tutuc și de alte personalități calificate. Suma de 185 miliarde cuprinde și datoria internă care nu îngreuiază cel puțin balanța noastră de plăți.

² Cifrele date de d. profesor Răducanu nu corespund întotdeauna cu statisticile publicate de d. E. Giurgea: „Rezumat în cifre asupra situației economice a Romîniei”.

compensa pînă acum, mai ales dacă ținem în vedere scăderea calitativă a multora din cerealele românești.

Pe cînd însă producția de cereale a ținuturilor cuprinse în România de azi se micșoră între anii 1913—14 și 1930—31 cu mai bine de 15%, scăzînd de altminteri și suprafața cultivată din care o parte a fost transformată în islazuri rău întreținute și puțin folositoare, țările concurente de peste mare și-au mărit producția în chip impunător mulțumită în parte și unei selecționări severe a semințelor precum și unei perfecționări și mecanizări a tehnicii agricole. Astfel pentru Canada indicele de producție al grîului sare dela 100, mijlocia anilor 1909—1913, la 215 pentru anii 1925—1930, Argentina își mărește de asemenea producția în același răstimp cu 65% și Australia cu 72%, urmînd Statele-Unite cu o creștere de 20%.¹

Așa dar scăderea prețurilor de doi ani încoace n'a fost compensată în România ca în alte țări, cel puțin în parte, de o mărire a producției și de o îmbunătățire a calității. Dimpotrivă calitatea de obicei inferioară a grînelor sătești face ca cerealele românești să nu poată obține adescori pe piețele străine nici măcar prețul mondial.

În acest chip balanța comercială a Romîniei care se încheia în anii dinainte de război cu un sold activ foarte însemnat tînde a se schimba în dauna noastră. Așa pe cînd soldul activ era de circa 3 miliarde hîrtie în 1909, de aproape 7 miliarde în 1910, — *ceiace înfățișa ceva mai mult de jumătatea întregului import*, — de 2 miliarde și jumătate chiar în 1913 cu *toată participarea noastră la războiul balcanic*, după război, deși nu ne referim la anii de dezorganizare imediat următori, putem constata că perioada de cinci ani normali și cu *prețuri bune* dela 1925 la 1929 se încheie printr'un *deficit* global de circa două miliarde. În mod, în aparență paradoxal, balanța se îndreaptă numai odată cu scăderea catastrofală a prețurilor cerealelor, se vede, din pricina mării restrîngerii a importului impusă de slăbirea puterii de cumpărare a populației.

De fapt, tendința spre pasivitatea balanței comerciale de la 1919 pînă la 1930 n'ar fi avut o deosebită importanță dacă n'ar fi intervenit și alți factori.

Într'adevăr pe cînd înainte de război (1900—1914) cei mai mulți ani s'au încheiat printr'un sold comercial activ, aproape echivalent cu anuitatea datoriei publice deținută în străinătate, ba chiar întrecînd-o cîte-odată, după război, cu excepția anului 1932, la pasivul bilanțului comercial care se

¹ Selecționarea seminței și găsirea de varietăți noi de grîu au putut mări ele singure producția în unele ținuturi cu 25 la sută.

întilnește acuma mult mai des, se adaugă povara unei anuități a datoriei publice exterioară care dela 1927 pînă azi a variat între circa 5 miliarde și 6 miliarde și jumătate pe an, cu o repede tendință spre creștere din pricina noilor împrumuturi precum și din pricina scării crescătoare a cupoanelor împrumuturilor mai vechi consolidate în anii, din urmă, (împrumutul 4%, împrumuturile de războiu, etc) ¹.

Pe lângă aceasta trebuie să mai amintim cheltuielile făcute de Romîni în străinătate și importul clandestin care a fost desigur mult mai însemnat după războiu, din pricina taxelor exagerate puse pe mătase, articole de parfumerie și alte mărfuri, care se importau în chip normal înainte de 1914.

Mai e încă un factor care înrăutățește balanța noastră a plăților și care se datorește marilor capitaluri străine investite în România întregită, retribuția lor trecînd, bine înțeles, peste graniță. Așa s. p., pe cînd în 1913 totalul capitalurilor investite în industria petrolului era de numai 260 milioane lei aur, aceste capitaluri trec în 1930 de 950 milioane lei aur, din care partea cea mai însemnată (550 milioane) reprezintă bani străini. De asemenea se știe că în Ardeal și în Banat, foarte numeroase întreprinderi au rămas de fapt străine și lucrează cu capitaluri împrumutate sau mijlocite de băncile din Budapesta, Viena sau direct din apus.

Din aceste date reese că pe cînd înainte de 1914 activul comercial ajungea aproape, în anii agricoli normali sau buni, să restabilească echilibrul balanței plăților, de la război încoace, și mai ales pînă la 1929, pasivul balanței necomerciale care e greu de apreciat precis, dar trece acuma fără îndoială de 10 miliarde pe an, ne mai fiind decît în foarte mică măsură și în chip excepțional compensat de un activ comercial, apasă aproape cu toată greutatea lui asupra țării.

Gravitatea situației apare și mai limpede dacă ținem samă că întregul stock metalic și de devize al Băncii Naționale e mai mic decît pasivul balanței noastre necomerciale pe un singur an.

Se vedește astfel că situația economică și stabilitatea monetară a Romîniei nu s'au putut menține decît mulțumită deselor împrumuturi fără de care am fi ajuns de pe acum în încetare de plăți și la un nou faliment valutar.

Existența noastră economică, atît timp cît nu intervine un factor nou pe tărîmul organizării producției și a prețurilor, afirmă așa dar în chip direct de creditul nostru în străinătate. Orice inițiativă de legiferare internă care poate sdrun-

¹ Reparațiile datorite de Germania au fost, precum se știe, plătite pentru cea mai mare parte în natură. O sumă ceva mai însemnată a fost vărsată numai pentru stingerea litigiului cu biletele Băncii Generale.

cina acea încredere a cercurilor capitaliste din apus e deci primejdioasă.

O „restabilizare“ a leului de care au vorbit unii, în loc să aducă vre-o ușurare situației ar agrava-o și mai mult fiindcă n'ar avea nici o influență asupra balanței pasive a plăților care nu atîrnă de valoarea leului. În schimb desorganizarea internă ar crește în urma acelei măsuri și în perioada de adaptare la noul nivel al prețurilor și al salariilor, veniturile în lei aur, atît ale particularilor cît și ale Statului ar scădea, astfel că găsirea sumelor trebuincioase pentru vărsămintele de făcut în afară ar fi și mai anevoioasă. O „restabilizare“ departe de a ne readuce la sănătatea economică, n'ar putea decît să grăbească, și din motive psihologice, momentul cînd am fi nevoiți să ajungem la încetarea plăților noastre externe.

* * *

Dacă producția noastră agricolă nu mai poate susține azi echilibrul nostru economic și organizația noastră de Stat ca înainte de război și dacă nu mai poate rezista fără un sprijin din afară precum a dovedit legea conversiunii datoriilor agricole, cauzele se cunosc.

Cea dintîi e fără îndoială reforma agrară făcută fără a se ține destul sama de criterii economice.

S'a uitat cu acest prilej că exproprierea trebuia urmată de adaptarea la noua situație a întregului sistem bancar, fiscal, vamal, al învățămîntului agricol etc. — pentru ca mica proprietate (inzestrată cu inventar, instruită, industrializată, prin mașinism, îndreptată spre creșterea vitelor și a păsărilor, ajutată de instituții de credit eftin, etc.) să poată lupta cu concurența produselor agricole străine, cultivate în condițiuni mult mai avantajoase decît la noi.¹

Inferioritatea tehnică inerentă culturii fărâmițate s'a agravat și din pricina lipsei de credit a țaranului care nu s'a mai putut împrumuta cu dobînzile comparativ scăzute ce le plăteau marii proprietari dinainte de război.

Peste această nepregătire tehnică și lipsă de credit pentru îmbunătățirile cele mai indispensabile, adică peste această tendință de degradare a agriculturii noastre,² a venit, de

---

¹ Din cercetările făcute de serviciile competente franceze a reeșit că în țările de cultură extensivă și de climă cu tendință la uscăciune, ca în Africa de Nord (și aceasta s'ar potrivi și Romîniei) lotul rentabil cel mai mic e de 150 hectare. În consecință autoritățile franceze din Maroc nu mai împart pentru colonizare și cultura de cereale de un timp încoace decît loturi de la acea suprafață în sus.

² A se vedea și articolul „Exproprierea țărănimii” al d-lui P. Pandrea, în „Viața Romînească” Jan. Febr. 1932.

doi ani, scăderea grozavă a prețurilor mondiale care au ajuns cu 25—35 la sută chiar sub prețurile din 1913, pe când importul nostru de produse industriale a rămas încă, în genere, deasupra nivelului de prețuri din 1913, ceiace a accentuat desechilibrul.

Pentru a întregi descrierea acestei „jalnice tragedii“ trebuie să adăugăm greutatea de a desface marfa noastră în străinătate din pricina lipsei de uniformitate a produsului țărănesc față de marfa standardizată a marilor exploatari transoceanice. În același timp cumpărătorii europeni s'au închis în zidurile unui protecționism agrar și al unui sistem de contingentări care fac și mai grea situația țărilor dunărene exportatoare.

Fără să mai stăruim asupra restrîngerilor sau a opririlor de import care opun piedici câteodată și mai grele exportului de materii prime ale acestor țări și care sînt cu atît mai primejdioase cu cît sînt mai arbitrare și mai variabile, trebuie să atragem atenția asupra *exceselor protecționismului agrar apusean* care e de vină dacă, s. p. la grîu drepturile de vamă la chintalu metric s'au ridicat în Germania de la 6.80 fr. aur în 1913, la 30.85 fr. aur în 1931, în Franța de la 7 fr. aur la 16.25, în Italia de la 7.50 fr. aur în 1913 la 16.50 în 1931, în Cehoslovacia de la 4.50 fr. aur în 1928 la 8.45 fr. aur în 1931, în Polonia de la circa 5 fr. aur în 1929 la 14.55 în 1931, etc.

Astfel cele mai multe state importatoare europene (în afară pînă acum de Anglia, Belgia și Olanda) *supun grîul la o taxă vamală care întrece cu mult valoarea lui actuală*. Celelalte cereale care interesează și mai deaproape exportul nostru n'o duc de altfel mai bine și cu sistemul contingentărilor sînt mereu amenințate de restrîngeri și mai drastice, iar mulțumită subterfugiului măsurilor veterinare se stînjenește tot atît de greu exportul de vite din statele agricole dunărene.

* * *

Criza acestor țări (Jugoslavia, România, Bulgaria) se datorește astfel: 1) unor cauze locale, neputința culturii țărănești de cereale de a lupta cu producția proprietății mari sau mijlocii din țările de peste mare care se bucură și de o fiscalitate mai puțin apăsătoare; 2) unor cauze regionale, — piedicele opuse de statele importatoare europene exportului lor de cereale, de vite și de lemne și în genere modificărilor adînci aduse de războiul sistemului schimburilor din Europa Centrală, — precum și 3) unei cauze de ordin universal, scăderii generale a prețurilor materiilor prime.

* * *

Precizarea acestor cauze, de altcunum mod prea cunoscute, și lămurirea însemnătății lor respective ne va în-

gădui să ne dăm mai bine sama de felul bolii economice de care suferă aceste state agrare și de valoarea mijloacelor de vindecare ce le-ar putea aduce o apropiere a Statelor moștenitoare a Monarhiei Habsburgice.

În primul rând trebuie observat că printre bărbații politici ai apusului care au propovăduit sub o formă atenuată un fel de renaștere a Zollvereinului al Monarhiei Austro-Ungare se pare că s'a trecut cu vederea că statele moștenitoare (lăsînd chiar deoparte Polonia care are probleme speciale) au o altă înfățișare decît fosta monarhie și că datorită alipirii vechiului Regat cu Basarabia și a Serbiei cu Macedonia, exportul de produse agricole a luat pentru țările dunărene de azi o însemnătate mult mai mare. Totodată dela război încoace, Cehoslovacia dar mai ales Austria care erau în fosta monarhie ținuturile consumatoare au dezvoltat și ele mult agricultura lor așa că nevoile lor de materii alimentare din afară au scăzut¹.

Mijlocia importului de cereale în Austria și Cehoslovacia împreună, a fost în anii 1926—29, de un milion și o sută de mii de tone, mijlocia cantităților exportate de Ungaria și de Iugoslavia fiind în același răstimp de un milion două sute patruzeci de mii de tone (după prof. K. Brandt) la care s'ar adăuga exportul românesc care poate trece în anii mai buni de 3 mil. tone (3.081.000 în 1930). Ajungem astfel la un total de 4—4 milioane de tone și jumătate din care deabea *un sfert* ar putea fi absorbit de Austria și de Cehoslovacia chiar de ar rezerva întregul lor import numai celor trei țări agrare dunărene.

Pentru exportul de vite perspectivele sînt și mai puțin îmbucurătoare, căci Austria și Cehoslovacia, țări de munte cu pășuni multe, dezvoltă din ce în ce crescătoria lor și-si restrîng importul. Intrucît privește vitele mari, cel puțin, e foarte cu puțință că aceste două țări, și în rîndul dinții Austria, să fie în măsură, într'un viitor destul de apropiat să nu mai aibă nevoie de nici un import.

Pentru celelalte două categorii de produse ale exportului românesc, produsele lemnoase și petrolul cu derivatele sale, țările dunărene, în afară de Ungaria care cumpără mult lemn de foc din Ardeal, nu sînt decît pieți secundare. De altfel se știe că Austria, Iugoslavia și Cehoslovacia sînt ele înseși exportatoare de lemnărie.

Intrucît privește în special petrolul și derivatele sale, importul total al celor patru țări dunărene reprezintă cam *un sfert al exportului românesc*, așa că nici în această pri-

¹ Între 1919 și 1929 Austria și-a îndoit producția de cereale, iar contribuția din afară la consumul de vite și de carne al Vienei a scăzut cu două treimi la vitele mari.

vință, o exclusivitate a noastră nu ne-ar aduce un folos prea imediat. Totuși, dacă ținem sama că întrebuițarea acestor produse e în continuă creștere și că sîntem de altminteri amenințați să pierdem chiar această piață din pricina concurenței americane și rusești care se afirmă din ce în ce, un tarif preferențial ar putea fi, cel puțin, în chip negativ, de o importanță destul de apreciabilă.

Preferințele tarifare între statele dunărene ar putea în schimb folosi netăgăduit industriilor din Austria și din Boemia în paguba însă, dacă nu ar interveni anumite contingente în primul rînd, a importului german.

Dacă ne amintim totuși că Germania e cea mai însemnată cumpărătoare a noastră și că, în 1930, am vîndut s. p. numai 7% din totalul exportului nostru în Cehoslovacia, iar după statisticele noastre 19% în Germania în valoare de lei 5.363.395.000, și după statistica germană, 35% în valoare de R. M. 236.924.000, sau *aproape 9 miliarde și jumătate lei*, — deosebire care, se lămurește în parte prin aceia că o fracțiune însemnată din mărfurile trecute în statisticele noastre ca exportate în Anglia, Belgia și Olanda (sau la Gibraltar) tranzitează numai prin acele țări, fiind destinate în realitate tot Germaniei, — înțelegem ușor că nu putem să riscăm să nemulțumim o piață care ne cumpără o treime din exportul nostru¹.

Intr'adevăr că pe cînd, precum am văzut, piața Austro-Cehă e prea mică pentru a putea contribui în chip mai eficace, chiar prin acordarea de tarife preferențiale la îmbunătățirea situației din România, Ungaria și Jugoslavia, o țară ca Germania care importă singură (mijlocia anilor 1926—29) 5 milioane o sută patruzeci de mii de tone de cereale, de două ori atîta vite mari și de treisprezece ori atîtea ouă ca Austria și Cehoslovacia împreună² ar putea mult mai ușor restabili situația economică a țărilor agrare din Sud-Estul Europei.

De altfel, în totalul de circa 14 milioane de tone de grîu importate de Statele Europene deficitare (mijlocia anilor 1925) cele 900 de mii de tone disponibile ale Ungariei, Romîniei și Jugoslaviei nu reprezintă decît o fracțiune foarte neînsemnată.

Pentru celelalte cereale, ca și pentru carne, statele apu-

¹ Pentru orz, care după război a luat o mare însemnătate în exportul nostru deoarece a înlocuit în mare parte grîul în cultura țărănească, Germania e, precum se știe, aproape singura noastră cumpărătoare.

² România a exportat în Germania, în 1930, ouă în valoare de aproape un miliard de lei.

sene își acoperă de asemenea 80 la 90% din nevoile lor în țările de peste mare.

Dacă Anglia din pricina Canadei și a Australiei are o situație specială care face că trebuie mai curînd să ne așteptăm la o mai mare îngreuiare decît la o ușurare a exportului țărilor dunărene în această direcție, Franța și mai ales Germania și Italia ar avea mai ușor puțința de a le ajutura.¹

Echilibrul economic al statelor agrare din Sud-Estul European ar putea fi restabilit repede dacă cele patru milioane de tone de cereale ce exportă ar putea fi vîndute în jurul prețurilor interne din statele importatoare. Scutirea de vamă a grîului la intrarea în Franța și în Italia ar înfățișa spre pildă un spor de 50—60.000 lei la vagon, și de 100.000 lei în Germania. Alte taxe foarte ridicate scoboară de asemenea valoarea celorlalte cereale ca orzul și porumbul care, de la război încoace, sînt mai importante pentru exportul nostru decît grîul.

În situația de azi aceste cote reprezintă în genere taxe de 100 la 300 ad valorem, suprimarea lor, ar îndoii deci cel puțin valoarea producției țărilor agrare căci ridicarea prețurilor la export ar avea o înrîurire imediată asupra nivelului general al prețurilor interne.

Intrucît privește balanța plășilor o scutire de vamă care ar reprezenta un spor de preț la vagonul de cereale de numai 25.000 lei în medie ar fi de ajuns la un export ca acela al Romîniei din 1930 să acopere întreaga anuitate a datoriei noastre publice din străinătate.

Dacă s'ar generaliza scăderile tarifare și la alte articole, ca lemnărie, produse ale crescătoriei etc., cîștigul ar fi și mai mare și criza noastră ar fi un lucru al trecutului.

Avînd în vedere că exportul de cereale al țărilor sud-estice nu reprezintă decît vreo 12% din totalul importului de grîne al statelor deficitare europene, se pare că fără a lovi prea mult în interesele statelor de peste ocean, dacă puterile mari din Apus, ar fi într'adevăr hotărîte să consimtă unele concesiuni pentru a veni în ajutorul statelor dunărene, acestea s'ar putea refăce fără prea mare greutate, iar dezvoltarea puterii lor de cumpărare ar compensa în mare parte jertfele ce le-ar fi făcut țărilor industriale.

În cazul, din nefericire nu prea probabil cînd o dorință colectivă a Franței, Germaniei și a Italiei s'ar manifesta în chip hotărît în favoarea unei atari soluțiuni, e de prevăzut că opunerea Angliei și a puterilor oceanice ar înceta, mai ales

---

¹ Exportul total romînesc în 1930 a fost de 28 miliarde și jumătate, din care 9 miliarde și jumătate în Germania, circa 4 miliarde pentru Italia și două spre Franța.

dacă s'ar rezerva sub o modalitate oareșicare produselor lor industriale sau coloniale o anumită proporție din puterea mărită de cumpărare a țărilor dunărene¹.

* * *

De fapt vina crizei statelor agrare din sud-estul Europei și indirect a Austriei, pentru care piața acestor țări e de o însemnătate primordială pentru desfăcerea produselor sale industriale, o poartă în foarte mare măsură protecționismul agrar al țărilor importatoare de produse alimentare.

Pe cînd taxe de 30 sau 35% asupra produselor industriale importate sînt de ajuns ca acele țări să se plîngă de „protecționismul exagerat” al statelor agricole, ele nu se dau îndărăt, precum am văzut sau să supună produsele esențiale ale acestor țări la taxe care se ridică pînă la 200 și 300%, sau, sub diferite pretexte, (contingentări, epizootii, etc.) să le oprească deadreptul intrarea.

O atare politică vamală e cu atît mai distrugătoare pentru statele agricole cu cît *piața produselor agrare e mult mai puțin elastică decît aceia a produselor industriale*. N'are mare importanță s. p. pentru o fabrică de ghete din Boemia, sau pentru o fabrică de ciorapi de mătase artificială din Germania dacă își vinde marfa în România sau în China, dar în schimb, e esențial pentru noi să putem vinde s. p. vitele noastre la Viena, la Breslau sau la Trieste, fiindcă orice prelungere a transportului păgubește, iar de ar fi să le vindem sub formă de carne refrigerată, prețul obținut ar fi simțitor mai mic.

În deobște se poate spune că *toate țările cumpără din afară mari cantități de produse industriale pe cînd numărul țărilor importatoare de produse agrare e mult mai strict mărginit*, cu o cerere care de altminteri nu se mărește decît foarte încet.

Statele agrare n'au în acest chip decît rareori puțința de a schimba orientarea exportului lor dacă clienții lor obișnuiți le pun piedici, ci trebuie să se supună, mai ales cînd e vorba de state mici, fără rezerve de capital și care sînt nevoite să vînză producția lor la orice preț.

A reduce valoarea vagonului de grîu al țăranului român sau ungar la 30.000 lei cu ajutorul unor taxe vamale menite să asigure cultivatorului francez sau german un preț, în jurul a 100.000 lei, *înseamnă a osîndi în chip sistematic pe agricultorul din bazinul dunărean la un nivel de existență mizerabilă*.

¹ Tratatul urmat cu Argentina pentru valorificarea porumbului îndrituiesc nădejdea că s'ar putea ajunge la o înțelegere chiar cu statele agricole americane.

bilă și mult inferioară aceleia a cultivatorului apusean. Și ca și cum n'ar fi de ajuns aceste taxe exorbitante, la produsele animale, la poame, etc., intervin „contingentările“ amintite mai sus în care s'au întrecut în anii din urmă atât Austria ca și Cehoslovacia, atât Franța ca și Germania. O îmbunătățire a situației statelor agrare sudestice care ar atrage automatic și o înviorare a situației Austriei nu se poate obține decât prin reducerea taxelor vamale exagerate ale țărilor industriale la nivelul obișnuit de 25—35% ad valorem la care se ridică mijlocia drepturilor vamale ale Statelor agricole, precum, bine înțeles, și prin stabilirea unor contingente de import care să îngăduie dezvoltarea economică a acelor state, iar nu să le restrângă din an în an izvoarele de câștig.

Precum am văzut, producția statelor dunărene e foarte mică în comparație cu cantitățile de produse alimentare importate de peste ocean, așa că paguba ce s'ar aduce țărilor extra europene ar fi destul de neînsemnată, în același timp ar fi justificată prin faptul că cheltuielile de producție ale cultivatorului lipsit de credit și împovărat de biruri, din sud-estul european, sînt cu mult mai mari decât acelea ale mare-lui proprietar american asupra căruia nu apasă un lung și nenorocit trecut istoric și care se bucură de mijloacele financiare și tehnice ale unor țări înaintate și bogate.

Din pricina acestei deosebiri în împrejurările lor respective, o scădere de prețuri ca cea actuală, penibilă chiar pentru cultivatorul de peste ocean, care e de altminteri răspunzător de situația de acuma, — supra producția de azi datorindu-se lui, — e de-a dreptul distrugătoare pentru cultivatorul dunărean.

O simplă creștere mijlocie de 25.000 lei la vagon, ceiace n'ar înfățișa decât *sfertul* drepturilor de vamă germane asupra grîului și a orzului, și nici *jumătate* din drepturile franceze asupra grîului, fără să mai amintim taxele vamale asupra făinei care sînt și mai prohibitive, ar însemna pentru agricultorul român, la producția din cei doi din urmă ani, *un spor anual de câștig de aproape 30 de miliarde*, dacă socotim că prețurile interne s'ar adapta prețurilor cerealelor exportate.

Ceiace e adevărat pentru noi e adevărat și pentru vecinii noștri. Aicea, mai curînd decât în încheierea de tarife preferențiale între micile state dunărene care reprezintă pentru exportul lor respectiv piețe prea neînsemnate, e nodul chestiunii și singura soluție mulțumitoare. Puterile mari trebuie să revie în favoarea statelor dunărene, la „dreptul comun” vamal și să renunțe la taxele lor exorbitante care au micșorat de altminteri posibilitățile de desfacere ale industriilor lor și sînt pe cale azi să compromită capitalurile însemnate inve-

stite de ele sub diferite forme, de la război încoace în țările dunărene.

Jertfa ce ar face-o marile puteri europene ar fi de altfel mai mică decât câștigul cultivatorului dunărean, deoarece ridicarea prețurilor grânelor exportate ar atrage bine înțeles, o ridicare corespondentă a prețurilor interioare. Spre a preîntîmpina într'o anumită măsură obiecțiunile statelor trans-oceanice la principiul taxelor vamale preferențiale, deși aceeaștă opunere pare din fericire a se fi înmuiat în timpul din urmă, s'ar putea recurge la diferite modalități, cumpărare de cîte un Sindicat de staț a unei anume cote a producției țării agricole respective, bonificare indirectă asupra drepturilor de vamă prin diferite modalități etc.

În afară de mici împrumuturi menite să lichideze unele restanțe bugetare, sau de a asigura pînă nu trece clipa cea mai critică, stabilitatea monetară a statelor agrare, *metoda de a le întreține prin împrumuturi atunci cînd bazele lor economice sînt săpate trebuie părăsită*. Aceste împrumuturi fără a îmbunătăți situația adevărată ascund rănile de vindecat fără a le lecu. ba le putem privi ca un stupefiant care amînă hotărîrile grabnice de luat cît mai e timp de a scăpa bolnavul.

Dacă nu sînt însoțite de măsuri radicale menite să facă din nou rentabilă agricultura țărilor dunărene, noile împrumuturi ce li s'ar da ar duce în chip fatal la agravarea pasivității balanței lor, și în cele din urmă la pierderea capitalurilor investite și la înstrăinarea neatîrnării lor economice și financiare.

Statisticele întrebuintate în acest studiu au dovedit deci că: 1) *la prețurile agricole actuale statele agrare sud-estice nu-și mai pot asigura prin propriile lor puteri echilibrul economic* deja șubred din pricina sguuirilor războiului și ale urmărilor sale sociale (în România și Jugoslavia); că, 2) o organizație a Europei dunărene singură, pe baze inter-preferențiale, ar putea fi de folos Austriei și Cehoslovaciei — în paguba însă a Germaniei care e tocmai cea mai mare clientă a statelor blocului agrar și a Cehoslovaciei — dar n'ar putea ușura decît prea puțin situația acestui bloc.

Soluția ar fi deci cu desăvîrșire insuficientă, mai ales dacă observăm că Cehoslovacia, care ar putea trage cele mai mari foloase din această organizație, n'ar primi-o dacă ar însemna îngreuierea legăturilor sale comerciale cu Germania care absoarbe aproape un sfert din totalul exportului ei și că nici Austria, din motive politice și sentimentale n'ar adera la o soluție rău văzută de Germania; că 3) vînzarea produseilor agrare ale statelor sud-estice la un preț mai puțin deosebit decît cele de azi de prețurile interne ale statelor mari

importatoare ar putea restabili, în schimb într'un interval foarte scurt buna stare a blocului agrar, ceiace ar determina și o creștere a importului de produse industriale din Austria și Cehoslovacia, care ar putea să se mai bucure după o înțelegere cu Statele mari industriale, de înlesniri tarifare speciale pe piețele agrare, că, prin urmare 4) soluția e de căutat într'o înțelegere prealabilă între statele mari importatoare de produse agricole și blocul agrar pentru o valorificare mai bună sub o formă oareșicare a exportului lor, această înțelegere urmînd apoi să fie întregită de o organizație mai rațională a schimbului de producție între cele trei state agrare și cele două țări industriale din bazinul dunărean.

Aceasta e latura curat economică a problemei și dacă aceea ar fi fost cercetată numai sub acest unghi la Londra, e probabil că rezultatele conferinței ar fi fost mai îmbucurătoare. Din nefericire au intervenit alte elemente, unele vechi prejudecăți liber schimbiste din partea Angliei, altele, politice, din partea Franței, Italiei și Germaniei care au îngreunat găsirea unei soluțiuni.

De la război încoace, cei mai mulți financiari și economiști britanici, favorabili, prin formația lor intelectuală, liber schimbului sau cel puțin marilor unități vamale, au deplîns din acest punct de vedere, distrugerea Austro-Ungariei. Propaganda revizionistă s'a folosit, bine înțeles, de aceste tendințe pentru scopurile sale și s'a încheat astfel în Anglia convingerea cu desăvîrșire greșită care a pătruns și în multe cercuri politice, că criza economică așa de gravă din bazinul dunărean se datorește în cea mai mare parte așa ziselor „ziduri protecționiste” care despart azi Statele moștenitoare acolo unde au era odată decît o singură piață comercială.

Inițiativa guvernului francez se înțelege astfel mai bine dacă ne amintim că a pornit de la o sugestie britanică, din nefericire întemeiată mai curînd pe un raționament abstract decît pe fapte controlate cu ajutorul statisticilor comerciale.¹

Graba guvernului francez de a aduce în desbaterea marilor puteri, propunerile sale pentru ajutorarea statelor dunărene, se explică atît din considerații economice și financiare generale cît și politice. De la încheierea păcii încoace, Franța, fie direct, fie indirect prin subscrierea sa la împru-

¹ În 1931 numai 28% din comerțul total al statelor moștenitoare a înfățișat schimburi între ele, Germania singură a luat aproape o cincime a exportului lor și Italia 7 la sută. De la război încoace tendința constantă a fost de altfel în sensul dezvoltării legăturilor cu țările nedunărene și a micșorării schimburilor între statele moștenitoare.

muturile încheiate de Austria și Ungaria prin mijlocirea Societății Națiunilor, a investit sume foarte mari în țările dunărene. Înrautățirea situației lor ar primejdi aceste capitaluri și ar avea în același timp un răsunet defavorabil asupra situației economice a Germaniei care are interese comerciale însemnate în deosebi în Austria și în Cehoslovacia și ar fi destul de greu lovită, într'un moment când și ea trece printr'o criză gravă, de o nouă prăbușire a Austriei. De o atare prăbușire s'ar resimți de altminteri și Cehoslovacia.

Astfel și solvabilitatea Germaniei față de creditorii ei apuseni s'ar resimți de o atare întâmplare. Mai intră însă în joc și însemnate considerații politice. O prăbușire a Austriei ar fi îndată exploatată în Germania ca o justificare a anșlului și a unei modificări adânci a stărilor din Europa Centrală. În același timp ar întări fără îndoială și la Viena, în lipsă de altă soluție, curentul pentru unirea cu Germania, și amânarea sau împiedicarea ei nu s'ar putea obține decât acordându-se iar Austriei, un nou mare împrumut. Acesta însă, de n'ar fi însoțit de o îmbunătățire a situației economice a Austriei, datorită altor măsuri, ar însemna pentru Franța o jertfă însemnată și poate definitivă, ce ar întâmpina și multă opunere în cercurile parlamentare și financiare franceze, precum s'a văzut și cu prilejul recentului împrumut încheiat de guvernul cehoslovac. Chiar în cazul când împrumutul ar fi mijlocit de Societatea Națiunilor, față de cursul la care au scăzut rentele austriace, foarte cu greu s'ar găsi subscriitorii dacă aceștia nu capătă convingerea că ar fi intervenit în folosul Austriei o situație nouă în care aceasta s'ar putea desvolta în mai bune condiții.

O inițiativă franceză în favoarea Austriei se mai impunea și din motive de morală politică și de propagandă.

Opunerea Franței a împiedicat Anschlussul anul trecut. În același timp cu zădărnicierea lui Franța a făgăduit însă Austriei că va veni cu alte propuneri constructive menite să-i ușureze situația. Cancelarul Buresch a reamintit Franței aceste făgădueli în cursul iernei trecute, când a arătat că starea Austriei se înrăutățise simțitor în lunile din urmă și că o soluție urgentă trebuia găsită, (acoperirea băncii de emisiune cu tot moratoriul parțial la care sînt supuse de fapt plățile în străinătate a scăzut la 23%.)

Franța nu mai putea tăragăni. A băga din nou în Austria milioane ca în trecut nu era, precum am amintit, o soluție posibilă. Urma deci a se da Austriei noui posibilități de existență printr'o deschidere mai largă a piețelor sale de desfacere, concepție care coincide de altminteri și cu con-

cepțiile britanice, și piețele la care s'a gândit mai întâi Franța au fost, bine înțeles, acelea ale statelor moștenitoare.

De aci a pornit ideia unui sistem preferențial dunărean care mai avea în ochii guvernului francez folosul de a lega mai mult Austria de statele moștenitoare și de a slăvi prin consecință tendința ei de a se alipi Reichului. Totodată un atare sistem folosea și industriei boeme (să nu uităm că Franța a împrumutat chiar acuma încă o jumătate de miliard de franci guvernului din Praga) și opunea o piedică pătrunderii ulterioare a industriei germane în țările agrare dunărene. Slăbiciunea planului francez a fost însă că n'a ținut destulă seamă de realitățile economice¹ și că s'a trecut cu vederea că cele două mari cumpărătoare ale produselor blocului agrar dunărean fiind Germania și Italia, nici un plan care ar atinge interesele lor economice, sau chiar politice, nu se va putea înfăptui, precum a arătat-o însuși d. Beneș în discursul său din 22 Martie trecut. În același timp un atare sistem preferențial nu aducea decât o soluție insuficientă problemei țărilor dunărene, dacă nu prevedea din partea marilor puteri concesiuni tarifare destul de însemnate pentru ca statele agrare a căror situație e aproape tot atât de rea ca a Austriei să fie întremate, căci o agravare a situației lor, — care nu se va putea înlătura dacă nu obțin în curînd un sprijin puternic, — ar face iluzorie o deschidere mai largă a pieței lor produselor austriace sau cehe.

Una din complicațiile situației europene de după război e că pe cînd înainte de 1914 interesele economice și cele politice ale diferitelor state erau de obicei paralele și în armonie, azi ele sînt adeseori divergente. Așa s. p. înainte de război exista sub forma de alianțe, o Mittel Europa politică care se exprima și economiceste, pe cînd azi deși curentele economice și comerciale au rămas aceleași (proporția exportului nostru în Germania a și crescut!) alianțele politice sînt altele. Chiar în bazinul dunărean pe cînd politiceste stă deoparte Mica Înțelegere și de cealaltă Austria și Ungaria, economiceste există un bloc agrar compus din Ungaria, România și Jugoslavia față de celelalte două țări industriale care n'au aceleași interese.

E o întrebare dacă cu vremea se va putea menține o atare discordanță, între orientarea economică și cea politică, sau dacă economicul, care în cele din urmă atinge mai direct masele nu va lua supravîntul. O caracteristică interesantă a planului francez era de altminteri că în lăuntrul cadrului dunărean, făcea tocmai să treacă înainte principiul

¹ Deși neputința statelor Micii Înțelegeri de a ajunge măcar între ele la alianța economică trîmbițată încă acum doi ani ar fi urmat s'o facă mai prudentă.

economic, căci se înțelege că din ziua când acele cinci state s'ar îndrepta spre o colaborare economică sub imboldul și controlul marilor puteri, antagonismul politic dintre Mica Înțelegere și celelalte două state ar urma să piardă din înțelesul lui, iar chiar importanța politică exterioară a acestei grupări și-ar schimba cu totul aspectul din *clipa când statele Micii Înțelegeri alături de Austria și de Ungaria s'ar afla cu toate împreună sub un fel de protectorat colectiv al celor patru mari puteri, fie chiar numai economic și financiar. Aceasta ar echivala cu o neutralizare politică a bazinului dunărean pentru un răstimp nedeterminat și sub acest regim e sigur că după un timp relațiile reciproce ale celor cinci state interesate n'ar mai fi întocmit cele de azi.*

D. Beneș în cuvîntarea amintită (p. 41 a trad. franceze a arătat de altfel că memorandumul francez cerea ca marile puteri să admită principiul „dezinteresării politice în Europa Centrală” și D-lui adăuga că „Statele mici nu trebuie să trăiască sub patronajul unor state mari, atunci cînd Societatea Națiunilor, où les grandes puissances ont en dernière analyse le mot décisif, poate îndeplini mai bine această funcțiune”.¹ •

Concluzia logică la care duce acest program merită însă să ne dea de gîndit. Dacă Franța, socotită așa de puternic așezată politicește în Europa dunăreană a luat o inițiativă menită să scoată acea parte a lumii din politică și dorește s'o pună, după cum tîlmăcește d. Beneș cu deosebita lui autoritate, *sub oblăduirea Societății Națiunilor unde toate marile puteri au drepturi egale*, nu duce aceasta, cu timpul, în chip firesc la o scădere relativă a influenței franceze și nu înșamnă oare că Franța socotește, fie că jertfele ce trebuie să le facă pentru țările dunărene nu mai au pentru ea o contraparte echivalentă, sau că se teme că aceste țări să nu mai poată rezista multă vreme penetrației germane și italiene, dacă Germania și Italia nu ar adera și ele la acest principiu de „neutralizare politică” a basinului dunărean?

Acum, după ce conferința de la Londra n'a putut rezolvi problema economică pentru care se întrunise, atmosfera politică rămîne totuși schimbată. S'au aruncat două idei pe care o să le întîlnim des de acum înainte; reorganizarea Europei centrale cu colaborarea și sub controlul celor patru mari puteri, fie direct, fie sub masca Societății Națiunilor și apropierea micilor state dunărene. Avem aici

¹ Din nefericire succesul mișcării hitleriste la alegerile din 24 Aprilie și noile frămîntări ce le va pricinui sînt menite să facă și mai anevoioasă, dacă nu deadreptul imposibilă, acea colaborare internațională fără de care nu se poate nădăjdui o restabilire economică a Europei centrale și dunărene.

două principii pline de virtualități politice care pot schimba fața Europei Centrale.

În acest chip în aparență paradoxal, din planul Tardieu care urmărea să dea soluții strict economice, n'au rămas decât ideile sau mai bine zis sugestiile politice. Iar precum a arătat prea bine d. G. Gafencu, într'o foarte interesantă conferință, apropierea dunăreană e pentru noi, *în acest chip*, de o deosebită importanță, fiindcă prin scoborirea hotarelor economice, se poate găsi un teren de înțelegere între statele revizioniste și celelalte. Din ziua când industriașii din Budapesta ar putea să-și trimită marfa la București, sau la Timișoara fără a se lovi de o vamă ridicată, când ar fi în cartel cu industriile paralele din celelalte state moștenitoare, când sentimentul unei noi solidarități economice s'ar înfiripa peste ruinele unității politice de odinioară, când cetățeanul ungur ar putea călători fără supărătoare formalități polițieneste, din munții Boemiei pînă la gurile Dunării, e sigur că n'ar mai avea senzația aproape fizică de umilire națională și de opresiune ce o simte azi înlăuntrul strîmtelor sale graniți cu capitala lui la un ceas cu trenul de noul hotar.

Psihoza revizionismului ar pierde astfel din virulența ei, iar printr'o consecință firească relațiile cu minoritățile în Statele Micii Înțelegeri s'ar îmbunătăți și aceste țări s'ar putea folosi mai mult de energia, hărnicia și cultura cetățenilor minoritari cari azi nu iau parte decât cu oareșicare rezervă la viața statului.

În împrejurările de acum, statele dunărene împărțite în tabere îndușmănite și neutralizează reciproc importanța față de străinătate, din clipa însă când marile puteri le-ar supune ca un bloc, unui regim aproape comun, ele ar prinde mai bine conștiință, sub această ușoară presiune din afară, de toate motivele etnice, geografice, istorice și chiar economice care le impun o nouă solidaritate întemeiată pe libertate și respectul reciproc.

De altfel România mai are un motiv puternic de a dori o atare apropiere. La Nistru ne învecinăm cu un stat care se întinde nesfârșit pînă în Oceanul Pacific, o lume dușmănă care vede în România o țară ce stă în calea Rusiei și a revoluției mondiale. Așezați astfel, azi ca și pe vremea Turcilor și a Tătarilor la granița cea mai primejduită a Europei, avem nevoie de a ne simți susținuți, iar nu amenințați de la spate. Dacă țările dunărene rămîn învrăjbite și despărțite, se prea poate ca ele, mîine, ca acum patru sute de ani, să fie una cîte una înghițite de oardele dinspre răsărit, ieri musulmane, azi bolșevice.

Cu cît, în deosebi, România pare mai singuratecă, mai

puțin sigură dinspre granița din apus și mai slab consolidată înlăuntru, cu atât ispita Rusiei de a se arunca asupra ei va crește și primejdia se va mări.

Dacă, precum am văzut, introducerea de tarife preferențiale între statele dunărene nu ne-ar putea da foloase economice pozitive mai însemnate, în afară de câștigul unei destinderi politice care ar putea duce cu vremea la o colaborare mai intimă, această preferință dunăreană ar avea totuși o valoare economică, dacă nu pozitivă, cel puțin stabilizatoare în sensul că ne-ar împiedica să pierdem piețele din Austria și din Ungaria, unde exportul nostru petrolifer și de lemne începe să întâmpine o concurență din ce în ce mai îngrijitoare din partea Rusiei.

Drept încheiere redăm aici, pe scurt, concluziile obiective care rees din statisticile întrebuițate:

1) Organizarea unui regim preferențial între țările dunărene nu rezolvă problemele lor economice, oricât de folositoare ar fi dintr'un alt punct de vedere un atare început de colaborare economică menită să ducă la o apropiere politică;

2) Aceste cinci țări n'au de altfel aceleași probleme de rezolvit, căci ele cuprind un grup industrial și un bloc agrar, fiecare cu problemele sale specifice;

3) Situația satelor agrare nu poate fi ușurată prin noi împrumuturi oneroase, ci, — atât timp cât prețurile produselor lor esențiale nu se ridică pe piața mondială, — numai prin posibilitatea ce le-ar fi acordată de cele trei puteri cu prețuri interne artificial ridicate, să beneficieze pentru exportul lor, sub forma unor tarife preferențiale sau altcum, de prețuri nu prea îndepărtate de acelea; spre a preîntîmpina primejdia unor intrigi politice, statele agrare ar urma să negocieze cu marile puteri numai după o înțelegere prealabilă între ele.

4) O atare concesiune din partea marilor puteri ar avea drept urmare o îmbunătățire a situației din Austria și Cehoslovacia care ar putea beneficia și ele pentru produsele lor de un tratament preferențial din partea marilor puteri și a statelor vecine.

5) Odată ce situația economică s'ar fi înviorat în acest chip, nevoile financiare ale acestor State ar fi mai mici, iar creditul lor restabilindu-se, s'ar îmbunătăți și piața lor internă orășenească.

6) Dacă Statele mari nu acordă aceste înlesniri, *ele trebuie să se aștepte că statele dunărene, încă din anul acesta, să nu mai fie în măsură să plătească couponul lor extern din propriile lor mijloace.* Spre a preîntîmpina un faliment public foarte păgubitor pentru capitaliștii lor, statele credi-

toare vor urma deci, cel puțin, să consimtă, sub formă de avansuri, sau altcum, ca banii trebuincioși să vină tot din punga lor. Nu cred că un atare moratoriu mascat poate fi mai scurt de trei ani. Pentru România suma de găsit ar fi de circa 20 miliarde și e îndoielnic, dacă nu intervine o schimbare radicală în situația ei, datorită unei ridicări simțitoare a produselor sale de bază, că la sfârșitul aceluși termen să fie în stare, — neajutată, — să-și plătească cuponul (la care s'ar adăoga anuitatea celor 20 de miliarde suszise).

7) În asemenea împrejurări se pune întrebarea dacă chiar din punctul de vedere cel mai strîmt și cel mai imediat, statele creditoare n'ar suferi pierderi mai mari prin încetarea de plăți a statelor dunărene decît prin jertfele ce le-ar face prin concesiuni tarifare care ar mai avea superioritatea să pună țările dunărene în condițiuni normale de existență, pe cînd împrumuturile noi le-ar prelungi agonia fără a le vindeca.

8) Valorificarea exportului românesc ar urma a fi neapărat însoțită de o organizare mai rațională a producției agricole, de un control mult mai strict din partea statului a culturii fărănești precum și de o adaptare a agriculturii noastre la nevoile vremii și la trebuințele statelor importatoare, restrîngîndu-se în principiu cultura cerealelor în favoarea culturilor intensive și a crescătoriei de vite și de păsări.

25 Aprilie 1932.

N. E. Lahovary

Dracul

GLUMĂ DRAMATICĂ ÎN DOUĂ ACTE ȘI UN TABLOU

Reprezentată pentru prima oară împreună cu „Șapte găște potcovite”, comedie într'un act de d-na Claudia Millian, la Teatrul Național din București, în seara zilei de Luni 29 Februarie 1932, cu următoarea distribuție:

PERSOANELE:

Conu Costache Guranda . . . . . d. Sîrbul
Conu Dumitrache Mîrza . . . . . „ Săvulescu
Victor Guranda . . . . . „ Bălțățeanu
Miluță Bursuc . . . . . „ Finteșteanu
Nuța . . . . . d-ra Corciov

Acțiunea se petrece, puțin după război, la Botoșani.
Scena reprezintă un interior bătrînesc de boer moldovean. Amănuntele reies din desfășurarea acțiunii.

ACTUL ÎNTII

La ridicarea cortinei, Victor Guranda se plimbă ici-colo nervos. Nuța intră prin fund cu tava cu cafele.

SCENA I

VICTOR GURANDA, NUȚA

VICTOR. — Ei, dar pentru cine sînt cafelele ?

NUȚA. — Conu Costache e în grădină cu conu Dumitrache Mîrza. Mi-au poruncit să le aduc cafelele aici.

VICTOR. — Parcă văd o cafea mai mult.

NUȚA. — A matale.

VICTOR. — A mea?... Mulțumesc... Dă-mi-o, c'o beau dintr'o sorbitură.

NUȚA. — Vor să vorbească cu mata.

VICTOR. — Dar pe mine m'au întrebat, dacă vreau și eu?... Adu-mi pardesiul, Nuță.

NUȚA. — Ia, nu mai îmi spune și mata.. Nuța.

VICTOR. — Dar cum vrei să-ți spun: duduie ?

NUȚA. — Aiasta nu ți-am cerut-o... Strigă-mă „Nuți”.

VICTOR. — Nuți !... Nuți Urioc... Vrei s'o dai și tu pe franțuzește.

NUȚA (*oftează*). — Ce să-i faci? Nu pe toată lumea o poate chema Guranda. Dar îmi găsesc un nume poate și mai frumos... Ce zici de... Busuioc?... Tot îmi dă el tîrcoale... De-altfel cu o sută de mii zestre... te măriți binișor...

VICTOR. — Dar de unde ai tu o sută de mii ?!

NUȚA. — Nu mi-ai făgăduit-o mata ?

VICTOR. — Bine, bine... Du-te de-mi adă pălăria și pardesiul.

(*Nuța ese. Victor clatină din cap, apoi ia cafeaua de pe tavă și o soarbe*).

NUȚA. — Poftim.

VICTOR. — Ajută-mă și tu să mă îmbrac. Ce dracu, îți sînt doar stăpîn.

NUȚA (*rizînd*). — Și stăpîn și drac.

VICTOR. — Hm; dar cum îți mai miroso de frumos minile... Acum pricep eu de ce săpunul meu se trece așa de repede... Tragi a boerie, Nuțo, pardon... Nuți Busuioc...

NUȚA. — Ce Busuioc, că nu mă ții eu la un golan ca el.

VICTOR. — Și la drept vorbind, eu încă nu m'am uitat niciodată bine la tine, și acum bag de samă... dar, drace, mi se pare că-ți place și parfumul meu...

NUȚA. — Drept să-ți spun, ar trebui să-l schimb.

VICTOR. — Nu ți-o fi plăcînd...

NUȚA. — Nu zău, miroase a mort.

VICTOR. — Dar anevoioasă mai ești la gusturi... Ce-mi dai să-ți fac cadou o sticlă de parfum ?

NUȚA. — Dacă-i pe date, mă mulțumesc cu parfumul cel vechi.

VICTOR. — Bine că mi-ai spus, de-acum înainte mi-l închid.

NUȚA. — Il închizi, dar uiți cheile pe masă.

VICTOR. — Așa-i că de hoțul de casă nu te poți păzi.

NUȚA. — Și nici de dracu.

VICTOR (*astupîndu-i gura*). — De dracu în casa asta n'ai voie să vorbești.

NUȚA. — Să nu vorbești, dar să-l faci.

VICTOR. — Vorba ceia: faci pe dracu'n patru.

NUȚA. — Doar o crăpa dracul cel bătrîn.

VICTOR (*astupîndu-i iar gura*). — N'ai auzit să taci?... (*tipă*). Ah!!... împelițato... m'ai mușcat...

NUȚA. — Dacă-mi tot pui botniță... Ce-s turbată?!...

VICTOR (*se uită în palmă*). — Fie că frunoasă coroa-nă mi-ai făcut în podul palmei... Acum ar trebui să te mușe și eu...

NUȚA (*ii întinde palma*). — Na, poftim...

VICTOR. — Jos labelle !...

NUȚA. — Ar vrea să aibă șantezele matale labelle aieste...

VICTOR. — Labelle lor sînt mai curate...

NUȚA. — Or fi, dar nu mă dau eu după ele... De mine încă nu și-a făcut nimeni rîs... Asta s'o știi...

VICTOR. — Ce-ar fi, Nuță...

NUȚA. — Nuți...

VICTOR. — Să te îmbrac ca pe o cucoană și să te lansez...

NUȚA. — Ce vorbă-i aiasta ?...

VICTOR. — Adică, mă'nțelegi... cum ești tinără și de!... nici urîțică nu ești... să-ți închiriez o odaie la mahala și să te fac și pe tine șanteză. Cred că două-trei cîntece știi și tu !

NUȚA. — Șanteză nu mă fac.

VICTOR. — De ce ?!...

NUȚA. — Vreau să mă mărit.

VICTOR. — Intr'un fel te măriți și-așa.

NUȚA. — La mine măritișul trece întîi pe la primărie, apoi pe la popă și pe urmă la mahala.

VICTOR. — N'am păr pe cap cîte șanteze s'au măritat mai bine decît fetele cu zestre.

NUȚA. — Eu însă n'aș vrea să faci mata atîtea bube pe obraz, cîte șanteze au rămas nemăritate.

VICTOR. — Pușchea pe limbă-ți... Ia să mă duc la cafene... Vezi dacă se întîmplă sau auzi ceva mai de samă, dă-mi de știre... Astăzi va veni un doctor dela București...

NUȚA. — N'avea nici o grijă, conașule Victor. Tot noi îi sîntem cei mai buni doctori.

VICTOR. — Cum asta?!...

NUȚA. — Numai noi îi cunoaștem și boala și leacul...

VICTOR. — Vin... Moș Costache și-a pus în gînd să mă însoare cu nepoata lui conu Dumitrache...

NUȚA. — De asta te și poftiseră dumnealor la o cafe-luță.

VICTOR. — Cu caimac și cu rom... Am băut-o și fără dumnealor... La revedere, Nuți..

NUȚA. — Bine c'a dat Dumnezeu...

VICTOR. — Ce vrei?... Trebuie să-ți fac pe plac... Cine știe, poate că te răsîndești și în loc s'o mai ocolești pe la primărie o iej deadreptul la mahala...

NUȚA. — Cine ocolește mai degrabă ajunge.

VICTOR. — Cu capul în jujău!?!... Nu, dragă Nuți... Aș-

tept să te răsgîndești... Dacă va fi cîndva să mă însor, nu la tine am să mă gîndesc...

NUȚA. — Dar cine se gîndește la una ca aiasta!...

VICTOR. — Tocmai, tu ești fată deșteaptă... La revedere, Nuță, și nu slăbi pe doctor... (*ese repede*).

NUȚA (*în urma lui*). — Fată deșteaptă și tu boer nebun... Vin bătrînii... Ia să mai ascult, ce mai vorbesc și căzăturile aiestea... (*Ese prin fund. Prin stînga intră conu Dumitrache Mirza urmat de conu Costache Guranda*).

SCENA II

COSTACHE GURANDA, DUMITRACHE MİRZA

MİRZA. — Iaca și cafeluțele ne așteaptă...

GURANDA. — Ne-au așteptat cam mult... Dar unde mi-o fi nepotul?

MİRZA. — Te pomenești că doarme... Cînd umbli noap-tae teleleu... ziua în loc să lucrezi, dormi...

GURANDA. — A!... Să știi că iar mi-a făcut-o. (*trage nervos de panglica clopoșelului*).

MİRZA. — Dar de ce ți-a sărit țandăra, Costăchel?...

GURANDA. — Numai nepoți să nu mai ai...

MİRZA. — Ba eu sint pentru nepoate că sint dulci...

GURANDA. — Eu n'am avut noroc de nepoate... (*Nuța intră*).

SCENA III

ACEIAȘI, NUȚA

GURANDA (*Nuții*). — Cine a băut cafeaua aiasta?...

NUȚA. — Cine s'o beie decît conașul Victor?...

GURANDA. — Se vede că nu i-ai spus, că am dorit să bem cafeaua împreună.

NUȚA. — Ba da, i-am spus, dar...

GURANDA. — Destul, destul... Știu eu ce-i poate pielea... Și acuma unde-i?

NUȚA. — A plecat în oraș.

GURANDA. — Cînd?...

NUȚA. — Chiar acum.

GURANDA. — Altădată să nu-i mai lași zoaiele pe tabla... Ia-i ceașca de aici.

NUȚA. — Eu ce stric?...

GURANDA. — Bine, bine... lasă-ne în pace... (*Nuța ese*).

SCENA IV

GURANDA, MİRZA

MİRZA. — Acuma pe Victor aista calea-valea, vorba ta, e feciorul neisprăvitului de frătină-tău, Dumnezeu să-l ierte, dar pe șerpoaica aiasta de ce-o mai oploșești la casa ta? Nu vezi ce ochi de drac are?...

GURANDA. — Și te turbură cumva, Mitache?

MİRZA. — Vezi tu, bre Costache, de ce te chinuește diavolul noaptea?!... Nu l-ai scos încă din sufletul tău.

GURANDA. — Aici ai adus-o bine, dar ce să-i fac?... Ia și Nuța aiasta un suflet pripășit la casa me... Acuma cincisprezece ani mi-a adus-o primarele dela Ciușmănești... — „Cucoane, a murit văduva lui Urioc și a lăsat după dînsa o mucoasă de șapte ani... Fă-ți o pomană... Decît să bată ulițile Ciușmăneștilor, mai bine ți-o face cîte-o trebușoară prin casă și de s'o purta bine, nu o fată ai măritat!”... — „Dă-o și tu la cuhnie, primarule” i-am răspuns... Și de atunci mucoasa și-a șters nasul, a crescut ca buruiiana și astăzi e curățică, e șerpoaică și cînd i-o sosi ceasul i-oi găsi eu un om s'o gospodăresc... Păcatu-i, Mirzo?...

MİRZA. — Del!... Dar cînd ai coșcogeamitea dulăul în casă și mai ales cînd îl știi...

GURANDA. — Dulăul meu nu se uită la fete dealdeas-tea... Lui îi trebuiesc de acelea parfumate și sulemenite... Cu Nuțe ne mulțumeam noi prin cele tinereți trecute.

MİRZA. — Oricum... pentru un bătrîn ca tine nu se cade... La casa ta trebuie să fie o bătrînă...

GURANDA. — Am și de acelea la bucătărie...

MİRZA. — În sfîrșit, te privește...

GURANDA. — Ia, lasă-mă și tu, bre Dumitrache, nici n'am apucat să ne încuscrim și mă socrești mai rău ca...

MİRZA. — N'ai grijă că nu te-oi mai socri... Eu n'am nepoate să le dau după Victori de-ai matala...

GURANDA. — Ți-ai schimbat gîndu'?

MİRZA. — Cu desăvirșire.

GURANDA. — Poate s'o îndrepta.

MİRZA. — Nu, nu-mi trebuie... Eu nu-mi nenorocesc copila... Mai bine nemăritată... D'apoi urlă țirgul, Costăchel, de chefurile și bătăile ce le face...

GURANDA. — E tînăr, bre Mirzacule... Tu n'ai zburdat în vremea ta?

MİRZA. — Ce-are a face zburdălniciile mele cu ale stricatului istuia... Ce să-ți mai spun... Face datorii... Dă sinețe în alb, adică mă'nțelegi... Îți vinde pielea de pe acum... Nu mai are răbdare...

GURANDA (*cu bărbia în piept*). — Apoi ce să-i faci, Mi-truș... Aiasta-i a bătrînilor... Cînd sînt săraci li se așteaptă moartea, ca să scape cei tineri de o povară, cînd sînt îndes-tulați li se dorește sfîrșitul ca să li se împartă averile.

MIRZA (*surizînd, își mîngie bărbuța*). — Numai că Dumnezeu a lăsat ca bătrîinii să fie oameni cuminți și să-și caute de sănătate.

GURANDA. — Să-și caute, Dumitrache, dar vezi că eu am o boală fără leac. Chem doctori, care de care mai gro-zavi. Mă întorc ei și mă ciocănesc în toate chipurile... Imi cercetează și stupitul și sîngele și udul. Și la urmă dau din umeri... Cică-s sănătos tun... Să tot trăesc pînă la o sută de ani... I-adevărat... mă simt tare... adică m'am simțit.. Dar acum mi-e inima neagră... Mă gîndesc tot la diavol și slă-besc...

MIRZA. — Ar trebui să faci o danie mare...

GURANDA. — Un spital sau un orfelinat... M'am gîndit și eu... (*cu groază*). Dar cînd o auzi Victor una ca aiasta e în stare să mă strîngă de gît.

MIRZA. — Trimete-l și tu la Paris... Dar... ia ascultă, bre Costăchel, mi-a venit o idee... Ce-ar fi dacă te-ai însura?... Aud?... Ce-ai zice de văduva lui Gavriluș?... Dacă-mi dai voie încep vorba... Nu-ți place?... N'oi fi vrînd acu și mata față mare...

GURANDA. — Eu dau să scap de un drac ce mă chinue-ște și tu vrei să-mi mai bagi unul... în casă.

MIRZA. — Bagi ce-i drept dracu' de muere în casă, dar cu ajutorul lui scoți pe celălalt, din suflet.

GURANDA. — Pînă mi-o eși sufletul de tot.

MIRZA (*îndurerat*). — Iar se schimbă vremea...

GURANDA. — Te dor picioarele... Nu?...

MIRZA. — De-abia aștept vara să mă duc la feredeu la Oglinzi... (*se ridică*). Apoi mulțumesc de cafelușă.

GURANDA. — Mai stai, că nu dau Turcii.

MIRZA. — M'apucă ploaia la tine.

GURANDA. — Te trimet cu trăsura.

MIRZA (*enervat*). — Nu, nu... Cînd mi se face de ducă, mă duc. (*Nuța intră*).

SCENA V

ACEIAȘI, NUȚA

GURANDA. — Ce-i Nuță?...

NUȚA (*ii întinde o carte de vizită*). — Citește și mata.

GURANDA (*trece cartea de vizită lui Mirza*). — Citește-o tu, Mitache, că eu nu văd.

MIRZA (*se caută prin buzunare*). — Iracan de mine, mi-am uitat ochelarii acasă.

GURANDA. — Ce î-ai uitat, că-i ai pe nas. De aceia ți-am dat să citești, c'ai mei nu știu pe unde i-am lăsat.

NUȚA. — Apoi și matale tot pe nas îi ai.

GURANDA. — Nu mai spune și la alții, Nuță... Mai mare rușinea... Ia să vedem ce scrie. (*citește*). „Miluță Bursuc”... Taci, bre!... Bursuc... Bursuc... Parcă mi-ar fi rubedenie...

MIRZA. — Bursuc?... N'o fi Costichel, băiatul lui Manolache?

GURANDA. — Ia să vedem ce mai zice... „ajutor de arhivar, Tg.-Ocna”... (*cu milă*). Prea-i departe și-i prea mititel săracu... Nu-i ce bănuî.

NUȚA. — Îi tare prost îmbrăcat.

GURANDA. — Și ce vrea domnul Miluță Bursuc?...

NUȚA. — Eu de unde să știu...

GURANDA. — Bagă-l și tu pe la bucătărie și adu-l aici... Numai să nu șterpelească ceva. (*Nuța ese*).

MIRZA. — Atunci să te las cu mosafirul dela Tg.-Ocnei, o fi vrînd să-ți vîndă niște apă de Slănic.

GURANDA. — Cine știe ce-o mai fi vrînd și aista dela mine... Să te petrec, Mirzo. (*Es. Peste puțin, din fund, intră Nuța urmată de Miluță Bursuc*).

SCENA VI

NUȚA, MILUȚA BURSUC

NUȚA. — Ia, poftim aici. A spus conașul să-l aștepți.

BURSUC. — Mulțumesc.. (*se duce repede la fereastra din dreapta*). Acela cu bărbuță nu-i cum-va conu Dumitra-che Mirza?

NUȚA. — El e, cine să fie altul.

BURSUC. — Vasăzică n'a murit.

NUȚA. — Dacă murea, îl mai vedeai?...

BURSUC. — Ai dreptate.

NUȚA. — Da' cu ce treburi pe la noi?...

BURSUC. — Am venit să-l văd.

NUȚA. — Numai pentru atîta?...

BURSUC. — Ți se pare că nu-i destul?

NUȚA. — Oricum... Dela Tg.-Ocnei e un drum atît de lung!...

BURSUC. — Dar matale ce îi ești? Nepoată!?

NUȚA. — Îți rizi de mine! Eu nu sînt duduie, sînt fată în casă.

BURSUC. — Dacă ești fată în casă, atunci la ce mă tot descoși?

NUȚA. — Eu te descos?... Conu Costache totdeauna mă întreabă de cei ce întreabă de dumnealui, că ce vor?

BURSUC. — Ii frică de hoți?

NUȚA. — Nu e prea fricos dumnealui... Dar nu cumva vei fi de aceia?... S'a mai întâmplat amu doi ani o poznă.

BURSUC. — Eu sint funcționar la judecătorie, așa că n'ai de ce să te sperii.

NUȚA. — Eu una de ce să mă speriu?... De altfel nici nu te arată chipul.

BURSUC. — Sigur că nu mă arată chipul... Eu sint om cinstit.

NUȚA. — Nu de aiasta, dar ești prea stafidit.

BURSUC. — Și dumneata crezi, că hoții sint oameni voinici?... (*Guranda intră*).

SCENA VII

ACEIAȘI, GURANDA

BURSUC (*repezindu-se la minile lui Guranda*). — Sărut minile, moșule.

GURANDA. — Hai?!...

BURSUC. — Nu mă mai cunoști?... Miluță Bursuc...

GURANDA. — Bursuc, Bursuc, dar ce fel de Bursuc ești că mai mult pari un cîne ribegit.

BURSUC. — Al lui Manolache Bursuc dela Silișcani...

GURANDA. — Bată-te noroacele de băiet să te bată... Ia stăi puțin așa să te văd mai bine... De!... tot ce se poate... Și cine te-a asvirlit tocmai la Tg.-Ocnei?

BURSUC. — Năcazurile, moșule, c'altfel ce-aș căuta prin sărăturile de acolo.

GURANDA. — Năcazurile!... Năcazurile!... Și aici tot năcazurile te-au adus?... Nu-i așa?... Spune-mi drept..

BURSUC. — Aici m'a adus boala matale.

GURANDA. — Hai?! S'a auzit de aiasta pînă acolo?...

BURSUC. — Am auzit-o dela un ovrei... Il cunoști mata că-i de aici.

GURANDA. — Și ce zice că am?...

BURSUC. — O boală ciudată.

GURANDA. — Atunci ai auzit bine... Ei, dar ia stai co-lea.. Nuță, adă băetului o dulceață.

NUȚA (*ironică*). — Da' o cafe?!...

GURANDA. — Ei da, și o cafe... Ți se pare curios... E și aista un nepot al meu, ceva mai dedeaparte, dar tot nepot se cheamă.

NUȚA. — Și adică văr cu conașul Victor?..

GURANDA. — Da, văr cu conașul Victor.

NUȚA. — Ce bucurie va avea dumnealui, cînd va afla că i-au venit veri de așa de departe (*ese rîzînd*).

SCENA VIII

GURANDA, BURSUC

GURANDA. — Și așa, nepoate, zici c'ai venit pentru boala mea?...

BURSUC. — M'a trimes Marghiolița.

GURANDA. — Marghiolița?...

BURSUC. — Nevastă-mea.

GURANDA. — Bravo, nepoate, nu cumva ai și... bursucei?

BURSUC. — N'am.

GURANDA. — Rău. Uite, eu n'am copii și văru-tău Victor n'are nici milă și nici rușine de bătrînețele mele.

BURSUC. — Victor nu-i cumva feciorul fratelui matale?

GURANDA. — Tocmai.

BURSUC. — Apoi îl cunosc.

GURANDA. — Va-să-zică, știi ce poamă e.

BURSUC. — Aiasta nu știu... Nu l-am mai văzut de mult... și Victor stă cu mata?

GURANDA. — Il socotesc ca pe băietul meu.

BURSUC. — Și cu dreptate. E nepotul cel mai apropiat.

GURANDA. — Cel mai apropiat și cel mai depărtat.

BURSUC. — Aiasta n'o poți s'o știi decît mata.

GURANDA. — Și, zi, te-a trimes nevastă-ta?

BURSUC. — O femeie foarte vrednică, moșule... Dacă nu era dînsa, mă prăpădeam pe acolo. Tot ea, cînd a auzit că ești bolnav odată a sărit: „Fugi, Miluță, la Botoșeni și vezi ce face moșu-tău, că în cine știe ce nevoi o fi bolînd săracu', uitat și părăsit”. — „Taci, i-am zis, moșu' e bogat putred”.

GURANDA. — Nu așa pe cît se vorbește. Am plătit datoriile lui frățîne-meu, apoi după război mi-au hrăpîț moșioarele... Și dacă nu eram cumpătat...

BURSUC. — Tocmai aiasta mi-a spus și Marghiolița: — „Il știi tu bogat, adică l-ai știut, dar de atunci sînt ani... și tată-tău, zici c'a fost bogat și acum tu n'ai de pe ce be apă”.

GURANDA (*cu milă*). — Așa de nepricopsit ești, Miluță?

BURSUC. — Ajutor de arhivar.

GURANDA. — Și mai vroiai să mă ajuți și pe mine.

BURSUC. — Eu... nu, Marghiolița. Zicea ca să te aduc la noi la Tg.-Ocna, dar din fericire nu-i așa după cum a bănuît dînsa și nici ce-am crezut eu.

GURANDA. — Și ce-ai bănuît tu?

BURSUC. — C'ai fi mai bolnav decît ești, ori cel puțin pari.

GURANDA. — Așa ți se pare și ție?..

BURSUC. — Ba după față s'ar părea că nu ești bolnav de loc.

GURANDA. — Altfel cum ar părea boala mea ciudată? (*intră Nuța cu tava*).

SCENA IX

ACEIAȘI, NUȚA

NUȚA. — Iar vorbești despre boala matală, coane Costache?

GURANDA. — Dar despre ce să mai vorbesc?..

NUȚA. — Apoi mata nu știi, că despre toate ai voie să vorbești și numai despre asta nu?

GURANDA. — Multe mai spun și doctorii.

NUȚA. — Dacă nu-i ascuți, atunci degeaba te mai cauți cu ei.

GURANDA (*făcînd pe supăratul*). — Și tu, ce mă tot descinți?!... Vezi-ți de treabă.

NUȚA. — De !... Oi fi avînd atîta obraz să mă îngrijesc de sănătatea matală că și matală ți-a fost milă de mine, de m'ai crescut și nu m'ai lăsat pe mîna Ciușmăneștenilor să-și facă ris de mine.

GURANDA. — Bine, bine, lasă-ne și dacă o veni doctorul cel dela București, să-l poștești în salon.

NUȚA. — Atîta m'o tăie și pe mine capul. (*ese*).

SCENA X

GURANDA, BURSUC

BURSUC. — E cam obrăznicuță fetișcana aiasta, dar se vede că ține la mata.

GURANDA. — Am crescut-o de cînd era atitica.

BURSUC. — Și de ce-au poruncit doctorii să nu vorbești despre boală?

GURANDA. — Ei zic c'ar fi o închipuire a me, o boală de nervi și că îndată ce nu m'aș mai gândi la e, cu vremea ar dispăre.

BURSUC. — Așa o fi. Eu cînd eram mic, eram tare fricos.. Dar de ce? Mă gîndeam mereu la hoți. Și cum mă gîndeam, numai că apăreau de pe după un scrin. Astăzi, dacă nu mă mai gîndesc la ei, nici ei nu mai apar... (*zimbînd*). De altfel nici n'ar ave la ce.

GURANDA. — La mine apare un diavol.

BURSUC. — Așa îmi spuse și ovreiul, că ești chinuit de draci.

GURANDA. — Numai de unul singur.

BURSUC. — Cum ?...

GURANDA. — Noaptea și numai când dorm.

BURSUC. — Numai când dormi ?..

GURANDA. — Da.

BURSUC. — Eu pe hoți îi vedeam și ziua cum mă simteam singur într'o odaie mai îndepărtată.

GURANDA. — N'am ajuns încă în mintea copiilor.

BURSUC. — Atunci, moșule, te sperii degeaba că ești bolnav. Mata pe dracul acela nu-l vezi, ci-l visezi... Apoi cine nu visează?...

GURANDA (*enervat*). — Dar cine ți-a spus că visez ?...

BURSUC. — Par'că mi-ai spus că numai când dormi...

GURANDA. — Da, numai când dorm noaptea...

BURSUC (*timid*). — Când dormi nu visezi ?...

GURANDA. — Bre, băcte, vreau să-ți spun, că mă deșteaptă noaptea din somn.

BURSUC. — Te deșteaptă ?...

GURANDA. — Zgilție de pat pînă mă deștept.

BURSUC (*foarte curios*). — Și atunci îl vezi?...

GURANDA. — Cum te văd pe tine amu... Uite aici la tăblia patului... E îmbrăcat în roșu și cu fața neagră... și se stropșește la mine : „Deșteaptă-te, coane Costache, nu mai dormi, că ziua aceia de apoi se apropie !”... Și eu mă deștept și dirdii de frică pînă leșin deabinelea.

BURSUC. — O fi tot vis și matale ți se pare că te trezești...

GURANDA. — Dar am tras și cu revolverul într'insul !

BURSUC. — Da ?!... și...

GURANDA. — Intîia oară n'am îndrăznit și nici a doua oară... Apoi am intrat la bănuială... Nu cumva își ride careva de bătrînețele mele?... Și cum de obicei dorm cu revolverul sub perină, doar l-am despiedicat să fie gata și când m'a deșteptat necuratul eu l-am și ochit : „Piei, drace, că te trăznesc !”... și trag odată... dar diavolul în loc să cadă jos, ori să fugă, prinse să rînjească : „Trage, coane Costache, că-mi plac plumbii fierbinți !”... Trag, trag, trag, pînă revolverul țacăni în sec... Isprăvisem cartușele... Atunci dracul veni la căpăttiul meu cu ghiarele întinse : „Acum, coane Costache, să te înghit și pe mata”... N'am așteptat să mă înghită, că m'am pierdut cu totul... aș putea spune c'am murit.

BURSUC. — Ți-a tremurat mîna și nu l-ai ochit bine.

GURANDA. — Par'că era nevoie să-l mai ochesc... Il nimeream și cu ochii închiși... Dar dacă era dracul cum era să-l omor ?... Trec gloanțele printr'insul ca prin abur.

BURSUC. — Și altă dată n'ai mai tras ?...

GURANDA. — Ce, eram nebun să-l mai supăr ?... M'ar fi strîns de gît și acuma nu mai stăteaj de taifas cu moșu-tău.

BURSUC (*pe gânduri*). — Aşa-i, nu mai stăteam la taifas cu mata... (*se face o clipă de tăcere, apoi deodată Bursuc se repede în vârful picioarelor la uşa din dreapta şi o deschide brusc. Se vede dincolo Nuţa ce duce repede mâna la frunte*).

SCENA XI

ACEIAŞI, NUŢA

NUŢA. — Ho, că nu dau muscalii !...

BURSUC (*naiv*). — Dumneata erai ?...

NUŢA. — De ce-ai repezit uşa aşa de tare ?!... M'ai lovit în frunte cu clanţa.

BURSUC. — Dar ce căutai cu fruntea la clanţă ?...

NUŢA. — Căutam pe jos un leu.

BURSUC. — Şi l-ai găsit?...

NUŢA. — L-am găsit pe dracu, că mi-ai făcut un cucui... Ai isprăvit de băut cafeaua?... Tocmai venisem... să iau tablaua... Cum? Nici nu te-ai atins?... Nici măcar de dulceaţă?...

BURSUC. — Mi-am adus aminte c'am boală de zahăr,

NUŢA. — O fi mai degrabă de fiere (*ese cu tablaua*).

SCENA XII

GURANDA, BURSUC

GURANDA. — Aşa de tinăr şi cu boală de zahăr ?

BURSUC. — N'o am încă, dar mă feresc... Dar unde am rămas ?... A, da... şi când s'a întâmplat aiasta cu revolverul???

GURANDA. — Puţin înainte de Sfântul Gheorghe. Dar ce-i cu asta ?... şi ce cauţi ?...

BURSUC. — Gloanţele !...

GURANDA. — Cum gloanţele ?...

BURSUC. — Mă gândesc şi eu, că dacă dracul e ca un abur de trec gloanţele prin el, atunci ele unde s'au înfipt ?...

GURANDA. — Aşa-i... ele unde s'au înfipt ?...

BURSUC. — Dacă mata ai tras din fundul patului şi diavolul stătea pe tabla, gloanţele ar fi trebui să spargă oglinda de deasupra scrinului ori să se înfigă undeva pe alături... Dar nici oglinda nu-i spartă şi nici urme de gloanţe... (*zimb*). Mi se pare că dracul a avut dreptate.

GURANDA. — Dreptate ?!...

BURSUC. — Că-i plac plumbii fierbinţi şi i-a înghiţit.

GURANDA. — I-o fi înghiţit, Miluţă, că de accia-i drac... Nu era să mă înghită şi pe mine cu pat cu tot!!..

BURSUC. — Sigur. Diavolul are putere mare... Dar revolverul acela îl mai fii ?!...

GURANDA. — Il țin ziua în scrin și numai cînd mă culc îl pun sub perină.

BURSUC. — Tot îl mai pui?... La ce ?

GURANDA. — Mi-e frică de diavoli, dar de tîlhari nu.

BURSUC. — Dacă nu te superi, arată-mi-l și mie.

GURANDA (*enervat*). — Bre, bre, dar mult mă mai cercetezi și tu.

BURSUC. — Numai dacă nu te superi.

GURANDA. — Sigur că mă supăr... Ce crezi, că-s copil și nu știu ce fac?... Slavă Domnului, n'am îmbătrînit încă așa de tare... ia, colea, 78 de anișori... (*se duce la scrin și scoate revolverul*). Iaca...

BURSUC (*examinînd revolverul*). — Da' e încărcat... (*scoate un cartuș din el*).

GURANDA. — Vezi binișor, să nu faci o poznă...

BURSUC (*satisfăcut*). — Moșule, amu pricep și eu de ce îi plac dracului plumbii matale.

GURANDA. — Și de ce-i plac ?

BURSUC. — Fiindcă-s de pîne... Dracul matale e tare șiret.

GURANDA (*cu revolverul și cu cartușele în mină*). — Hai?!... De pîne... De ce-s de pîne, Miluță?!...

BURSUC. — Ascunde revolverul c'aud pași... (*Guranda ascunde mașinal revolverul în buzunar. Nuța intră repede*).

SCENA XIII

ACEIAȘI, NUȚA

NUȚA. — O venit doctorul.

GURANDA. — Cel dela București?...

NUȚA. — Da.

GURANDA. — Și l-ai poftit în salon?... Bine... Iacă, mă duc să mă arăt și lui... Dar tu, Miluță, așteaptă-mă că mai avem de vorbit... Adică, ce să mai aștepți că doar ești tras la mine.

BURSUC. — Dacă zici mata... (*Guranda ese*).

SCENA XIV

BURSUC, NUȚA

NUȚA. — Mi se pare că i-ai căzut cu tronc lui conu Costache.

BURSUC. — Dacă îi sînt nepot.

NUȚA. — Au trecut pe aici și alți nepoți dar n'au prins cheag.

- BURSUC. — Crezi ?...
- NUȚA (*oftează*).
BURSUC. — Nu cumva ești și d-ta bolnavă ?
- NUȚA. — M'o ferit Dumnezeu.
- BURSUC. — Ai oftat.
- NUȚA. — N'am băgat de samă.
- BURSUC. — Se vede că așa ți-i felul.
- NUȚA. — Cum ?
- BURSUC. — Să oftezi mereu. De aceia nu bagi de samă...
- NUȚA. — Isteț mai ești, d-le Bursuc... Mă ierți,... coane Miluță.
- BURSUC. — Coane Miluță ?!... Vai de cuconia mea... Un biet ajutor de arhivar.
- NUȚA. — Boieru-i tot boier (*oftează*).
- BURSUC. — Aiasta numai d-ta mi-ai spus-o pînă amu.
- NUȚA. — N'ai băgat de samă?...
- BURSUC. — Ce ?...
- NUȚA. — Iar am oftat.
- BURSUC. — Cînd ?
- NUȚA. — Uite amu.
- BURSUC. — Da ?... și din ce îți vine oftatul aista ?
- NUȚA. — Oftatul nu vine din senin, coane Miluță... Coane Miluță !!... Dar ce ești fudul de o ureche ?...
- BURSUC. — Nu mai îmi spune cucoane... îmi pare că vorbești cu altcineva.
- NUȚA. — Uită-te la mine... Am eu aerul de o fată în casă ?...
- BURSUC. — Nici pe departe.
- NUȚA. — Așa și e... Și eu sînt un fel de rubedenie a lui conu Costache.
- BURSUC. — Zău ?!...
- NUȚA. — Nu de sînge ca mata, dar de suflet.
- BURSUC. — Tot ce se poate.
- NUȚA. — Așa-i că se poate ?... Dar uită-te mai bine la mine că nu te mîncînc.. Așa-i că nu-s așa de urîtă și-s și... curățică ?...
- BURSUC. — Ce să-ți spun, verișoară de suflet, dacă ai fi și pe dinăuntru, așa cum ți-e arătarea, apoi ești fată de soi.
- NUȚA. — Coane Miluță...
- BURSUC. — Zi-mi, vere...
- NUȚA. — Ia, nu-ți mai bate joc de mine.
- BURSUC. — De ce ?... De sînge, de suflet, tot vară se cheamă.
- NUȚA. — Mata șăguesești cu mine... Dar să venim la vorba dintîi.
- BURSUC. — Adică la pe dinăuntru.
- NUȚA. — Sînt așa cum m'a făcut mama. Nici un băiat nu s'a apropiat de mine.

BURSUC. — Nici chiar vărul Victor ?...

NUȚA. — Cu atât mai mult dumnealui... El are altfel de gânduri... Nu face de mine... Mie îmi trebuie unul cu mai puține fumuri... Un băiet mai sărăcuț, dar de familie... (*oftează*). Am și puțină zestre strinsă... și poate conu Costache, cînd m'o cununa îmi va adăoga și cîteva fălci de pămînt la Ciușmănești... Pentru un funcționar mai micușor aș fi tocmai bună...

BURSUC. — Și încă ce mai plească ar cădea pe capul lui, verișoară.

NUȚA. — Nu-i așa?... Și l-aș iubi!... Și l-aș iubi și l-aș îngriji ca pe un copil.

BURSUC. — Ferice de acela atunci... Uite oftez și eu.

NUȚA (*veselă, lipindu-se de Bursuc*). — Da?... atunci oftăm împreună.

BURSUC. — Numai că...

NUȚA. — Nici un numai că...

BURSUC. — Numai că d-ta oftezi să te măriți, iar eu oftez că nu mă pot însura.

NUȚA. — Te oprește cineva ?...

BURSUC. — Marghiolița.

NUȚA. — Marghiolița ?!...

BURSUC. — Nevastă-mea.

NUȚA (*indepărtîndu-se*). — Dacă te știai însurat, de ce m'ai lăsat să lehăesc degeaba.

BURSUC. — De unde era să știu unde vrei să ajungi ?

NUȚA (*măsurîndu-l, cu minile în șolduri*). — Vra-să-zică tot ai obiceiul să-ți bați joc de oameni?... De aiștia îmi ești, domnule Bursuc ?...

BURSUC. — Verișoară dragă...

NUȚA (*incrunțîndu-și sprincenele și căutînd să-i pătrundă tainele sufletului*). — Nici d-ta nu ești mai cum-se-cade.. Acuma știu ce te aduce pe la noi... Mai bine lipsă de așa rude...

BURSUC (*căutînd s'o împace*). — Lasă, că-ți găsesc eu la Tg.-Ocenei un băiet așa cum dorești.

NUȚA. — Las', nu te mai îngriji de mine... (*inveselindu-se*). — Imi pare că-ți vine vărul, (*disprețuitoare*) coane Miluță... Amu să te văd... (*deschide ușa din dreapta, ironică*). Ia poftim încoa, conașule Victor, că ți-au venit rubedenii de departe. (*Victor intră încrunțat*).

SCENA XV ACEIAȘI, VICTOR

VICTOR. — Neamuri... (*dă cu ochii de Bursuc și se uită la el de parcă nu l-ar vedea și-i întoarce spatele*). Și cine, mă rog, ne-a venit ?

NUȚA. — Nu ți-am trimes vorbă la cafene? Conu Miluță Bursuc.

VICTOR. — Și unde-i conu Miluță Bursuc?... O fi în salon la taifas cu moș Costache.

NUȚA. — În salon e doctorul dela București.

VICTOR. — Atunci în ce bortă l-ai băgat pe conu Bursuc?...

BURSUC. — Aici îs.

VICTOR (*enervat*). — Știu că ești aici, dar socoteala știi bine c'o plătește conu Costache... Mai așteaptă și d-ta...

BURSUC. — Nu mă mai cunoști, vere Victore?...

VICTOR. — N'oi fi cumva Miluță și eu te-am luat drept băiatul dela băcănie.

NUȚA. — Aș, dumnealui e slujbaş mare la judecătorie.

VICTOR. — Credeam că la Casație.

BURSUC. — La Tg.-Ocnei încă nu s'a înființat Curtea de Casație.

VICTOR. — Tg.-Ocna?!... Și ce vînt te aduce tocmai de pe acolo, vere... Mitruță?

BURSUC. — Miluță nu Mitruță.

VICTOR. — Fie și Miluță.

BURSUC. — Ia, nu te mai face că nu mă mai cunoști... Am fost doar colegi și tot atît de prost am învățat amîndoi.

VICTOR. — Spune așa, vere. De unde vrei să te recunosc?... Erai mai frumusețel.

BURSUC. — Au trecut multe necazuri peste mine.

VICTOR. — Și erai mai bine îmbrăcat... Un fecior de boer, oricum ar fi, nu se poartă așa.

BURSUC. — Eu n'am avut noroc să mă crească un moș bogat.

VICTOR. — Și ai vrea să-mi iei locul?...

BURSUC. — Vere...

VICTOR. — Atunci de ce-ai venit?...

BURSUC. — Am auzit că-i moșu bolnav.

VICTOR. — Și ai venit să-i ții lumînarea?

BURSUC. — Aiasta-i cînd o vrea Dumnezeu... Nu mă așteptam să te găseșc pe tine... Credeam că-i singur și-i sărăcuț.

VICTOR. — Credeai că-i singur și sărăcuț.

BURSUC (*vesel*). — Și mult m'am bucurat că nu-i nici singur și nici sărăcuț și nici măcar nu-i...

VICTOR. — Nici măcar nu-i?

BURSUC. — Bolnav.

VICTOR. — De unde știi?...

BURSUC. — Din felul cum mi-a povestit moșul boala...

VICTOR (*triumfător*). — A! ați vorbit despre boală...

BURSUC. — Dar despre ce era să vorbim?... că pentru aiasta am venit.

VICTOR (*triumfător*). — Ia spune-i, Nuță, ce-au poruncit doctorii.

NUȚA. — Par'că nu le-am spus, că n'are voe nimeni să pomenească de boală în casa aiasta.

BURSUC. — Dar eu zic că nu-i bolnav.

VICTOR. — Vom asculta de tine și nu de doctori. Ai tras la otel ?

BURSUC. — Nu. Moșu mi-a spus să stau la dumnealui.

VICTOR. — Unde ți-s lucrurile ?...

NUȚA. — A lăsat în cuhnie o legăturică.

BURSUC. — Ca omul ce vine pentru o săptămână, două.

VICTOR. — Cum s'ar spune, într'o săptămână, două, vroiai să bagi în mormint pe moș Costache.. Nu ți se pare că te grăbești ?...

BURSUC. — Dar nu, vere.

VICTOR. — Nuță, adă-i bocceluța... (*Nuța ese repede*)... ș'apoi, vere, Miluță ori Mitruță, să-ți spun o taină... Moș Costache n'a făcut nici un testament, așa că nu-i nici o procopseală... Eu îi sînt moștenitorul lui de drept și de fapt..

BURSUC. — Aiasta nu mai încape vorba.

VICTOR. — Atunci?... (*Nuța reintră cu o legăturică vîrgată*). Adă bocceluța încoace... (*i-o pune lui Bursuc sub braț*). Așa, ține-o bine, să n'o scapi... Tocmai bine ajungi la gară... și te întorci frumușel la Tg.-Ocnei..

BURSUC. — Dar, vere...

VICTOR. — Dacă ții cu adevărat la moș Costache...

BURSUC. — Moș Costache m'o rugat să stau...

VICTOR. — Moș Costache nu mai poate hotărî singur... E în mina doctorilor... (*amenințător*). Înțelege-mă.

BURSUC. — N'am decît să nu mai vorbesc despre boală...

VICTOR. — Degeaba. Cît timp te-o avea în față numai la aceasta se va gîndi și mi-l vei înebuni deabinelea... Destul c'am rămas orfan... Am și eu dreptul măcar la un moș.

BURSUC. — Dar...

VICTOR. — Ascultă !.. Nu mi te împotrivi... Dacă mi-ai uitat firea, întreabă în oraș despre mine... Fugi la gară că pierzi trenul...

BURSUC. — Dacă ții așa de mult, oi pleca... Ce să fac ?... Dar cu ce ?... Marghiolița nu mi-a dat decît bani de dus.

VICTOR. — Că la întors, te întorceai cu moștenirea.

BURSUC. — Imi trimetea Marghiolița... Nu mă lasă asupra mea cu bani mulți, că-i cheltuesc.

VICTOR. — Dacă ai ajuns în halul acesta, îți plătesc eu drumul...

BURSUC. — Dar Marghiolița cînd m'o vede că m'am întors așa de curînd nici n'o să mă creadă c'am fost, dar că m'am ascuns într'o circiumă din Tg.-Ocna și m'am apucat de băut...

NUȚA (*făcîndu-i semne disperate, arătînd spre ușă*). — Coane Victore.

VICTOR (*enervat, dar hotărit*). — Ți-oi da și banii pe care i-ai cheltuit cu venitul... Ai darul beției... Hai, să-ți scot biletul dela gară.

BURSUC. — Dar, vere... să-mi iau rămas bun dela moșu...

VICTOR (*il scoate de braț afară prin ușa din fund*).
Te scuz eu...

NUȚA (*rîzînd în urma lor*). — Al naibii mai e și conașul Victor aista.

(*Guranda tocmai intră abătut*)

SCENA XVI

GURANDA, NUȚA

GURANDA. — Ce-i cu Victor ?

NUȚA. — A fost pe aici și s'a dus cu conu Miluță.

GURANDA. — Ce Miluță ?

NUȚA. — Miluță Bursuc... Nepotul ce ți-a venit astăzi...

GURANDA. — Vai de mine !... Dacă a intrat pe minile lui Victor...

NUȚA. — Il întovărășește pînă la gară, că pleacă.

GURANDA. — Dar unde se mai duce și Victor aista ?...

NUȚA. — Nu Victor... Miluță...

GURANDA. — Cum așa ?...

NUȚA. — Uite așa... Pe cînd vorbea cu conașul Victor, odată s'a pălit cu palma peste frunte: „Vere Victore, împrumută-mă cu cîteva sute de lei că n'am de tren și trebuie să mă întorc numaidecît... I s'a întimplat ceva Marghioliței”.

GURANDA. — Mi s'a părut și mie cam ciudat nepotul aista.

NUȚA. — Ce ciudat, coane Costache, că eu îl cred fîcnit deabinelea.

GURANDA. — I s'o fi năzărit și lui, sărăcuțului, (*oftînd*) ca și mie.

NUȚA. — Coane Costache, iar ?!... Dar ce ți-a mai spus și doctorul acela dela București ?..

GURANDA (*desperat*). — Nuță !!... Mi-a spus că dacă nu mă caut serios, ori înebunesc, ori... mă găsești într'o dimineață atîrnat de... (*arătînd cîrligul din plafon*)... acolo...

NUȚA. — Coane Costache..

GURANDA. — Vai de bătrînețele mele !...

CORTINA

(*Va urma*)

M. Sorbul

Cronica socială

Social-democrația și țărăimea

Problema țărănimii, sub aspectul ei teoretic, dar și din punct de vedere politic și organizatoric, preocupă de câțiva ani în măsură mereu crescîndă cadrele conducătoare ale partidului social-democrat din România. Am destulă sinceritate ca să admit că fenomenul acesta s'a produs cu multă întîrziere: într'o țară predominant agrară ca a noastră, ignorarea maselor muncitoare țărănești n'ar fi trebuit să dureze atîta timp. Dar hotărîtor este — și asupra acestui fapt cată să infirmeze articolul de față — că, în sfîrșit, social-democrația romînă a înțeles că nu mai poate să rămînă cu privirea exclusiv ațintită asupra proletariatului industrial și că încadrarea ideologică și organizatorică a țărănimii în mișcarea muncitorească a devenit pentru ea o sarcină de actualitate imediată.

Evoluția politică a ultimilor ani, în special dela 1928 încoace, a influențat hotărîtor această nouă preocupare. Lupta pentru democrație a fost și este încă privită ca principiul dominant al politicii socialiste din România. În toate manifestările partidului, în întreaga lui literatură propagandistică și în toate marile lui hotărîri politice, necesitatea înscăunării unui regim democrat se găsește subliniată cu deosebită insistență. Dar lupta pentru democrație n'a fost totuș susținută în țara aceasta de socialiști. Nu vreau să spun, prin aceasta, că ei n'ar fi militat totdeauna și în orice împrejurări pentru înfăptuirea regimului democratic. Dimpotrivă, conduși de adîncă convingere că democrația constituie condițiunea fundamentală pentru desfășurarea liberă a luptei de clasă spre țelurile ei imediate și finale, socialiștii romîni n'au neglijat nici un moment datoria lor. Dar este indiscutabil ca pînă astăzi, ei n'au putut mobiliza opinia publică a țării, n'au reușit să determine un curent de masă capabil să înriurească puternic asupra evoluției noastre politice. Pînă acum cîtiva

ani, stînga burgheză reprezentată prin național-țărăniști, s'a înfățișat țării ca purtătoare de steag a luptei democratice, iar astăzi cînd social-democrația consideră că clasa muncitoare a rămas din toate punctele de vedere singurul suport real al democrației, influența ei politică este încă insuficientă pentru realizarea regimului democrat.

Care să fie cauza acestui fenomen ? Dece nu s'a adevărit și în România ceiace în toate țările s'a învederat: că proletariatul și numai proletariatul constituie elementul politic în măsură să înfăptuiască democrația și să împingă societatea spre forme înaintate de organizare politică și socială ? Iată întrebarea care în mod logic s'a pus conducătorilor social-democrației romîne. Unii din ei au căutat explicația fenomenului în diverse insuficiențe de ordin personal, organizatoric, programatic etc. Dar oricît de puțin dispus aș fi să tăgăduesc insuficiențele de tot felul ale mișcării noastre socialiste, nu cred totuș că lor li se poate atribui o atît de mare importanță. *Adevărata cauză trebuie căutată mult mai adînc, în adaptarea insuficientă a mișcării noastre socialiste la împrejurările sociale inconjurătoare.*

În adevăr, clasa muncitoare a impus democrația în multe țări apusene, iar în altele ea o apără cu succes împotriva tuturor atacurilor reacționare. Dar să nu uităm un amănunt: în acele țări, clasa muncitoare constituie 50, 60, ba chiar 80% din populație și, e deci, clasa socială cea mai importantă economiceste și numericeste. Este cazul Austriei, Belgiei, Germaniei, Angliei, a țărilor scandinave. Iar acolo, unde proletariatul, deși o mică minoritate, a reușit să impună unei societăți înapoiate forme de organizare democratice, el a avut la spatele său armata imensă a țărănimii, puterea combativă a satelor... Este cazul Rusiei în prima epocă a revoluției mari, înainte de instalarea dictaturii. Succesul clasei muncitoare în lupta pentru democrație are deci pretutindeni o explicație firească de ordin obiectiv: forța numerică și socială de care dispune și pe care o poate arunca în cumpăna luptelor politice, în momentele istorice decisive.

Dar la noi ? Nu avem date statistice precise, dar din cele 18 milioane de locuitori ai Romîniei, numai aproximativ 200 mii sînt muncitori în industria mare. Dacă mai adăogăm muncitorii din industria mică și funcționarii particulari, ajungem în cel mai bun caz la o cifră de 800.000 de existențe proletare, deci — socotind că în România coeficientul de familie este cca 4 pînă la cel mult 17—18% din totalul populației. S'ar putea spune că aceasta constituie un suport suficient pentru un partid muncitoresc puternic. Dar, din nefericire, realitatea este alta. În statisticile de salariați sînt cuprinse numeroase elemente greu accesibile propagandei socialiste, cum sînt funcționarii, muncitorii din mica industrie și proletaria-

tul flotant necalificat, adesea cu caracter semi-țăranesc, din diverse industrii. Pe de altă parte, există masse largi de indiferenți, masse largi de salariați comuniști sau aflați sub influența partidelor burgheze. De aceea nicăeri și cu atât mai puțin la noi numărul membrilor organizați sau măcar al alegătorilor socialiști nu poate fi egal cu numărul total al populației salariate. Până și în țările cele mai înaintate, cel mult 50-60% din salariați, urmează, ca membri sau alegători, mișcarea socialistă. Dacă aceasta este situația în Apusul înaintat, cu atât mai puțin se poate spera la noi în organizarea grabnică a unanimității sau majorității populației noastre salariate din industrie și comerț. Dar chiar dacă partidul social-democrat ar ajunge la acest țel, el va rămâne o mică minoritate față de celelalte clase sociale, aflate sub conducerea partidelor burgheze și n'ar avea nici când perspectiva de a deveni ceiace au devenit partidele surori din Apus: un factor politic puternic, în măsură a porni lupta pentru cucerirea puterii în Stat, pentru realizarea programului socialist.

Sintem o țară cu caracter preponderent agricol, iată adevărul de care nu s'a ținut samă îndeajuns pînă acum, în tactica și politica socialistă. Deaceia, în cercurile social-democrate, convingerea este unanimă că partidul nu se poate mulțumi cu ceiace este azi și că datoria militanților față de ideea socialistă și de Internațională este să creeze și în țara aceasta un instrument eficace al progresului spre democrație și socialism. Dar este evident că acest instrument nu va putea fi creat dacă partidul va continua să se bazeze în acțiunea lui numai pe muncitorimea orășănească și industrială. Baza socială pe care o oferă această categorie, nu este și nici nu poate fi destul de largă pentru o politică de realizări. Dacă marile partide din Apus încep să se adreseze țăranimii muncitoare, cu atât mai mult trebuie să o facă social-democrația aici, într'o țară țărănească. La noi, clasa muncitoare este, mai mult ca în alte părți, compusă din muncitori și țărani. Baza mișcării, simburile ei dătător de viață este și va rămâne proletariatul industrial, călit în luptă și purtător al idealului socialist. Dar lui trebuie să i se ralieze țăranimea muncitoare, marea massă a celor exploatați din satele azi încă acoperite de beznă. Clasa muncitoare va putea juca adevăratul ei rol în România abia cînd mișcarea muncitorilor industriali va fi întregită cu o mișcare socialistă a țăranilor muncitori.

Iată de ce congresul partidului social-democrat din Mai 1930 și-a îndreptat atenția în mod special asupra problemei țărănești. În următoarea rezoluție, acest congres a fixat — pentru prima dată — liniile generale ale concepției social-democrate în chestiunea țăranimii:

„Congresul general al partidului social-democrat, întrunit la București în zilele de 18, 19 și 20 Mai 1930, ascultînd

raportul și discuțiile urmate, constată că starea socială și economică a țărănimii din România devine din ce în ce mai grea.

Reforma agrară, falsificată în modul cel mai nerușinat prin abuzurile și ilegalitățile regimurilor oligarhice, incomplectă prin neacordarea de credite și unelte de muncă ieftine necesare înjghebării și dezvoltării micilor gospodării țărănești, n'a scos țărănimea din mizeria ei seculară și din robia ei economică. Scăpată din ghiarele boierilor latifundiarilor, ea a încăput pe mâna cămătarului și speculantului capitalist.

Capitalismul nu se mărginește numai la exploatarea clasei muncitoare industriale; el exploatează într-o măsură mereu crescândă, și țărănimea. Prin dobânzile cămătărești și prin intermediarii săi hrăpăreți el își însușește o mare parte din produsul muncii țărănești. Țăranul care se crede liber și independent pe glia sa, este de fapt robul capitalismului. Totodată, o diferențiere socială a țărănimii este în plină desfășurare și o împarte tot mai distinct în țărani bogați, mijlocii și mici și în lucrători agricoli. Antagonismele și luptele de clasă, caracteristice regimului capitalist apar tot mai limpede și în agricultură. Partidele burgheze și chiar partidul național-țărănesc care a fost adus la putere de masele țărănești și s'a sprijinit în primul rînd pe aceste mase în lupta sa de opoziție, au neglijat cu desăvîrșire problema țărănească. Lipsa unei politici agrare inspirate din nevoile și interesele țărănimii muncitoare a dovedit că partidele burgheze sînt incapabile de a rezolva problema agrară în spirit democratic și social.

Deci congresul consideră ca o datorie imperioasă pentru partidul social-democrat de a duce cuvîntul de luminare și organizare socialistă la sate, în mijlocul populației muncitoare țărănești, spre a o chema la lupta pentru afirmarea revendicărilor imediate și pentru dezrobirea întregii clase muncitoare. Congresul consideră că țărănimea muncitoare face parte integrantă din clasa muncitoare. Lucrătorii agricoli și țărani mici și mijlocii care trăesc din venitul lor de muncă, nu pot aștepta decît dela partidul social-democrat liberarea lor de sub exploatarea capitalismului. Locul lor este deci în partidul de clasă al poporului muncitor, în partidul social-democrat, alături de frații lor de muncă din fabrici, ateliere și birouri.

Congresul îndrumă comitetul executiv central să dea o atenție deosebită problemei țărănești și să înceapă o acțiune de organizare și propagandă în sinul populației țărănești muncitoare.

Comitetul executiv este îndrumat a institui o comisiune care să elaboreze cît mai curînd un proiect de program

agrare care să fie supus discuției partidului și adus în fața viitorului congres”.

Criza agrară care a luat curînd aspecte catastrofale, a accentuat apoi situația de exploatare și proastă stare a țărănimii pe care o constată rezoluțiunea congresului. Ea a distrus însăș posibilitatea rentabilității economice a micii gospodării țărănești, a creat un spirit de permanentă nemulțumire în masele țărănești și a pus bazele unei „neliniști agrare” pe care capitalismul nu o va putea potoli nici cînd cu mijloacele sale proprii. Prin aceasta, actualitatea problemei țărănești a fost accentuată din toate punctele de vedere și partidul care pînă atunci neglija chestiunile agrare, a fost pus în fața necesității de a le studia în mod serios și de a formula soluții. Manifestul programatic, lansat în Septembrie 1931, se ocupă de acum în mod amănunțit de chestiunile agrare. Acest prim document de politică agrară socialistă dela expropriere încoace, rezumă astfel poziția social-democrației față de problemele imediate ale agriculturii.

„În România, țară mai mult agrară, în care toate partidele capitaliste afirmă că sînt partide țărănești și că țăranul este talpa țării, situația voastră este cea mai mizerabilă de cît oriunde și nimeni nu s'a interesat de voi decît în timpul alegerilor.

Partidul social-democrat și Confederația generală a Muncii declară că țărănimea muncitoare face parte integrantă din clasa muncitoare.

Lucrătorii agricoli și țărani mici și mijlocii care trăesc din venitul muncii lor, își găsesc locul de luptă și acțiune. alături de frații lor de muncă din fabrici, ateliere și biurouri. Partidul social-democrat proclamă solidaritatea sa cu țărănimea muncitoare și cere Statului să ia măsuri urgente pentru salvarea ei din nenorocirea în care se sbate. În primul rînd. Statul și colectivitatea sînt datori să asigure muncii țărănești răsplata cuvenită. Nu se poate admite ca milioane de oameni să muncească un an întreg în pierdere și să nu poată acoperi nici cele mai elementare nevoi materiale și culturale. Prin urmare asigurarea unui preț minimal pentru cereale care să îplinească nevoile de existență ale țărănimii, este o supremă datorie socială.

În acest scop, partidul social-democrat și Confederația generală a muncii cer instituirea monopolului de Stat pentru comerțul de cereale, prin crearea unui institut sub formă de regie socializată și bazată pe obștii și cooperative.

Naționalizarea morilor și comunalizarea brutăriilor trebuie să constituie o a doua măsură prin care să se înlătore ori ce profit capitalist intermediar și să se permită crearea unui fond pentru menținerea exportului deficitar. Sistemul de azi al unui export care păstrează deficitul agriculturii se pro-

cură ciştiguri enorme capitalului comercial exportator, trebuie să dispară. Dacă Statul, consumatorii și colectivitatea aduc jertfe, le aduc pentru țărănime, nu pentru capitaliști.

Dar starea economică a țărânimii nu poate fi ridicată fără ea, în același timp, să se rezolve problema datoriilor agricole. Astăzi, agricultura a ajuns în stare de faliment. Este nedrept a se refuza țărânimii un regim ce se aplică comerțului și industriei falite și chiar Statelor ajunse în dificultăți economice.

Datoriile țărănești trebuiesc reduse printr'o procedură specială de concordat, care să asigure însă țăranului stăpânirea mai departe a pământului și inventarului său.

Toate datoriile țărănești trebuiesc recalculate, dobânzile cămătărești scăzute și restul datoriilor întins pe un termen lung de ani.

Dar dacă Statul și colectivitatea sînt datoare să aducă jertfe pentru salvarea țărânimii, nici ea nu poate rămîne în starea de înapoiere de astăzi. Ea are datoria de a se deștepta și de a învăța nouile metode de lucru în agricultură. Mica proprietate țărănească și producția în mic nu mai pot hrăni astăzi pe țăran.

Lucrarea în obște și cooperăția sînt condiții de viață pentru agricultura țărănească.

Partidul social-democrat și Confederația generală a muncii se angajează a duce o campanie de luminare în această direcție și apelează la toți țărânii luminați și la toți intelectuali satelor să-l ajute.

Dar țărâניהea și agricultura se vor bucura de o bună stare definitiv asigurată numai dacă masele muncitorești și orășenești din țară și străinătate vor putea consuma produsele ei, din ce în ce mai îmbelșugate. Abia desrobirea maseilor muncitorești prin socialism, desrobire care va înlătura șomajul și suferințele de astăzi și va asigura tuturor o viață omenească, va putea crea bogate pieți de desfacere pentru produsele agricole.

Soarta țărânimii este deci strîns legată de soarta muncitorimii din orașe și așa precum aceasta apără și sprijină lupta țărânimii, tot astfel țărâניהea trebuie să fie solidară cu lupta muncitorimii orășenești. Țărâניהea nu va putea fi salvată decît prin biruința socialismului în țară și în străinătate". *

* Asupra politicei agrare a partidului social-democrat precum și asupra poziției sale principale față de țărănime, informează mai de aproape articolele mele din revista teoretică „Mișcarea Socială” a d-lui Ilie Moscovici. Un document interesant de politică agrară socialistă este declarația partidului social-democrat la legea conversiunii. („Socialismul” din 13 Martie 1932).

Dar paralel cu aceste preocupări în domeniul politicii agrare, paralel cu străduințele de a lămurii problema teoretice și cu lucrările de elaborare ale programului agrar, a mers și un proces lent de pătrundere a propagandei socialiste la sate. Acest procedeu a fost foarte îngreuiat de structura organizatorică specifică a partidului social-democrat care a fost adaptat exclusiv la nevoile și interesele proletariatului industrial. Partidul social-democrat a fost încă acum câțiva ani lipsit aproape cu desăvârșire de adieunierea elementelor intelectuale. Avocați, profesori, învățători, el nu avea aproape de loc în rîndurile sale. Legăturile sale cu satele au fost ca și nule, cu excepția citorva județe bucovinene și bănățene. Partidul se compunea aproape exclusiv din muncitori manuali, organizați în sindicate și secțiuni, încadrați de un început de aparat birocratic, recrutat și el din rîndurile muncitorimii. Pentru a merge la sate și a împrăștia cuvîntul socialist între țărani era nevoie însă de colaborarea unor pături noi. Țărani mai ridicați, meseriași rurali, învățători, intelectuali idealisți dela orașe trebuiau să vină pentru a face ceiace cadrele supra-aglomerate și puțin numeroase ale mișcării nu puteau să îndeplinească singure. Și treptat, treptat au venit, după ce primii pioneri au deschis drumul cu jertfa lor, de multe ori singeroasă. Astăzi, se poate afirma că partidul social-democrat a început să prindă rădăcini la sate, în majoritatea covârșitoare a județelor din provinciile noi, dar și în multe județe din vechea țară (Romanați, Covurlui, Dîmbovița, Constanța, Tulcea, Durostor, Bacău, ș. a.). Nu poate fi vorba încă de un curent puternic, dar lucrul cel mai greu a fost făcut: s'a spart zidul chinezesc care despărția odinioară satele de proletariatul socialist, și s'a deschis perspectiva pentru viitor pe care o muncă asiduă va ști să-l deschidă larg și biruitor.

Lotar Rădăceanu

Cronica ideilor

Meditații bergsoniene asupra Democrației

Julien Benda, esseistul care-și făcuse o glorie din critica filosofiei bergsoniene, al cărei succes, ne spune, s'ar explica suficient prin aceea că institue primatul sentimentului asupra ideii, al femininului asupra virilului, al turburătorului asupra severului, al muzicalului asupra plasticului și al gândirii care se caută asupra celei care se posedă — acuza violent filosofia „budistului parizian” (cum îi zice într-o carte) de a avea un prea evident caracter și pronunțată factură „democratică”.

Precis, nu s'ar putea spune ce înțelege Benda prin constituția și spiritul democratic al unei filosofii, care nu abordase în nici o formă discuția problemelor social-politice. Obiecțiunea se rezumă a fi deci mai mult o impresie subiectivă, fără vreo fundamentare, sau serioasă armatură critică. Desigur, eminentul esseist francez, care se revendică dela o aristocratică tradiție de cugetare, în momentul când stigmatiza pe „budistul parizian” („spirit eminentamente amplu” și deci „spirit eminentamente slab”) cu învinuirea de gânditor de stil democratic, pleca dela ideea că democrația, spiritul democratic în genere, este de valoare inferioară și de prestigiu minor în considerația oricărui speculativ de vocație și de rasă subțire. Admițând valabilitatea acestei premise, evident că obiecțiunea severului, virilului și aristocraticului Benda (spirit tare fiindcă spirit îngust) ar fi extrem de gravă pentru „budistul parizian”. Numai că distinsul, rigurosul și severul esseist, va concede că pot fi și alte puncte de vedere asupra valorii concepției democratice, decât anatele superficiale pe care le debitează periodic maculatura reacțiunii.

Dar asta este altă chestiune.

Este cu desăvîrșire absurd a judeca o concepție filosofică după alura ei aristocratică ori democratică. Acest mod de a judeca, impresionist și gazetăresc, se potrivește cu atât

mai puțin în cazul aristocratului (în alt sens decît cel luat de Benda) și suprafînului gînditor care este Henri Bergson, realizarea cea mai completă a aceluia pascalian „spirit de finețe“.

Categorisirea lui Benda — cum am spus, de nivel foiletonist — nu este provocată de faptul că Bergson s'ar fi ocupat, într'un spirit favorabil, de problema valorii democrației, nici pentru că, în vre-o circumstanță oarecare ar fi făcut elogiul acestei extrem de discutate concepții politice. De probleme sociale ori politice Bergson nu s'a ocupat pînă la apariția ultimei cărți recent apărute: „Cele două surse ale moralei și ale religiei. Doar cele cîteva rînduri din subtilul discurs de recepție la Academia Franceză, în care, făcînd elogiul predecesorului său Emile Ollivier, rostea calde cuvinte în favoarea libertății politice și a spiritului de justiție. Iar în ce privește considerațiile din teoria sa asupra comicalului (Le Rire), ele atingeau problemele sociale în interesul exclusiv al clarificării unor probleme de estetică.

Motive mai adînci și serioase pentru învinuirea lui Bergson de suspectă simpatie pentru idealul democratic (citiți pentru *ideal*, nu pentru ce există azi) ar găsi Benda în ultima sa operă. Și chiar aci foarte dificil. Pentru că Bergson, ca de regulă, păstrează atitudinea superioară a metafizicianului preocupat de înțelegerea realității, menținîndu-se la un punct de vedere filosofic obiectiv, imparțial și rece.

Sînt în această carte cîteva considerații asupra conceptului democrației, — implicate în problemele puse, — de o profunzime și originalitate care-i sînt proprii marelui gînditor. Pentru prima oară s'a mers pînă la rădăcina și originea primă a ideii democratice, deși i-se consacră numai două sau trei pagini.

Inmănușchiera meditațiilor bergsoniene ni s'a părut utilă și interesantă, nu numai pentru faptul că vin dela cea mai înaltă inteligență filosofică a veacului, poate, ci și pentru noutatea lor radicală și originalitatea revelantă.

Cîteva considerații preliminare se impun pentru încadrarea problemei.

Cei care cunosc bergsonismul, știu că evoluția creatoare, printr'un salt brusc și spontan, a creat speța umană. În evoluția ei la un moment dat, viața, elanul vital, a inventat speța și odată cu ea și societatea. Acestea sînt determinări și manifestări ale vieții, și prin urmare nu-și au o explicație în sine. Viața socială era implicată în chiar „planul de structură“ al speței umane, voită de natură. Viața socială se prezintă deci ca o necesitate de exigență vitală. Ea se înfățișează ca „un vag ideal“, imanentă aînt Instinctului,

care rămîne domeniul prin definiție și excelență al vieții, cât și Inteligenței, proprietate definitorie a omului. Realizarea completă a acestui „vag ideal“ o găsim în societățile omenesti și societățile de hymenoptere, aflate la extremitățile celor două linii principale de evoluție biologică. În viața socială a himenopterelor, sprijinită pe instinct, totul se petrece automat și stereotipic. Habitudinile mecanice au unele explicații, iar obligația morală — corespondentul lor în viața socială umană — care presupune inteligență și voință libere, are alte rațiuni de a fi, ceea ce dovedește distanța dintre cele două tipuri de viață socială. Teoria structurii obligației morale, aci nu ne interesează. E suficient să amintim numai că în planul naturii și al vieții a intrat exclusiv constituirea unor societăți închise, stabile și fixe. Și că în această privință, tipul societății animale, orientată după indicațiile instinctului, realizează modelul ideal. În acelaș sens era concepută și viața socială umană, al cărui rost era conservarea. Faptul că omul poseda inteligență, trebuia să asigure doar o mai mare variabilitate. Această posibilitate de variație nu prevedea încurajarea visului unei transformări radicale, cum este acela al unei societăți unice: umanitatea. Pentru că în planul naturii era dată — cum o dovedește studiul societăților primitive — existența ostilităților virtuale dela grup la grup. Ca în atâtea cazuri natura a fost depășită în intențiile ei primare fundamentale. Vom vedea cum.

Bergson pornește dela constatarea caracterelor societății naturale, eșită din minile naturii. Elanul vital a creat „societăți închise“ în sînul cărora „forța de direcție constantă“, obligația morală, avea de scop asigurarea coesiunii sociale a grupului. Obligația morală și religia statică sînt elementele ce țin de constituția acestor societăți închise”. Natura, savantă dar naivă, cum se exprimă cu multă plasticitate Bergson, a conceput o extensiune limitată a vieții sociale orientată după inteligență. Schimbări calitative, imprevizibile, care s'au petrecut, au dus la crearea „societății deschise“, care în principiu îmbrățișează întreaga omenire. Elanul creator, oprit pentru moment în cristalizarea societății închise, cum a și rămas cea animală, s'a continuat în anumiți oameni, individualități privilegiate — și aci Bergson înțelege pe marii mistici — a căror aspirație prelungește, peste intențiile naturii, solidaritatea socială a grupului înspre o fraternitate umană ideală. Prin această înaintare spre fraternitate care exclude războiul, noi rupem cu o parte a naturii — care, reamintesc, a voit ostilitatea virtuală dela grup la grup. — În termeni spinozieni, detașîndu-se de ceea ce e creat, umanitatea devine natură crea-

toare, natură naturantă. Prin tranziția dela cetate la umanitate se trece de fapt, calitativ, dela „societatea închisă” la „societatea deschisă”. Intre acestea există o deosebire radicală, nu numai de grad. Perspectiva aceasta sugerează posibilități infinite.

Odată lămurită această latură a problemei, vom înțelege mai ușor de ce umanitatea a ajuns așa de târziu la concepția democratică. Bergson opune democrația, societății naturale, pentru a pune în evidență imensa distanță dintre idealul democratic și regimul natural, pe care democrația îl transcende în intenții.

În primul rînd, care sînt caracterele societății naturale? Omul a fost făcut, observă Bergson, pentru societăți foarte mici, așa cum au fost cele primitive. Omenirea pare a fi început prin mici grupuri familiare, izolate și risipite, adevărate societăți embrionare. Despre o societate propriu zisă poate fi vorba numai atunci cînd e capabilă să se apere și e organizată pentru războiu.

Pentru Bergson, regimul natural al societății, așa cum ea a eșit din minile naturii, pare a fi cel monarhic sau cel oligarhic. Posibil chiar coexistența lor. De altfel în starea lor primitiv-rudimentară, acestea se confundă.

Existența șefului înconjurat de oligarhie, se constată în primele forme ale vieții sociale, care nu sînt fructul liberei voinți umane de asociație, dat fiind că viața socială era cuprinsă în „planul de structură” al speței. Neîncrezîndu-se oarecum în voințele libere omenești, natura a instituit ca unii să conducă, iar ceilalți să se supună. Așa se explică „dimorfismul” psihic al omului, al cărui echivalent în lumea insectelor îl constituie „polimorfismul” psihic și fizic, rezultat din diversitatea funcțiilor sociale datorită diferenței de organizație. Pentru Bergson însă acest „dimorfism” nu înseamnă separarea oamenilor în două categorii ireducibile, cum credea Nietzsche că unii se nasc „sclavi”, alții „stăpîni”. Dimpotrivă, în fiecare instinctul de a comanda există alături de cel de a se supune. Dimorfismul implică oarecum „două sisteme invisibile de calități”; noi optăm pentru unul sau altul în „mod kaleidoscopic”, tot așa după cum embrionul are libertatea de a alege între cele două sexe. Verificarea acestei ipoteze, care înlătură eroarea lui Nietzsche, o găsește Bergson în timpurile revoluționare, cînd, cetățeni calmi devin subit șefi de mare anvergură și oameni de mare acțiune. Kaleidoscopul, se exprimă virtuosul maestru al analogiei, s'a întors subit. Rezultatul arată că de regulă se trezește din profunzimi ascunse personalitatea feroce, care caracterizează pe „animalul politic”. Ferocitatea acestor conducători (chef manqué) o explică Bergson

prin dispoziția naturii, care distruge individul pentru conservarea speței. De monstruozițiile omorului, care a rămas și după instaurarea creștinismului „ratio prima“ a politicei, e responsabilă natura, care spre deosebire de om, nu utilizează închisoarea, nici exilul, ci numai condamnarea la moarte.

Acestea sînt caracterele „societății naturale“. Fizionomia ei se definește prin: atenție orientată exclusiv asupra sa (a „societății închise“) cohesiune, ierarhie, și autoritatea absolută a șefului. Caractere care se mențin și la societățile mărite, dar nediferențiate radical de „societatea naturală“. Și care explică pentru ce omenirea a ajuns așa de tîrziu la democrație, al cărei principiu depășește intențiile și finalitățile naturii, care s'a oprit la cristalizarea „societăților naturale“ și pe care omul le-a depășit, dacă nu în fapt, în orice caz în spirit și idee. Ca să se ajungă chiar și numai la această depășire în principiu datorită sufletelor de elită ale omenirii, a trebuit învinsă rezistența opacă și dură a Instinctului, depozitarul tuturor tendințelor vieții și al avînturilor elanului vital. Aceasta o dovedește analiza sentimentelor celor conduși și ale conducătorilor, a căror sumară analiză o face în mod magistral Bergson. Indiferent de metodele prin care s'a recrutat în decursul timpului — și incontestabil că ele se datoresc forței — clasa conducătoare s'a crezut în mod natural totdeauna de rasă superioară. Poporul însuși era convins de această superioritate înăscută. Acum, după ce cunoaștem fenomenul „dimorfismului“, lucrul nu ne surprinde. Istoria politică și socială dovedește că oligarhiile au cultivat totdeauna și cu deosebită predilecție această convingere a Poporului. Virtuțile militare cărora oligarhiile ca și monarhiile le datoresc ființa lor, au fost exaltate în mod excepțional. Ele au devenit cu timpul congenitale și transmisibile hereditar. Clasa conducătoare și-a menținut superioritatea de forță, pe deoparte, prin disciplina pe care și-o aplica, pe de alta, prin piedicile pe care le punea inițiativelor de organizare ale claselor inferioare. Experiența, remarcă admirabil Bergson, ar fi putut arăta celor conduși că conducătorii sînt făcuți ca și ei. „Dar instinctul rezistă.“ Și va ceda numai la „invitațiile“ aceleași clase conducătoare. „Invitații“ care se produc sub două forme: involuntar, prin erori comise și incapacitate dovedită, prin care se distruge credința pusă în ea; și voluntar, cînd membrii aparținînd claselor conducătoare, din ambiție personală ori împinși de un sentiment de justiție, s'au atașat Poporului, răscolîndu-se contra oligarhiei. Bergson citează exemplul Revoluției din 1789, care-a abolit privilegiul nașterii și care a fost realizată cu colaborarea nobililor. Tot așa în Revolu-

țiile din 1830, și 1848 care desființează privilegiul bogăției, indivizi din burghezie au avut rolul principal, nu muncitorii — după cum oamenii clasei instruite au cerut și impus instrucția pentru toți. În regulă generală Bergson observă că inițiativa atacurilor împotriva inegalității a pornit de sus. Lucrul este perfect explicabil dacă avem în vedere că avînd superioritatea de forță, oligarhiile aveau prin aceasta *eo ipso* și mijloacele de cultivare, și posibilitatea de a gândi liber, fiind la adăpostul oricăror griji de existență. Și dacă ținem seamă de adevărul lui „*primum vivere deinde philosophari*” asupra căruia Bergson revine în repetate rînduri cu deosebită insistență, orice nedumerire este împrăștiată.— Acestea sînt realitățile. Și Bergson a putut spune că „dacă o aristocrație crede natural, religios, în superioritatea sa nativă, respectul pe care-l inspiră este nu mai puțin religios, nu mai puțin natural”. Sînt însăși dispozițiile naturii. Înțelegem acum după analiza acestor condiții, ce rezistențe a trebuit să birue ideea democratică pentru a răzbi la lumină în conștiința omenească.

*

Intr'adevăr concepția democratică, prin structura ei fiind cea mai îndepărtată de natură, avea înainte-i opoziția dificultăților supraumane din interiorul societății naturale, al organizației sociale tipice cuprinse în „planul de structură” al speței. Natura, am spus, a creat „societăți închise” cu o capacitate de variație, de lărgire, de progres, limitate. Schematic am indicat și originalul proces prin care, datorită efortului uman care realizează împrevizibilul prin depășirea concepției naturii, s'a trecut dela tipul societății închise la al celei „deschise” a cărei capacitate de progres este nemărginită. Democrația însă, observă Bergson (considerînd conceptul în semnificația lui pură și în idealitatea abstractă ultimă), „dintre toate concepțiile politice este într'adevăr cea mai îndepărtată de natură, singura care transcende, în intenție cel puțin, condițiile „societății închise” care este cea naturală”. Analiza sumară a conținutului și sensului ideii democratice, pe care ne-o dă Bergson și care sintetizează chintesența problemei așa de laborios discutate, o dovedește.

După cîte se știu, în democrația teoretică, și Bergson numai pe aceasta o ia în considerare — practica stînd tot așa de departe de idee, cum sînt obiectele sensibile față de ideile platoniciene, prototipul lor — omul are drepturi inviolabile. Pentru menținerea acestei inviolabilități, esențială, se impunea tuturora, în mod firesc „o inalterabilă fidelitate datoricî”. Materia concepției democratice, prin urmare,

e, nu omul istoric, concret, omul dat în condițiile empirice naturale, ci omul ideal, pentru care obligațiile față de semenii săi, respectabili în grad absolut egal cu sine, sînt absolute. Și această absolutitate se cere în așa grad asimilată, încît să nu se poată preciza, cum spune Bergson, dacă datoria conferă omului dreptul sau acesta impune datoria. Omul acesta teoretic, ideal, pe care clădește democrația, este cetățeanul în a cărei persoană Kant cuprindea deodată pe „legislator și subiect”. O persoană neutră deci, a cărei identitate de esență cu toți oamenii, garantată de rațiune și vizibilă mai ales în ea, îl face egal cu fiecare. De aci din sînul acestei premise decurge direct dogma suveranității absolute a poporului, ansamblul cetățenilor. Aci e principiul esențial al concepției, care va fundamenta tot ce urmează. Democrația teoretică se definește, în urmă, prin proclamarea celor trei mari idei: libertate, egalitate, și fraternitate. Dacă între primele două există, cum s'a remarcat, o contradicție, aceasta este înlăturată prin reconcilierea lor în ideea de fraternitate. Sprijinindu-se pe faptul că aceasta din urmă constituie însuși miezul, esențialul doctrinei, Bergson afirmă că „democrația este de esență evanghelică, și că are ca motor amorul”.

Cele trei origini ale concepției democrației: sentimentală, filosofică și religioasă, ele s'ar găsi la Rousseau, Kant, iar origina religioasă la amindoi acești cugetători. În privința originilor filosofice, ținînd seama de faptul că prezența rațiunii în orice ființă omenească constituind specificul omenească, pledează pentru o egalitate de fond și de substanță, Bergson ar putea merge, (cum s'a mai încercat de altfel și la noi), pînă la Descartes, deși acest gînditor, care nu s'a preocupat de probleme sociale și de filosofie politică, n'a degajat problema cuprinsă în raționalismul său. Intrucît privește originile religioase ale ideii de egalitate, s'ar putea merge pînă la stoicismul antic și creștinism. E drept că atît stoicismul cît și creștinismul proclamînd o egalitate morală, n'au tras din aceasta — cum o arată Louis Rougier în „Mistica democratică” — concluzia unei egalități sociale a tuturor oamenilor, sau măcar a egalității politice și civile. Bergson are în vedere bincînteles numai originile apropiate, cu puțință de localizare precisă, — o formulare sistematică a doctrinei găsindu-se numai la Rousseau și Kant.

Este incontestabilă natura original religioasă a formulei democratice, a cărei ignorare a prilejuit cele mai numeroase obiecțiuni. În primul rînd „vagul” ei. Bergson înlătură însă acest motiv în termenii următori, în perfect acord cu întreaga sa filosofie, întrebînd: s'ar putea formula precis definiția libertății și egalității, atunci cînd viitorul este prin

natură și definiție deschis oricărui progres, încărcat de condiții noi în care libertatea și egalitatea pot cristaliza în forme, azi inimaginabile? Argumentul e inatacabil!

Celoralte obiecțiuni, printre care și aceea a naturii protestarea democrației (vezi „Declarația drepturilor omului”) care condamnă stări vechi detestabile fără indicații pozitive de cecece va urma — Bergson nu le caută un răspuns; problema e discutată tangențial.

Meditațiile sale și-le încheie cu aceste semnificative cuvinte: „Am voit numai să arătăm în starea de suflet democratică un mare efort în sens invers naturii”.

*

Confruntînd acum constituția plus tendințele societății naturale, închisă și statică, cu concepția democrației teoretice care intenționează o societate variabilă, dinamică, deschisă oricărui progres posibil — Bergson scrie: „Societate naturală și Democrație” pentru a sublinia mai bine opoziția — este evident că omenirea a ajuns a gândi democrația numai ridicîndu-se deasupra concepției primare a naturii, și depășindu-i intențional planul prin transcenderea condițiilor societății închise. Or tocmai această intenționalitate transcendentă constituie idealitatea concepției democrației. Pentru că cea mai îndepărtată de natură, concepție politică, este încă un ideal către care înaintează omenirea; ideal antitetice regimului și operei naturii, de unde ar urma că toate eforturile omenirii dată fiind impasibilitatea arhitectoniceii vieții, par a fi aprioric condamnate înfringerii: e aci un element prometeic, de tragică măreție, care încadrează mersul patetic (schimbările radicale s’au făcut prin singele vărsat în revoluții) al spiritului justițiar democratic (ideea de justiție luată categorică și transcendentă). Să ne gândim numai la antinomia dintre natură și idealul democratic, manifestată concret și violent în opoziția dintre ideea fraternității omenesci universale și instinctul războinic prevăzut în fondul dispozițiilor speței de natura însăși. Omenirea, prin sufletele superioare, în care se continuă elanul creator al inspirației, face eforturi pentru lărgirea iubirii dintre oameni, împotriva naturii care a voit războiul prin predestinarea aceleași omeniri la proprietate. (Proprietatea, individuală ori colectivă, e origina și cauza oricărui războiu).

Dar rămînînd numai o idee, democrația e totuși cel mai ridicat și nobil potențial la care a ajuns spiritul omenesc. Putem descifra apoi un sens și mai adînc aci. Prin democrație, omul a depășit, în intenții cel puțin, și asta e mult, pla-

nul naturii și condițiile vieții. Dar omul însuși, speța, nu este o creațiune a elanului vital? Omul nu e natură, cu toată apariția inteligentă (într'un moment de oboseală, relaxare și neatenție a Instinctului) care separă scopurile lui de finalitățile naturii? Omul e tot natură! Dar în această ipostază, natură creatoare, natură naturantă. Evident pe altă dimensiune (a calității) și în alt sens decât cel al intențiilor vieții. Numai omul creiază valori (și idealul democratic e o valoare), a căror apariție îmbogățește existența. Kant ridicase pe om, prin considerarea conștiinței ca sursă a tuturor adevărilor și creatoare a legilor naturii, la demnitatea de Dumnezeu. Criticismul trebuia să ducă la filosofia valorilor. Omul e deci natură creatoare. (Idea jamesiană a colaborării ultime dintre Dumnezeu și om pentru perfecționarea existenței și-ar găsi aci o strălucită verificare).

Perspectivile deschise de bergsonism, subliniate cu atita entuziasm de Jacques Chevalier, nu sînt o floare a imaginației numai. Elanul vital s'a depășit odată pe sine însuși într'un suprem efort și avînt creînd speța omenească. Idealul, urmărit de această omenire cu tragică tensiune, care aparține viitorului, deschis oricărui progres nu numai în sens social ci biologic-metafizic, transcendează condițiile societății naturale creată de viață. Idealul acesta prevede mai mult decât a voit natura, pe care o violentează. Adîncimea perspectivei e nebănuită: prin invenția speței umane natura și viața s'au depășit, — prin intrarea în lume a idealului democratic speța omenească (în fond natura multiplicată) s'a întrecut pe sine și cu aceasta a făcut saltul peste prevederile vieții. Pentru a doua oară deci, după crearea omului, viața, elanul vital s'a depășit pe sine. În urma oricărei încercări (și încercările, dibuirile, tatonările naturii sînt inepuizabile) viața obține mai mult decât era cuprins în condițiile date, decât putea prevedea. Orice rezultat e nou, e uimitor, e surprinzător. În aceasta constă „minunea”. Aci e tot sensul Evoluției Creațoare, care nu construiește decât prin saltul spontan și imprevisibil dincolo de starea în care se găsește. Este cea mai sublimă viziune a bergsonismului, această filosofie a noutății și calității; și poate cea mai sublimă revelație a filosofiei moderne: Evoluția e Creațoare.

N. Tatu

Cronica Germană

Hitlerismul

I.

Germania cea nouă — înscrisă nu de mult cu firmă democratică și pacifistă — experimentează recent tentativa unei „revoluții de dreapta”. Noul naționalism german — antidemocratic și antipacifist — vrea să încremenească desfășurarea vertiginoasă a evenimentelor actuale de criză.

Masele germane de azi repudiază brutal sistemul democratic-capitalist, fiindcă-l cred vinovat de lipsă de naționalism și chiar de trădare a aspirațiilor populare. Același spirit revoluționar evită exigențele anarhice comuniste, pentru a-și plasa o neînduplecată poftă de răscoală într'o atitudine de naționalism reacționar și monarhic.

Naționaliștii germani doresc o „revoluție germană”. — Revoluția din 1918 e considerată ca o parodie înscenată de un social-democratism negerman. — „Al treilea imperiu” va repara compromisul inaugurat de „criminalii din 1918”.

Tineretul german naționalist amplifică această obsesie de revoluție revanșardă. Atmosfera de criză și de agitare clandestină a antipacifismului au creat o mentalitate nouă în Germania tină. Naționalismul german a devenit azi mai impetuos pentru că e lozinca unei politici a tineretului.

Naționalismul tină e răsfățat de masele germane fiindcă a oferit noutatea unei atitudini sociale ferme și pentru că a mai prevestit și posibilitatea unui nou stil de viață. Lincezirea vieții materiale a creat în Germania actuală și această nevoie de verificare a prejudecăților.

* * *

Generația tină germană are un suflet nou.
Noua atitudine naționalistă se caracterizează printr'o în-

clinație spre intuiționism, misticism și voluntarism¹. Raționalismul e discreditat deoarece i se suspectează o atitudine prea burgheză și capitalistă. Pozitivismului i se impută că ar fi realizat o raționalizare cu efecte sociale dezastruoase. Știința nu e considerată ca un scop în sine, ci numai ca un mijloc pentru acțiune. Ceiace apare în locul rațiunii și al științei e voința și acțiunea; e tendința de realizare a unui ideal simplist de viață prin intervenția imediată a forței.²

Tineretul naționalist german — cu înclinațiuni pentru viața simplă și pentru radicalism politic — manifestă o aversiune pentru valorile civilizației capitaliste. Spiritul burghez de materialism și raționalism e boicotat. Tehnica excesiv raționalizată e considerată ca un factor de destrămare al societății moderne. Idealul tehnic — atât de cultivat în Germania postbelică — e înlocuit brusc printr'o încercare de restaurare a vechiului idealism.

Liberalismul și democratismul sînt discreditate în ideologia tineretului german militant. Democrații sînt numiți „marklose Menschheitsichtler”. Partidele democratice sînt acuzate de incapacitate politică și economică. Pacifismul e considerat ca un produs al „internaționalei capitaliste”. „Societatea Națiunilor” e tratată ca o simplă întreprindere capitalistă, dublată de o ocultă finanță evreiască.³

Același tineret naționalist are dispreț și pentru marxism, deoarece întrevede și în acesta o deghizare a „internaționalei judaice”. — Socialismul e acceptat numai sub forma sa populară, empirică, utopică și reacționară.

Concepția politică a Germaniei tinere evită o justificare raționalistă, reducîndu-se la o politică de bun simț, de intuiționism politic. Rațiunea doctrinară e înlocuită prin fanatism și instinct; dar individul nu e decît un instrument în serviciul colectivității.

* * *

În ambianța socială a unei depresiuni economice și morale apare și politica hitleristă.

Național-socialismul lui Hitler nu e decît o transpunere în domeniul politicej militante, a unei mentalități a masselor germane. Hitlerismul e o idee asvîrlită la întîmplare acum cîțiva ani, care a fecundat întreaga realitate a decepției germane de astăzi.

Partidul național-socialist e rezultatul unei anumite psihologii de masă, din care s'au desprins cîteva idei fanatice.

¹ Fr. Fr. v. Unruh: *Die Nationalistische Jugend*, „Die Neue Rundschau”, Mai 1932.

² Leopold Dingraver: *Wo steht die junge Generation*, 1932.

³ Adolf Hitler: *Mein Kampf*, 1927.

Iar acțiunea acestui partid are la bază voința de acțiune imediată și de putere a tineretului revoluționar german.

Național-socialismul nu trebuie considerat însă numai ca un simplu partid, ci și ca un fenomen social specific Germaniei actuale.

Pentru a găsi o explicație a mentalității hitleriste trebuie să ne gândim la anumite condițiuni sociale ale Germaniei de azi. Hitlerismul nu e un fapt izolat, ci se integrează în ansamblul de evenimente produse prin desnodământul războiului. Locul de baștină al hitlerismului e Versailles.¹

Hitlerismul are la origine o acțiune spontană, căreia i s'a suprapus mai târziu și o încercare de justificare ideologică. Realitățile sociale în devenire au determinat treptat o ajustare oportună a doctrinei naționaliste.

Hitlerismul nu e o doctrină politică cu o structură prea originală. Ca și în fascismul lui Mussolini, acțiunea a premers teoriei politice. Cei care rămân ca o preocupare pentru legitimiți teoretice în partidul național-socialist e numai o concesie pe care „toboșarii” hitleriști o fac în fața conveniențelor intelectuale ale partidelor democratice moderne.

* * *

Cea mai pregnantă caracteristică a hitlerismului e *naționalismul*.

Ca și alte naționalisme recente, naționalismul hitlerist e diferit de naționalismul clasic: Nu mai avem a face azi cu un naționalism de acțiune democratică față de absolutismul aproape feudal de odinioară. Naționalismul actual — ca partid politic — sau ca simplă ideologie — are o bază mai mult antidemocratică, e mai mult un conservatorism, sau chiar și un exclusivism rasist.

Naționalismul s'a deplasat dela stînga spre dreapta. Cea ce susținea vechiul naționalism era un regim de libertate constituțională. — Naționalismul de azi luptă și contra constituționalismului democratic. Naționalismul amator de dictatură — renunță la parlamentarism, fiindcă-i impută acestuia incompetență, discontinuitate și diluare a responsabilității.

Vechiul naționalism se baza pe un raționalism și pe un individualism. Naționalismul actual — tip fascist sau hitlerist — e un iraționalism, un intuiționism social, un misticism universalist. Naționalismul nou preconizează supremația colectivului. Societatea e scopul; individul e un mijloc.

Naționalismul actual mai aduce și noutatea unor preocupări economice. Naționalismul vechiu era mai mult de natură politică pentru că și evenimentele politice dominau a-

¹ Theodor Heuss: *Hitlers Weg*, p. 152, Berlin, 1932.

tunci pe cele economice. Protecționismul și tendința de autarhizare a economiilor naționale sînt expresii ale acestui nou naționalism economic.

* * *

Noua mentalitate naționalistă încearcă o reabilitare a *idealismului*. Național-socialismul conține și semnificația unei lupte contra materialismului, răsfățat de capitalismul burghez și de proletismul marxist.

Estimarea cantitativă a valorilor, tendința de mediatizare și mecanizare a vieții — sînt înlocuite printr'o acceplare bruscă de către tineret, a unor valori ideale, de însuflețire totală, de misticizare a realității.

Mizeria a avut totdeauna rolul de dematerializant al vieții — și a îndemnat pe sperați spre utopie romantică. Fenomenul acesta social de terapeutică idealistă a avizelor e ușor sesizabil în cele mai recente ediții ale spiritului german. Foată agitarea fanatică a revoluționarilor hitleriști nu e decît o speculare a unor atitudini de disperare.

Noul naționalism german e o încercare năsdăvană de siluire a realităților sociale printr'o simplă credință fanatică. Realismul raționalist al politicii democratice e îmbrîncit de un utopism brutal. Și e firesc să fie așa, deoarece tineretul german s'a educat, în ultima vreme, într'o atmosferă de mistificare a adevărului istoric.

Actualul neoidealism german e desnodămîntul unor condițiuni sociale de minimalizare a standardului de viață. E și o reacțiune de masă față de tendința actuală de economizare integrală a vieții. — Acest antimamoniism a creat și spiritul anticapitalist, pătruns în național-socialism.

* * *

Dedesubtul noului idealism se află și un *iraționalism*.

Intelectualismul, pozitivismul sînt evitate de noua mentalitate naționalistă. Scientismul modern e considerat ca o armă de luptă utilizată de capitalism, de spiritul iudaic — și de toți adversarii hitlerismului.

Naționalismul iraționalist se bazează pe un „mit al națiunii”¹. Individul e destinat unei socializări integrale. Colectivitatea națională trebuie să dețină o autoritate completă. Mecanismul etatist e acceptat numai ca un instrument în serviciul colectivității atotputernice.

Individul abstract și rațional al dreptului neo-roman e încătușat acum printr'un cult al masei. Acțiunea politică nu trebuie să mai aibă un suport rațional, ci numai o simplă impulsivitate, o voință de putere.

¹ Ernst v. Aster: *Metaphysik des Nationalismus*, „Die neue Rundschau”, Januar 1932.

Același *misticism* politic preconizează o acțiune practică imediată. — Masele pauperizate manifestă un răspicat voluntarism politic.

Tineretul german naționalist — voluntarist, mistic, universalist — înclină azi și spre o atitudine *tradiționalistă*. Național-socialiștii nu pierd nici o ocaziune să idealizeze trecutul și cu deosebire să-și amintească de un prestigios regim bismarckian.¹

Noul naționalism conține și vestigii ale vechiului *romantism* german.

Este semnificativă pentru această concepție politică reapariția vechii entități de „*Volksgeist*”. Naționaliștii insistă acum asupra acestui „spirit al națiunii”, asupra unui cult al poporului. Noul „mit al națiunii” nu e altceva decât o reminiscență a istorismului romantic german.

S'ar putea face și o analiză între epoca napoleoniană a Germaniei și cea actuală. E poate aceeași cauză care provoacă izbucnirea a două naționalisme germane asemănătoare, construite pe baza aceluiași idealism romantic. Diferă numai condițiile sociale și economice.

Naționaliștii germani actualizează pe Fichte, Novalis, Schelling și Adam Müller. Aceștia sînt gînditorii considerați ca cei mai reprezentativi ai spiritului german autentic.

Individualismul raționalist și democratic e înlocuit și printr'un *universalism*: In actuala concepție naționalistă apare foarte clar ideea de totalitate, de tot social, care primează în fața noțiunii de pură individualitate. Societatea e scopul; individul e un mijloc. Statul nu e o sumă aritmetică de indivizi, ci e sinteză dominantă. Acțiunile individuale trebuie limitate spre a converge spre un scop social unitar. „Binele general e legea supremă.”²

Viața constituțională a statului, relațiile juridice sînt dictate de o „voință a națiunii”. Intregul sistem social-economic trebuie să aibă ca temelie tendințele și valorile etice respectate de colectivitate.

Național-socialiștii — pentru justificarea universalismului lor — apelează la concepția economică și sociologică a lui *Othman Spann*³. Intr'adevăr, neînduplecatul universalism aproape romantic, care speculează excesiv dualismul universal — individual — poate fi socotit ca un ingredient doctrinar mult necesar unei atitudini de naționalism dictatorial.

* * *

¹ Czech-Jachberg: *Hitler, eine Deutsche Bewegung*, 1931.

² Gottfried Feder: *Das Programm der N. S. D. A. P. und seine weltanschauliche Grundgedanken*.

³ Gottfried Feder: *Das Programm der N. S. D. A. P.* — unde găsim citate din „*Der wahre Staat*” a lui Spann.

Hitlerismului i se poate atribui și o etichetă de socialism romantic, care și-ar avea o origine mai îndepărtată în concepția socială a lui *Fichte*.

Hitler îl consideră pe *Fichte* ca primul național-socialist¹. Filosofia socială națioanlistă din „Der geschlossene Handelsstaat” e revendicată de național-socialiști ca unul din izvoarele fundamentale ale doctrinei lor economice.

Nu e greu de remarcat o serie de analogii semnificative între concepția socială a lui *Fichte* și mentalitatea politică hitleristă. În primul rând, există o coincidență între concepțiile universaliste a național-socialismului și aceia a lui *Fichte*. E aceeași afirmare categorică a primatului intereselor colective în fața celor individuale.

În ordinea economică, național-socialiștii — ca și *Fichte* — preconizează avantajul etatismului. Iar planul de autarhizare a economiei germane nu e în fond decît o reeditare modernizată a concepției economice naționaliste *fichtiane*².

* * *

Universalismul mistic al noului naționalism e complectat și printr-o *concepție organicistă* a societății și a statului.

Națiunea e considerată ca un organism în care colaborează armonic mai multe categorii de grupări sociale³. Familia e concepută ca baza întregului organism social; din ea se respiră celelalte forme de grupări sociale, care sînt aranjate pe baza unei legi naturale de diviziune a muncii sociale.

În acest organicism se poate constata distanța dintre structura ideologică a hitlerismului și concepția marxistă, care dovedește istoricește existența și firescul luptei de clasă. Organicismul închiriat de național-socialism tinde spre o teorie a armoniei sociale, spre o contestare a teoriei luptei de clasă.

Din organicism se desprinde imediat și ideia *autocratismului* hitlerist: Poporul e într'adevăr un organism în care indivizii colaborează armonic; dar ca și'n oricare organism e necesară și o directivă centrală. În societatea modernă dirijarea e imprimată de un conducător deplin autoritar. Indivizii și grupările sociale dintr'o națiune trebuie să execute ceia ce dictează autocrat capul statului ca reprezentant suprem al voinții colectivității. Limitarea normală a acestui autocratism se efectuează prin însăși existența inițială a acelei pretinse armonii organice a societății.

¹ Fr. Fr. v. Unruh: „Nationalsozialismus”, p. 31. Frankfurt a. M. 1931.

² Fr. Fr. v. Unruh: *Fichte und der Nationalsozialismus* „Die neue Rundschau”, August 1931.

³ Pidder Lüng: *Nationalsozialismus*, p. 16, Berlin 1932.

Prin naționalism, universalism și organicism se poate ajunge la cea mai autentică concepție a dictaturii. Național-socialismul e prin excelență un partid politic amator de dictatură integrală, de sfărpare a democrației. Adoptînd ceva din strategia politică marxistă, național-socialiștii afirmă că dictatura nu va fi decît un regim de tranziție prin care se va putea purifica societatea capitalistă anormală de azi.

* * *

Dar organicismul și universalismul devin premise convenabile pentru un naționalism excesiv, cu tendințe ferme de *rassism*. Doctrinariii naționaliști desvoltă recent o temă rassistă pe calapod Chamberlain, Gobineau, Laponje, Woltmann etc.

Național-socialiștii, nu numai că cer o lichidare cît mai imediată a „păcii dictate” dela Versailles, dar pretind și necesitatea unei hegemonii germanice. Hitler nu e departe de visul unei Pangermanii.

Mai mult, noul neorassism german angajează pe național-socialiști în îndrăzneța afirmațiune că întregul conținut al concepțiilor juridico-sociale burgheze e rezultatul unei împreunări a spiritului roman cu cel iudaic. Criza politică a burgheziei și destinul capitalismului actual sînt considerate ca un desnodămînt natural al unui „complot romano-iudaic”. Rassa germană n’ar fi participat decît prea puțin în confecționarea acestui „raționalism amar” și lipsit de vigoare. Naționaliștii germani pretind că a venit acum timpul pentru ca rassa germană să-și impună spiritul său încă neuzat. Numai spiritul germanic va putea reconforta Europa obosită¹.

Desigur că în această nuanțare rassistă a naționalismului german se pot desluși și oarecare reminiscențe nietzscheene: Increderea oarbă în intervenția salutară a forței în viața politică — nu e decît o aplicare a ideilor lui Nietzsche. Același lucru și cu voința de putere, care a devenit și ea un precept prețios pentru naționaliștii tineri germani.

Antisemitismul feroce al hitleriștilor — pe lîngă o pretinsă justificare în realitatea economică actuală — mai conține și o influență a spiritului nietzscheian.

* * *

Pentru naționaliștii germani, noțiunile de rassă și de națiune tind spre contopire. Ideia de inter-naționalism e consi-

¹ Moeller van den Bruck: *Das dritte Reich*.

derată ca o abstracțiune inoperantă și periculoasă, inventată de un trust capitalist judaic. Numai noțiunile de popor, națiune și rasă au un conținut real. Tot ceiace atinge internaționalismul e produsul unui calcul negustoresc ¹.

Ideia de umanitate e considera'tă tot ca o abstracțiune. Cultura internațională ca un non-sens. Tot ceiace se produce ca realitate culturală — spun hitleriști — se desprinde firesc numai dintr'un suflet național.

Doctrinarii naționaliști afirmă că adevăratul conținut al noțiunii de rasă trebuie căutat într'o realitate psiho-biologică. Națiunea și rasa nu sînt numai rezultatele unor anumite unități spirituale, ci sînt și produsele unor legături de ansamblu fiziologic, care se efectuează printr'o angrenare naturală între organismele sociale.

Dar rasiștii merg mai departe: Ei afirmă categoric că rasa germană are nevoie de o forță, pentruca să-și afirme superioritatea. E necesară o luptă. Războiul — spun național-socialiștii — nu trebuie îndepărtat pretextîndu-se un pacifism fals și interesat. Naționalismul are nevoie de o atitudine de ofensivă, prin care se poate realiza o adevărată selecțiune naturală între popoare. Pacifismul e socotit ca un produs al unei inferiorități bio-sociale. ²

Mai multă semnificație rassistă conțin recentele exigențe ale naționalismului, care afirmă că poporul german are nevoie de mai mult spațiu ³. Desigur că aici avem aface cu un irendentism ripostă față de tratatul de Versailles.

Hitler nu dorește decît o extindere a Germaniei în spre Răsărit pentru ca astfel poporul german să poată contrabalansa puterile occidentale și mai ales pe Franța.

* * *

Lîngă acest naționalism, hitlerismul a așezat și un anumit *socialism*. Care e explicația acestei împreunări paradoxale a două doctrine aproape incompatibile?

Răspunsul îl vom găsi dacă ne vom gîndi la faptul că masele germane nemulțumite și pauperizate au ajuns la o mentalitate anticapitalistă, din care s'a putut desprinde apoi și un socialism. Hitlerismul speculează această nouă mentalitate populară preconizînd și un socialism simplist, de bun simț, reacționar, — cu mult îndepărtat de socialismul marxist științific.

Socialismul lui Hitler e un anticomunism, un antimar-

¹ Pidder Lüng: *Nationalsozialismus*, p. 20.

² Fr. Fr. v. Unruh: *Die nationalistische Jugend*, „Die neue Rundschau”, Mai 1932.

³ Hans Grimm: *Volk ohne Raum*, p. 254, Berlin, 1931.

xism; e o doctrină colectivistă atenuată și degajată de orice element științific sau raționalist.

S'ar putea spune că, din punct de vedere politic, național-socialismul conține un socialism de dreapta. Naționalismul nou german conține urma unui socialism romantic juxtapus unui anumit naționalism.

În interiorul acestui compromis doctrinar, socialismul are aparența unei atitudini provizorii, de luptă contra extremei oligarhice capitalisto-burgheze. E un simplu mijloc strategic pentru realizarea unui viitor naționalism.

Programul economic al hitlerismului — cu nuanțele sale socialiste — e o rezultată produsă din ciocnirea mentalității proletiste cu un anumit ideal național-socialist.

Naționalismul e la origine un partid muncitoresc¹, peste care s'au suprapus apoi aspirațiunile recente ale micii burghezii — și mai târziu ale țărănimii germane quasi-pauperizate.

Poate că socialismul hitlerist e cea mai autentică interpretare popular germanică a doctrinelor socialiste. Până acum, socialismul aparținea în Germania, ori numai clasei proletare, ori, sub o formă inofensivă, numai unei elite intelectuale. Socialiștii proletari stăteau sub presiunea unei internaționale muncitorești, realizând apoi un comunism german. Elita socialistă a încercat să combine socialismul cu democrația construind un social-democratism quasi-capitalist.

Atunci însă când socialismul a apărut ca fenomen social brut, ca o mentalitate inconștientă a masselor, ca o ripostă spontană a claselor de jos contra oligarhiei capitaliste — a fost desigur natural ca acest socialism să fuzioneze — sau să devină chiar anexa unui naționalism popular. Și se poate spune că în național-socialism a apărut întâi naționalismul — și mai târziu au pătruns și câteva sugestii socialiste.

Recenta ediție germană a socialismului realizează un anti-individualism răspicat. Avem a face cu un socialism în sensul strict etimologic. Acest socialism e o acceptare a socialului în detrimentul individualului. Iar socialul nu e în cazul de față decît numai însăși ideea națională.

Semi-socialismul german are la bază și o ideologie mic-burgheză. E rezultatul unei deslipiri a micii burghezii germane de marea burghezie capitalistă. Marea burghezie germană — internaționalizată prin destinele capitaliste — a trădat mica burghezie, îndepărtînd-o, desolidarizînd-o treptat dela viața economică. Social-democratismul german a contribuit la amplificarea acestui proces de izolare economică a

¹ N. S. D. A. P. „Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei”.

claselor de jos, prin susținerea oficială a intereselor oligarhiei capitaliste.

Prin această bruscă despicare a burgheziei germane — în oligarhie capitalistă și în massa amorfă a micii burghezii pe cale de proletarizare — a izbucnit o mentalitate revoluționară în societatea germană actuală, exteriorizată prompt printr'o tensiune crescândă între capital și massă.

Spre deosebire de alte socialisme, național-socialismul e agresiv; e avid de acțiune imediată și tranșantă. Activismul brutal al lui Hitler se răsfriște în această formă de socialism.

Socialismul autentic conține mai mult un punct de vedere economic. Național-socialismul se întemeiază, în primul rind, pe o preocupare politică și etică. Fenomenul economic nu mai are un caracter central în concepția societății național-socialiste.

Național-socialismul afirmă un socialism de compromis. Și iată de ce: Programul economic hitlerist respectă fundamental proprietatea individuală, înprimându-i numai o ușoară nuanță de socializare, prin admiterea necesității unor exproprieri parțiale; — atunci când acestea ar fi pretinse în numele interesului colectiv. Aici e propriu zis numai o accentuare a unui punct de vedere acceptat de însuși statul democrat individualist.

Intr'o perspectivă hegeliană s'ar putea interpreta acest compromis socialist ca produsul unei sinteze etatiste¹, care intervine pentru a împăca autoritar două tendinți contradictorii; capitalul burghez oligarhic și masele pauperizate. În acest caz, teza ar fi reprezentată prin capital, care consideră proprietatea individuală ca o categorie juridico-socială inatacabilă. Iar antiteza ar fi reprezentată aici prin masele proletarizate, care ar inclina să creadă că proprietatea în devenirea ei recentă ar fi o speculare imorală a unei dominațiuni politice. Concilierea sintetică o realizează însă statul care, printr'o nouă politică socială, tinde să preconizeze accepciunea de funcțiune socială a proprietății — și totodată și posibilitatea de expropriere.

II.

Național-socialismul supraestimează politicul. Idealismul și naționalismul actual converg spre o limitare a economismului integral. — Tot ceea ce este valoare pur economică rațională, materială, capitalistă — e suspectat ca un produs al unei internaționalizări dizolvante.

¹ Ferdinand Fried: *Das Ende des Kapitalismus*, p. 114, Berlin 1931.

Naștii nu renunță nici la aserțiunea pătimașă că în dosul oricărui fenomen economic s'ar afla o manevră streină, cu deosebire evreiască. Intreaga criză e acceptată ca un desnodământ inevitabil al unei vaste întreprinderi economice internaționale. Or, pentru a putea răpune acest economic ipetrofiat, național-socialiștii cred că ar fi nevoie, în primul rind, de acțiune politică imediată.

Suportul doctrinei hitleriste e un antimarxism; e o reacțiune colectivă față de materialismul istoric. Karl Marx susținea științific prioritatea economicului în complexul social. Anturajul quasi-doctrinar al lui Hitler atacă violent această „nerușinată afirmațiune” — spunînd că, dimpotrivă, ritmul social începe cu spiritualul și politicul; iar viața economică nu e decît o prelungire a unor elementare necesități psihobiologice¹. Supremația economicului actual nu e decît o speculară capitalisto-marxistă a lîncezirii atitudinilor politice².

Hitler vrea să slăvilească ritmul economic — atît de capricios — al Germaniei și să-i imprime apoi o simplificare radicală.

Programul economic nașist are la bază și o atitudine clar ostilă capitalismului. Național-socialismul vrea să substituie mecanismului prea complicat al capitalismului actual un regim economic așezat pe baze gospodărești, cu scopul de a satisface numai strictele necesități populare de consum. Cu drept cuvînt, unii critici ai național-socialismului au spus că Hitler regretă vremurile precapitalismului.

Dar în aversiunea mulțimii naționaliste germane față de recente complicațiuni ale economicului, s'ar putea desluși și conturarea lentă a unui alt fenomen social:

Complexul capitalist a început să fie boicotat de mulțimea naționalistă, deoarece relațiile economice actuale ar presupune o tendință profundă de internaționalizare și de destrămarea economiilor naționale. Spiritul naționalist de conservare — pătruns azi adînc în masele germane — a determinat și o reacțiune politică.

Pe de altă parte, statul, care mai încearcă să fie un exponent al exigențelor populare, a ripostat printr'o politică de protecționism vamal și mai ales manifestă înclinația de a transforma orice relațiuni economice interetniste, în simple relațiuni politice.

Masele naționale — pe cale de continuă pauperizare — nu mai pot întreprinde și o reacțiune economică — fiindcă au fost înlăturate lent din procesul de producțiune capitalistă, rămînînd numai în situația subordonată de salarizați sau con-

¹ Otto Renz: *Der Marxismus*, 1931.

² Fr. Reinhardt: *Die Herrschaft der Börse*, 1929.

sumatori. Singura armă de luptă a rămas numai *acțiunea politică*.

Political a început să pătrundă adânc în masse. Economicul — printr'un destin specific capitalist — rămîne să fie dominat de o oligarhie burgheză, de o elită înavușită.

În antagonismul recent dintre *capital și masse* se răsfrîng și alte conflicte sociale mai largi și mai semnificative: E tensiunea crescîndă dintre realitatea economică și acțiunea politică, ceiace are ca rezultat o lipsă de echilibru senin al societății contemporane. La aceasta se mai adaogă și un conflict latent între național și internațional. Toate acestea sînt o serie de fenomene sociale concentrice, care gravitează azi în jurul fenomenului central de criză economică.

* * *

Pentru a zădărnici ultimele precipitări capitaliste, național-socialiștii pretind că ar fi mai bine să fie distrusă democrația, complicele capitalismului actual. Hitler crede că simbioza democratico-capitalistă nu poate fi desfăcută decît printr'o „revoluție de dreapta”, cu scop de instaurare imediată a unei dictaturi integrale.

Hitlerismul mai poate fi interpretat și ca o reacțiune specifică a masei germane față de sistemul democratic. E vorba aici de o trăsătură specifică mulțimii germane: aceia de a simți nevoia aproape organică de autocratism politic. Regimul democratic n'a satisfăcut spiritul de disciplină al micului burghez german.

În agitarea ideii dictatoriale, Hitler a utilizat toate argumentele — acum răsuflete — lansate de amatorii de dictatură. În special, au fost puse la contribuție argumentele că democrația parlamentară s'a caracterizat printr'o lipsă de continuitate, printr'o lipsă de competență și printr'o diluare a responsabilității.

Pe lingă antidemocratismul obișnuit, hitlerismul mai conține și o pronunțată trăsătură spengleriană. *Oswald Spengler* a reușit într'adevăr, în ultimul timp, să exercite o influență dominantă asupra tineretului academic german. Toate prevestirile pesimiste din „Declinul Occidentului” — de viitoare descompunere lentă a democratismului și capitalismului — au pătruns adânc în mentalitatea tinărului naționalism german.

Spengler e un adversar al democratismului și al liberalismului. În locul acestor regimuri decadente, filosoful istoric întrevede șanse pentru apariția unei dictaturi a masselor.

În concepția spengleriană se mai poate găsi și un „resentiment de mic burghez”, pe care-l exprimă printr'un anticapitalism. Inclinația pentru dictatură e complectată și printr'un naționalism, care frizează rassismul.

Avînd în vedere și simpatia pe care o are Spengler pentru ideea corporatistă, am putea ajunge la concluzia că filosofia istorică spengleriană a avut un rol deciziv în conturarea naționalismului german actual.

* * *

În locul statului democratic-parlamentar, național-socialiștii doresc un stat dictatorial, militarist și pur naționalist. În locul sistemului parlamentar se va introduce un „*sfat corporativ*”, de reprezentare fidelă a tuturor intereselor profesionale. Mandatarul poporului trebuie să fie un specialist sau un reprezentant direct al unei categorii sociale productive. Acest parlament corporativ va centraliza întreaga activitate economică națională.

Antidemocratismul hitlerist presupune și o luptă pe față contra partidelor politice în genere. Într'adevăr, încă de multă vreme, Hitler a început să atace violent partidele democratice din Germania. Și astăzi, agitația nașistă e o încercare de continuă intimidare a parlamentarismului.

Doctrinarii național-socialiști își justifică intrarea în Reichstag numai prin necesitatea de a pătrunde mai adînc în interiorul statului democratic, pentru a reprezenta deocamdată interesele populare și pentru a distruge mai ușor mecanismul parlamentarist.¹

Ca orice agitație dictatorială, național-socialismul își rezervă misiunea de a acționa pe deasupra partidelor politice, de a fi un curent de politicianizare, de radicală igienă a civilismului actual.

* * *

Pentru aranjarea relațiilor politice și economice e nevoie și de o anumită *normalizare juridică*: Național-socialiștii nu neglijează să preconizeze și ciorna unui viitor mecanism juridic.

Pentru etatismul forte al hitleriștilor va fi nevoie desigur de un regim juridic strict intervenționist, în orice fel de activități individuale.

Național-socialismul dorește o înlăturare a urmelor dreptului roman deoarece acesta a fost combinat și cu cutumele iudaice. În locul acestor „rafinamente romeo-judaice”, naționaliștii germani doresc reintegrarea unui autentic *drept germanic*.

Legislației actuale i se impută că ar fi așezată pe baze prea individualiste, prea favorabile dezvoltării anormale a capitalismului. Raționalismul individualist al dreptului modern neglijează interesul colectiv.

¹ Pidder Lüng: *Nationalsozialismus*, p. 35.

Național-socialiștii preconizează un *sistem juridic colectivizant*. Activitățile individuale trebuie aranjate după interesele dictate reprezentativ de o colectivitate. Patrimoniul individual trebuie să îndeplinească o funcțiune socială, — să îndeplinească necesitățile sociale — și apoi pe cele individuale. Tot acest colectivism trebuie așezat pe bazele tradiției juridice germanice.

Naționalismul german recent caută originea dreptului în „sufletul colectiv”. Norma juridică trebuie să fie rezultanta unor experiențe psiho-sociale, a unui „Volksgeist”. Relațiile juridice interindividuale trebuie să realizeze un maximum de util pentru întreaga națiune. Activitatea economică nu va putea fi realizată decât prin intervenția juridică a Statului. Tot ceiace din punct de vedere social e speculă, distrugere a semenului — poate fi evitat printr’o treptată planificare juridico-economică de colectivizare integrală.

Cu toate că naționaliștii germani sînt și „socialiști”, totuși ei nu neagă proprietatea individuală. Hitler chiar a insistat asupra precizării că N. S. D. A. P. respectă proprietatea individuală — și că pretinde numai o „indispensabilă expropriere”,¹ atunci cînd proprietatea individuală atinge proporții exagerate, cînd e produsul unei specule și împieteză asupra interesului colectiv.

Hitleriștii afirmă că proprietatea trebuie să fie o funcțiune socială. Munca individuală trebuie să servească interesele statului. Naționaliștii germani vorbesc azi cu insistență de un sacrificiu pe care individul trebuie să-l facă pentru stat, muncind obligator (Arbeitsdienst).

Programul juridic al N. S. D. A. P.-ului conține și ideea unei modificări a dreptului succesoral în sensul unei limitări legale a moștenirilor. Statul va fi îndreptățit să participe la orice împărțire succesorală.

În schimb însă, proprietatea individuală trebuie protejată legal, atunci cînd are la bază un principiu moral. Sistemul juridic nașist se bazează pe această tendință de etatizare a proprietății.

Mai mult; statul trebuie să emită un sistem legislativ intervenționist, care să protejeze familia, femeia, bătrînii, copiii, etc. Același program protecționist se va aplica îndeosebi clasei țărănești și muncitorești.

Muncitorimea va trebui să participe la împărțirea beneficiilor realizate în întreprinderi. Contractele de muncă se vor colectiviza radical. Muncitorul își va avea asigurată și o pensie pentru bătrînețe sau în caz de accident de muncă.

Schița de drept agrar și muncitoresc — anunțată de național-socialiști prevede ca un punct central — încurajarea

¹ Adolf Hitler: *Mein Kampf*, p. 124.

pe orice cale a clasei țărănești și muncitorești, — categorii sociale azi pe cale de proletarizare.

În afară de oarecare influențe ale socialismului agrar — se pot întrezări în programul N. S. D. A. P.-ului — și multe idei conforme recentelor tendinți juridice. Așa, se poate remarca un pronunțat accent colectivist și *sindicalist* al dreptului modern revoluționar. Ideia de ajustare a relațiilor juridice la tendințele sociale și naționale, nu e decît o reacțiune față de individualismul perimat al codurilor actuale.

* * *

Concepția economică naționalistă e produsul unei reacțiuni de mulțime contra capitalismului. Criza capitalistă — accentuată în Germania mai mult decît oriunde — a provocat și o repulsiune colectivă față de marea industrie și finanță.

Poporul german nu mai e un cointeresat în întreprinderile capitaliste naționale. Clasa burgheză de mijloc — pauperizată prin inflație și prin acțiunea proletarizantă a marelui capitalism — nu mai e solidară azi cu oligarhia burgheză capitalistă.

Clasa muncitorească industrială, distrusă prin șomaj prelungit — și redusă la un minimal standard de viață — își explică sărăcia prin defectele funcționale ale industriei capitaliste.

Clasa țărănească germană a fost și ea îndepărtată dela ritmul capitalist național, prin acțiunea dizolvantă a capitalului cămătăresc.

Așa s'a destrămat solidaritatea economică națională a Germaniei.

Dar în lupta dintre capital și massă a intervenit politica economică a centrului și a social-democrațiilor germani. Guvernările repetate ale acestor partide — pe deplin burgheze — au devenit prea complice cu capitalismul. Poporul de jos și-a complectat atunci neîncrederea față de politica statului și cu o elementară reacțiune față de sistemul economic dominant. Mulțimile germane doresc o revoluție politică, care să aducă și un alt regim economic.

Un alt fapt caracteristic mentalității sociale din Germania recentă e și solidaritatea, care începe să se închege între clasa muncitorească industrială și clasa țărănească agrară. Ambele categorii speciale vor să înfrunte specula capitalistă.

Prin această complicitate proletară industrială și agrară-țărănească se poate explica împreunarea actuală a sentimentului naționalist cu ideea socialistă. Național-socialismul a devenit popular prin agitarea simultană a acestor două doctrine, atît de convenabile claselor de jos. Majoritatea poporului german a fost cîștigată.

Iarăși se poate vedea și aici cum național-socialismul nu s'a născut artificial dintr'o doctrină livrescă, ci trebuie interpretat ca o consacrare politică a unei realități sociale, ca o sistematizare — și chiar ca o speculare — a unor tendinți adinc pătrunse în masele populare.

(Aceiași combinație de naționalism+socialism poate servi ca o explicație pentru o lentă carență a comunismului german).

Desigur însă că tot nuanța naționalistă domină punctul de vedere socialist în programul economic al N. S. D. A. P.-ului. Hitlerismul e mai mult un naționalism socializant decît un socialism național. Socialismul e acceptat sub o formă diminuată, deformată. Vederile naționaliste rămîn decizive.

* * *

În mentalitatea anticapitalistă a hitlerismului e accentuată dorința de desființare a uniunilor monopoloides — carteluri, trusturi, concerne — atît de simptomatic apărute în ultima devenire a capitalismului. Aceste sisteme de monopolizare vor putea fi înlăturate printr'un riguros control etatist exercitat asupra marilor întreprinderi capitaliste. Marea industrie va fi naționalizată și etatizată.

Național-socialismul preconizează o imediată *autarhizare* a națiunii germane. Antisemitismul hitlerist anunță o emancipare a economiei germane de sub tutela finanței capitaliste mondiale¹. Prin deslipirea Germaniei din angrenajul capitalist internațional se va putea ajunge la o regenerare economică a poporului. Și atunci, comerțul german se va desvolta numai într'un cadru strict național (Binnenmarkt).

Anarhia capitalistă actuală va fi înlăturată printr'o treptată *planificare economică* pe baze strict naționalistă. Doctri-

---

¹ Aici există însă deocamdată și oarecare ezitări dubioase în programul N. S. D. A. P.-ului. Anticapitalismul acestui vast partid de mase e socotit de unii critici ai hitlerismului, numai ca ceva aparent.

Contribue la acest echivoc și faptul că național-socialiștii sînt adversari neînduplecați ai socialiștilor puri și ai comuniștilor. Or, un program de distrugere complectă a capitalismului n'ar putea să aibă decît semnificația unei coincidențe cu aceste partide adverse; și chiar a unei concesiuni făcute de hitleriști comuniștilor și socialiștilor.

Anticapitalismul naționalist e suspectat și fiindcă s'a constatat că acest partid e subvenționat de mulți capitaliști germani și străini. Lewinsohn în „Das Geld in der Politik” (1931), destăinuște foarte documentat subvențiile pe care Hitler le primește dela marii industriași și bancheri bavarezi, apoi dela „I. G. Farben-Industrie”, dela Borsig, Bechstein, Skoda, etc.

narii național-socialiști s'au grăbit chiar să plăsmuiască și vaste „romane economice”, în care se visează o imediată re-confortare materială a poporului. Hitleriștii vorbesc cu insistență de o dirijare economică naționalistă prin care se va evita specula financiară capitalistă.

Individualismul capitalist va fi înlocuit printr'un colectivism naționalist. Orice întreprindere individuală va fi pusă în serviciul colectivității.

Statul dictatorial va dirija economia națională. Administrația politică va fi complectată cu o administrație economică întreprinzătoare. Statul va deveni întreprinzător.

Statul va interveni pentru încurajarea producției naționale, pentru realizarea unei repartițiuni echitabile a averilor — și în vederea unei normalizări a circulației naționale a bunurilor. Consumația va fi normalizată și limitată prin impozite pe lux și prin aplicarea unui regim de sobrietate socială.

Ceiace pasionează mai mult pe economiștii hitleriști — (un „Herzstück” — cum zic ei) — *e lupta contra cametei*. „Robia cametei” va fi înlăturată prin deplasarea resurselor de credit dela capitaliștii particulari în puterea statului.

În acest scop, instituțiile bancare vor fi naționalizate, purificate de elemente străine. Bursa — considerată ca un instrument de dominare imorală a capitalismului¹ — va fi simplificată. În general, toate raporturile economice vor fi simplificate prin înlăturarea complicațiilor mecanismului financiar capitalist de astăzi.

Statul hitlerist se va întemeia pe un *protecționism vamal* riguros. Statul va trebui să protejeze industria și comerțul național printr'o prohibire și contingentare a importului². Totodată se va duce o politică de intensificare a exportului. (Aici se poate remarca revenirea la concepția anacronică a eficacității activului balanței comerciale).

pot servi un real interes național. Capitalismul bancar nu va face mai mult pentru satisfacerea consumului intern. Numai excedentele producției vor putea fi exportate.

Vinzarea va fi complet raționalizată. Desfacerea mărfurilor se va face sub controlul organelor economice ale statului. Comerțul intermediar va fi limitat prin fixarea unor prețuri maxime.

Statul va deveni și organ central de dirijare al creditului național. Băncile vor efectua împrumuturi numai atît cît pot servi un real interes național. Capitalismul bancar nu va putea deveni și un capitalism cămătăresc.

Investițiile de capitaluri nu se vor face decît în acele ra-

¹ Fr. Reinhardt: *Die Herrschaft der Börse*.

² Aici se remarcă o influență a concepției lui List.

muri de producțiune permise și încurajate de stat. În profiturile rezultate, statul va participa cu o cotă legală.

Național-socialismul arată o deosebită grijă pentru o viitoare politică agrară. Prin protejarea producțiunii agricole va putea fi reconfortată și economia țărănească. Se vor înființa instituții de credit agrar prin care să se evite destrămarea clasei agricole prin camătă.

Hitlerismul preconizează și o viitoare politică de colonizare, prin care s'ar putea obține o intensificare a producțiunii agricole și o soluție pentru grava problemă a populației din Germania. Desigur însă că aci hitleriștii se gândesc la o eventuală extindere în teritoriul pierdut prin formarea Poloniei și la o apropiată recăpătare a coloniilor germane.

Mai originală e *concepția monetară* a N. S. D. A. P.-ului. Național-socialiștii doresc o *inflație*. Etalonul aur trebuie înlăturat fiindcă ar fi numai un instrument de dominare al unei finanțe mondiale speculantă¹. Moneta va trebui să fie numai o simplă hîrtie convențională de schimb, fără o bază în stocul de aur.

N. S. D. A. P. anunță că va înlocui actuala monedă germană prin simple bonuri emise de stat — și nu în limita unui anumit incasso metalic sau stoc de devize al băncii de emisiune — ci numai în limita necesităților de circulație a mărfurilor, bazate și acestea pe cantitatea producțiunii în raport cu nevoile de consumație.

Fiecare consumator va obține aceste bonuri de schimb — sau de consum — în limita muncii depuse. Moneda fiduciară abstractă va fi înlocuită printr'o monedă simplă, concretă, bazată pe etalonul-muncă².

* * *

Suportul concepției economice hitleriste trebuie căutat într'o aversiune față de complexul capitalist, (față de „Spät-kapitalismus”).

Hitlerismul vrea să înlătore brutal economia liberă de piață — și odată cu aceasta raporturile capitaliste de credit, standardul-aur, bursele.

Acest naționalism economic excesiv autarhic se va împotrivi principiului capitalist de producțiune pentru profit. Odată cu aceasta se va evita exagerarea raționalizării tehnice.

Dar programul economic național-socialist presupune și o transformare socială mai profundă: E nevoie în primul rînd de o înlăturare a mentalității capitaliste. Va trebui să se dea

¹ Hans Buchner: *Die Goldene Internationale*, 1931.

² Constantin Hierl: *Grundlagen einer deutschen wehr politik*, 1929.

la o parte tot ceiace a creat pînă acum spiritul burghez individualist și raționalist.

Hazardul acesta radical reformator — ce stă la baza hitlerismului — a îndemnat pe unii comentatori să spună că atunci cînd va cuceri puterea, prima concesie pe care o va face N. S. D. A. P. va fi aceea față de capitalism¹. Viitorul stat național-socialist nu va putea renunța la capitalism pentru că — pur și simplu — nu are ce să-i pună în loc. Socialismul său naționalist nu e atît de original și robust, ca să poată evita influența capitalistă.

Economia național-socialistă — întemeiată pe tendințe de planificare integrală — va aluneca ușor în politica unui capitalism de stat.

Radu Luca.

Berlin, Iulie 1932.

---

¹ Hans Zehrer: *Die eigentliche Aufgabe* în rev. „Die Tat”, Ianuar 1932.

Miscellanea

Minunată organizație !...

N'ași putea să zic că mă pasionează chestiunea experților. Am cetit toluși cu atenție ce s'a scris despre experții dela Geneva care ne-au vizitat și ne-au promis să revină.

Țară ospitalieră — se știe. Eu însumi sînt ospitalier. Ori-ce musafir e bine venit. O vizită mai mult sau mai puțin — nu ne supără. Dimpotrivă.

Sîntem nevoiași — e adevărat. Dar ceiace ne trebuie pentru ocazii solemne — avem, slavă Domnului! Vin bun și mult, icre negre, pește de calitate, păsări și mușchi la grătar — cit poftești... Și multe alte bunătăți, de tot felul... Chiar pentru gusturile și capriciile cele mai exigente... În privința asta, nu s'a plîns încă nimeni. Ba, ni s'a răspîndit faima că străinii petrec la București mai bine decît la ei acasă. N'am tipărit broșuri de propagandă și n'am înființat *inturism*-uri; renumele firmei noastre se întemeiază pe fapte concrete, vizibile ca o pereche de mititei pe o farfurie albă.

Nu ne lipsește decît un lucru de nimic: Semnul schimbului. Fără de acest semn, care în sine — după cum ne învață experții — nu prezintă nici o valoare, își pierde toate lucrurile valoarea lor... De aceea am trimis solii prin străinătăți, să solicite cu împrumut niscaiva semne, și ne-am adresat și Ligii Națiunilor care a binevoit să ne trimeată... experți.

Tocmai în privința acestui capitol n'am reușit să mă deslușesc pe deplin. Atîta am înțeles că Liga Națiunilor este bine organizată și că de această excelentă organizație depinde în genere chestiunea împrumuturilor. N'am pătruns însă mai adînc în miezul problemei și n'aș fi capabil să spun precis: ce-i cu împrumutul însuși?

Dar mi-a rămas impresia că se repetă istoria evreului care s'a dus la Rotschild în vederea unui împrumut.

— Ai fost la Rotschild? — l-a întrebat nevastă-sa, care aștepta cu nerăbdare rezultatul.

— Am fost...

— Și...

— Minunată organizație! Intri în bancă și crezi că ești la biserică. Curat, răcoare și un miros!... de spițerie. Nu m'au lăsat să aștept un minut. Acolo nu merge: să aștepti... La primul ghișeu, m'au întrebat politicos ce doresc. Am spus... M'au ascultat cu cea mai mare atenție. Apoi mi-au dat un bilet roș și m'au poftit să trec în camera dealături. Am prezentat biletul și imediat s'au interesat, deasemenea de nevoile mele. Nu m'au lăsat să aștept, mi-au dat un bilet galben și m'au poftit să trec în camera a treia. Și aici am fost ascultat și poftit apoi să trec în camera următoare, prevăzut cu un bilet albastru. Am schimbat câteva culori, am trecut prin câteva camere, pînă ce mi s'a dat, cu aceeași bunăvoință și politeță, un bilet pestriț ca un steag american. Cînd am prezentat acest bilet, funcționarul îndată a sunat. Cît ai clipi din ochi, a eșit, ca din pămînt, un portar îmbrăcat ca un general și... m'a dat afară.

— Bani ți-au dat?

— Bani, nu mi-au dat... Dar, în schimb, ce organizație splendidă, ce ordine, ce politeță și ce miros plăcut! — adevărată spițerie... — *F. Dima.*

Conferința reparațiilor

Chestiunea nerezolvată a reparațiilor de război, ajunsesese a fi considerată ca adevărata și principala cauză ce stă în calea prosperității economice mondiale, și privită ca una dintre esențialele coordonate ale crizei europene. Declarațiile lui MacDonald înainte de Lausanne erau în acest sens făcute. Conferința reparațiilor concentra prin urmare un enorm și legitim interes. Germania prin cancelarul dr. Brüning se declarase insolubilă, iar în caz de posibilitate a plății nedispusă a mai respecta angajamentele contractate anterior. Von Papen a recunoscut în principiu dreptul întemeiat al Franței la compensațiuni pentru pierderile suferite. Poporul german nu poate însă achita. Suma de 30 miliarde e enormă. Un „tribut” insuportabil și din punct de vedere moral. Sub presiunea formidabilă a mișcării național-socialiste care antrenează în acest fâgaș întreaga opinie publică, Germania refuză să mai recunoască plata datoriilor. Von Papen își creează un puternic front al ostilității generale în urma recunoașterii de drept a tezei franceze. Aci, la punctul critic intervine rolul conciliator al lui MacDonald, arbitru între cele două forțe beligerante. Comisia celor cinci puteri (Anglia, Belgia, Franța, Italia și Japonia) redactează un proiect care reduce suma de plată de către Germani la 3 miliarde mărci, care va trebui achitată după 3 ani. Numai Italia susține ideea ștergerii totale a datoriilor, atitudine care încurajează pretențiunile ger-

mane. Proiectul e adoptat însă în urma „acordului de încredere” (gentlemen's agreement) dintre Franța și Anglia. Acord care pune Germania în dilema: de a accepta proiectul sau de a se prelungi planul Young, dar care pe de altă parte trezește suspiciunile Americii. America presupune în acest acord de încredere” anglo-francez o coaliție a debitorilor ei europeni în vederea datoriilor către Statele-Unite. Prin acceptarea cel puțin formală a proiectului comisiei celor cinci puteri, reparațiile sînt lichdate din punct de vedere financiar. Înțelegerea internațională va fi complectă însă numai după ce America își va da adesiunea, fapt care se va produce după alegerile prezidențiale în curs, care au dictat în mare măsură atitudinea Statelor-Unite. Franța, preocupată de securitatea internațională prin menținerea status-ului quo teritorial consacrat prin tratatele de pace, și de consolidarea păcii amenințată de valul revizionist, a consimțit, impunîndu-și greutăți interne, la concesiile care-i fac onoare.

Conferința dela Lausanne nu este însă decît o prefață la o viitoare conferință economică mondială, în care abia se vor putea crea bazele unei acțiuni unitare internaționale pentru înlăturarea consecințelor crizei economice, care închid neprevăzutul.

S'a subliniat însă, cu drept cuvînt, că principalul rezultat, care va avea salutare urmări pentru Europa este acordul franco-anglez. Și dacă avem în vedere tabloul fidel și neoficial al situației politice, care denotă o ură mutuală a burgheziilor europene: Germanii urăsc pe Francezi, aceștia suspectînd pînă aci pe Englezi, Italienii urînd pe Francezi,... se va conveni într'adevăr că „acordul de încredere” aduce o ușoară undă de speranță în sumbra atmosferă a continentului spintecat de febra reciprocilor uri naționale. Mulțimea factorilor de ordin economic, social, politic, determinanți ai situației fac aproape imposibilă orice previziune a viitorului. În orice caz, acordurile vor dobîndi eficacitate numai prin punerea lor în aplicare. Altfel, complicațiunile vor spori așa de mult, încît vor depăși puterea de dominare a oamenilor, apăsînd cu forța unei fatalități.

Criza germană

Pesimismul spenglerian a obișnuit lumea să privească evenimentele printr'o perspectivă catastrofică. Orice nouă situație survenită — și surprizele par ineputabile — provoacă cele mai tragice comentarii cu privire la „soarta civilizației europene” și cele mai curioase, psihologicește, îngrijorări pentru „destinul unei culturii milenare”, din partea Europei derutate de o reală criză. O serie de evenimente, decretate toate aprioric „istorice” de către o presă în mare parte res-

ponsabilă în cristalizarea unei psihologii morbide, au trecut fără ca totuși Europa bătrână să fi suferit „catastrofala” cădere a atitea ori anunțată de ciudații profeti. E adevărat că această atitudine, diformată, a comentatorilor vieții sociale și politice curente, a fost determinată și se justifică întrucîtva de sumbrul decor germanic, care, dată fiind interdependența problemelor moderne, aruncă valurile amenințării asupra întregului continent. Banala frază: „de ce se va întîmpla în Germania depinde viitorul lumii capitaliste” apare într-o măsură întemeiată.

Așa s'au petrecut lucrurile și cu recente alegeri pentru Reichstag, care au meritul de a arunca o diră de lumină asupra naturii crizei germane și a-i defini mai clar termenii „Europa și soarta ei depind de rezultatul lor” enunța aceiași superficialitate gazetărească. Alegerile s'au consumat și Europa n'a sucombat conform prevederilor și rețetei prescise cu atîta certitudine. Poate aceste succesive desmintiri servite de cursul faptelor vor disciplina imaginațiile celor care azi se consideră filosofi ai culturii și istoriei și va schimba perspectiva catastrofică cu o metodă serioasă de cercetare care să ne scutească de generalizările pripite și lipsite de orice valabilitate.

Criza germană care există fără 'ndoială trebuie judecată în ea însăși și în spirit rece. Indicațiile alegerilor recente și a faptelor, încă neprecizate, survenite după ele, ne dovedesc un progres al celor două extreme politice: național-socialismul și comunismul. Afară de acest fapt, care nu surprinde pentru că era previzibil trebuie reținut altul, paralel: în măsura în care a pierdut din voturile sale social-democrația, în aceeași măsură a crescut procentul celor comuniste. Fapt care ar legitima convingerea că s'a făcut un transfer, o deplasare de forțe dinspre social-democrație înspre comunism. Pentru că majoritatea obținută de național-socialism provine din voturile pierdute de celelalte partide de dreapta. Și apoi e greu de admis ca muncitorii social-democrați cu formație de stînga, oricît ar fi ea de moderată, să se fi convertit subit la extremismul de dreapta. Acești muncitori oboșiți de tactica evoluționistă a compromisurilor social-democrației, care nu luptă împotriva forței decît cu metode legitime scrupuloase, și care nu recurge la exaltări ce prind în vremuri critice, au îmbrățișat extrema stînga. Prin urmare comunismul face progrese în Germania. Faptul e important.

Progresele, mai redutabile, ale lui Hitler, sînt explicabile. În primul rînd din motive generale: Germania a fost totdeauna romantică și mistică. Criza psihologică, accentuată sensibil de cea economică (în timp de echilibru economic și politic e imposibil să aibă consistență și succes agitațiile extreme) alimentează mistica naționalistă germană prin care

militează național-socialismul. Observați că cuvântul „socialism” e adăugat din abilitate demagogică, inteligentă de altfel, la cuvântul „național”. Asta pentru captarea speranțelor și pentru a da iluzia unei orientări spre viitor, nu a unei întoarceri la trecut. Câte timidități nu sînt satisfăcute de perspectiva unui socialism național! În realitate accentul cade pe național nu pe socialism. (Teoretic e și imposibilă o asociație, altfel decît pe hîrtie, a acestor două noțiuni care păstrează raporturi de exclusivitate. Motivele teoretice nu conduc însă entuziasmele colective).

Al doilea fapt care explică psihoza național-socialistă (încerc o adevărată repulsie pentru această stupidă și imposibilă formulă) este atmosfera specifică a momentului. De o bucată de vreme Germania cunoaște o renaștere violentă a curențelor de odinioară: nietzscheism, gobinism, darvinism, grefate toate pe un fundal romantic.

Și de aci provine primejdia pe care o poate închide mișcarea național-socialistă: ea încearcă a-și degaja o metafizică propriuzisă dela care se reclamă și care face din hitlerism nu numai o doctrină politică ci o concepție despre lume, un adevărat „Weltanschauung”. Aceasta mai ales în urma afluenței de intelectuali, care au adus în partidul zugravului autodidact și prea puțin filosof, cunoștințe și energie. Așa s'a ajuns la crearea misticei care tîrăște milioanele. Intelectualii, unori de fină calitate, au găsit cele mai înalte justificări unei acțiuni inițial demagogice și fără orizont. Dar repet, acțiunea nu prindea rădăcini dacă nu găsea momentul propice, care există, și atmosfera încărcată.

Specificul momentului prezent constă în aceasta: Germania oscilează între reacțiune și revoluție. Un proces extrem de complex pe care constituirea guvernului Von Papen a început a-l lămuri. Național-socialismul se găsește într'o fază critică: sînt posibilități de a devia dela scopul său inițial, de a duce la cu totul alte rezultate și iată de ce. Forța lui Hitler și a național-socialismului o forma entuziasmul revoluționar. Declarația solemnă că unele dintre primele lor acte de guvernămînt va fi: reducerea venitului pe care un particular poate să-l posede la 12.000 mărci; că orice pămînt care nu va fi exploatat direct de către proprietar va reveni celui care-l lucrează sau statului care-l va distribui colectivității, a făcut o puternică impresie care a captat toate simpatiile pe care le are azi. Acele promisiuni au oarecare culoare socialisantă. Național-socialismul, întreținut de către marea finanță și industrie, numără în rîndurile sale reprezentanți ai vechiului regim, care gîndesc în netă opoziție cu frazeologia hitleristă. Hitler este depășit de oculta militară a partidului (von Schleicher-Hammerstein) care-l utilizează în scopul lor, cu totul altul. Guvernul von Papen reprezintă reacțiunea feudalismu-

lui și militarismului prusian. Vechea și congenitala voință de dominare a Prusiei își afirmă deschis veleitățile. Prusia marilor latifundjari urmărește unitatea germană sub sceptrul său. În acest sens reacțiunea prusiană conservatoare utilizează pe Hitler. Se urmărește în primul rînd distrugerea urmelor revoluției democratice din 1918 (prin modificarea constituției) și desființarea parlamentarismului, ajuns de cîtva timp un simulacru. Și lucrul va reuși, pentru că nobilimea monarhistă azi e solidară din indolența social-democrației. Indolență pentru că e inadmisibil ca un guvern social-democrat (și au fost cîteva) să păstreze în funcțiune pe toți magistrații monarhiști ai vechiului regim, care o sabotau, și să nu se atingă de marile latifundii prusiene, în timp ce muncitorii sufereau de șomaj acut. Exproprierea și primenirea magistraturii imperiale erau acte revoluționare de guvernămînt care se împuneau din primele momente. Nu s'au făcut. Și azi asistăm la imediata destituire a înalților demnitari social-democrați și la instaurarea, pe deasupra oricăror scrupule legaliste, a autorității militare. Trecutul nelichidat, cînd se putea, își arată colții. Social-democrația se va mulțumi azi cu melancolice regrete. Federalismul statelor de sud va ceda în fața ascensiunii spiritului militar.

Actele negative ale guvernului baronilor au mulțumit pe Hitler. Dar contradicțiile nu vor intirzia să se arate. Von Papen făcea în declarația ministerială procesul de învinuire al etatismului. Ce este național-socialismul decît un cult al Statului? Credeți că măsurile socializante intenționate de Hitler. (care de fapt vine dela o tradiție democratică nu reacționară) anunțate mai sus, sînt în vederile nobilimii prusiene? Ar fi o naivitate! Hitler însă nu mai domină acțiunea pornită, intrată azi în puterea aristocrațiilor militare. Șeful e depășit. Hitler e într'o situație paradoxală și tragică: acțiunea ale cărei baze le-a pus este canalizată în altă direcție, independent de voința lui, iar mîine se va întoarce împotriva-i pentru a-l scoate din jocul politic. Hitler a netezit doar terenul pentru restaurarea domniei baronilor și dictaturii militare. După alegeri lucrul e vizibil. Legenda se va lichida, pentru a rămîne faptul brut: stat militarist, reacționar, după modelul prusac. Aceasta era ținta urmărită de Hitler?

Cultură și politică

Într'un frumos articol al lui Maxim Gorki am găsit acest apel al unuia dintre „puriștii” lui Hitler, citat de marele scriitor drept document pentru definirea și fixarea unei mentalități: „Șeful hitleriştilor din Thuringe a invitat grupul național-socialist din Weimar să protesteze contra prezenței la Weimar, la apropiatele solemnități ale centenarului morții

lui Goethe, a lui Gerhardt Hauptmann, a lui Thomas Mann, a lui Walter von Molo și a profesorului dela Sorbona Henri Lichtenberger. El reproșează acestor personalități originea lor non aryană”.

Faptul acesta, aproape divers, este cu deosebire expresiv pentru precizarea esenței Politicului și a raporturilor sale cu cultura. Imaginați-vă situația: cele mai strălucite figuri ale intelectualității și scrisului german contemporan „interzise” de un anonim, un individ, un număr. Un număr, pentru că altă valoare nu avea „puristul”. E cașicum la o sumă de obiecte ai mai adăuga unul, fără să mai resimți ceva. Și un astfel de număr, își permite, neapărat pe bază de „principii”, să oprească a asista la centenarul morții celui dintîi „bun european” personalități în fața căvora te înclini!... E prea eloquent în sine acest fapt, pentru a-l mai încadra în comentarii.. Trebuie făcute numai cîteva considerații de valabilitate generală, pe un astfel de caz tipic.

Politica n'a avut niciodată comprehensiunea integrală a culturii. Îngîmfarea tipului politic (căci e un tip zoologic aparte) mai mult sau mai puțin prostește purtată, cum s'ar exprima d. Paul Zarifopol, a privit totdeauna „de sus” pe oamenii spiritului. „Dela nălțime”. Lipsa de primitivă agresivitate, în ochii săi rapaci, plasează pe reprezentanții valorilor eterne pe un plan secundar și cu totul neglijabil. Această „desconsiderare” și acest aristocratic „dispreț” specific politicului a luat forma cea mai expresivă în era noastră capitalistă în care banul se institue unic etalon al tuturor valorilor; și prin aberație și al celor intelectuale. Cultura e o simplă marfă ca oricare alta. Politica o înglobează în calculul ei. Credeam că disprețul capitalist al valorilor spirituale e ultima formă joasă, în care animalul acoperit de attribute administrative, manifestîndu-l, își dă arama pe față. Cazul semidoctului național-socialist e ceva inedit ca formă; pentru că se reclamă dela înalte „principii”. Ba o justificare a atitudinii o găsește în nu știu ce sistem metafizic. Noțiunea de „rasă” a căpătat în ochii și considerația prostimii germane — și prin contagiune și a altora — o prestanță mistică. Ești „de rasă”? Meriți să trăești, să gîndești, să scrii. Nu? Ești condamnat în voința destinului manifestată prin specimene ca cel dela Thuringe.

Faptele ascund însă și o semnificație mai adîncă. Politica este însă impedimentul cel mai serios în calea apropierii dintre popoare, a conciliațiunii internaționale. Reprezentată de semidoctji (nici nu se poate altfel) care uneori sînt înzestrați cu inteligență nativă, politica strică tot ceiace creează cultura cu atîta efort și subtilitate. E ca și cum ai un obiect de artă în mîini groase de negustor. Pentru că ideia păcii și încercările realizării ei e un lucru extrem de delicat... Și sînt

serioase motive să credem că odată intrată în mâna politicianilor va fi terfelită și compromisă iremediabil.

Să reflectăm numai la nevroalgiul punct al apropierei franco-germane. Din partea cultului nu există nici un motiv care să împiedice instaurarea unei prietenii între cele două popoare. Dimpotrivă. Centenarul nașterii lui Kant în 1904, al morții lui Hegel și Goethe în acest an au fost sărbătorite în Franța ca și în Germania. „Revista de Metafizică și Morală” și altele au consacrat evenimentelor numere speciale, cu bogate și erudite studii interpretative. Mai puțin se observă același lucru în Germania. Dar totuși există frumoasa operă a lui E. R. Curtius și altora, care aruncă punți de colaborare chiar și în sens social-politic. Și cu toate acestea raporturile sînt mai încordate ca oricînd. De această tensiune este fără discuție responsabilă politica șovinistă și naționalistă, care desface sălbatec tot ce crează cultura. Politica comite crima naționalizării valorilor spirituale, care prin esență sînt universale, liberă de orice contingente etnice. Din Kant, Hegel și Goethe s'au făcut glorii naționale germanice, cînd de fapt ei aparțin omenirii, fiind germani prin locul nașterii și limbă doar. Această strîmtă interpretare naționalistă a universului alimentează orgoliul agresiv al Germaniei, și întreține mesianismul rău înțeles, cu nefaste rezultate. Ce justifică talmăcirea naționalistă și germanizantă a lui Goethe, „poetul național”? Mai ales a lui Goethe, care neglija patosul național, care a fost spirit filosofic și internaționalist prin excelență !... Goethe „primul european”, cum l-a numit Nietzsche. Goethe care nu se interesa decît de eternul omensc, fie el intrupat în tragedia Ifigeniei sau a lui Torquato Tasso, și care căuta înțînire cu Napoleon pentru a-i admira geniul fascinant, în vreme ce patria sa era ocupată. Goethe a fost în primul rînd om, cel mai perfect și integru om al vremii sale. Pentru universul Goethe prețuit egal și în Franța, s'a deplasat Henri Lichtenberger de la Sorbona la Weimar, profesorul care „nu e de rasă” pentru comemorarea poetului care „e de rasă” după opinia „puristului” din Thuringe. — *N. Tatu*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Henry Bergson, *Les deux sources de la morale et de la religion*. (Atcan. 1932).

Problema moralei se rezumă pentru Bergson în această întrebare: care este structura obligației morale și care-i sînt sursele? Soluția va fi sugerată de biologie și de sociologie. Viața socială este ceva care intră în planul și ordinea naturii. E ceva immanent, „ca un vag ideal”, instinctului și inteligenței. Realizarea acestui ideal va atinge un maximum de perfecțiune în societatea himenopterelor (albine și furnici) și în societățile omenești. Ambele sînt organizație. Deosebirea constă în aceasta: primele sînt instinctive cu mecanism automat și tipic, celelalte sînt inteligente. În societatea umană găsim obligația, în al cărei adînc ghicim exigența socială. Ea ar corespunde habitudinii din societatea instinctivă. Obligația implică însă libertate. Pentrucă o ființă nu se simte obligată decît dacă e liberă; fiecare obligație luată aparte implică libertatea. Obligația e însăși forma pe care necesitatea o ia în domeniul vieții cînd ea exige pentru a realiza anumite scopuri, inteligența, alegerea și prin urmare libertatea. De aci definierea de către Bergson, a societății ca un ansamblu de ființe libere. Asupra voinței obligația apasă în forma unei habitudini. Ansamblul acestora e ceea ce se numește „totul obligației” și care nu e altceva decît un extras concentrat, „quintesența miilor de habitudini speciale pe care le-am contractat de a ne supune miilor de exigențe ale vieții sociale”. Obligația elementară ia forma unui imperativ categoric, nu în sensul kantian de imperativ categoric absolut. Pentrucă „esența obligației este altceva decît o exigență a rațiunii” așa cum o pretinde raționalismul moral.

Obligația explică morală socială. Dar numai atît. Căci mai există și o morală mai superioară, de natură diferită, morală umană. Prima e dictată de societate, care are interesul să se conserve. E de natură coercitivă și antrenează indi-

vizii într'o mișcare circulară, închisă, imitînd, prin obișnuință imobilitatea instinctului. Respectarea ansamblului de obligații create de ea în scopul conservării societății, aduce cu sine o fericire *individuală și socială*. Provoacă plăcerea dar nu bucuria. Atenția indivizilor și a societății e întoarsă asupra lor înșiși; e o atitudine limitată, închisă, și invariabilă.

Cealaltă atitudine e cea a sufletului deschis, întilnită la oamenii excepționali, creatorii moralei complete, ai moralei umane, morala aspirației, care produce bucuria. Aci obligațiunea nu mai are nici o valoare. Existența individualităților excepționale constituie un apel, o aspirație, așa cum se poate citi în limbajul marilor mistici ai tuturor timpurilor. Morala socială ne impunea datorii față de societate. Morala umană, la baza căreia stă emoția pură și care implică un sentiment al progresului, tinde către îmbrățișarea în iubire a întregii umanități, se desface din limitele impuse de natură, alimenținînd sentimentul unei eliberări. Important de reținut: la baza ei stă emoția, ce poate fi găsită la temelia oricărei creațiuni, acest element supra intelectual care explică și invenția. Numai în urmă emoția cristalizează în reprezentări și doctrine. Intelectualismul neglija acest lucru capital. Dar fapt e că niciodată simpla frumusețe a teoriei nu va determina conduita noastră și nu va impune obligații. Morala kantiană, a imperativului categoric absolut nu e pe poziția cea bună. Vom insista mai mult în altă parte asupra acestei critici pe care Bergson o aduce teoriilor intelectualiste, și care-mi pare a fi de neînălțurat. E o parte prea frumoasă pentru a nu fi pusă în evidență. Aci reținem esențialul: morala are două surse. Prima: imperativele sociale, necesitatea conservării societății, care explică morala închisă. A doua: apelul pe care-l reprezintă existența marilor individualități, creatori peste intențiile naturii ai moralei umane și creatori ai progresului. Deoparte exigențele sociale, de alta stările emoționale.

Aceiași dualitate de origine se observă și la Religie. Deoparte necesitatea simțită de colectivitate de a se asigura contra fricej și a morții; prin urmare reacție defensivă contra naturii. Religia isvorăște dintr'o „funcție fabulatorie” al cărei sens e pur biologic; dat fiind că socialul e o formă a vitalului. Dela magia primitivă se trece însă la religiile deschise care s'au ridicat la ideea unei Divinități despre care misticul are o experiență directă. Religia deschisă trebuie cunoscută în experiențele marilor mistici. Religa statică și exterioară este ceiace era morala închisă; cea dinamică și interioară prin care abia se explică însăși esența religiei și istoria umanității, corespunde moralei deschise. Esența acesteia e misticismul sub forma lui cea mai dezvoltată: cel creștin. Cu altă ocazie vom desvolta explicările date.

Bergson explică, după cum reese, genetic, morala și religia. Această interpretare genetică, biologică și sociologică a provocat decepția multora. E întemeiată? Vom vedea în altă parte. — *N. Tatu*

* * *

M. J. Bonn, *Prosperity*. Berlin, 1931.

Bonn e un economist original în Germania pentru că a știut să evite obișnuința prea academică de a universaliza și desactualiza faptele economice: Autorul lui „Prosperity” e un amator de realități particulare și proaspete.

Prof. Bonn e un sociolog: În causeriile sale antrenante asupra capitalismului german sau nord-american, faptul economic e totdeauna integrat într-o realitate socială mai largă. Conjuncturile oarbe ale pieții sînt înfățișate într-o perspectivă de mai mult omenesc. Ritmul producției și al consumației e confruntat cu o anumită mentalitate și cultură a societății respective.

În studiul de față Bonn apare ca un sistematizator al unor observațiuni personale făcute în timpul călătoriilor întreprinse în Statele-Unite. Bonn e unul din cei mai profund cunoscători europeni ai fenomenelor sociale americane. În „Prosperity” găsim un copios reportaj de amănunte asupra celor mai caracteristice simptome ale vieții americane. Totuși, punctele de vedere sintetice ale autorului se împacă și cu aceste analize meticuloase.

Bonn vrea să denunțe dedesubturile prestigiului american; vrea în deosebi să se împotrivescă aceluși snobism filo-american, care pătrunsese adînc în spiritul german recent. Și nu va fi ușor de demonstrat că Statele Unite au toate șansele să fie deranjate în faimoasa lor „prosperitate”. Titlul ironic al cărții lui Bonn aparține unui conținut unde se spune limpede că există ceva putred în economia americană.

* * *

Statele-Unite au prosperat vertiginos fiindcă au știut să speculeze un mare eveniment: războiul mondial. Așa au devenit creditorul Europei.

Acestei ieșiri oportune — i se mai adaugă și alte cauze proprii vieții sociale americane:

a) Statele Unite sînt înzestrate cu inepuizabile forțe naturale ;

b) poporul american are un temperament revoluționar; — n'a fost obsedat de prejudecățile și formele trecutului;

c) Statele-Unite au realizat dela început o raționalizare tehnică constantă, obținînd un maximum de valorificare a bogățiilor.

Prin convergența acestor avantaje — între 1922 și 1929 — Statele-Unite dominau piața mondială. Speculații financiare avantajoase consolidau avântul tehnic și economic.

Consumatorul american ajunsese la cel mai ridicat standard de viață. Industria automobilelor, de radio, cinema, — sportul, confortul, luxul — erau mărturii ale îndestulării. Consumatorul american devenise o forță socială; deacea capitaliștii îl încurajau printr'un sistem de finanțare convenabilă.

Dar în toamna lui 1929 apar simptome de criză: Agricultura din St. Unite e amenințată. Prețurile agricole scad vertiginos. Concurența canadiană — și apoi cea rusească — lovesc în debușeul agrar al St. Unite.

Întreprinderea agrară a fermierilor americani — mecanizată și excesiv concentrată — după toate conveniențele capitaliste — se găsește dintr'odată în fața unei crize de supra-producțiune.

Vechea „democrație fermieră” dispăre, alungată de acțiunea dizolvantă a capitalului bancar concentrat. Se ivește o discrezanță anormală între marii întreprinzători agricoli și muncitorii agricoli proletarizați. Forța de consumație scade.

„Eterna prosperitate” e alungată și din marea industrie americană. Urmează supraproducția, scăderi de prețuri, sub-consumație etc.

Criza capitalistă a adus în St. Unite și o gravă problemă socială. A dispărut vechea tradiție democratică. A apărut un quasi-feudalism agrar și industrial. — Viața politică s'a mamonizat profund. — A apărut criza socială și morală.

Așa au devenit St. Unite tot atât de puțin prospere — ca și cele din Europa. Și tot așa a dispărut credința în minunile americane.

* * *

Ferdinand Fried, *Das Ende des Kapitalismus*. Jena, 1931.

„Sfârșitul capitalismului” face parte din inepuizabila serie de eseuri de teoretizare a fenomenelor sociale recente. Spre deosebire însă de alți doctrinari, mai ales germani, care se grăbesc să prevestească și amănuntele unei lumi nouă, Fried își restrânge ipotezele în cadrul unor realități mai apropiate.

Respectînd și anumite conveniențe științifice, Fried se complace totuși într'o atmosferă de reflexiuni pesimiste, cu ajutorul cărora reușește să schițeze pregnant tragedia lumii capitaliste actuale și apropierea unui „sfârșit al capitalismului”.

O idee centrală în cartea lui Fried e aceea că *tehnica* — suportul capitalismului — a obosit astăzi. Progresul tehnic re-

cent nu înseamnă decît perfecționare a invențiilor deja consumate. Orice revoluție industrială e azi exclusă. Și deaceia, „dinamica capitalistă e înlocuită printr'o statică capitalistă”.

Capitalismul nu suferă azi de o criză de creștere — în sensul unui proces lent de acomodare de realități noi — sau ca o corectură a unei faze de escrescență tehnică. Capitalismul actual suferă de o profundă *criză funcțională*. Cadrul social actual nu mai convine ordinii capitaliste. Cei trei factori fundamentali ai societății contemporane — capitalul, masele și statul — se găsesc în dezechilibru.

Statul actual utilizează o politică economică inoperantă. Pe de altă parte, masele — pe cale de proletarizare — se ridică contra oligarhiei capitaliste. Sau mai bine zis: Cei săraci se răscoală contra celor bogați.

Fried își accentuează punctul de vedere personal atunci cînd încearcă să demonstreze că astăzi ne găsim în fața unei crize a spiritului capitalist. Adoptînd un limbaj spenglerian, Fried spune că „sîngele a fost înlocuit prin spirit”. În locul capitalismului „sanguin”, instinctiv, concret de altădată — a apărut azi un capitalism mecanizat, abstract, fără legătură cu viața naturală. Calculul raționalist a înlocuit hazardul și spiritul de aventură a capitalismului originar. Capitalismul actual nu mai are vigoare ca să reziste noului ritm social.

Fried și-a cîștigat însă o popularitate în cercurile naționaliste germane prin afirmația tezistă că dezechilibrul european capitalist își are originea și în anomalia reparațiilor de război datorate de Germania.

Aici însă, economistul obiectiv dela început — devine prea pătimaș — pentru a mai putea prezenta același interes științific. E poate un pasaj, care umbrește întrucîtva farmecul de pregnantă actualitate a cărții lui Fried.

* * *

Ortega y Gasset, *Der Aufstand der Massen*. (Deutsche Verlagsanstalt-Stuttgart).

Filosoful și istoricul spaniol Ortgay Gasset semnalează indignat un fenomen semnificativ pentru societatea contemporană: Anume, creșterea și „rebeliunea masselor”, dublate firesc de o carență a spiritului de elită.

Ortega y Gasset utilizează o demodată doctrină liberală, pe care o amestecă și cu izbucnirile unui temperament aristocratic. De aceia, realitatea socială actuală — a tensiunii între perimat și revoluționar — dă aici aspecte aproape dramatice, în accesul de revoltă contra „tiraniei masselor” și de pledoarie pentru „elita” care se destramă.

„Trăim sub dominarea brutală a masselor”. — Așa în-

cepe indignarea lui Ortega y Gasset. Individul necalificat umbrește spiritul de elită. Individul aristocratic se anonimizează, dizolvându-se apoi într'un colectiv amorf și absurd. Masele populare s'au organizat, s'au autonomizat. Nu mai există elită conducătoare.

Nivelul de viață s'a urcat. Au scăzut însă diferențele și posibilitățile de reliefare a stilului aristocrat de viață.

Condițiile de viață s'au uniformizat, creind un om-tip, fără nimic specific. Spiritul de americanizare a îngroșat nivelul visată de democrație. Liberalismul originar a fost denaturat. Triumful definitiv al masselor a venit după o nivelare a condițiilor de viață.

Tradiția a dispărut. Există numai o „înțelegere a vremii”, care se satisface cu prezentul imediat.

E posibil ca aceste caracterizări ale lui Ortega y Gasset să nu fie departe și de semnalul dispariției treptate a noțiunii de timp.

Evoluția economică a creat și ea un om-standard. — Democrația a fost fraudulos depășită printr'o pornire oarbă spre uniformizare. Tehnica a avut același efect. Confortul a distrus accepția pur spirituală a valorilor. A apărut un om de mulțime cu un sens cantitativ.

Cei trei factori fundamentali ai lumii moderne — democrația liberală, știința experimentală și industrialismul — ne-au împins spre acest desnodământ neprevăzut. Sau mai alarmant: Ne-au aruncat în „barbarie”.

Sindicalismul și fascismul au amplificat tendința actuală pentru politica de massă. „Acțiunea directă” a creat un avantaj pentru mulțime. „Tactica mînei forte” a adus o răsfățare a puterii masselor. Burghezia liberală și elita ei au capitulat în fața numărului.

Și așa mai departe; toate constatările lui Ortega y Gasset au ca refren indignarea în fața fenomenului de „rebeliune a masselor”. — *Radu Luca*

Revista Revistelor

Formația lui Goethe

Geniul clasic și-a exercitat influențele sale fecunde asupra lui Goethe, nu numai direct prin cultura greco-romană, ci și prin moștenitoarele acesteia: Franța și Italia. În formațiunea lui Goethe sunt vizibile urmele celor două culturi latine. Confluența lor, azi ar fi mai greu de explicat.

Pe vremea aceea Europa nu era încă divizată cum avea să fie după apariția, în viața europeană, prin Revoluția franceză, a principiului naționalităților.

Europa era o unitate spirituală care se reflecta în tradițiile sfințitului imperiu roman germanic, care unise geniul latin cu cel german, atenuind deosebiriile dintre națiuni.

Goethe a luat contact cu Franța de timpuriu, cu ocazia ocupării Frankfurtului de către trupele franceze, în războiul de șapte ani. Teatrul francez improvisat atunci l'a impresionat plăcut. Vorbește l. franceză cu o ușurință crescândă. În deosebi îl frapază calitățile exterioare ale francezilor, după cum reese din cuvintele mai frecvente. Francezii sunt o rasă iubitoare de claritate, pentru care viața nu este altul decât un obiect de meditație, cântec de acțiune. Contrastul dintre un francez, vesel și strălucitor, „animat de plăcerea de a trăi” și dintre burghezul din Frankfurt, solitar, lent și confortabil, îl isbește. Antagonismul dintre Romanul moștenitor de civilizație meridională și dintre Germa-

nul sumbru, visător și meditativ, se conturează suficient din primul contact al lui Goethe cu francezii.

Pentru marele poet devine un ideal al vieții sale asocierea dintre geniul germanic și geniul latin.

Mai târziu la Strasbourg, oraș în care se întretaie cultura franceză cu cea germană personalitatea lui Goethe se modelează. Unirea germanismului cu romanismul aci pare a avea rezultate frumoase. Cultura rhenană deținuse adată hegemonia asupra Europei (în epoca domniei carolingiene). Alsația-i revelează lui Goethe nu numai geniul clasic ci și cel romantic.

Șederea sa aci este epoca de gestație a lui Faust. Istoria magicianului era aci obiect pentru teatrul de marionete. Neuitate sunt pe urmă impresiunile lăsate de catedrala orașului pe care o cunoștea în toate detaliile ei arhitecturale și căreia-i ridicase un imn splendid. În această ședere a lui la Strasbourg Goethe se convertește la cultul geniului național. Era de altfel întreaga epocă pătrunsă de istorism. Herder prelungea teoria geniului în istorie. Herder era un neîmpăcat adversar al raționalismului francez, căutând cu orice chip umilirea orgoliului rațiunii.

El este de fapt fondatorul istorismului. Influența lui Herder, adversar ireductibil al spiritului voltainian, asupra lui Goethe, îl îndepărtează pe acesta dela orientările culturii franceze. Literatura

engleză-i servește modele. Admira pe Shakespeare, la care găsec nota originalității, ce lipsia francezilor. Dar Renașterea și Italia îl absorb în scurt timp. Poetul Tasso exprima experiența sa personală. Alceste din *Misanthropul* lui Molière și Tasso sînt figurile sale favorite. Aci se relevă dubla influență franceză și italiană asupra lui Goethe.

(Jean de Pauze: *La Revue de Paris*, 15 Iunie 1932).

*

Memoriile lui Stresemann

André Chaumeix încearcă, pe baza materialului din cele două volume publicate și traduse în franceză, reconstituirea adevăratei politici externe practicate cu extremă abilitate de fostul ministru de externe al Reichului, și caracterizarea personalității lui Stresemann, care se desvăluie în adevărata ei lumină abia după mărturia celor publicate. Discipol al lui Bismark, Stresemann, adversar constant al lui Bethmann-Holweg și partizan al lui Bulow, este unul dintre campionii cei mai de seamă ai pangermanismului. Silueta politică și diplomatică a ministrului german al Afacerilor streine este cu totul alta decît cea care a apărut oficial pe scena politicei internaționale. S'a afirmat la moartea lui (1929) că Europa pierde un mare European. „In realitate Germania pierdea un excelent German”. Legenda pacifistului locarnian a fost întreținută cu mare artă. Pentru că Stresemann n'a urmărit în primul rînd consolidarea păcii europene, pentru care activa numai oficial, ci urmărirea încercuirii libertății diplomatice a Franței. Din toate evenimentele mai importante care domină politica postbelică a Europei, reese dublul joc politic al lui Stresemann: pacifism pentru opinia publică europeană și acțiune intensă și susținută pentru eliberarea Germaniei de sub clauzele și obligațiunile tratatelor de pace. Om perspicace, foarte activ și foarte ardent, utiliza compromisiul ca metodă, făcînd concesii de

formă pentru a nu ceda nimic în fond. Așa a fost „rulat” Briand în buna lui credință. Politica de conciliațiune n'a fost nici cînd intenționată de el. Adera în teorie pentru a profita în practică. Așa a obținut și evacuarea Ruhr-ului și a Rhenaniei. Aci e opera principală a lui Stresemann. Acesta lucra în conformitate cu aspirațiile pangermanismului, pentru că de fapt reprezenta concepția prusiană. Germania, în urma acțiunii lui n'a avut decît de cîștigat. Și a profitat mult. Pentru că azi Germania trăește sub dictatura șefilor militari; Hitler întruțește majoritatea sufragiilor poporului; naționalismul exagerat este dominantul situației. Spiritul în care s'a lucrat la Locarno nu era de sinceritate și corectitudine. In ce privește evacuarea Rhenaniei ea a fost pusă la cale în întrevedere faimoasă dela Thoiry.

Pentru André Chaumeix publicarea hîrtilor lui Stresemann „face manifest eșecul politiceii de lichidare a războiului”. Rezultatele obținute învederează și un faliment material și unul moral. Documentele lui Stresemann au meritul de a pune în adevărata lumină spiritul în care s'a dus politica externă a Germaniei.

(André Chaumeix: *Revue des deux Mondes*, 15 Iunie 1932).

*

Falimentul supraomului

Național-socialismul are la bază un dinamism filosofic, și surse spirituale specifice. Mistica prezentă se inspiră în deosebi din opera lui Nietzsche. O mulțime de maxime ale filosofului figurează pe drapelele hitleriste. Astfel deviza „fii dur!” e comună. In Germania contemporană e caracteristic fenomenul răspîndirii nudismului care desvăluie anumite laturi psihologice. Tinerimea germană, și hitlerismul este în mare parte o „Jugendbewegung”, este animată de un eroism care e în același timp clasic și romantic. Preocuparea pentru fătirea viitorului e dominantă. Se menține cu abilitate credința fanatică, exagerată că

alte națiuni, și în deosebi cea franceză sînt degenerate. Activismul nitzscheian sprijină aspirațiile pangermanismului. Nietzsche a visat însă cu totul altceva. Profetețiile sale asupra supraomului duc la rezultate nefaste în practică. Adevărurile numai poetice ale lui Nietzsche sînt primejdioase în politică; mai ales că sînt rău înțelese totdeauna. (De fapt niciodată un om politic nu se poate ridica pînă la înțelegerea exactă a unor idei filosofice). După cum poetul german a condamnat puterea materială a imperiului german din 1871 în numele unui intelectualism transcendent, tot așa ar condamna azi violențele criminale hitleriste, și idealul militarist. Interpretarea doctrinei nitzscheene de către mediocri a dus la o falsă înțelegere a supraomului și la confunarea lui Hitler cu educatorul ideal visat de filosoful-poet. Hitler înseamnă falimentul supraomului.

(Gaudefroy - Demoulynes : *Mercur de France*, August 1932).

*

Omul și tehnica

Scriitorul dr. S. Jankélévitch se ocupă de ultima lucrare a filosofului german Oswald Spengler: *Der Mensch und die Technik*. Ideile din această lucrare sînt o continuare a filosofiei civilizațiilor, în același spirit și o aplicare a metodei la o problemă pasionantă și actuală: situația omului de azi în fața progreselor uimitoare ale tehnicii moderne. Spengler construiește pornind dela concepția nitzscheiană și romantică a „omului animal de pradă”, care formează pivotul întregii sale filosofii.

Omul e născut pentru a lupta și a-și impune dominația sa asupra altora și asupra naturii. Tehnica ce stă la temelie civilizației occidentale, este un mijloc prin care omul își prelungește și mărește forța pentru a stăpîni forțele naturii. Semnificația progresului tehnicii nu a putut fi desprinsă pentrucă era considerată numai în manifestările ei

exterioare. Or, ea trebuie privită în latura ei interioară, în raporturile sale cu psihismul uman. Atunci se va observa că sensul ei nu constă numai în a da omului confort, în a fi sursă de plăcere, ci că ea răspunde unei nevoi de dominație, este expresiunea „voinței de putere” a omului.

Spengler distinge două faze în istoria tehnicii: „civilizația minii” și „civilizația limbajului”. Ceeace o caracterizează pe cea dintîi, comună omenirii întregi este „individualismul” extrem. În urma unei mutații brusce, „catastrofice”, s'a trecut la a doua formă, în care socialul și colectivul își fac drum. Dar și limbajul e tot un mijloc de dominare. Tehnica faustică din civilizația occidentală a fost ridicată la cel mai înalt grad de către rasele nordice. Omul creator a ajuns așa de departe încât se consideră rival al lui Dumnezeu. De la acest punct culminant urmează declinul. Spengler e de acord cu concepția sa din „Apusul occidentului”. Orice civilizație e o manifestare vitală. Or, legea vieții este un drum spre moarte. Tot ce are un început are și un sfârșit. Istoria civilizațiilor o dovedește. Dece ar face excepție civilizația occidentală? E o logică fatală a istoriei.

Pe măsură ce se dezvoltă tehnica devine ceva „esoteric”. Muncitorul execută automat ceea ce i-se ordonă, fără a avea înțelesul a ceea ce face. De aci revolta lor. Noua revoltă a sclavilor. Tehnica s'a întors contra omului: acesta a ajuns sclavul ei.

Va urma fatal opunerea civilizației sprijinită pe tehnică. Va supraviețui cel mult elementul pur material, concret, utilitar. Europa a inițiat în tainele ei rasele din orient care nu apreciază din progres decît avantajele economice și care se servesc acum de tehnică pentru umilirea civilizației faustice.

Jankélévitch critică ideea spengleriană a trecerii catastrofice de la o formă a civilizației la a doua. Deasemenea și ideea romantică a luptei dintre om și natură. Se poate adopta o atitudine tocmai contrară: colaborarea omului cu na-

tura. Desvoltarea tehnicej s'a pe-trecut sub impulsul nevoilor mul-tiple, adevărat stimulent de crea-re. Se observă aci un paralelism riguros. Cele două serii de fapte au o cauză comună: *capitalismul*. Acesta e fenomenul esențial occi-dental, nu tehnica. Capitalismul a avut nevoie de invențiile techni-ce pentru scopurile sale pur uti-litare. Este exactă ideia spengleria-nă că utilitarismul ia locul „faus-tismului”. S'a produs într'adevăr o separație între știință și techni-că, ultima creînd o armată de spe-cialiști streini de orice ideologie, de orice curiozitate desinteresată, și de comun nivel intelectual. Spengler nu caută cauza maladiei, ci o constată numai. Ideia că orice civilizație trebuie să moară e pre-concepută. Or, adevărul nu e a-cesta. Valori spirituale din civili-zația greco-romană fac parte inte-grantă din a noastră. Și a noastră a produs valori, care vor rămă-ne. In dinamismul contemporan e im-posibil a prezice viitorul. Pesimis-mul spenglerian are multe elemen-te ocazionale și afective.

(Dr. S. Iankélévitch, *Europe*, 15 Iunie 1932).

*

Noua tinerime

Cu ocazia apariției „Evocațiilor” lui Henri Massis, Jean Guéhenno confruntă două atitudini și două concepții asupra tinereții de azi: aceea a celor care refuză să-și apropie și să înțeleagă mentalitatea de azi (Barrès, Péguy, Massis) și a celor deschiși nou-tății sufletești a tinerimii moder-ne (Romain Rolland, Jaurès, Lucien Herr). Primii sînt cei copleșiți de grijile vieții interioare, soli-tari, incapabili de bucurie, „de acest subtil triumf prin care cine-va se detașează de sine însuși, de mizeria sa, de solitudine și caută societatea oamenilor”. Sînt cei care au prejudecata tristeții, sin-gura care le pare nobilă și demnă. Cei care nu se pot elibera de ei, pentru a încerca bucuria, „acest eroism discret și această ofrandă mizeriei altora”. Intelectuali în-târziați prin raport cu evenimen-

tele, care n'au aptitudinea de a în-telege lumea modernă, copleșiți de pretenții naționaliste, responsabili de toate catastrofele, războaiele și revoluțiile, fără să-și dea seama că sinceritatea lor naivă este spe-culată și utilizată în interes pro-priu de-o imensă prostie”, care-i alege ca delegați fideli.

Marea masă a tinerilor de azi, muncitori, țărani, intelectuali, trăește fără a căuta rațiuni de a trăi. Sarcina de a face viața te-restră o ședere plăcută, agreabilă este mai importantă decît vechile „bavardagii metafizice”. Senti-mentul desastrului care vine îi este străin.

Nu e preocupată ca odinioară bătrânii copii” de „Destinul repa-rator”, de războiul care ar putea isbucni din superioritatea pro-stiei. Scrierile alese ale lui Lu-cien Herr publicate din grija pri-etenilor, vorbesc despre contra-dicția dintre trecut și viitor, des-pre lupta dintre sentimentali și intelectualiști, care este în fond ciocnirea între două metode de înțelegere a vieții. Lașității senti-mentale și interesate a anti-mo-dernilor, Lucien Herr îi opune un raționalism militant și cura-gios. Fără să-și facă o idee prea înaltă despre om, nu aprobă fra-zeologia stupidă despre „bătrîne-țea lumii. Lumea e tinără. Viața umană abia a eșit din perioada vieții vegetative, pasive, impulsi-ve. „Epoca nouă, epoca reflexiunii și a virilității abia începe”. Conștiința e o existență raționali-zată. Lumea nouă e o lume desin-teresată (nu „desrădăcinată”, cum o spunea Barrès), dornică de jus-țiție și rațiune. Idealul de justiție trebuie să primeze egoismele de grup.

In acest sens e nevoie de o des-rădăcinare: sentimentală, socială, intelectuală, care să ducă la exa-men și critică, la salvarea lumii.

Gîndurile lui Herr, care cerea loialitate intelectuală și luciditate, trebuesc, spune Guéhenno, să fie gîndurile celor care azi au 20 ani

(Jean Guéhenno, *Europe*, 15 Iu-nie 1932).

*

Psihologia poporului german

Pentru clarificarea problemei afirmarea unei rase germanice nu contribuie cu nimic. Determinismul fiziologic mai degrabă împiedică înțelegerea mutuală dintre cele două națiuni, opunându-le una, alteia. Varietatea tipurilor locale germane, nici nu permite postularea unei unități psihologice.

Inercarea de „analiză spectrală” a psihologiei poporului german, poate cea mai complexă din câte sînt date, pe care ni-o dă Albert Rivaud, se bazează nu pe considerații istorice ori filosofice, ci pe observații din experiență. Determinarea structurii psihologice a poporului german este extrem de dificilă, dar necesară pentru înțelegerea unui popor cu mare rol.

Germanii se caracterizează prin prezența contrastelor violente. Tipul psihologic are notele specifice: lent, pedant, lipsit de spirit, maniac, lipsit de suplețe și invenție, pe deoparte; sub alt aspect sunt dimpotrivă, de-o suplețe care-i apropie de sinuozițiile orientale, sentimental, emotivi, pasionali, impulsivi și posedați de tendințe de evaziune înspre necunoscutul viitorului. „Mecanicizarea” invenției are de scop nu atât o consolidare a achizițiilor dobîndite, cît sporirea forțelor spiritului prin tehnică. Atașarea la trecut nu împiedică adaptarea instinctivă, la posibilitățile viitorului. Alături de rigorismul exagerat al disciplinei, speculația care se leagă de profunzimea insondabile ocupă un loc larg. Speculația e construcție a viitorului. Reese atunci în ce măsură Germanii sînt preocupați în inconștientul lor de problemele viitorului. Marii animatori ai colectivității germane, ca: Rathenau, Vogler, Bücher se prezentau ca profesori de filosofie. Specificitatea psihologică a poporului german nu se observă nicăeri mai bine decît în caracterele și structura limbii. Dacă între expresia verbală și gîndirea practică se remarcă un puternic contrast, e foarte clar totuși că limba germană e făcută pentru emoții

sentimente, impulsii, dorinți, și nici decum pentru idei clare și distincte. O limbă obscură și încărcată de efluvii ce vin din adîncimile inconștientului, improprie distincțiilor de contur geometric. În limba germană imaginea și ideea se confundă adesea. De aci plasticitatea cuvîntului. Termenii sînt înconjurați de un halo confuz, în care se traduce nu atît gîndirea cît dorințele indistincte, aspirațiile vagi, infinite, pornirile fără limitări interioare, elanul expansiv al ființei întregi în mișcare. Toate doctrinele sînt sub obsesiunea acestei lumi obscure. Sub imperiul ei contagiunea acelorăși aspirații învăluie pe individ în colectivitate. Individul își asimilează aspirațiile grupului, cu care se simte perfect solidar. Violențele interioare, pe care pedagogia nu le înăbușe ci caută să le canalizeze, sînt integrate în disciplina logică și cultivate metodic. Puterile spontane se unesc cu disciplina riguroasă, instinctul este reținut de mecanism, tehnica temperează tumultul interior. Disciplina, tehnică, inteligență traduc într'un plan spiritual fondul obscur, dominat de contraste umbre și clarități subite.

Această psihologie explică și ecul pe care l-a trezit Hitler, omul cu fața de brută, cu vocea surdă și sonoră, ale cărui „imprecații pasionate” tirăsc masele. La un popor cu asemenea „fervoare animală” toate posibilitățile sînt date.

Rivaud face și cîteva aplicațiuni practice la situația politică în lumina acestor considerații de psihologie colectivă.

(Albert Rivaud: *Revue des deux Mondes*; 15 Iunie 1932).

*

Catolicism și hitlerism

Față de acțiunea național-socialistă germană catolicismul păstrează două atitudini: dreapta cavistei „Schönere Zukunft”, aparțin din toate punctele de vedere; catolicismul democrat, de stînga condamnă sub toate aspectele ei mișcarea rasistă.

Robert D'Harcourt se ocupă de

atitudinea profesorului catolic vienez Hans Eibl, conducătorul revistei „Schönere Inkunft”, aparținând dreptei catolice, și având o mare autoritate asupra unei părți din opinia publică germană, catolică.

Profesorul Eibl, care consideră Versailles-ul și Moscova ca pe cei doi poli ai domniei lui Satan, și în consecință militează asiduu în favoarea revizionismului, consideră mișcarea hitleristă drept „providențială”, semnul unei intervenții divine. Național-socialismului, profesorul extaziat în fața credo-ului rasist, îi găsește chiar și fundamente metafizice, iar revizionismului, baze etice și religioase. Cine activează pentru revizuirea tratatului de pace se pune în serviciul dreptății, binelui și-al lui Dumnezeu. Profesorul Eibl dă în acest sens catolicismului francez, indus în „eroare” de imoralitatea democratică, adevărate lecții de conduită, dintr'un caritabil interes, blamînd indiferența pentru rasismul hitlerist. Apologet fără rezerve al fascismului, profesorul Eibl descoperă național-socialismului patru mari calități: universalitatea, tinerețea, crearea unui nou tip de viață („o nouă formă germană”) și idealul „epurației biologice”. În deosebi punctul din urmă îi e prețios, dat fiind că nu se poate politică dreaptă fără o biologie justă, care să „purifice” rasa coruptă de elemente străine. E savuroasă ironia cu care Robert D'Harcourt critică atitudinea lui Eibl. Remarcă faptul că în deosebi tinerețea e atrasă de frazeologia demagogică hitleristă. În mare parte „rasismul este o proliferație națională a misticismului adolescenței”.

(Robert D'Harcourt, *Revue des deux Mondes*, 1 Iulie 1932).

*

Satul rusesc

După instaurarea regimului sovietic satul rusesc a suferit o transformare profundă. Exploatarea individuale și familiale au fost suprimate și în locul lor se înființează cele colective. Actual-

mente în Republica sovietică numărul exploatațiilor colective se ridică la 250.000. Aceste exploatații sînt de două feluri: *Kolkhozuri*, care au la bază resurse proprii și *Sovkhozuri*, exploatari sovietice propriu zise, cu fonduri de stat întreținute. În materie de colectivizare agricolă Statul sovietic, cuprins de mania gigantescului, a încercat una dintre cele mai temerare experiențe sociale. Price Herbert caută pe bază de cifre statistice să vadă dacă întreprinderea uriașă a reușit sau are șanse să reușească. Indicația cifrelor din 1929, 1930, 1931 nu dovedește o situație înfloritoare. Țăranii au trecut în mare parte în asociațiile colective (*Kolkhozuri*) dar nu pentru că au dorit, ci pentru că muncă liberă, permisă de guvernul sovietic a devenit o adevărată corvoadă; mai dificilă și insuportabilă decît vechea sclavie. În realitate țărănimea opune o rezistență pasivă tenace. În mai puțin de-un an au fost ucise 87.700.000 vite de muncă, în urma disperării de a se vedea forțați să intre în „robia de stat”. Sovietele urmăresc determinarea unei constituții psihologice și sociale proletare la întreaga țărănime. Măsura aceasta nu e însă organică: e o dispoziție administrativă și mecanică, exterioară și străină. Toată munca se desfășură automat. E o lipsă totală de inițiativă, iar țăranul e complet indiferent la mersul muncii și al gospodăriei colective. În urma acestor stări de lucruri s'a născut o luptă surdă între guvernul comunist și satele rusești. În ochii guvernului erau suspecte instinctele de mici burghezi și tendințele kulakiste. S'a hotărît desființarea kulakilor. La sate însă n'a putut fi provocată o luptă de clasă. *Kolkhozul* are o masă omogenă. Toți membrii colectivului sînt spionați pentru tentative de sabotare. S'a cristalizat astfel o stare primejdioasă în care guvernul se găsește în opoziție cu satul, cu populația enormă a țării.

„Capul partidului începe a-și devora propria sa coadă”. Strîngerea produselor este extrem de dificilă. Inșiși conducătorii gospodăriilor, oameni ai centrului, și

comuniști 100%, avind asupra lor o mare responsabilitate își dau seama că viața agricolă nu poate fi considerată din punctul de vedere al teoriei. Sabotarea chiar și aceștia o aprobă. Sentimentul că totul se dă gratuit statului paralizază totul. Pe de altă parte statul nu reușește cu asociațiile producătoare de grâu destinat exportului. Rezistența pasivă a țărănimii desproprietărite provoacă adânci perturbațiuni în viața statului. Puterea guvernului, oricât ar dispune el de aparatul administrativ coercitiv slăbește în urma scăderii capacității de producție a populației. Forța principală a satului e un sentiment al solidarității economice. Satul a câștigat pentru cauza sa pe toți cei ce se găsesc în raza vieții agricole. Masa țăranilor e enormă și masivă. Rezistența ei e lipsită însă de un ideal comun și de orice caracter național. Astăzi sînt deci două forțe adversare față în față. Regimul politic se menține însă. „Numai suma mai multor factori economici și politici va pune țăranimea și Rusia întregă chiar în situația de a se elibera de jugul comunist”.

(Price Hubert : *Mercure de France*, 1 August 1932).

*

Aspecte din revoluția turcescă

Ettore Rossi se ocupă de problemele mai noi pe care le pun în via actualitate rezultatele revoluției. Primele efecte ale revoluției au dus la o occidentalizare a or-

ganizației statale și sociale, care se continuă și azi. Abolirea sultanatului și califatului; proclamarea republicei; introducerea legilor europene (codicele penal italian și codul civil elvețian), introducerea alfabetului latin; separarea a bisericii de stat sînt primele acte de după revoluție. Nu s'a ajuns însă la un echilibru moral și spiritual. Există încă o mentalitate neconciliabilă în vremurile noi, care dă naștere la contraste isbitoare. Incheierea statului nu e completă. Se manifestă însă puternic dorința Turciei de a se elibera de influența arabă. Asistăm astăzi la un real curent de naționalizarea literaturii, marcată prin întoarcerea către izvoarele istoriei naționale. S'au introdus însă și lecturi europene, și s'au tradus clasicii.

Plămădirea unui spirit occidental, civilizată se continuă și se încheagă paralel cu introducerea instituțiilor europene. Fascismul se bucură de o mare influență. Principiile partidului republican sînt ca și ale fascismului: negarea luptei de clasă, afirmarea ordinii sociale și a solidarității.

În rezumat: tendințele actuale sînt pentru occidentalizarea și naționalizarea statului turcesc.

Scriitorul italian nu se ocupă însă de simpatia din urmă a Turciei pentru Uniunea sovietică, pentru care vizitele recente la Moscova sînt semnificative.

(Ettore Rossi : *Giornale di politica e di letteratura*, Iulie 1932).

Tabla de materie

a

VOLUMULUI XC

(Anul XXIV, Numerele 5, 6 7 și 8)

I. Literatură.

<i>Băleanu Constantin.</i> De ce a părăsit Ilie vacile și viața	274
<i>Romulus Cioflec.</i> — Banii	229
<i>Cotruș A.</i> — Versuri. (Iată-mă! — Ion. — Copil de moș. — N'am putut tihnit să mă închid. — Făr'a 'ntreba. — Subt fulger)...	18
<i>Frunză A.</i> — In diligență	193
<i>Igiroșianu I.</i> — Și pe urmă?	37,250
<i>Lesnea George.</i> — Toamnă (Versuri)	61
<i>Marinescu I. M.</i> — Hierodula (Versuri)	74
<i>Philippide Al. A.</i> — Frumusețea (Versuri.— După Charles Baudelaire)	235
<i>Sorbul M.</i> — Dracul (Piesă de teatru)	308

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate

<i>Bădărău Dan.</i> — Intuiția bergsoniană în filosofia lui Edouard Le Roy	109
<i>Călinescu G.</i> — N. Bălcescu și Ciro Spontoni	22
<i>Cosma Aurel jr.</i> — Istoria presei române din Banat	62,263
<i>Enescu C.</i> — Spre statul sovietic	47
<i>Georgescu Vasile V.</i> — Incercare mică despre marea poezie	131
<i>Huškova Jindra.</i> — Curente nouă în literatura cehoslovacă	101
<i>Lahovary N. E.</i> — România și reorganizarea economică a Europei Centrale	287

<i>Lawrence Alex.</i> — Observațiuni asupra unei elegii a lui Asachi	97
<i>Pandrea Petre.</i> — România și situația internațională	76
<i>Petrovici I.</i> — Reflexiuni despre popularitate	5
<i>Popescu Magda Sp.</i> — Educația nouă germană	211
<i>Sin-Giorgiu Ion.</i> — Probleme de metodologie teatrală	236

III. Cronici

<i>Hallunga Al.</i> — Cronica economică (Statele dunărene și rolul României în transitul sud-est european)	154
<i>Luca Radu I.</i> — Cronica germană (Hitlerismul)	
<i>Oțetea Al.</i> — Cronica externă (Criza engleză și repercusiunile ei internaționale)	140
<i>Rădăceanu Lotar.</i> — Cronica socială (Social-democrația și țărănimea)	326
<i>Tatu N.</i> — Cronica ideilor (Meditații bergsoniene asupra democrației)	333

IV. Miscellanea

<i>P. Nicanor & Co.</i> Dela iarmaroc la expoziție. — De data asta am votat. — Intermezzo electoral	169
— Minunată organizație! — Criza germană. — Cultură și politică. — Conferința reparațiilor	

V. Recenzii

<i>Bergson Henry.</i> — Les deux sources de la morale et de la religion (N. Tatu)	369
<i>Bonn M. J.</i> — Prosperity (Radu I. Luca)	371
<i>Bossy R. V.</i> — Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă (Andrei Oțetea)	182
<i>Fried Ferdinand.</i> — Das Ende des Kapitalismus (Radu I. Luca)	372
<i>Gasset Ortega y.</i> — Der Aufstand der Massen (Radu I. Luca)	373
<i>Marcu Al.</i> — Conspiratori și conspirații în epoca renașterii României (Andrei Oțetea)	180
<i>Nicorescu P.</i> — Cetatea Albă (Andrei Oțetea)	183
<i>Rivière J. M.</i> — Vers Benarès la Ville sainte ou l'histoire merveilleuse de Li-Loq, le quon thibétain (V. Lovinescu)	175

194

VI. Revista Revistelor

<i>Amioletti G. B.</i> — Ungaria Nouă (L'Italia letteraria)	190
<i>Behge Hans.</i> — Romanizarea limbii chineze (Chineesche Revue)	187
<i>Chaumeix André.</i> — Memoriile lui Stresemann (Revue des deux Mondes).	376
<i>Demoulynes Gaudefroy.</i> — Falimentul supraomului (Mercure de France)	376
<i>di Giorgio Teocrito.</i> — Apusul culturii germane? (Vita e Pensiero)	184
<i>Guehenno Jean.</i> — Noua tinerime (Europe)	378
<i>Haig Gilbert W.</i> — Un proiect de medicină socială (American Journal of Sociology)	188
<i>D'Arcourt Robert.</i> — Catolicism și hitlerism (Revue des deux Mondes)	379
<i>Haulon.</i> — „Gold-standard”-ul (World Today)	189
<i>Hubert Price.</i> — Satul rusesc (Mercure de France)	380
<i>Jankélévitch Dr. S.</i> — Omul și tehnica (Europe)	377
<i>Milhaud E.</i> — Omul și progresul (La Revue Mondiale).	186
<i>de Pauge Jean.</i> — Formația lui Goethe (La Revue de Paris)	375
<i>Perelmann L.</i> — Complectarea tabloului lui Mendelejeff (Krasnaia Gazeta).	191
<i>Pollini L.</i> — Umorul lui Wodehouse (La Parola e il Libro)	186
<i>Rivaud André.</i> — Psihologia poporului german (Revue des deux Mondes)	379
<i>Rossi Ettore.</i> — Aspecte din revoluția turcească (Giornale di politica e di letteratura)	381
<i>Zingarelli Italo.</i> — Goethe, director de teatru (Comedia)	185